

Г. Ф. Хоружий

ЄВРОПЕЙСЬКА
ПОЛІТИКА
ВИЩОЇ ОСВІТИ

Монографія

Полтава
«Дивосвіт»
2016

УДК 378(4)
ББК 74.584 (4)
X 79

Рецензенти:

Н. А. Латигіна, завідувач кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічного університету, доктор політичних наук, професор;

В. Ю. Стрельніков, завідувач кафедри педагогіки, культурології та історії ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», доктор педагогічних наук, професор.

Хоружий Г. Ф. Європейська політика вищої освіти. Монографія. – Полтава: Дивосвіт, 2016. – 384 с.

ISBN 978-617-633-157-5.

У монографії доктора філософських наук, професора Г. Ф. Хоружого розглядаються історичні аспекти діяльності європейських та вітчизняних вищих навчальних закладів, сутність і зміст європейської та національної політики вищої освіти, освітні стратегії і проекти Європейського союзу, спрямовані на модернізацію вищої школи. Приділяється увага також інституційному та кадровому забезпеченню вищої освіти, її інтернаціоналізації й організації навчання упродовж життя.

Книга адресована керівникам та науково-педагогічним працівникам, студентам і аспірантам університетів та інших вищих навчальних закладів.

УДК 378(4)
ББК 74.584 (4)

ISBN 978-617-633-157-5.

© Хоружий Г. Ф., 2016.
© Дивосвіт, 2016.

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	4
1. ВИЩА ОСВІТА ЄВРОПИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ.....	8
1.1. Університети як європейська інстанція	8
1.2. Вищі навчальні заклади на українських землях.....	34
1.3. Пріоритети та виклики сучасної вищої освіти.....	59
1.4. Європейський простір вищої освіти.....	94
2. ЗМІСТ ПОЛІТИКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	122
2.1. Сутність політики ЄС у сфері вищої освіти.....	122
2.2. Основні напрямки освітньої політики Євросоюзу.....	156
2.3. Міжнародні та європейські стандарти вищої освіти.....	194
2.4. Інституційне забезпечення політики вищої освіти ЄС.....	217
2.5. Кадрове забезпечення політики вищої освіти.....	248
3. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	273
3.1. «Європа-2020» як стратегія зростання.....	273
3.2. Модернізація вищої освіти.....	294
3.3. Навчання упродовж життя.....	315
3.4. Політика інтернаціоналізації.....	343
ВИСНОВКИ.....	364
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.....	370

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Мій давній друг, який уже багато років очолює один із національних вишів України, радив мені під час написання цієї книги не забувати про минулі успіхи вітчизняної вищої освіти. Звичайно, кожен із нас із вдячністю згадує свою «альма матер». Я, наприклад, пишаюсь тим, що здобув вищу освіту в Харківському державному університеті (нині імені В. Н Каразіна), з яким пов'язане життя трьох нобелівських лауреатів — Іллі Мечнікова, Льва Ландау і Саймона Кузнеця. Проте ми знаємо також, що кращі університети світу дали десятки нобелівських лауреатів.

Зрозуміло, що нам, на відміну від нинішніх студентів, довелося навчатися в інших умовах, які ми не вибирали, але старались скористатися можливостями того часу і тодішньої вищої освіти, докладаючи зусиль для здобуття доступних нам знань. І в ті вже далекі радянські часи, хоч і дуже обережно, висловлювались думки, що заставляли задуматись не тільки над своїм особистим майбутнім, але й над самодостатністю і соборністю республіки. Саме цим запам'ятався перший всеукраїнський зліт іменних стипендіатів тодішньої УРСР.

Тепер ми живемо в незалежній державі, працюємо в єдиному Європейському просторі вищої освіти і взаємодіємо із сотнями університетів. Усього ж нині в Європі діють близько 4 тисяч вищих навчальних закладів, у яких навчаються 19 млн студентів і працюють 1,5 млн осіб. Інтернаціоналізація вищої освіти стала нагальною необхідністю наших днів. Світовими лідерами цього процесу є Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Німеччина і Франція.

Європейська політика вищої освіти важлива й цікава нам із різних точок зору, зокрема значним досвідом і високою активністю. Рада Європи та Європейська комісія разом з урядами країн-членів ЄС, дійсно, ведуть освітню політику, активно шукають відповіді на численні проблеми у сфері вищої освіти, розробляють і здійснюють різні заходи та проекти, узагальнюють нові ідеї, досвід і результати досліджень, розвивають міжнародні зв'язки та обміни, встановлюють нові контакти і стимулюють партнерів, просувають визнання національних дипломів у європейському масштабі тощо. У цьому контексті можна оцінювати й політику вищої освіти в Україні, її послідовність і ефективність, кількість та якість урядових рішень.

Важливим є розуміння українськими політиками провідної ролі вищої освіти в розвитку економіки і культури, забезпеченні конкурентоспроможності країни, підготовці кадрів. Принциповим питанням сьогодення є таке: що вважати головним — використання залишкового принципу у фінансуванні вищої освіти, посилення на брак бюджетних коштів, пошук різних можливостей скорочення витрат, у т. ч. шляхом втрати інтелектуального потенціалу? Чи слід надавати пріоритети підтримці вищих навчальних закладів, підвищенню їх внеску в розвиток країни і відповідальності перед суспільством, поєднанню бюджетних та приватних джерел фінансування, промисловості й бізнесу тощо. Європейський досвід також може бути корисним у цьому відношенні.

Дослідження діяльності вищих навчальних закладів Європи необхідне і в контексті вивчення та застосування кращого іноземного досвіду, що, як вважається, є ефективним способом удосконалення вітчизняної освіти. Не будемо забувати, що українські університети взаємодіють у відкритому освітньому просторі й не тільки співпрацюють, а й мусять конкурувати з іноземними вищими навчальними закладами, до того ж, як бачимо, на власній території. Тому їх треба краще знати, щоб створювати адекватні, справедливі умови для підвищення конкурентоспроможності українських вишів.

Саме продумана й активна політика може забезпечити вза-

емодію державних та громадських організацій, що займаються питаннями вищої освіти, прозорість діяльності й соціальну відповідальність вищих навчальних закладів, модернізацію та конкурентоспроможність вищої школи. Очевидно, що ми все більше знаходимось у сфері дії європейської політики, яку мусимо знати і розуміти та використовувати у своїх національних інтересах.

Багато чого з європейського досвіду можна було б критично осмислити і запозичити, тим більше, що він уже пройшов апробацію і в цілому показав свою придатність. Варто використовувати все краще, зокрема враховувати відповідні рішення з питань діяльності вищої школи, прийняті ЄС протягом останніх 15–20 років. Зрозуміло, що Україні важко синхронізувати свої дії з Європейським союзом, навіть основні реформи вищої школи, які там почалися значно раніше і відбуваються іншими темпами.

Зрозуміло, що в результаті академічної мобільності й численних контактів у кожного виробляється своє ставлення до іноземних вищих навчальних закладів. Однак у такому контексті краще бачаться як певні позитивні зрушення, так і непослідовність змін у діяльності вищих навчальних закладів незалежної України, їх відставання та невідповідність реформам європейської вищої освіти. Адже саме так можна перейти до осмисленого розвитку, стратегічного поступу в європейському та світовому контексті.

Сучасне суспільство все більше базується на знаннях, а вища освіта і наукові дослідження виступають базовими компонентами та передумовами сталого розвитку світу й окремих країн. Значення вищої освіти, як соціального інституту, сьогодні, перш за все, «визначається людино- і культуротворчою спрямованістю, стратегічною важливістю для сталого розвитку суспільства, забезпечення прогресу його соціальної, економічної, безпекової та інших складових» (Педагогіка вищої школи. — К.: Педагогічна думка. — 2009. — 256 с.— С. 37).

При цьому інтернаціоналізація економічних обмінів, глобалізація технологій і особливо формування інформаційного суспільства розширюють можливості доступу до інформації і знань. Водночас мають змінюватися необхідні здібності, навички та компетент-

ності, адже загальна і професійна освіта мусять пристосовуватись до динамічних економічних та глобальних змін.

Сучасна вища освіта, що орієнтована на майбутнє, покликана передусім надавати відповідну компетенцію молодим людям. Із соціально-філософської точки зору йдеться про те, щоб політика освіти створювала молодим людям, нинішнім студентам та аспірантам надійні життєві перспективи. Очевидно, що вирішення масштабних завдань, які постають нині перед вищою освітою, вимагає радикальних перетворень. Отже, слід чіткіше визначати цілі та зміст діяльності вищих навчальних закладів, що особливо важливо в умовах українського суспільства з не дуже прогнозованими перспективами.

Таким чином, вища освіта як центральна сфера суспільства знань має бути в центрі його уваги, оскільки йдеться не лише про поширення та інституційне впровадження наукових знань, а про наше спільне майбутнє. Рівень розуміння цього, осмислення питань політики освіти сьогодні значною мірою характеризують не тільки працівників вищої школи, а й вітчизняний політикум, його соціальну відповідальність, європейськість та цивілізаційність. Отже, за стан вітчизняної освіти відповідає й українське суспільство, як і наша вища освіта певною мірою є відповідальною перед суспільством.

1. ВИЩА ОСВІТА ЄВРОПИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

1.1. Університети як європейська інстанція.

Створення університетів як генераторів ідей та нових знань, науково-технічного розвитку, центрів критичної думки та інновацій стало одним із найбільших досягнень в інтелектуальній та соціальній історії Європи. Вища освіта формувалась у контексті розвитку європейської культури. У зверненні до Європейського економічного співтовариства в його штаб-квартирі в Брюсселі в травні 1985 року Папа Святий Іван Павло II, характеризуючи культурні основи Європи, визначив такі цінності як особливо важливі для традицій континенту:

- розуміння людини як визнання найважливішої і незрівнянної цінності кожної особистості;
- висока оцінка значимості розуму і науки, які підтримують зусилля людини в будівництві більш справедливого світу;
- віра в значимість історії і можливість майбутнього прогресу, незважаючи на особливі умови відсутності сенсу чи відсутність насильства;
- культурний і аксіологічний універсалізм, який звільняє окремі нації від провінційного комплексу переваги і пропонує відчуття співучасті у справах народів європейської сім'ї.

Європейський союз своєю політикою у сфері культури та

освіти робить «внесок у розвиток культур держав-членів ЄС при збереженні їх національної і регіональної різноманітності та спільної культурної спадщини», – наголошувалось у звіті Європейської комісії 2006 року (*Europäische Kommission: Kulturelle Vielfalt, in: dies.: Gesamtbericht über die Tätigkeit der Europäischen Union, Brüssel, Luxemburg: 2006, S. 120f. ISBN 92-79-00589-8*).

Найважливішим фінансовим інструментом для захисту і сприяння культурному розмаїттю ЄС стала програма «Культура – 2000», спрямована на підтримку європейського виміру і створення спільного культурного простору, що стало офіційною метою культурної співпраці між державами-членами Євросоюзу (*Europäische Kommission: Kulturelle Zusammenarbeit (Memento vom 14. November 2013 im Internet Archive)*). В контексті культурної політики розвивається і вища освіта, головними функціями якої є: 1) передача і виробництво знань; 2) формування класу управлінців; 3) професійна підготовка (*Istruzione superiore*.https://it.wikipedia.org/wiki/Istruzione_superiore_in_Italia).

Відомо, що в середньовічній Європі існували три незалежні один від одного інтелектуальні центри, які базувалися на античній культурній спадщині: Візантія, латинські монастирі та арабська культура. Проте після захоплення Константинополя турками і падіння Римської імперії вижили християнство та монастирі. Саме вони упродовж кількох століть були центрами, де чоловіків і жінок навчали грамоті, а Римо-Католицька Церква була єдиною силою, що об'єднувала людей і змогла зберегти спільну європейську культуру (*Geschichte der Universitaet* https://de.wikipedia.org/wiki/Geschichte_der_Universit%C3%A4t).

Тому створення університетів часто було пов'язане із середньовічними монастирськими та церковними школами, в яких із VI століття заняття проводили монахи. Існує також думка, що кілька університетів, які вийшли з медресе, є найстарішими університетами світу. Як приклад називають за-

снований у 975 році Аль-Азар-Університет. Проте ці школи при мечетях не були університетами в загальноприйнятому розумінні. Вони стали університетами лише в другій половині ХХ століття.

У нових соціальних умовах європейські монастирі також зберігали частину античної вченості. Залишки грецької і римської риторики та діалектики використовувались як основа для нового змісту. Монахи, священнослужителі та місіонери викладали риторичку, використовуючи як підручники та інтелектуальну основу вільні мистецтва. В «темні» століття працювали такі вчені: Григорій Турський (Gregory of Tours, близько 538–594), Беда Достоповажний (Bede the Venerable, близько 673–735), Ісидор Севільський (Isidore of Seville, близько 560–636).

Навчальні заклади в Європі часто примикали до монастирських та церковних шкіл, деякі з них, наприклад у Турі, Сант-Галлені, Фульді та Парижі, були відомі вже у VIII–IX століттях і називались *scholae publicae*. Сприятливі умови для розвитку освіти створив Карл Великий у Каролінгській державі франків. Він значну увагу приділяв грамотності священників, підготував «Капітулярій про науки», яким постановив при кожному монастирі та при кожній єпископській кафедрі відкривати школи. Створена так звана Академія Карла Великого була водночас і Академією наук, і міністерством освіти, і гуртком, у якому читались лекції, велись дискусії тощо. Центральною фігурою освіти пізнішого часу був Храбан Мавр (784–856), аббат Мульди і майнцький архієпископ. Він готував коментарі до біблійних книг, поділив усі науки на «боже-ственні» і «людські».

Перші середньовічні університети в сучасному розумінні були факультетами, де працювало всього кілька викладачів (переважно не більше п'яти), які навчали синів аристократів церковному праву, світському праву та медицині. Відомою була медична школа в Салерно (Італія), перша згадка про яку датується 197 роком до н. е. і яка існувала до 1812 року.

Сучасний Салернський університет виник лише в 1944 році. Відомою була і так звана «Спільнота Гіппократа» (*civitas Hippocratica*), яка зберігала і розвивала кращі досягнення античної медицини. Отже, Салернська медична школа так і не стала університетом. По-перше, тому що, крім медицини, не забезпечувала такого ж високого рівня викладання інших дисциплін. По-друге, ідеї Гіппократа і Галена витіснялись на другий план університетського життя. Таке ставлення виникло на фоні того, що широке поширення арабської медицини, нових ліків, створених на основі ідеї хімічного впливу на організм, супроводжувалось мішаниною знань, підробок, змов, що турбувало Європу.

Університети Європи виникли на основі християнських традицій освіти в умовах середньовічної культури Західної Європи і по суті були класичною європейською інституцією (*par excellence*) вищої досконалості. Саме поняття «університет» сформувався на основі латинського виразу *universitas magistrorum et scholarium*, тобто спільнота викладачів і студентів, ті, хто навчає, і ті, хто вчиться. До речі, вважається, що цей термін уперше з'явився в листі Папи Онорія III в 1217 році.

Університет як інституція був наділений особливими правами самоуправління, визначав і виконував навчальні плани, а також надавав публічно визнані академічні титули. Титули середньовічних університетів: бакалаврат, ліценціат, магістратура і докторат – визнані різними політичними та ідеологічними системами в усьому світі (*Hauptartikel: Mittelalterliche Universität und Liste der mittelalterlichen Universitäten Geschichte der Universitaet* https://de.wikipedia.org/wiki/Geschichte_der_Universit%C3%A4t).

Найдавнішим університетом вважається Болонський, точна дата заснування якого залишається невідомою, оскільки він формувался поступово з різних шкіл права. Там почали навчати не тільки монахів та священнослужителів, а й юристів для світського життя, які були незалежними від Папи.

Таким чином поступово долалась монополія церкви. У 1155 році Болонський університет отримав від Фрідріха Барбароси так звану студентську привілегію, що означало правову автономію. При цьому університет отримав право юрисдикції, підсудності й був відповідальним за викладачів та студентів. Місто Болонья не мало права контролювати університет. Після багатьох суперечок у середині XIII століття вдалося владнати конфлікт між університетом та містом.

У 1167 році виник Оксфордський університет, що став другим у Європі. Він був цивільною корпорацією, якою вважається й нині («The University of Oxford is a civil corporation established under common law»), відповідно до свого Статуту. Трохи пізніше, в 1175 році, з'явився університет в північно-італійському місті Модена, який, однак, не став відомим. Четвертим європейським університетом була Сорбонна.

Зовсім інакше розвивались події навколо Паризького університету. Актом про його створення стала булла Папи Григорія IX, видана в 1231 році. Церква хотіла зробити Сорбонну вищою школою всього християнства і шляхом централізації забезпечити контроль над викладанням. Ситуація врегулювалась до XIV століття. Професори і студенти підпорядковувались церковній юрисдикції, що підтвердив французький король. Юрисдикцію здійснював канцлер університету, який не був членом колективу, а призначався єпископом Парижа, він слідкував за чистотою викладання та давав академічні ступені.

У 1209 році після одного із заворушень в Оксфорді частина студентів пішла в Кембридж, де виник новий, п'ятий у Європі, університет. У Кембриджі після розколу з Оксфордом стали менше вивчати богословські проблеми, проте посилилась увага до природничих наук.

Особливістю Оксфорду і Кембриджу (Оксбриджу) є також коледжі (від слова «колегія»), де студенти не тільки навчались, а й мешкали.

Шостим у 1218 році став університет у м. Саламанка (Іспа-

нія), про створення якого остаточно було заявлено в грамоті короля Альфонса X в 1243 році. Наступним був університет у французькому місті Монпельє (1220 р.). Дещо пізніше, в 1222 році, виник університет в італійському місті Падуя, а в 1224 році – університет Фредеріка II в Неаполі. Десятим європейським університетом став університет у французькій Тулузі (1229 р.).

Змінювались предмети, які вивчали студенти європейських університетів і які визначались потребами суспільства. У роки Середньовіччя це були теологія, філософія, медицина, математика, астрономія, юриспруденція. З часом цей перелік поповнився гуманітарними, природничими, технічними та соціальними науками. При цьому варто враховувати, що в той час студенти нерідко починали навчання в 14–15 років, а отже, потребували певної загальної освіти.

У XII столітті почали з'являтися мандруючі магістри та студенти, які об'єднувались у корпорації. Потреби фінансового управління і судочинства та папської курії диктували необхідність підготовлених студентів, а також автономних досліджень та навчання. Лише в XIII столітті виникли нові університети, які поступово відходили від церковної підготовки, хоча ще до XV століття вони діяли в церковних рамках.

У XI–XII століттях почала формуватися університетська наука – схоластика, основною рисою якої була віра в силу розуму в процесі пізнання світу. Проте з часом схоластика все більше ставала догмою, а її положення вважались непогрішними й остаточною. Утім, наука розвивалась. Так, в Оксфорді та Парижі Роберт Гроссетест (Robert Grosseteste, 1175–1253) і Роджер Бекон (Roger Bacon, 1214–1292) досягли значних успіхів в оптиці. А в XIV столітті математика зайняла провідні позиції в Мертоновському коледжі в Оксфорді. Подібне відродження математики із середини XIV століття спостерігалось у Парижі завдяки керівництву Миколи Орема (Nicolas Oresme, бл. 1320–1382).

У XIV–XV століттях схоластика, яка послуговувалася тільки логікою і відкидала експерименти, стала очевидним гальмом для розвитку природничих наук у Західній Європі. Кафедри в європейських університетах тоді займали монахи домініканського та францисканського орденів.

Папство та імператор прагнули взяти під свій контроль університети, що в умовах політичного плюралізму європейського Середньовіччя виборювали для себе академічну юрисдикцію, якою користувались не тільки викладачі та студенти, а й працівники університетів. У той час говорили про *civitas academica* – «академічне громадянство» як політичну одиницю. При цьому університети здобули певну автономію відносно місцевої влади та можновладців і водночас дотримувались лояльності стосовно імператора або Папи чи обох одночасно. Студенти спочатку вивчали сім вільних мистецтв: логіку, латинську граматику, риторику, геометрію, арифметику, астрономію та музику, а вже потім обирали теологію, право чи медицину для здобуття відповідного фаху.

Примітно, що вже перші європейські університети прагнули до певної спеціалізації. Так, наприклад, найбільше уваги приділялось медицині в Салерно і Монпельє. Болонья стала раннім центром юриспруденції. Кафедральна школа в Шартре, що в північних Альпах, була центром викладання вільних мистецтв. У кінці XII століття Париж стає важливим центром теології. Набув популярності Оксфордський університет.

Ці університети здобули міжнародний престиж і притягували студентів із різних країн Європи, які прагнули стати лікарями, юристами, теологами тощо, а також мати соціальні переваги. Адже їх фах відповідав запитам того часу. Скажімо, у той час дуже бракувало кваліфікованих юристів.

Завдяки університетам розвивались, відповідно, і міста. Так, близько 1200 року населення Парижа становило 50 тис. чоловік, з яких кожен десятий був студентом. Слід зазначити, що студенти нерідко були не тільки джерелом доходів для

власників будинків та купців, але й причиною конфліктів із місцевими мешканцями, особливо молоддю.

Після багатьох років заворушень важливе значення мала прийнята в 1231 році папська булла «*Parens scientiarum*», що стала своєрідною «Великою хартією» Паризького університету. Вона давала право цьому закладу встановлювати свій статут та затверджувати правила, навчальні плани і вимоги до іспитів. Крім цього, вже тоді прирівнювались один до одного складені екзамени. З часом університет був визнаний корпорацією і водночас – інституцією з певною автономією. Пізніше привілегії та внутрішню автономію отримали й інші університети.

У XII столітті в Європі діяв тільки один університет – Болонський.

У XIII столітті вже функціонували університети в Парижі, Оксфорді, Монпельє, Кембриджі, Саламанці, Падуї, Неаполі, Тулузі, Салерно, Орлеані, Сієні, Анже, Валлолоді, Лісабоні, Ллейді.

У XIV–XV століттях виникли Празький (1347 р.), Краківський (1364 р.), Віденський (1365 р.), Гейдельберзький (1386 р.), Лейпцизький (1409 р.) університети. У Паризькому університеті, наприклад, у середині XIV століття навчалось близько 3 тис. студентів, у Празькому – 4 тис., а в Краківському – всього 904 студенти.

У Болоньї, Падуї, Монпельє існувало кілька університетів. Цей термін використовувався і для назви університетського міста (*universitas civium*). І лише в XIV–XV століттях університети стали окремими академічними закладами, від яких відрізнялися школи (*studium*). Ще раніше з'явилося поняття *alma mater*, тобто ніжна мати, мати-годувальниця.

У період Середньовіччя не було чіткого поділу на вищу і середню освіту, тому в університетах існували молодший і старший факультети. Після вивчення латині в початковій школі учень (*scolarius*) у 15–16, а інколи навіть у 12–13 років вступав на підготовчий факультет університету. Спочатку

університети нагадували сучасні факультети, на яких працювало кілька вчених і навчалися здебільшого сини аристократів. Як правило, в університетах існувало чотири факультети: молодший – підготовчий, або факультет семи вільних мистецтв, де викладали логіку, латинську граматику, риторику, геометрію, арифметику, астрономію і музику; артистичний; художній; філософський та старші – медичний, юридичний (громадянське і канонічне право), теологічний.

Заняття в університетах були розраховані на весь навчальний рік, а поділ на півріччя або семестри з'явився лише наприкінці доби Середньовіччя в німецьких університетах. При чому навчальний рік поділявся на дві нерівні частини: великий ординарний навчальний період (*magnus ordinarius*) – із жовтня або середини вересня до Паски, і малий навчальний період (*ordinarius parvus*) – від Паски до кінця червня. Однак, навчальний план складався на весь навчальний рік.

Аудиторій у сучасному розумінні тоді ще не було. Викладач проводив заняття в орендованому приміщенні або вдома. Згодом болонські професори одними з перших почали влаштовувати шкільні приміщення, а з XIV століття університетські міста забезпечували навчальні заклади громадськими приміщеннями. Спочатку студенти сиділи просто на підлозі, а пізніше з'явилися довгі лави. Кафедра влаштовувалася на подіумі, під балдахіном.

У деяких вищих навчальних закладах не було чіткого регулювання навчання, наприклад, випускних іспитів. Багато студентів залишали університет без іспитів, у т. ч. через небажання чи неможливість сплатити внески. Факультет визначав програму навчання, але студенти могли висловлювати своє незадоволення, відмовлялись платити за лекції, що певною мірою впливало на зміст курсу. Університетські бібліотеки були відкриті лише протягом кількох годин на тиждень. Проте у Франції факультети перетворились у навчальні заклади, у спеціальні школи із жорсткою регламентацією навчального процесу. Вважається, що французька манера

викладання давала навіть посереднім студентам достатньо знань для виконання рутинної професійної роботи. Становище викладача не залежало від студентів, які були зобов'язані відвідувати заняття. У середньовічному університеті існувало три основні форми проведення занять. *Lectio* – повний і систематичний виклад матеріалу за програмою, передбаченою статутами. Лекції ділились на ординарні (обов'язкові) й екстраординарні (додаткові). Заняття зводились до читання певних книг і вивчення текстів. Одні курси, та викладачі вважались ординарними (більш важливими і обов'язковими), а інші – екстраординарними (менш важливими і необов'язковими). Ординарні лекції читалися, як правило, з 9 години ранку і були розраховані на свіжі сили студентів, а екстраординарні – з 6 до 10 години вечора.

Лекція тривала 1–2 години. Перед її початком викладач робив короткий вступ, у якому визначав характер роботи над книгою, тобто давав певні методичні поради. Головне завдання викладача полягало в тому, щоб порівняти різні варіанти текстів і дати необхідні пояснення. При цьому студентам заборонялося вимагати повторення та повільного читання. Студенти приходили на заняття із книгами, щоб мати можливість знайомитися з текстом. За відсутності книгодрукування книги переписувались, мали величезну цінність і були власністю професора. Висока ціна змушувала брати їх на прокат. Проте вже в XIII столітті університети почали збирати рукописи, копіювати і створювати власні тексти.

Іншою поширеною формою проведення занять було *repetitio*, що означало детальне пояснення окремого тексту з різних сторін, з урахуванням усіх можливих сумнівів та заперечень. Наприклад, у Паризькому університеті такі заняття зводилися до перевірки джерел, що стосувалися даної проблеми, і перегляду відповідних коментарів у різних творах. У німецьких університетах *repetitio* часто проходило у формі діалогу між викладачем і студентом. Учитель ставив питання і за відповідями оцінював успіхи учнів.

Досить популярною формою навчання був також диспут (*disputatio*), якому в університетах надавалося велике значення. Диспути повині були навчити студентів мистецтву дискусії, захисту отриманих знань. При цьому широко застосовувалась діалектика. П'єр Абеляр запропонував метод *pro et contra, sic et non* (за і проти, так і ні), який активно використовувався в той час. Кожні два тижні один із магістрів виступав із доповіддю, оголошуючи тези чи питання, які він визначав предметом спору, а потім збирав у студентів всі «за» і «проти».

Кожен студент мав довести, що читав рекомендовані книги і брав участь у визначеній кількості диспутів – 6 у свого магістра і в 3 загальноуніверситетських. Під час навчання враховувалась і поведінка студентів, яка дозволяла брати участь у публічних диспутах. Нагородою був перший ступінь бакалавра, який мусив два роки асистувати магістру і отримувати право на викладання (*licentio docendi*), тобто ставав ліценціатом. Через півроку він ставав магістром і повинен був прочитати урочисту лекцію перед бакалаврами й магістрами, дати клятву та влаштувати вечерю.

Середньовічні університети мали також пошту, яка вперше була організована у Франції, коли в 1296 році король Філіп II Красивий спеціальною грамотою закріпив за університетами право мати гінців. Таким чином студенти і викладачі могли підтримувати контакти, обмінюватись науковими знаннями, отримувати листи, посилки і гроші від своїх родичів, у т. ч. з інших країн. Отже, гінці курсували між Францією, Англією, Італією, Німеччиною, Чехією, Польщею та іншими країнами. З часом вони почали брати пошту і від осіб, які не мали відношення до університету.

У середньовічних університетах навчалися студенти з різних країн. Тому їхня внутрішня організація з 1249 року орієнтувалася на представників різних національностей як студентів, так і викладачів. Так, у Паризькому університеті виокремилися чотири нації: галли (галійці), до яких відноси-

ли також італійців, іспанців, греків та представників країн Сходу; пікарди; нормани та англійці, які охоплювали також німців та інших представників Північної і Центральної Європи. Кожна нація мала свій особливий Статут, своїх службовців і прокуратора (керівника). Прокуратори обирали ректора університету. Пізніше в Празькому університеті виникли національні об'єднання богемців, поляків, баварців та саксонців.

Із часом в університетах, крім латині, почали викладали італійську та французьку мови. Практикувались вправи (*exercitia*), які поєнували теоретичні заняття (*studia*) з навичками, необхідними для суспільного життя, наприклад, танці, їзда на конях, фехтування. Протягом XVI століття в університети були прийняті відповідні викладачі, які заклали основи університетського спорту. Однак з огляду на небажання аристократичних сімей навчати своїх дітей із представниками нижчих верств населення, почали виникати так звані рицарські академії. Крім *studia* та *exercitia*, тут викладались латинь, сучасні мови та бойові мистецтва. Проте такі навчальні заклади проіснували недовго.

Із часом усе більша увага приділялася роботі викладачів. У своєму посланні в 1215 році до академічної спільноти Парижа Папа Олександр IV наголосив, що університетські професори і вчені (*Universitas magistrorum et scholarium*) реалізують своє професійне покликання, присвячуючи себе науковим дослідженням, а також навчанню і формуванню студентів. У середньовічних університетах Європи один професор навчав групу студентів. Папа Онорій III у 1219 році постановив, що викладачами можуть бути обрані лише ті вчені, які отримали відповідну ліцензію від єпископа або наставника церковної школи. Поступово виникли професійні об'єднання викладачів (*magistri*, майстри) теології, юриспруденції і медицини, котрі в Парижі Папа Григорій IX визнав у 1231 році як закриті колегії, які були названі «*ordines*» або «*facultates*» і стали факультетами. Така структура поступово розмивала національний поділ.

Незабаром привілецією факультетів стало присвоєння академічних ступенів. У Парижі, наприклад, були три головні ступені: бакалаври, ліценціати та магістри. При цьому бакалаври призначалися окремими магістрами, а ступінь ліценціата давався канцлером вищого навчального закладу або єпископом, який згодом тільки давав підтвердження. Перед призначенням претендент складав іспит майстрові факультету. Утім, лише магістри мали необмежене право працювати на факультеті і їх часто називали докторами.

Слід зазначити, що, наприклад, у Німеччині титул доктора стосувався трьох старших або вищих факультетів (теології, юриспруденції і медицини), тоді як факультети вільних мистецтв призначали магістрів. Присвоєння докторського ступеня мало назву «Promotion» і відбувалося під час урочистих церемоній, як знак докторської гідності вручався капелюх доктора. Викладачі з науковим ступенем якогось вищого навчального закладу могли викладати в будь-якому іншому університеті без додаткових іспитів (*ius ubique docendi*). Професори самостійно вирішували, що і в якому обсязі читати студентам, кого можна допустити до викладацької роботи.

В університетах склалася загальна назва «studentes», яка охоплювала не тільки учнів, а всіх, хто «студіює», тобто займається заняттями, вчителів і учнів. Отже, йшлося про певні асоціації, які об'єднувалися за зразком ремісничих та купецьких гільдій і прагнули добитися корпоративності, тобто затвердженого вищою владою права мати спільну власність, виборних посадових осіб, свої статuti, печатку, суд. Боротьба за ці права була тривалою, і нове слово «університет» викликало негативне ставлення. Викладачі та студенти були підсудні не міському суду, а університетській владі чи місцевому єпископу. Університети мали право видавати свої закони, статuti і розпорядження, які регламентували оплату праці викладачів, прийом студентів і методи навчання, дисциплінарні норми, порядок проведення іспитів тощо.

Академічне судочинство розповсюджувалося не лише на

професорів і студентів, а й працівників університетів. Йшлося також і про «*civitas academica*» (академічну громадянську спільноту), тобто університет розглядався і як політична одиниця. Необхідність власного судочинства була зумовлена також необхідністю підтримання позитивного іміджу даної корпорації, підтримання добрих стосунків із мешканцями міста та захисту від свавілля місцевої влади в умовах тимчасового проживання в іншій країні. Основним фактором регулювання поведінки був студентський кодекс честі.

В умовах децентралізованої політичної структури європейського Середньовіччя місцева влада – невеликі князі та міста – намагалися впливати на університети. Так виник принцип академічного судочинства. Він дозволяв університетам мати певний суверенітет відносно місцевої влади та можновладців і водночас залишатися лояльними до монарха і/чи Папи. Цей принцип зберігався і в період Реформації, коли протестантські князі засновували свої університети в невеликих провінційних містах.

Отже, ідея і організація університету базувались на свободі, породженій вільним об'єднанням самостійних людей, у якому як учитель, так і студент не мали іншого інтересу крім любові до науки. Однак поняття свободи у ті часи відрізнялись від розуміння свободи в наш час. Оскільки в Середньовіччі більшість нетерпимо ставилась до інакомислячих, таким людям нерідко доводилось залишати університет. Відхилень не терпіли навіть медичні факультети.

До XIX століття всі члени академічної спільноти, тобто студенти, професори і працівники університетів, були громадянами не міста, а університету. Тому студенти, які порушували чинний порядок вищого навчального закладу, карались університетом і потрапляли не в міську в'язницю, а в університетський карцер. Через це виникали численні конфлікти із жителями міста. Якби студенти відповідали перед міською владою, то їх карали б суворіше, ніж це робили в університеті. Студентів часто звинувачували в пиятиці, порушенні

громадського спокою та хуліганстві. Ворожість міської влади і церкви спонукали викладачів та студентів об'єднуватися з метою взаємодопомоги та боротьби за свої права.

Поширеним явищем було призначення ректором університету вихідця із князівської чи графської родини, хоч насправді університетом керував один із проректорів. Водночас існувала інша практика, коли студенти могли наймати викладачів і обирати ректора. Попри те, що молоді аристократи не завжди закінчували університети, на них як на майбутніх роботодавців орієнтувались інші студенти. Необхідність отримання освіти примушувала синів із багатих родин навчатися разом із представниками бідніших верств населення. Університети були зацікавлені в навчанні дітей аристократів, тому що це підвищувало їх авторитет і збільшувало фінансові надходження. При цьому студенти повинні були оплачувати різні послуги університету (зарахування, лекції, екзамени, церемонії закінчення тощо). Адміністрація враховувала звичку вихідців з багатих сімей до комфорту й розкоші, що, збільшувало вартість таких послуг. На їхнє прохання, під час вивчення певних предметів могли більше уваги приділяти окремим темам.

Із часом формувалась специфіка навчання на різних факультетах. Наприклад, викладання медицини передбачало, перш за все, вивчення текстів грецьких, латинських і арабських авторитетів. Навчання на медичному факультеті Болонського університету тривало протягом чотирьох років. При цьому щодня читались по чотири лекції. Протягом першого року основна увага приділялась арабському філософу Авіценні та його підручнику з медицини «Канон». Упродовж другого і третього року вивчали Галена, Гіппократа і Аверроеса, а четвертий рік студенти переважно присвячували повтору пройденого матеріалу.

Орієнтовно, з 1300 року в Болоньї проводились розтини людських трупів. У 1396 році французький король дозволив університету в Монпельє розтинати трупи. Місцеві студенти

повинні були відвідувати лікарні й спостерігати за операціями з метою набуття хірургічних навичок.

У середньовічному університеті студенти користувались певними демократичними правами. У багатьох тогочасних університетах студенти мали більший вплив, ніж тепер. Наприклад, у Болонії студентські гільдії обирали і звільняли ректорів та професорів. Студенти могли штрафувати лектора, якщо він, наприклад, не дотримувався оголошеного ним плану, не пояснив складні місця в тексті тощо. У випадку студентського бойкоту викладач втрачав роботу. Значний вплив студентів пояснювався тим, що вони часто були вихідцями з багатих сімей і особисто платили лектору.

На той час склалось загальне уявлення про університет як про навчальний заклад, який не тільки дає знання, але й формує культурну, вільну, мислячу особистість. Основною формою теології і метафізичного мислення Середньовіччя була схоластика, значення якої слід розглядати в контексті культурного розвитку. Адже йдеться про духовний пошук і самобутність, суперечливу і непримиренну боротьбу філософських ідей та теологічних позицій. Університетські диспути відомих учених-богословів збирали багатьох слухачів. Відомі спори за участю знаного вченого Абеяра. У Парижі широкою популярністю користувались диспути на вільні теми, які проходили на факультеті мистецтв за участю студентів інших факультетів.

В університетах на той час вивчались теоретичні питання, які, з огляду на соціальні та культурні запити часу, відповідали практичним потребам, зокрема у сферах законодавства та богослужіння. Крім соціального престижу, університет формував й інтелектуальну атмосферу, давав можливість задумуватись над питаннями, які лежать поза межами суто практичного застосування, як наприклад: структура Всесвіту чи критерії краси в поезії.

У середньовічних університетах інтелектуальні суперечки часто велись навколо конфлікту номіналізму та реалізму.

Слід зазначити, що в XIV столітті номіналізм зайняв в університетах провідну позицію. Номіналізм на той час вважався сучасним напрямком (*via moderna*) у філософії, а традиційний реалізм трактувався як застарілий (*via antiqua*).

Розглядаючи розвиток європейських університетів, слід пригадати видатного українця, відомого представника східноєвропейського відродження Юрія Михайловича Котермака (бл. 1450 р. – Дрогобич – 1494 у Краків), який був більше відомий як Юрій Дрогобич. Він був філософом, астрономом, астрологом, доктором медицини і став першим українським автором друкованого твору (латинською мовою). Сам він був ректором знаменитого Болонського університету, а пізніше працював професором Краківського університету.

У цілому немає єдиної думки щодо історії усіх європейських університетів Середньовіччя. Можна подати, наприклад, перелік, наведений в італійських джерелах, де вказується також рік заснування вищого навчального закладу (*Lista delle universita piu antiche*. https://it.wikipedia.org/wiki/Lista_delle_universit%C3%A0_pi%C3%B9_antiche). Слід зазначити, що частина цих університетів припинила своє існування. Мало хто з фахівців визнає діяльність, особливо першість, марокканського університету в місті Парма.

1. Університет аль-Каравіїн (Qarawiyūn), Марокко, 859 р.
2. Університет Парми, Італія, 962 р.
3. Університет Болоньї, Італія, 1088 р.
4. Університет Оксфорда, Англія, 1096 р.
5. Університет Парижа, Франція, 1170 р.
6. Університет Кембріджа, Англія, 1208 р.
7. Університет Валенсії, Іспанія, 1208 р.
8. Університет Ареццо, Італія, 1215 р.
9. Університет Саламанки, Іспанія, 1218 р.
10. Падуанський університет, Італія, 1222 р.
11. Неаполітанський університет Федеріка II, Італія, 1224 р.
12. Університет Верцеллі, Італія, 1228 р.
13. Університет Тулузи, Франція, 1229 р.

14. Університет Тревизо, Італія, 1231 р.
15. Університет Сієни, Італія, 1240 р.
16. Університет Валладолід, Іспанія, 1241 р.
17. Університет Монпельє, Франція, 1289 р.
18. Університет Мачерати, Італія, 1290 р.
19. Університет Коїмбри, Португалія, 1290 р.
20. Університет Алькала-де-Генарес, Іспанія, 1293 р.
21. Університет Ла Сап'єнца, Італія, 1303 р.
22. Університет Авіньйона, Франція, 1303 р.
23. Університет Орлеана, Франція, 1303 р.
24. Університет Перуджі, Італія, 1308 р.
25. Університет Флоренції, Італія, 1321 р.
26. Університет Каор, Франція, 1331 р.
27. Університет Камеріно, Італія, 1336 р.
28. Університет Гренобля, Франція, 1339 р.
29. Університет Пізи, Італія, 1343 р.
30. Празький університет, Чеська Республіка, 1348 р.
31. Університет Перпіньян, Франція, 1350 р.
32. Університет Павії, Франції, 1361 р.
33. Університет Анже, Франція, 1350 р.
34. Ягелонський університет у Кракові, Польща, 1364 р.
35. Віденський університет, Австрія, 1365 р.
36. Університет Пешта, Угорщина, 1367 р.
37. Університет в Гайдельберзі, Німеччина, 1386 р.
38. Кельнський університет, Німеччина, 1388 р.
39. Університет Феррарі, Італія, 1391 р.
40. Університет в Ерфурті, Німеччина, 1392 р.
41. Університет Зари, Хорватія, 1396 р.
42. Туринський університет, Італія, 1404 р.
43. Університет екс ін Прованс, Франція, 1409 р.
44. Лейпцизький університет, Німеччина, 1409 р.
45. Університет Св. Андрія, Швеція, 1412 р.
46. Університет Ростока, Німеччина, 1419 р.
47. Університет Дола, Франція, 1423 р.
48. Університет ді Лованьйо, Бельгія, 1425 р.

49. Університет ді Пуатьєр, Франція, 1431 р.
50. Університет Катаньї, Італія, 1434 р.
51. Університет Бордо, Франція, 1414 р.
52. Університет Глазго, Шотландія, 1450 р.
53. Барселонський університет, Іспанія, 1450 р.
54. Стамбульський університет, Туреччина, 1453 р.
55. Університет Грайфсвальду, Німеччина, 1456 р.
56. Фрайбурзький університет, Німеччина, 1457 р.
57. Базельський університет, Швейцарія, 1460 р.
58. Університет Нанта, Франція, 1461 р.
59. Мюнхенський університет, Німеччина, 1472 р.
60. Університет Тюбінгена, Німеччина, 1477 р.
61. Університет Упсали, Швеція, 1477 р.
62. Університет Копенгагена, Данія, 1479 р.
63. Університет Генуї, Італія, 1481 р.
64. Університет Абердена, Швеція, 1494 р.
65. Університет Сантьяго де Компостелла, Іспанія, 1495 р.
66. Університет Валенсії, Іспанія, 1499 р.

Отже, університетські центри європейського Середньовіччя стали символами культури, духовності та інтелектуальної компетентності. Вибір студентами університетів здійснювався з огляду на рівень підготовки певних спеціальностей – юриспруденції, медицини, філософії тощо. Найвищою якістю освіти вирізнялися Болонський та Паризький університети. Крім цього, вживалися й певні адміністративні заходи з метою навчання талановитої молоді. Так, Папа Онорій III у листі «*Super specula*» зобов'язував керівників метрополій посилати обдарованих молодих людей до університетів. Водночас університети вдосконалювали свою роботу, орієнтувалися не лише на актуальні потреби сучасності, а й формували певну перспективу.

У середньовічних університетах були різні типи студентів. Найбільш поширеним був так званий *scholaris simplex*, який задовольнявся коротким терміном навчання (до двох років) на артистичному факультеті. Його назва походить від

«septem artes liberales», тобто «сім вільних мистецтв», які тоді вважались необхідними для оволодіння мовами та математикою. З цього факультету пізніше виокремився філософський факультет як базовий, після успішного закінчення якого можна було переходити до спеціальної підготовки на вищих факультетах – теологічному, медичному та юридичному.

Другий тип студентів прагнув закінчити артистичний або філософський факультети за два – два з половиною роки. Під керівництвом магістра можна було отримати ступінь бакалавра, з яким дозволялося працювати приватним учителем або учителем у школі. В Іспанії, Франції та Англії можна було влаштуватись опікуном тих, хто тільки починає навчання.

Третій тип студентів залишався на факультеті, продовжував навчатися далі, викладав або виконував інші академічні доручення. Після двох-трьох років він міг здобути ступінь магістра, що давало можливість навчатися на одному з вищих факультетів. При цьому навчання потрібно було поєднувати з викладанням, від чого, правда, можна було відкупитися, що регулярно робили студенти з багатих сімей. Проте більшість студентів не могли собі цього дозволити і мусили далі працювати. Вони збирали навколо себе кілька студентів-початківців і формували таким чином *schola* oder *familia scholarium* («школа» oder «учнівська сім'я»). Вони отримували частку з оплати учнів, з іспитів та стипендій.

Тільки два-три проценти всіх студентів здобували ступінь бакалавра на одному з вищих факультетів, що дозволяло також вести викладацьку роботу, а потім здобути докторський ступінь. Це четвертий тип студентів, вони закінчували навчання у 25–30 років і були на 10 років старшим від своїх юних колег.

До п'ятого типу належали діти аристократів та вельмож, або з просто багатих сімей. Такі студенти приходили в університет з обслуговуючим персоналом і були зацікавлені

тільки в отриманні знань, які відповідали їхнім інтересам, перш за все – з юриспруденції. Їх не цікавили академічні ступені. Утім, у Середньовіччі такий тип студентів був рідкістю, оскільки правові договори укладались переважно усно і регулярно підкріплювались своєрідним ритуалом за участю свідків. Тільки дуже важливі справи, наприклад за участю Папи чи імператора, укладались у письмовій формі.

Слід зазначити, що в добу Середньовіччя університетська підготовка не обов'язково була передумовою провідної позиції в суспільстві. Швидше, спеціальна освіта, що давала підготовку для певної письмово-теоретичної діяльності, відкривала синам із небагатих сімей можливість зробити достойну кар'єру. Щоб створити таким студентам умови для навчання та забезпечити за ними нагляд, були організовані відповідні установи для навчання і проживання, аби вони цілодобово знаходились під контролем університетської адміністрації. Типовим для середньовічних університетів було проживання в бурсах або, як говорили пізніше, в коледжах. Ця система збереглася в англосаксонських кампусах до цього часу.

У Європі посилювався гуманістичний рух, поступово послаблювалися зв'язки між церквою та університетами і зростала кількість останніх. У XVI–XVII століттях з'явилися нові університети, наприклад, у Віттемберзі (1502), Марбурзі (1527), Кенігсберзі (1544), Гісені (1607), Кілі (1665) та ін. В 1789 році в Європі вже нараховувалося 142 університети, з яких 34 – у Німеччині, 26 – в Італії, 25 – у Франції, 23 – в Іспанії, 12 – в Австроугорщині, 6 – у Нідерландах, 5 – у Шотландії, 4 – у Скандинавії, по 2 – в Англії та Росії, по 1 – в Ірландії, Португалії та Швейцарії.

Збільшення числа вищих навчальних закладів не завжди супроводжувалось зростанням кількості студентів. Так, наприклад, наприкінці XVIII століття у Німецькій імперії налічувалось близько 30 університетів, проте в деяких з них навчалось менше 100 студентів. При цьому місцеві суверени, особливо протестанти, прагнули підвищити престиж

своїх університетів, організовували бібліотеки і кабінети природознавства, залучали до роботи нових професорів, послаблювали цензуру і відкривали шлях ідеям Просвітництва. Значними реформами характеризувався університет у місті Гьоттінген. Аналіз тодішніх книг показує, що студенти поділяли критику князівського абсолютизму. Політизації багатьох студентів сприяла Французька революція. Мали місце випадки, коли професори і студенти переїжджали до Франції. Через страх переслідувань студенти повинні були приховувати свої симпатії до ідеалів революції.

З часом, у XVIII столітті, почався перехід національних університетів з викладання предметів латиною, на викладання національною мовою. Вимоги індустріалізації охопили також студентів та академічну освіту в цілому. Зокрема, подальшого розвитку набули технічні вищі школи, а деякі навчальні заклади академізувались, ставали факультетами університетів – аграрний, лісового господарства, гірничої справи, ветеринарної медицини. Такий перебіг подій відкрив можливості для навчання представникам соціальних груп, які раніше не могли мріяти про вищу освіту.

У європейських університетах створювались лабораторії, обсерваторії і клініки, де природничі науки і медицина були наближені до практики. У контексті гендерної політики доступ до вищої освіти отримали жінки. Перші жінки навчались в університеті Цюриха (випуск 1867 р.), а згодом – в університетах Генуї, Лозанни і Берна. З 1890 року поступово почали приймати на навчання жінок і німецькі університети. Жінки – філософи і теологи посідали достойне місце серед відомих вчених доби Середньовіччя. Однією з найвідоміших вважалась Хільдегард (Hildegard of Bingen, 1098–1179), яка заснувала монастир біля німецького міста Бінген. Хільдегард написала кілька книг, зокрема «Пізнай шляхи Господа» («Scivias»). Вона відкидала уявлення про жінку як про «недосконалого» чоловіка.

У XIX столітті акценти в діяльності університетів зміс-

тилися із збору, впорядкування та передачі знань на дослідження, виробництво знань, що започаткував Берлінський університет. У 1880-х роках почалася реорганізація факультетів, зокрема, виникли природничі, державні, духовні та економічно-наукові факультети. Популярністю користувалися академічні семінари, де студенти під керівництвом викладачів виконували практичні завдання.

З виникненням Берлінського університету (1810 р.), якому в 1949 році присвоєно ім'я Гумбольдта, у світі набула поширення так звана «модель Гумбольдта», що характеризується єдністю дослідження і навчання та вільною наукою. Це означало, що викладачі додатково до їхньої викладацької діяльності повинні також займатися дослідницькою роботою, щоб зберігати високий рівень викладання і формувати професійну кваліфікацію студентів на високому науковому рівні. Завдяки двом великим ученим – Вільгельму й Олександрю – університет став відкритим ідеалам гуманізму та вільного розвитку особистості.

Якщо в ранньому Новому часі студент вважався привілейованою молодого людиною з «хорошого дому», то на початку ХХ століття студенти стали соціально слабкою соціальною групою, яка потребувала особливої підтримки до початку вступу в професійне життя.

У останні двісті років прослідковується таке явище, як політизація студентів, що веде відлік від початку Французької революції. Провідна політична тенденція студентства першої половини ХІХ століття була буржуазно-революційною. Проте, особливо в Західній Німеччині, почалась неполітична фаза, яка в 60-х роках ХХ століття радикалізувалась і закінчилась у 1968 році. Однак марксистсько-ленінські групи мали вплив у студентському середовищі ще протягом багатьох років.

У процесі розвитку вищої освіти сформувалось кілька класичних моделей вищих навчальних закладів:

1. Німецька модель, яку ще називають моделлю Віль-

гельма Гумбольдта. Він, слідуючи ліберальним ідеям Фрідріха Шлаєрмахера, переконав пруського короля заснувати в Берліні університет нового типу, який відкрився в 1810 році. Головна ідея Гумбольдта полягала в єдності навчання та наукових досліджень, а в процесі отримання нового знання і навчання студентів брати до уваги фундаментальні закони науки. Заняття проходили здебільшого у формі семінарів. На думку Гумбольдта, в центрі університетської освіти має бути безпосередня участь у наукових дослідженнях. За таких умов університетський викладач не лише вчитель, а студент – не просто учень. Студенти самостійно проводять дослідження, а професор керує і підтримує студентів у їхній роботі.

Шлаєрмахер вважав, що професор повинен демонструвати студентам сам «акт створення» нового знання. Адже професорське знання отримують за досягнення в розвитку наук. Звільнення професорів може бути пов'язане тільки з серйозним проступком. Із часом професори з переважно лекторів перетворились у дослідників, а науково-дослідна робота стала невід'ємною частиною їх службових обов'язків. Складовою частиною концепції Гумбольдта були свобода дій і вільна конкуренція між викладачами, яких можна було вибирати в інших німецьких князівствах, а можливість професора знайти роботу залежала від рівня його наукових досліджень та спеціалізації.

2. Британська модель університету інтернатного типу, або модель Оксбриджа базувалась на спілкуванні професорів і студентів. Вони вчилися і проживали у своїх кампусах. У XIX–XX століттях на перший план вищої освіти вийшла наука, хоча в німецьких університетах наукові дослідження проводились на високому рівні, в добре оснащених лабораторіях і піддавались бюрократичному регулюванню. У британських та французьких університетах дослідження були приватною справою професорів. У середині XIX століття право вступати до англійських університетів отримали жін-

ки, які повинні були мати неабияку мужність і витримку, оскільки суспільство в штики сприймало такі інновації.

3. Французька модель університетів була сукупністю «великих шкіл» як своєрідних кастових вищих навчальних закладів з особливою академічною культурою, що виражала дух меритократичного суспільства. У французьких університетах не було згаданих вище свобод. Там панувала жорстка дисципліна, й адміністрація контролювала весь процес навчання, включаючи розклад занять, програму навчання до присвоєння ступенів. Існувала офіційна точка зору на кожне більш-менш важливе питання, включаючи зовнішній вигляд викладачів. Наприклад, у 1852 році їм заборонялось відпускати бороду. Престиж викладача залежав не від його особистих заслуг, а від репутації вищого навчального закладу, який він закінчив. Утім, у другій половині ХІХ століття німецька модель університету почала впливати й на порядки у французьких університетах.

У діяльності європейських університетів можна було помітити суперечності між історичними традиціями та сучасними вимогами, зокрема між широким профілем підготовки та диференціацією вищої освіти; доступністю освіти та необхідністю забезпечувати високу якість навчання й конкурентоспроможність випускників; традиційним набором факультетів і динамічними запитами ринку праці; кількістю визначених годин на вивчення предмета та змістом навчальної програми. Уся система університетської освіти справила великий вплив на формування європейської культури. Університети сприяли розвитку наукової думки, росту суспільної свідомості та розширенню свободи особистості. Викладачі, магістри і студенти, переїжджали з міста в місто, з університету в університет, щоб послухати лекції, і таким чином здійснювали культурний обмін між містами та країнами. Про національні досягнення однієї довідувалися в іншій. Так, «Декамерон» Джованні Бокаччо (1313–1375) був швидко перекладений на багато

європейських мов, завдяки чому цей геніальний твір став відомим у всій Європі. Формуванню європейської культури сприяло також книгодрукування, започатковане у середині 1440-х німцем Йоганном Гутенбергом (народився між 1397 і 1400 рр. – 1468).

Очевидно, що університети в різних країнах Європи відрізнялись один від одного і з часом змінювались. Проте ці відмінності не стерли головні характеристики ідентичності університетів усіх епох різних країн. Саме ці особливості і створили традиції європейських університетів як певних інституцій та вищих навчальних закладів. У всі часи суспільству необхідно було розвивати здібності молодих людей, щоб вони могли здобувати нові знання, удосконалювати вміння та навички і цим самим робити свій внесок в розбудову нового життя.

Університетські викладачі та професори стали більше задумуватись над проблемами вічності й сучасності, можливості розвитку, що підводило їх до необхідності свободи творчості. Поступово прийшло розуміння академічної свободи як права на пошук істини та нових ідей. Це особливо проявилось у XIX столітті, коли значне місце у діяльності університетів зайняли наукові дослідження. Отже, університети виникли в середньовічній Європі як своєрідні самоуправні корпорації студентів і викладачів, зі своїми привілеями та обов'язками.

Університети мали власний корпоративний суд, звільнялися від податків, однак не мали права займатися комерцією. Із зростанням значення академічних корпорацій для духовного життя народів папи і монархи перебирали покровительство або контроль над новими установами, надавали їм право бути юридичною корпорацією і присвоювати докторський ступінь. Широке використання англійської мови у сфері вищої освіти чимось перегукується із застосуванням латинської мови, без володіння якою не можна було ні навчатися, ні викладати у середньовічних університетах.

1.2. Вищі навчальні заклади на українських землях.

Передумовою створення вищих навчальних закладів в Україні вважаються братські школи та їх просвітницька діяльність, яка поступово звільнялася «від контролю місцевої церковної влади, отримавши право патріаршої ставропігії» (*Педагогіка вищої школи.* – К. : Педагогічна думка. – 2009. – 256 с. – С. 48). Як і в Західній Європі, ще з часів Київської Русі при монастирях та митрополичій кафедрі створювались вищі студії з філософії та богослов'я.

Національний університет «Острозька академія» роком свого заснування вважає 1576 рік, дату створення Слов'яно-греко-латинської академії. Слід зазначити, що в 1570–1590-х роках тут сформувався гурток учених, письменників, перекладачів і видавців, які випускали богословську, полемічну та навчальну літературу. Навчальний заклад сучасники називали тоді «тримовним ліцеєм», «гімназією» і «академією», що поєднувала програму тогочасної європейської середньої школи (школи «семи вільних наук») із вищими студіями.

Основний зміст навчання складали традиційні для середньовічної Європи предмети, так звані сім вільних наук: граматики, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, музика, астрономія, а також вищі науки: філософія, богослов'я, медицина. Студенти Острозької академії вивчали 5 мов: слов'янську, польську, давньоєврейську, грецьку, латинську.

Фундаторами академії були Костянтин Василь II Острозький (1526–1608), український магнат, воєвода київський, маршалок Волинський, політичний і культурний діяч, один з найзаможніших і найвпливовіших магнатів Речі Посполитої, та його племінниця, княжна Гальшка Острозька (1539–1582).

Першим ректором школи був письменник Г. Смотрицький. Навчальний заклад мав великий вплив на розвиток

педагогічної думки в Україні і сприяв діяльності братських шкіл у Львові, Луцьку, Володимирі-Волинському. В Острозькій академії розпочався процес активного засвоєння досягнень католицьких шкіл, зокрема єзуїтських колегіумів. Вихованцями академії були: відомий учений і письменник М. Смотрицький, гетьман П. Сагайдачний та інші видатні церковні й культурні діячі. Із заснуванням у 1624 році єзуїтської колегії в Острозі академія занепала і в 1636 році припинила своє існування.

У різні роки до діяльності академії долучалися:

– Іван Федоров (1510 (1530) – 1583), діяч східнослов'янської культури, її перший відомий по імені типограф, гравер, ливарних справ майстер, засновник Острозької друкарні;

– Никифор Парасхес Кантакузен (1537–1599) – церковний діяч, полеміст, випускник Падуанського університету, викладач Острозької академії;

– Андрій Римша (близько 1550 – після 1595) – український письменник і перекладач, випускник Острозької академії;

– Христофор Філалет (2-а пол. XVI ст. – поч. XVII ст.) – автор одного з найвидатніших творів української літератури кінця XVI ст. «Апокрисис»;

– Зизаній Лаврентій (1560-і – після 1634) – український мовознавець, письменник, перекладач, педагог, богослов і церковний діяч;

– Герасим Смотрицький (?–1594) – письменник і педагог з дрібної шляхетської родини з Поділля; з 1580 р. – перший ректор Острозької школи (академії);

– Кирило Лукаріс (1572–1637, за іншими даними 1638) – православний церковний діяч;

– Мелетій Смотрицький (1577–1633) – український мовознавець, автор унікальної «Граматики слов'янської» (1619).

– Дем'ян Наливайко (?–1627) – український православний церковний діяч і письменник, брат Северина Наливайка;

– Петро Конашевич-Сагайдачний (1582–1622) – український полководець та політичний діяч, гетьман Війська Запорозького, випускник Острозької академії;

– Гаврило Дорофейович (близько 1570 – після 1624) – вчений, учитель і перекладач, випускник Острозької академії.

У 2009 році Кабінет Міністрів України надав Острозькій академії статус самоврядного дослідницького вищого навчального закладу (*Національний університет «Острозька академія»* <http://www.oa.edu.ua/>).

Києво-Могилянська академія (лат. *Academia Kiioviensis Mohileana*) стала спадкоємицею Київської академії, заснованої князем Ярославом Мудрим. Києво-Могилянська академія виникла на базі Київської братської школи в 1615 році, отримавши приміщення від шляхтянки Гальшки Гулевичівни. При цьому до Києва переїхали деякі викладачі Львівської та Луцької братських шкіл. Розвитку навчального закладу сприяла підтримка Війська Запорозького і, зокрема, гетьмана П. Сагайдачного. У 1632 році в результаті об'єднання з Лаврською школою виникла Києво-Братська колегія, навчання у якій Київський митрополит Петро Могила побудував за зразком єзуїтських навчальних закладів.

Гадяцький трактат, укладений у 1658 році між Річчю Посполитою і Гетьманщиною, надав колегії статус академії і вона, таким чином, отримала рівні права з Ягеллонським університетом. Пізніше статус академії був підтверджений у грамотах російських царів Івана V (1694) та Петра I (1701). За часів свого існування Київська академія мала різні назви: Києво-Могилянська, Могилянсько-Мазепинська та Могило-Заборовська.

Відповідно до європейської традиції навчання в академії було відкритим для представників усіх станів суспільства. Навчальний рік починався 1 вересня. Навчальний процес в цілому тривав 12 років. Предмети поділялися на так звані ординарні та неординарні класи. До ординарних належали: граматики, синтаксима, поетика, риторика, філософія та

богослов'я. В неординарних класах вивчались грецька, німецька, єврейська, польська, російська та французька мови. Викладались також історія, географія, математика (курси включали алгебру, геометрію, оптику, діоптрику, фізику, гідростатику, гідравліку, архітектуру, механіку, математичну хронологію), музика, нотний спів, малювання, вище красномовство, медицина, сільська та домашня економіка.

Академія не мала поділу на факультети, в ній не вивчалися традиційні для європейських університетів дисципліни – право та медицина, її випускникам не надавалися вчені ступені й упродовж усієї своєї діяльності вона зберігала тісний зв'язок із православною церквою. Але за рівнем викладання основних курсів Київська академія не поступалася тогочасним університетам. Однак Російська імперія цілеспрямовано стримувала поступ вищої освіти на українських землях, блокуючи тим самим процес формування української національної і політичної ідентичності.

У середині XVIII століття провідні українські громадські діячі та вчені неодноразово порушували перед царським урядом питання про відкриття в Гетьманщині університету в Києві, Чернігові або Переяславі (тепер Переяслав-Хмельницький). Однак ці наміри не могли здійснитися, адже політика самодержавства була спрямована на перетворення Гетьманщини на провінцію Російської імперії. Востаннє козацька старшина поставила питання про відкриття університету в наказах депутатам у законодавчу Комісію в 1767–1768 роках.

До випускників Києво-Могилянської академії належали гетьмани Іван Мазепа, Пилип Орлик, Павло Полуботок, Іван Скоропадський, Іван Самойлович та багато представників козацької старшини. Академія довгий час була важливою релігійною школою, яка виховала таких відомих пізніше християнських діячів, як Степан Яворський, Феофан Прокопович і Дмитро Ростовський. Упродовж XVII та XVIII століть КМА зробила вагомий внесок у культурне життя

України та Російської імперії. Декілька поколінь художників, архітекторів, музикантів та науковців були виховані в ній, наприклад: архітектор Іван Григорович-Барський, композитор Артемій Ведель, філософ Григорій Сковорода та інші видатні діячі. І після перетворення в Київську духовну академію навчальний заклад зберіг свою міжнародну репутацію як центр православної релігійної освіти. Отже, випускники та професори академії відіграли важливу роль в освітньому та професійному житті України. Канцлер Російської імперії Олександр Безбородько, як відомо, походив з України та здобував освіту саме в цій академії.

У КМА навчалися також іноземні студенти, зокрема росіяни, білоруси, молдавани, серби, боснійці, чорногорці, болгары, греки, італійці та інші. У Києво-Могилянській академії здобував освіту і видатний російський учений Михайло Ломоносов. Вихованці академії нерідко продовжували навчання в європейських університетах, оскільки, за тогочасною традицією, викладання велося латинською мовою.

Попри спроби випускників перетворити навчальний заклад на сучасний університет, указом Синоду від 14 серпня 1817 року Академію було закрито, а в її стінах у 1819 році створена Київська духовна академія (*Києво-Могилянська академія (1659—1817*<https://www.google.com.ua/webhp?sourceid=chromeinstant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q>), *Національний університет «Києво-Могилянська академія»*<https://uk.wikipedia.org/wiki>).

Одним із найстаріших університетів Східної Європи є Львівський національний університет імені Івана Франка. Свого часу латинською мовою він називався «Universitas Leopoliensis» і мав девіз «Patriae decori civibus educandis», («Для краси батьківщини, для освіти громадян»), що виکارбований на його головному корпусі. Львів має давні освітні традиції. У 1661 році король Ян II Казимир підписав диплом, що надавав єзуїтській колегії у Львові титул університету з правом викладання всіх тогочасних

університетських дисциплін, присудження вчених ступенів бакалавра, ліценціата, магістра і доктора.

Однак створення академії з таким статусом зустріло рішучу опозицію польської влади та Краківського університету, який не бажав мати конкурента. Утім, незважаючи на перешкоди, у Львівському університеті навчання велося за зразком інших європейських академій. У 1758 році польський король Август III підтвердив диплом від 20 січня 1661 року, виданий Яном II Казимиром. Довгий час навчальний заклад перебував під керівництвом Ордену єзуїтів. На чолі університету стояв ректор. У 1773 році Орден єзуїтів було заборонено, а університет закрито. Університет відновив свою діяльність у 1784 році як Йосифінський. У 1805–1817 роках він діяв як ліцей. У 1817 році навчальний заклад було відновлено як Університет Франца I.

На той час у його складі діяли два відділи (факультети) – філософський і теологічний, на яких навчалось близько 500 студентів. Навчальний процес забезпечували 8 професорів. На філософському відділі, де навчання тривало 2–3 роки, основну увагу приділяли вивченню системи Аристотеля, що включала елементи логіки, фізики й метафізики. У свою чергу, фізика розглядала також елементи математики, астрономії, біології, метеорології, у складі метафізики – питання психології та етики. Після закінчення філософського факультету можна було продовжити навчання на теологічному відділі (4 роки).

Серед відомих випускників університету:

– Іван Франко (1856–1916) – український мислитель, письменник, учений, перекладач, політичний та громадський діяч;

– Богдан Лепкий (1872–1941) – український поет, прозаїк, літературознавець, критик, перекладач, історик літератури, видавець, публіцист, громадсько-культурний діяч, художник;

– Ян Лукасевич (1878–1956) – математик, винахідник префіксної форми запису математичних виразів;

– Рудольф Вайгль (1883-1957) – біолог, винахідник пер-

шої вакцини від тифу;

– Войцех Рубінович (1889–1974) – польський фізик-теоретик;

– Михайло Грушевський – український історик, Президент УНР;

– Маріан Смолуховський (1872–1917) – учений, піонер статистичної фізики, творець базової теорії стохастичних процесів;

– Вацлав Серпінський (1882–1969) – математик, що зробив визначний внесок у теорію множин, теорію чисел, теорію функцій та топологію;

– Стефан Банах – засновник функціонального аналізу;

– Євген Коновалець (1891–1938) – лідер ОУН між 1929 і 1938 роками;

– Герш Лаутерпахт (1897–1960) – юрист, один із авторів концепції прав людини як норми міжнародного права;

– Рафал Лемкін (1900–1959) – науковець-правник, першим запровадив слово «Геноцид» як правове поняття;

– Володимир Шаян (1908-1974) – видатний український філософ, санскритолог, релігієзнавець, психолог і педагог, один з перших дослідників «Велесової Книги», професор;

– Марк Кац (1914–1984) – математик, піонер сучасної теорії ймовірностей;

– Манфред Лакс (1914–1993; навчався в університеті лише 1 рік) – дипломат, член Міжнародного суду ООН (цю посаду обіймав рекордний період часу);

– Луї Зон (1914–2006) – спеціаліст із міжнародного права, один з авторів статуту Гаазького Міжнародного суду.

(Львівський національний університет <http://www.lnu.edu.ua/>;

Львівський національний університет імені Івана Франка <https://uk.wikipedia.org/wiki/>).

Під впливом останнього гетьмана України Кирила Розумовського, який ознайомився з життям Західної Європи, виникла ідея створення Батуринського університету (в тодіш-

ній столиці України). Відповідний проект було завершено в 1760 році, що аж ніяк не відповідало планам російського самодержавства. Наступний розвиток подій включав знищення гетьманської влади та Запорозької Січі з подальшим уведенням кріпосництва на українських землях.

Харківський національний університет є самоврядним (автономним) дослідницьким національним університетом. Указ про відкриття в м. Харкові Імператорського університету був підписаний Олександром I 17 січня (29 січня н. ст.). Заклад офіційно відкритий 29 січня 1805 року. Головна заслуга у заснуванні Харківського університету належить Василеві Назаровичу Каразіну, який виявив виключну енергію в цій справі. Куратором університету було призначено графа Северина Потоцького, а першим ректором став філолог Іван Рижський.

Відповідно до університетського статуту 1804 року було створено 4 відділення: словесних наук, моральних і політичних наук, фізичних та математичних наук, лікарських і медичних наук (через відсутність студентів відкрили в 1811 році). Перший набір складав усього 57 студентів, у т. ч. 34 – «казеннокоштных», які навчалися за державний рахунок, і 23 – «своєкоштни», які вчилися за власні кошти. Перший випуск університету відбувся в 1808 році. При цьому з 57 вступників закінчили курс наук усього 26 чоловік. Набір студентів стримувався й тим, що всі іноземні викладачі вели заняття латинською мовою, яку в народних школах не вивчали. Серед студентів перших років існування університету став відомим Сила Абрамович Цицурін, який за власний рахунок навчався майже 15 років, утім, так і не закінчив вищій навчальний заклад.

У Харківському університеті, як і у всіх інших університетах Росії, жінкам заборонялось навчатися. З 1830-х років студентам заборонялось одружуватись, носити вуса, курити, ходити в театр і трактир, носити будь-який одяг, крім форменого, вступати в таємні зв'язки та організації. До при-

йняття цих правил студенти та професори одягали мундири тільки на великі свята. Поширеними були жовті фраки, сині штани, голубі сюртуки, фуражки великих розмірів та різних кольорів, палиці в руках, трубки в кишенях. На базі університету в XIX столітті відкрили три інститути: в 1811 році – педагогічний, у 1839-му – ветеринарний, у 1840-му – медичний.

Харківський університет кілька разів змінював свою назву. До 1917 року він називався Імператорським університетом. За радянських часів – Вільною академією теоретичних знань (1920–1921 рр.), Харківським інститутом народної освіти (1921–1932 рр.), Харківським державним університетом імені М. Горького (1932–1990 рр). 11 жовтня 1999 року Указом Президента України отримав статус національного та ім'я його засновника — Василя Назаровича Каразіна.

Певний час після відкриття Харківський університет користувався автономією з виборним ректором, однак у 1820 році діяльність вищого навчального закладу було взято під суворий контроль, уведено призначення ректора міністром освіти, а також цензуру наукових видань і викладання. Утім, у 1863 році відповідно до нового Статуту університет здобув часткову автономію. У XIX – на початку XX століття Харківський університет мав 4 факультети: фізико-математичний, історико-філологічний, медичний і юридичний, а також лабораторії, клініки, астрономічну обсерваторію, ботанічний сад, бібліотеку. В перший період свого існування (1805–1835 рр.) університет здійснював вплив на організацію шкільництва на Слобожанщині. Серед професорів перших десятиліть існування університету переважали європейські викладачі, зокрема німецькі, найвідомішими з яких – філософ Й. Б. Шад та історик Д. Х. Роммель.

Харківський університет відіграв помітну роль в українському національному відродженні, головним чином на початку своєї діяльності, а також наприкінці XIX – почат-

ку ХХ століття. Ще в середині ХІХ століття тут велися дослідження народного побуту, історії та мови, розгорталася літературна діяльність, формувався україномовний театр. Студенти об'єднувалися в українські організації, висуваючи також політичні вимоги українського руху. У 1906 році університет присвоїв звання почесного доктора лідерам українського національного руху Михайлові Грушевському та Іванові Франку. В 1907 році Микола Сумцов, Дмитро Багалій та Михайло Халанський почали читати в університеті лекції з народної словесності, історії України й мовознавства українською мовою. У роки революції та громадянської війни 1917–1920 років в університеті велася боротьба між прихильниками російської державності та українського національного розвитку.

У 1921–1930 роках радянською владою на базі університету були організовані такі установи: Академія теоретичних знань, Харківський інститут народної освіти, Харківський інститут народного господарства, фізико-хімічний та юридичний інститути. У 1932–1933 роках на їхній базі було відновлено Харківський державний університет (ХДУ), який складався із 7 факультетів: фізико-математичного, хімічного, біологічного, геолого-географічного, літературно-лінгвістичного, історичного (з філософським відділенням) та економічного (з відділенням економічної географії).

Під час німецько-радянської війни ХДУ було евакуйовано до міста Кизилорда в Казахстані, де він разом із Київським університетом утворив Об'єднаний український державний університет. У 1943–1944 роках ХДУ повернувся до Харкова (першим після звільнення міста).

З діяльністю Харківського університету пов'язані Ілля Мечников, випускник і почесний доктор, лауреат Нобелівської премії з фізіології та медицини; Лев Ландау, який підготував під час роботи в Харківському університеті перший варіант знаменитого «Курсу теоретичної фізики», став лауреатом Нобелівської премії з фізики; колишній студент Сай-

мон Кузнець, автор знаменитого «Закону Кузнеця», лауреат Нобелівської премії з економіки.

Першим ректором університету був Іван Рижський, який успішно займався російською словесністю. За його книгами «Введение в круг словесности» і «Опыт риторики» навчались студенти всіх університетів тодішньої Росії. Ректором університету в 1841—1848 роках був відомий український поет Петро Гулак-Артемівський, який виховав плеяду українських літераторів. Професор Ізмаїл Срезневський уперше опублікував в «Украинском сборнике» «Наталку Полтавку» та інші твори. Він переконливо доводив, що українці є окремим слов'янським народом, а українська мова не є діалектом ні російської, ні польської мови. Автором першої болгарської орфографії був професор Марин Дринов, який згодом став першим болгарським міністром освіти та духовних справ.

Серед видатних випускників університету різних часів були також: математик М. Остроградський, статистик П. Кеппен, логік П. Порецький, економіст М. Туган-Барановський, астроном О. Струве, біолог І. Мечников, лікар Ф. Цицурін, філолог О. Потєбня, історики М. Костомаров та Д. Яворницький, поетеса і прозаїк І. Христенко, володарка премії «Оскар» В. Каринська та багато інших. Загалом випускниками Харківського університету стали більше ста тисяч чоловік.

Нині цей вищий навчальний заклад є першим в Україні, який почав підготовку спеціалістів за всіма напрямками, характерними для класичного університету. Університет включає такі факультети: біологічний, геолого-географічний, іноземних мов, історичний, медичний, міжнародних економічних відносин і туристичного бізнесу, механіко-математичний, післядипломної освіти, психології, радіофізичний, соціологічний, фізичний, філософський, філологічний, хімічний, центр міжнародної освіти, екологічний, економічний, юридичний. Інститут високих технологій як

структурний підрозділ університету включає фізико-технічний факультет, факультет комп'ютерних наук, фізико-енергетичний факультет.

Науково-дослідними установами університету є біологічна станція, ботанічний сад, музей історії Харківського університету, музей природи, музей археології і етнографії Слобідської України, науково-дослідний інститут астрономії, науково-дослідний інститут біології, науково-дослідний інститут хімії, центральна наукова бібліотека.

Місія Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна викристалізувалась у формулі «Пізнавати. Навчати. Освічувати», яка базується на принципах університетської автономії, університетської демократії та університетської відповідальності. (*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна <http://www.univer.kharkov.ua/>*).

Слід згадати також Ніжинську гімназію вищих наук, створену в 1820 році, останній випуск якої відбувся у 1837 році. Її випускниками були відомі письменники М. Гоголь, Є. Гребінка, М. Білевич, М. Прокопович, художники А. Мокрицький і А. Горонович, фольклорист П. Лукашевич та ін.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка – класичний університет дослідницького типу, створений 8 листопада 1833 року на базі закритих після Польського повстання 1830–1832 років Віленського університету та Кременецького (Волинського) ліцею. Замість них міністр народної освіти граф С. С. Уваров запропонував створити Київський університет, який міг би сприяти поширенню російської освіченості в краї. Тому й не дивно, що одним із головних завдань, що ставилось перед університетом, була боротьба з полонізованою київською інтелігенцією. Апеляція до Великого князя Володимира, який хрестив Київську Русь за східним християнським обрядом, повинна була символізувати саме таку спрямованість університету. В Указі Сенату імператор зазначав, що місто Київ, як колиська

святої віри давно призначене для створення університету. (*Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе.* – СПб., 1834. – Т. VIII. – Ст. 6670). Імператорський Університет Св. Володимира перизначався переважно для мешканців Київської, Волинської та Подільської губерній.

За статутом 1833 року, до складу ради університету входили тільки професори. Новий Статут суттєво обмежив права університетської ради, зокрема у неї забрали право звільняти та судити викладачів. Ректора стали обирати на два роки, а деканів факультету – щороку, їх затверджував міністр, народної освіти Росії. У випадку хвороби ректора його обов'язки виконував проректор, який щороку обирався з професорів університету. Спочатку в Університеті Св. Володимира було лише два факультети – філософський та юридичний. Принципова відмінність університету полягала в тому, що випускники більшості гімназій позбавлялись права вступати до університету без випробувань, що поліпшило якісний склад студентів. У новому університеті був уведений семестровий розподіл дисциплін, і студентів почали приймати двічі на рік. Вводилось правило, згідно з яким студент міг вивчати один предмет протягом семестру, що привело до подрібнення курсів та збільшення їх кількості.

Перші заняття та урочисте відкриття університету відбулось 15 липня 1834 року. Головний корпус університету має кольори стрічки ордена Святого Володимира (червоний і чорний). Девіз цього ордена «*Utilitas, Honor et Gloria*» («Користь, честь і слава») став місією університету. Ректором наказом імператора Миколи I 18 жовтня 1834 року було затверджено 30-річного професора ботаніки, видатного вченого-енциклопедиста Михайла Максимовича. У 1834–1835 н. р. в університеті працював лише один філософський факультет з історико-філологічним та фізико-математичним відділеннями. На перший курс було зараховано 62 студенти, а 28 серпня 1834 року в університеті розпочався перший навчальний рік. У 1835 році відкрито юридичний факуль-

тет, а в 1841-му – медичний, що був створений на базі медичного факультету ліквідованого Віленського університету (м. Вільнюс).

Попри прагнення уряду, Університет не вдалося перетворити у форпост російського самодержавства, у ньому розвивалися прогресивні ідеї. Так, у 1830–1860 роках цей навчальний заклад був центром польського національно-демократичного руху, а згодом тут діяло Кирило-Мефодіївське братство. Новий Статут 1863 року розширив автономні права університету. Втім, російське самодержавство продовжувало політику русифікації освіти. Так, у 1863 році вийшов циркуляр міністра внутрішніх справ Валуєва про заборону видання українською мовою наукових, релігійних та освітніх праць, а також припинення діяльності недільних шкіл.

У 1883 році в університеті навчалися 1700 студентів, у 1913 році їх кількість зросла до 5000. Наукову й викладацьку роботу здійснювали 160 професорів та доцентів. Після повалення самодержавства на вимогу частини студентів та викладачів в університеті були створені 4 українознавчі кафедри. У період Гетьманату П. Скоропадського університет став російським вищим навчальним закладом, і одночасно був заснований Київський український державний університет. З приходом більшовиків Університет Св. Володимира та Київський український державний університет було об'єднано в один вищий навчальний заклад – Київський університет. При цьому була ліквідована університетська автономія, змінилася структура управління. Замість посад ректора, проректорів призначено комісара, відменені всі учені ступені та звання.

У лютому 1919 року більшовики зайняли Київ, одним із головних завдань стала підготовка радянської інтелігенції. З 1919 року на території України почав діяти Народний комісаріат освіти, що відповідав за розвиток шкільної, середньої та вищої освіти. В університетах скасовувалися всі так звані «буржуазні пережитки», а самі вони втратили будь-

яку автономію: було ліквідоване керівництво університетів (ректори, проректори), замість них вводилась посада комісара вузу, крім цього, відмінялись всі вчені ступені та звання. Радянський уряд ставив за мету повне підпорядкування університетів завданням соціалістичної революції. Проте, навіть у такому вкрай обмеженому вигляді університети, на думку керівників Наркомату освіти, не мали права на існування. Вони були оголошені «буржуазними» центрами, яким не місце у новому комуністичному суспільстві.

Унаслідок цих реформ у 1920 році Київський університет (так само як й інші університети України) було розформовано. На базі медичного факультету організовано окремих медичний інститут, юридичний факультет передали Інститутіві народного господарства. З історико-філологічного, фізико-математично-природничого факультетів університету, Київського учительського інституту та Київських вищих жіночих курсів було створено Вищий інститут народної освіти імені М. Драгоманова (з 1926 року – Київський інститут народної освіти). Кількість студентів-українців у цьому навчальному закладі сягала тоді 65%.

Восени 1933 року університети в Україні, серед яких і Київський державний університет, поновили роботу. Перед ними ставилося завдання підготовки викладачів для вищої школи, науковців для науково-дослідних інститутів, заводських наукових лабораторій і дослідних станцій. У 1930–1940 роках масові репресії стосовно викладачів і студентів завдали важкого удару університету. Однак, попри ідеологічні обмеження та репресії, напередодні Другої світової війни Київський університет був серед провідних вищих навчальних закладів СРСР. У 1939 році університету присвоєне ім'я Тараса Шевченка.

Улітку 1941 року після початку німецько-радянської війни Київський університет було евакуйовано. Більшість студентів пішли на фронт, а значна частина викладачів, разом із колегами з Харківського державного університету,

продовжила навчальний процес у рамках Об'єданого українського державного університету в казахстанському місті Кзил-Орда. Одразу ж після визволення Києва розпочалося відродження університету.

Історія і діяльність Київського університету пов'язана з іменами істориків М. Максимовича, М. Костомарова, Є. Тарле, Н. Полонської-Василенко; філософів: О. Новицького, О. Гілярова; юристів: К. Неволіна, М. Іванішева, економістів: Г. Сидоренка, М. Зібеа; математиків та механіків І. Рахманінова, П. Ромера, В. Єрмакова; фізиків М. Авенаріуса, М. Шіллера; хіміків Г. Фонберга, М. Бунге; геологів К. Феофілактова, В. Чирвинського; ботаніків В. Бессера, Е. Траутфеттера; зоологів К. Кесслера, О. Ковалевського; біохіміка О. Палладіна; медиків В. Караваєва, О. Вальтера, М. Скліфосовського та інших відомих учених.

Указом Президента України від 21 квітня 1994 року Київському університету було надано статус національного, а 29 липня 2009 року постановою Кабінету Міністрів України №795 університет отримав статус самоврядного (автономного) дослідницького національного вищого навчального закладу.

Нині в університеті працюють 16 факультетів (географічний, геологічний, економічний, історичний, кібернетики, механіко-математичний, підготовчий, соціології, радіофізичний, психології, фізичний, філософський, хімічний, юридичний, військової підготовки ВІКНУ, факультет іноземних громадян), 7 навчальних інститутів (військовий, високих технологій, журналістики, міжнародних відносин, післядипломної освіти, філології, управління державної охорони), 1 навчально-науковий центр (ННЦ «Інститут біології») та підготовче відділення.

При Київському університеті діють допоміжні заклади: астрономічна обсерваторія, ботанічний сад імені академіка О. Фоміна, наукова бібліотека імені М. Максимовича, Канівський природний заповідник, науково-дослідний інсти-

тут фізіології, низка лабораторій, видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», інформаційно-обчислювальний центр, центр українознавства, геологічний та зоологічний музеї, музей історії університету, міжфакультетський лінгвістичний музей тощо.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова створений на базі Рішельєвського ліцею в 1865 році під назвою Імператорський Новоросійський університет. Ім'я Іллі Мечникова університету надано в 1945 році.

З часом на базі факультетів університету виникли окремі вищі навчальні заклади: Національний університет «Одеська юридична академія», Одеський національний економічний університет, Одеський національний медичний університет. Університетом створена мережа навчальних інститутів та центрів у містах Миколаєві, Херсоні, Первомайську, Іллічівську, Южному, Білгороді-Дністровському, Теплодарі.

Університет здійснює підготовку фахівців на підставі відповідної ліцензії за десятками напрямків та спеціальностей. Навчальний процес в університеті забезпечують 4 інститути (інститут математики, економіки та механіки, інститут соціальних наук, інститут післядипломної освіти, інститут міжнародної освіти) і 10 факультетів: історичний, філологічний, романо-германської філології, економіко-правовий, біологічний, геолого-географічний, хімічний, фізичний і факультет довузівської підготовки, а також більше 100 кафедр. При університеті працюють Рішельєвський, Очаківський та Білгород-Дністровський ліцеї.

В університеті навчаються близько 15 тис. студентів. Загальна кількість співробітників становить приблизно 3500 чоловік, у тому числі майже 180 докторів наук і професорів, більше 700 кандидатів наук, доцентів. Серед науково-педагогічних працівників майже 60 академіків, членів-кореспондентів НАН України та галузевих академій, заслужених діячів науки, лауреатів державних та інших премій.

Одеський університет відомий своїми науковими школами. Наукові дослідження зосереджені у 30 наукових підрозділах, серед яких 4 науково-дослідні інститути, 11 науково-дослідних центрів, 14 науково-дослідних лабораторій. В Університеті працюють 7 спеціалізованих рад, у яких захист дисертацій здійснюється за 29 спеціальностями. Останнім часом відкрито нові спеціальності: мікробіологія та вірусологія, психологія, болгарська мова та література, комп'ютерні системи та мережі, переклад, філософія, прикладна лінгвістика, видавнича справа та редагування, менеджмент невиробничої сфери, облік та аудит, міжнародні економічні відносини та ін.

Заснована в 1871 році (з пунктами спостереження в Росії, Туркменістані, Азербайджані) Астрономічна обсерваторія ОНУ є однією з найстаріших в Україні. Національним надбанням є третя у світі колекція знімків зоряного неба, отриманих протягом усього ХХ століття.

Першим науковим інститутом фізичного профілю в Україні, є Науково-дослідний інститут фізики університету, створений в 1926 році. Інститут горіння і нетрадиційних технологій університету є єдиним в Україні інститутом такого профілю.

Заснована в 1817 році наукова бібліотека університету має фонд більше 3,6 млн томів і є однією з найбільших і найстаріших наукових бібліотек України. В її фондах – унікальні стародавні видання XV–XVIII століть: 5 інкунабул, 27 палеотипів XV століття і близько 9000 рідкісних і коштовних книг. До унікальних експонатів відноситься перлина вітчизняного книгодрукування «Острозька біблія», видана в Острозі в 1581 році Іваном Федоровим.

З 1867 року працює ботанічний сад, який є відомим в Україні науковим центром збереження різноманіття світової флори. Його фонди інтродукованих рослин нараховують 3840 видів, форм, сортів і гібридів.

У 1902 році створена відомим зоологом П. М. Бучинським

гідробіологічна станція, де в різні роки працювали видатні біологи: академіки Д. К. Третяков, Ю. П. Зайцев й ін.

Національним надбанням є Петрографо-мінералогічний музей, заснований у 1865 році. Його фонди налічують понад 12,5 тис. зразків з усього світу.

До найстаріших музеїв України належить зоологічний музей, заснований на початку ХІХ століття. Його наукові колекції нараховують більше 50 тис. одиниць зберігання.

На основі колекції Рішельєвського ліцею в 1873 році був створений Палеонтологічний музей, який входить до 10 кращих музеїв цього профілю і нараховує більше 40 тисяч експонатів.

З Одеським національним університетом пов'язана діяльність таких видатних учених: І. І. Мечников – лауреат Нобелівської премії, фізіолог І. М. Сеченов, Д. К. Заболотний, ботанік В. І. Липський, біолог О. О. Ковалевський, фізик Ф. Н. Шведов, фізик-теоретик М. О. Розумів, хімік-органік М. Д. Зелінський, історик і археолог Ф. І. Успенський, фізик і хімік О. В. Богатський, астроном В. П. Цесевич, математики М. Г. Крейн, І. В. Слешинський, О. М. Ляпунов, історик М. Є. Слабченко, славіст В. І. Григорович, зоолог Д. К. Третяков, хірург І. Ф. Сабанєєв та ін. Варто згадати, що три президенти Академії наук України працювали професорами ОНУ: академіки Д. К. Заболотний, В. І. Липський, О. О. Богомолець.

У 1870 році Новоросійський університет закінчив С. Ю. Вітте, який згодом став головою Ради міністрів царської Росії.

Девізом Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича є такі слова: «через наукові здобутки та культурну співпрацю до міжнародного визнання». Університет заснований 4 жовтня 1875 року указом імператора Австро-Угорщини Франца Йосифа на базі теологічного інституту, що діяв із 1827 року з німецькою мовою викладання та з окремими кафедрами української та румунської мов і літератур. Мав різні назви: імені Франца Йосифа (нім. Franz

Josephs) у 1875–1918 роках, Universitatea Regele Carol I din Cernui (1919–1940) і Чернівецький державний університет після 1940 року.

У 1989 році Чернівецькому університетові присвоєне ім'я Юрія Федьковича, а 11 вересня 2000 року Указом Президента України надано статус національного.

Першим ректором став відомий учений і громадський діяч Костянтин Томащук. Тут викладали і вели дослідницьку роботу вчені європейського та світового рівнів: економіст Йозеф Шумпетер, філософ Георг Еліс Мюллер, юрист Г. Гросс, історик Раймунд Кайндль, славіст Омелян Калужняцький, україніст Степан Смаль-Стоцький, композитор і письменник Сидір Воробкевич та інші.

За австрійської влади ЧНУ мав три факультети: православної теології, правничий і філософський. Після розпаду Австро-Угорської імперії 1918 року і прилучення Буковини до Румунського королівства університет до 1940 року вважався румунським вищим навчальним закладом. У 1918–1940 роках університет було румунізовано, скасовано українські кафедри, а українських професорів звільнено. Філософський факультет поділено на два: філософсько-літературний і природознавчий. Довголітнім ректором ЧНУ за румунського часу був Й. Ністор.

У 1940 році університет реорганізовано в державний вищий навчальний заклад з українською мовою викладання та поділено на 7 факультетів, а з 1955-го – на 11: історичний, філософський, іноземних мов, географічний, біологічний, хімічний, фізичний, математичний, економічний, технічний і заочний. Теологічний факультет було ліквідовано. Запроваджене заочне й вечірнє навчання та аспірантуру.

Головною будівлею ЧНУ є в колишня резиденція митрополита Буковини і Далмації. 29 червня 2011 року 35-та сесія комітету Світової спадщини ЮНЕСКО прийняла рішення про включення до списку Світової культурної спадщини центрального корпусу університету.

Наукова бібліотека університету, що була заснована в 1852 році як Крайова бібліотека, що від 1875 року (року заснування Чернівецького університету) стала університетською бібліотекою. У фонді рідкісних та цінних видань зберігається близько 70 тис. примірників: інкунабули, палеотипи, вітчизняні та іноземні стародруки (*Чернівецький національний університет*. http://www.chnu.cv.ua/index.php?page=ua/zaginf/01%20pro_univer; *Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича* [https://uk.wikipedia.org/wiki/Чернівецький_національний_університет_імені_Юрія_Федьковича]).

Вища духовна освіта надавалась у Київській духовній академії (1819–1920 рр.). Вищими навчальними закладами були також Ніжинська гімназія вищих наук князя І. Безбородька (від 1820 р.), перетворена 1832 року в фізико-математичний, з 1840 року – у юридичний, з 1875 року – в історико-філологічний інститут, Кременецький ліцей (Волинський, 1805–1831 рр.) та Рішельєвський ліцей в Одесі (1817–1865 рр.). Курси, вищі від середніх, читалися у Вищій Київській гімназії (1812–1828 рр.).

Розвитку загальної і спеціальної професійної вищої освіти, доступної для всіх станів, сприяли урядові ліберальні реформи 1860–1870-х рр. Вищу професійно-технічну освіту в Україні можна було здобути в Харківському технологічному інституті (від 1885 р.), Київському політехнічному інституті (від 1898 р.), Катеринославському (нині Дніпропетровський) гірничому інституті, що був відкритий у 1912 році на базі вищого гірничого училища, а також у Катеринославському приватному політехнічному інституті, створеному в 1916 році для єврейської молоді.

У царській Росії на той час жінки були позбавлені можливості навчатися в університетах, вони отримували загальну вищу освіту (без права державної служби), на Вищих жіночих курсах з університетськими програмами викладання, які відкривалися на приватні та благодійницькі кошти у великих містах України:

– у Києві – Вищі жіночі курси (1872–1886 рр., 1906–1918 рр.), загально-освітні курси М. Довнар-Запольського (1905–1908 рр.), Вечірні жіночі курси А. Жекуліної (1905 р.), Історико-філологічні курси М. Довнар-Запольського (від 1909 р.);

– в Одесі – Вищі громадські жіночі курси (від 1910 р.);

– у Сімферополі – Практичні загально-освітні курси Фомина для чоловіків і жінок (від 1906 р.);

– у Харкові – курси товариства взаємодопомоги працюючих жінок (від 1907 р.), Громадські курси Невіанд (1909–1916 рр.);

– у Катеринославі (нині Дніпропетровськ) – Вищі жіночі курси, засновані Копиловим і Тихоновим (1916 р.).

Потребам комерційної, педагогічної та медичної освіти за умови недостатньої державної підтримки вищої освіти певною мірою відповідали київські лікарсько-педагогічні курси Карницького «Мати й дитина» (1906–1908 рр.), комерційні курси М. Довнар-Запольського (1906–1908 рр.), одеські комерційні курси Федорова й Файга (від 1907 р.), харківські комерційні приватні курси Чудова (від 1912 р.) та місцеві курси купецького товариства (1916 р.).

На початку ХХ століття відкриваються жіночі інститути, а згодом – інститути для спільного навчання юнаків і дівчат: у Києві – комерційний (з 1906 р.), фребелівський (від 1907 р.), медичний (1916 р.); у Харкові – медичний (1909 р.); в Одесі – міжнародний інститут (від 1914 р.) тощо.

Розвиток сільського господарства зумовив створення відповідних вищих навчальних закладів у Харкові, де на базі вищого училища у 1873 році відкрився ветеринарний інститут, а в 1912 році почали діяти Вищі сільськогосподарські курси Невіанд.

Вищу музичну освіту можна було здобути в Київській, Одеській (від 1913 р.) та Харківській (з 1917 р.) консерваторіях.

Вищу освіту в Галичині, яка перебувала на той час у скла-

ді Австро-Угорщини, контролювала польська влада. Загальну вищу освіту можна було отримати у Львівському університеті, а технічну – у заснованій 1877 року на базі технічної академії Львівській політехніці, сільськогосподарську – у Вищій рільничій школі у Дублянах (нині місто Жовківського району Львівської області).

Вищі навчальні заклади в Україні формувалися з урахуванням інтересів певних держав. Зокрема, бракувало військових навчальних закладів, недостатньо було технічних і образотворчих вищих навчальних закладів. З метою отримання освіти такого профілю молодь виїжджала до Санкт-Петербурга, Москви та західноєвропейських освітніх центрів. Очевидно, що іншомовна вища освіта формувала місцеву інтелектуальну еліту на російських, польських і німецьких культурних традиціях, що вело до її асиміляції та ускладнювало формування українських національних основ вищої школи.

Українська революція 1917–1920 років дала певний імпульс розвитку вищої освіти в Україні. Зокрема, в 1917 році у Києві засновано Український народний університет, перетворений за гетьмана Павла Скоропадського на Київський державний університет. У 1918 році розпочали роботу Український державний Кам'янець-Подільський університет, Український історико-філологічний факультет у Полтаві, Український учительський інститут у Житомирі. В 1917 році в Києві почали діяти Українська академія мистецтв та Українська педагогічна академія. Водночас розгорнулася робота над українізацією діючих вищих навчальних закладів. Так, наприклад, у Київському, Харківському та Одеському університетах були створені кафедри української мови, літератури, історії та історії права.

З установленням в Україні більшовицької влади статус вищих навчальних закладів почав різко змінюватися. Їх автономія була ліквідована. Всі вони перейшли у відання

Наркомосу УСРР. З 1920 року університети перестали існувати як тип вищого навчального закладу. Їх замінили інститути народної освіти (ІНО), низка яких виникла на базі учительських інститутів. Основними напрямками реорганізації вищої освіти у 1920–1930 роках стало перетворення їх в «інструмент комуністичного виховання», демократизація студентського складу, «українізація», кількісне зростання вузів.

Для забезпечення переваги робітників і незаможних селян у складі студентів при деяких вузах діяли так звані робітничі факультети – підготовчі відділення для дорослих «робітничо-селянського походження». З метою посилення «радянської» вузів практикувалися «мобілізації» комуністів і комсомольців на навчання. Одночасно проводилися «чистки» студентського й професорсько-викладацького складу від «соціально чужих елементів». У 1930-х роках вони переросли в терор, жертвами якого стали багато українських професорів, викладачів і студентів.

Певний слід у житті вищих навчальних закладів України залишив «українізаційний курс». Українською мовою стали викладатися не лише українознавчі, а й інші предмети. «Українізація» проникала і в економічні, технічні та медичні навчальні заклади. У 1929 році в 42 наявних вузах УСРР українці складали понад 56 відсотків.

Розвиток промисловості та перебудова народного господарства в 1930-х роках зумовили перебудову вищої освіти в межах усього СРСР. Зокрема, зросла кількість вузів, посилювався зв'язок технічних вузів із промисловістю. У 1933 році була відновлена діяльність університетів. На базі факультетів соціального виховання ІНО почали працювати педагогічні інститути, кількість яких невпинно зростала. У 1939 році в УРСР налічувалося 129 вузів, у яких навчалося близько 125 тис. студентів.

Відбувалася централізація управління вищими навчальними закладами в СРСР. У 1932 році при ЦВК СРСР був

створений Комітет у справах вищої технічної школи. У 1936 році при РНК СРСР засновано Комітет у справах вищої школи, перетворений у 1946 році на Міністерство вищої освіти СРСР. У лютому 1955 року створено Міністерство вищої освіти УРСР.

Таким чином, становлення вищих навчальних закладів на українських землях відбувалося з певним запізненням. Монголо-татарська навала затримала поступ наших земель майже на 400 років і спричинила суттєве відставання у вищій освіті від Західної Європи, тому перші університети виникли значно пізніше. До того ж їхній діяльності не сприяла влада країн, до складу яких входили частини України. Українці здобували вищу освіту за кордоном, зокрема в Ягеллонському університеті, Замойській академії, а також в університетах Італії, Німеччини, Франції та інших країн. Не мали можливостей для вільного національного розвитку вищі навчальні заклади в Україні і в радянський період (*Вища освіта в Україні*. http://www.history.org.ua/?termin=Vyscha_osvita).

У цілому вища освіта в Україні у XIX – на початку XX століття розвивалася відповідно до політики урядів країн, до складу яких входили частини українських земель. У Східній Україні вища освіта здобувалась здебільшого в університетах – державних вищих навчальних закладах – Харківському, Київському і Новоросійському (Одеському) (*Вища освіта в Україні: Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.* http://www.history.org.ua/?termin=Vyscha_osvita).

Підготовка спеціалістів в УРСР у 1980-х роках здійснювалася за 360 спеціальностями. На час проголошення незалежності в Україні діяло 156 вищих навчальних закладів. Упродовж 1990-х років галузь була значною мірою реформована. До вищих навчальних закладів віднесено технікуми, училища, коледжі, інститути, консерваторії, академії, університети. Встановлено чотири рівні акредитації цих за-

кладів: 1-й – технікуми, училища, 2-й – коледжі, 3-й і 4-й – інститути, консерваторії, університети. Усі вузи проходять ліцензування й акредитацію, що забезпечує державний контроль за їхньою навчальною та науковою діяльністю.

Понад 20 провідних вищих закладів освіти отримали статуси національних. Нині в Україні переважно збереглася кількість студентських місць, яка склалася протягом попередніх десятиліть, – близько 170 студентів на 10 тис. населення.

Сучасні тенденції у європейській вищій освіті та проблеми соціально-економічного розвитку зумовили прийняття Закону про вищу освіту в Україні і реформування даної сфери, що включає визначення основних засад функціонування системи вищої освіти на принципах автономії, поєднання освіти з наукою та виробництвом, самореалізацію особистості, забезпечення потреб у кваліфікованих фахівцях.

1.3. Пріоритети та виклики сучасної вищої освіти.

Сучасні вищі навчальні заклади Європи прагнуть підтримати суспільство, яке переживає кризу цінностей і має вийти за рамки вузько економічних орієнтацій, переосмислити та сприйняти глибші аспекти моралі та духовності. Створення Європи, яка б базувалась на знаннях, відкриває університетам великі шанси і водночас ставить перед ними значні виклики. Вищі навчальні заклади діють в умовах глобалізації, що постійно розвивається. Характерною є зростаюча конкуренція за таланти і виникнення нових викликів, на які повинна реагувати вища школа. Однак слід ураховувати, що європейські університети в цілому вважаються не досить привабливими і мають менше фінансових засобів у порівнянні з іншими індустріальними країнами, особливо США.

У зв'язку з цим виникає питання, як довго вони можуть конкурувати з кращими університетами світу і гарантувати вищі досягнення, не здійснюючи докорінних змін та не

збільшуючи суттєво фінансування. Тим більше, що освіта виступає центральним ресурсом життя і включає не тільки здобуття знань у процесі діяльності суб'єкта, який навчається, а є по суті самоосвітою. Отже, освіта не є каталогом акумульованих знань, якими прагне оволодіти людина, отримати диплом про вищу освіту і таким чином презентувати себе як освічена особистість.

Освіта є процесом, що починається з дитинства та інтенсивно продовжується, і означає більше ніж здобуття знань. При цьому не можна звужувати освіту до отримання професії чи кваліфікації і розглядати її тільки під кутом зору доцільності та можливості застосування отриманих знань. Такий підхід бачиться в односторонньому акцентуванні кваліфікаційних вимог до робочої сили в глобалізованому світі. Це чітко видно також у дещо спрощеному розумінні так званого суспільства науки, коли процеси у сфері освіти зводяться до інформаційного менеджменту.

Освіта означає цілісне розкриття здібностей молоді людини, стимулювання всіх її сил. Таким чином, не тільки когнітивні, а й соціальні, емоційні та духовні сили повинні бути включені в процес освіти. Освіта передбачає активне засвоєння світу, тобто перетворення чужого у своє, гармонійне розкриття потенціалу людини, а не однобічна спеціалізація. Таким чином йдеться не про зовнішнє наповнення, а про розвиток потенціалу людини, яка розвивається.

Отже, концепція освіти охоплює сукупність здібностей і характеристик особистості, що перебувають у стані постійного розвитку. При цьому освіта розуміється як здобуття знань, інтелектуальності, культивування соціально бажаного способу життя, що базується на освіті. До цього слід додати також індивідуальні передумови особистості та певні соціальні умови. Сукупність цих обставин та процесів можна представити як особисту освіту індивіда.

Така освіта повинна базуватися на засадах гуманізму, демократії, національної самосвідомості, поваги між різними

націями і народами. Водночас вона виступає як певна система, тобто сукупність наступних освітніх програм і державних освітніх стандартів різного рівня та спрямування, мережа відповідних навчальних закладів різних організаційно-правових форм, типів і видів, а також органів управління.

Слід зазначити, що освіта в наш час не є тільки результатом навчання і старання, а в певному сенсі – ключем для навчання та вміння долати виклики сьогодення і майбутнього. Історичний розвиток озброїв академічну спільноту Європи широким розумінням та інтерпретацією сутності і розмаїття вищої освіти. Однак і нині продовжуються пошуки більш точного визначення поняття освіти та формулювання її нових цілей.

Міжнародні дослідження доводять неприйнятність одновимірного розуміння освітнього простору, який охоплює переважно шкільну освіту. Адаже до сфери освіти належать також інституції, заклади, неформальні установи і організації. Розрізняють формальну, неформальну та інформальну освіту. Під формальною освітою розуміється вся система шкільної освіти, підготовки та вищої освіти, яка є ієрархічно структурованою, вибудованою у часі з певними зобов'язаннями та відповідними сертифікатами, що відображають досягнуті успіхи.

Неформальна освіта трактується як форма організованої освіти та виховання, що характеризується добровільністю та пропозицією освітніх послуг, що надаються ситуативно без оцінки результатів. До неї належать дошкільні пропозиції ясел, дитячих садків тощо. Інформальна освіта розглядається як не заплановані і nicht-intendierte освітні процеси, які відбуваються в повсякденному житті сім'ї, сусідів, у праці та у вільний час. Вони є водночас передумовою і основою, на якій будуються формальні та неформальні освітні процеси. Тільки взаємодія цих трьох форм надає освіті повний смисловий зміст і тому вони повинні бути структурно і функціонально взаємопов'язаними.

Не варто розглядати якість освіти як індивідуальне досягнення, оскільки успіхи у навчанні залежать від якості зростання і соціального навколишнього середовища. Це вимагає поєднання освітньої та молодіжної політики. Освітня політика є неповноцінною, якщо вона інвестує тільки в інформальну освіту і оминає увагою інші сфери. Обов'язок перед підростаючим поколінням і турбота про майбутнє суспільства вимагають відповідного курсу у сфері освіти, що потребує також нових форм співпраці таких інститутів освіти, як сім'я, дитячий садок та школа.

Специфічні цілі освіти виводяться з норм суспільства і конкретизуються очікуваннями результатів. Ці очікування можуть суперечити одне одному, тому неможливо уникнути конфлікту цілей освітньої політики. Так, наприклад, суперечать одна одній такі цілі, з одного боку, надати системі зайнятості певну кількість фахівців необхідної кваліфікації, а з іншого – тримати відкритими можливості отримання освіти і привести у відповідність рівень кваліфікації і зарплати. Або прагнення включати до ідентичності якомога більше спільних характеристик та певних норм, цінностей і правил і водночас функціональну диференціацію та індивідуальний розвиток.

Крім цього, освіта вважається здобуттям системи бажаних моральних установок шляхом поширення та засвоєння знань. Були спроби описати освіту за допомогою певних критеріїв. Так, німецький педагог Гартмут фон Гентіх запропонував такі риси, що можуть характеризувати людину як освічену: спротив нелюдяності; сприйняття щастя; бажання і здатність до взаєморозуміння; усвідомлення історичності власного існування; пильність щодо питань, які не вирішуються; відповідальність перед собою і перед суспільством

Виходячи з цього пропонуються певні цілі, що можуть слугувати орієнтирами для планування і здійснення освітніх заходів:

– здатність до подолання життєвих та повсякденних проблем;

– усвідомлення відповідальності, здатність до компромісу та миру;

– креативність та самовдосконалення.

Освіта розуміється як здобуття знань, інтелектуальності, культивування соціально бажаного способу життя, що базується на освіті. До цього слід додати також індивідуальні передумови особистості та певні соціальні умови. Сукупність цих обставин та процесів можна представити як особисту освіту індивіда. Суттєвими елементами поняття освіти є її об'єктивний характер, що стосується цілей та ідеалу освіти, суб'єктивний характер, що визначає освіту як самостійну діяльність суб'єкта навчання, і транзитивний, що характеризує діяльність окремих осіб та інституцій, які займаються освітою людей.

Освіта формує людину як особистість і має відношення як до освітнього процесу, так і до її індивідуального стану. В рамках освітнього процесу, як правило, забезпечується відповідний ідеал освіти, який обґрунтовує волю до освіти. Якщо людина розширює свої життєві практичні та духовні й культурні здібності, то відбувається також розширення і її особистісних компетентностей.

Із суспільних функцій системи освіти можна вивести такі цілі політики освіти: створення безпечних умов для підростаючих поколінь, соціалізація та інтеграція дітей і молоді в дане суспільство, надання кваліфікації для професійної діяльності, алокація та відбір кваліфікацій, вирівнювання шансів, забезпечення рівності шансів, надання допомоги для саморозвитку та розкриття особистості.

Виконання функцій охоплює аналіз вихідних умов та проблем галузі, включаючи рамкових умов та тенденцій розвитку (прогноз ймовірних змін важливих параметрів дій, відкриття простору дій, з'ясування і прийняття рішень стосовно цілей, формування волі, комбінації цілей, планування програм дій тощо). З точки зору освітньої політики важливо вирішити питання мети навчання, змісту навчан-

ня, дидактики і методики навчання, засобів викладання, підготовки педагогів, оплати їхньої плати. Ці об'єкти прийняття рішень є водночас інструментами управління.

Важливо враховувати зміст та організацію вищої освіти. Під освітою в Європі часто розуміють культурне формування індивіда як особистості, хоча це й відрізняється від культури, яка часто розглядається як сукупність цінностей, норм та способів діяльності. Освіта не співпадає також і з категорією «виховання», спрямованою здебільшого на розвиток та соціалізацією дітей і молоді. Якість підготовки фахівців, формування світогляду, ціннісних установок, громадянськості, значною мірою визначається функціями вищої освіти. Вища освіта відіграє вирішальну роль у житті людини та забезпеченні суспільного прогресу. Саме її поступ уможлиблює вплив на інновації та дослідження, формування висококваліфікованого гуманітарного капіталу, чого потребує суспільство, що базується на знаннях. Адже в такий спосіб можна досягти економічного зростання і особистого добробуту.

Отже, вища освіта як провідна сфера суспільства ставить суб'єкта освіти і пов'язані з ними освітні заклади в центр уваги, оскільки йдеться про поширення та інституційне впровадження наукових знань. Із розвитком суспільства зростає увага до педагогічного мислення та відповідних практичних дій, осмислення питань політики освіти. При цьому інтернаціоналізація економічних обмінів, глобалізація технологій і особливо формування інформаційного суспільства розширюють можливості доступу до інформації. Водночас змінюються набуті здібності та навички і системи організації праці. В умовах економічних та глобальних змін зростає значення загальної та професійної освіти, з чого, власне, починається розвиток економіки та ринку праці. Проте даний процес передбачає також необхідність інвестицій в гуманітарний капітал.

Важливим завданням вищої освіти є підтримка основних традицій та громадянських цінностей. Слід нагадати, що

Болонські реформи мають соціальний вимір, що передбачає забезпечення доступності вищої освіти для всіх громадян, створення відповідних умов для студентів, щоб вони могли завершити навчання без перешкод, а також високу мобільність та соціально-психологічну згуртованість. Соціальний вимір включає також заходи, які вживаються урядами з метою надання фінансової та економічної допомоги студентам, особливо тим, що знаходяться в соціально несприятливих умовах, а також забезпечення консультаційними послугами з метою розширення доступності освіти.

Вища освіта відіграє важливу роль у сучасному суспільстві – продукує знання, передає їх студентам і сприяє інноваціям. У дискусіях найчастіше акцентується увага на ролі знань і звужується зміст самого поняття «освіта». Утім, знання є тільки однією, хоч і важливою, частиною освіти взагалі і, зокрема, вищої. Адже в освітньому процесі розвиваються також соціальні, економічні, етичні та інші компетентності, які сприяють поступу спільноти та людини життєвим шляхом.

Важливість вищої освіти зумовлена низкою чинників, перший з яких стосується архітекtonіки освітніх послуг. Адже зростаюча диференціація і спеціалізація знань та можливостей також впливають на вищу школу. З одного боку, важливо враховувати інструменталізацію людини, а з іншого, – наслідки соціальних, екологічних, глобальних та інших явищ. Другий чинник – стосується майбутнього демократії як необхідної умови гуманізації сучасної концепції держави, функціонування якої забезпечується політичною обізнаністю громадян. Третій чинник – сучасна держава керується індивідуальною і соціальною свободою, що гарантує ліберальність та моральну субстантивність. Таким чином, сучасна державна політика освіти базується на світоглядній нейтральності й водночас на відповідальності перед суспільством.

Крім цього, вищі навчальні заклади виступають одним з основних засобів досягнення більш глибокого й гармонійно-

го розвитку суспільства, що дозволяє боротися з бідністю, неграмотністю, війнами тощо. У сучасних умовах вища освіта виходить за рамки інтересів окремих держав і перетворюється в міжнародний інститут. Під впливом інформаційно-технологічної революції суттєво зростає потреба в постійному оновленні знань та підвищенні кваліфікації. Таким чином, вища освіта перетворюється в безперервний процес протягом усього життя. Йдеться про створення стрункої системи безперервної освіти, як конкретного індивіда, так і суспільства в цілому. Цього можна досягти багаторівневою структурою освіти, різноманітністю вищих навчальних закладів, наступністю освітніх та освітньо-професійних програм.

Заходи ЄС підтримують вищі навчальні заклади по всій Європі у їх зусиллях щодо модернізації. Всього в Європі діють близько 4000 вищих навчальних закладів, у яких навчаються більше 19 млн студентів і працюють 1,5 млн працівників. Частина ВНЗ належать до кращих у світі, однак у цілому потенціал європейських університетів використовується не повністю. Навчальні плани не завжди відповідають сучасним стандартам. Водночас недостатньо молодих людей вступають до вищих навчальних закладів. Європейським вищим навчальним закладам бракує ефективних інструментів менеджменту, які б відповідали цілям. З огляду на сучасні виклики уряди та вищі навчальні заклади шукають шляхи поліпшення умов діяльності університетів, у т. ч. завдяки співпраці.

Авторитетом у сучасному баченні вищої школи вважається Вільгельм фон Гумбольдт, який на межі XVIII і XIX століть здійснив широку реформу освіти в німецькомовному просторі. Гумбольдт визначав освіту як напруження всіх сил людини з метою розвитку шляхом засвоєння світу й формування самодостатньої індивідуальності та особистості. Отже, освіта також є способом індивідуалізації, завдяки якому людина формує свою особистість. Таким чином, за Гумбольдтом, освіта не просто процес засвоєння знань, а й сприяє розвитку талантів.

У Лісабонській конвенції вказується на різноманітність систем освіти Європейського регіону і необхідність полегшення доступу мешканцям різних країн до освітніх ресурсів інших держав. У зв'язку з цим важливим є визнання навчальних курсів, свідоцтв, дипломів і ступенів, отриманих у будь-якій іншій країні Європейського регіону, що сприятиме розширенню академічної мобільності. Сторони Конвенції надали велике значення принципу автономії навчальних закладів, що сприяє подальшому утвердженню соціальної відповідальності вищих навчальних закладів.

Визнання кваліфікацій, як було підкреслено, є ключовим елементом права на освіту. В цьому міжнародно-правовому акті визначено також ціннісну основу інтеграції європейської освіти та сформульовані основні принципи оцінки кваліфікацій, встановлено порядок визнання кваліфікацій, що дають доступ до вищої освіти, періодів навчання, кваліфікацій вищої освіти, кваліфікацій, володарями яких є біженці, переміщені особи та особи, які перебувають у стані біженців. В окремому розділі йдеться про інформацію що стосується оцінки вищих навчальних закладів та програм.

У контексті актуальних соціальних й економічних змін постають такі завдання: підтримка саморозвитку активних громадян і сприяння підвищенню їх працездатності. У першому випадку мова йде про участь людей в усіх сферах економічного і соціального життя та пов'язані з цим шанси та виклики, розвиток громадянської ідентичності, самоусвідомлення належності до суспільства, в якому вони живуть, та відповідальності щодо участі в його управлінні. Утім, активна громадянська позиція повинна доповнюватись трудовою діяльністю упродовж значної частини життя, що є гарантією незалежності, самоповаги і добробуту. При цьому працелюбство як здатність знайти і зберігати роботу виступає також центральним виміром активного громадянства. Таку налаштованість можна розглядати і як вирішальну передумову

повної зайнятості, гарантування добробуту і підвищення конкурентоспроможності кожної європейської країни.

Значний ріст кількості студентів відбувся у другій половині ХХ століття, це явище назвали «освітньою катастрофою», тоді в багатьох університетах число студентів збільшилось у чотири рази. На початку ХХІ століття у Німеччині нараховувалось у триста разів більше студентів ніж у 1800 році. На початку нинішнього століття можна говорити про докорінні зміни у співвідношенні чоловіків та жінок у вищих навчальних закладах ФРН. Наприклад, в 2006/2007 навчальному році серед абітурієнтів Німеччини кількість чоловіків та жінок була майже однаковою, серед випускників уже більше було жінок, серед тих, хто захистив докторську дисертацію, чоловіки становили 58%, серед тих, хто пройшов габілітацію, – 78% чоловіків, а серед професорів жінки складала лише 15%.

Упродовж століть європейські університети відігравали провідну роль в організації наукових досліджень, готували молодь до професійного життя і сприяли формуванню цивілізованого суспільства. Вважається, що поняття «суспільство знань» увів у науковий обіг Даніель Белл у 1973 році. Даний термін займає центральне місце в суспільно-політичному дискурсі під час аналізу сучасного суспільства. У порівнянні з попередніми визначеннями (як індустріальне суспільство та суспільство споживачів), суспільство знань робить акцент на цінності знань, а не сировини, праці чи капіталі. Отже, на першому місці знаходиться засвоєння знань, доступ до них та володіння ними. Така теза знаходить підтримку серед вчителів та викладачів, оскільки знання мають безпосереднє відношення до розуміння, усвідомлення та пізнання. Тому знання розглядаються і використовуються в різних педагогічних теоретичних концепціях та на практиці як:

– теоретична наукова і виховна концепція, зокрема з питань можливостей систематизації педагогічного знання;

– як концепція дій в контексті політики освіти, у т. ч. з питань критеріїв формування навчальних планів та використання знань;

– як інституційна дидактична концепція з питань передачі знань;

– як концепція засвоєння знань у процесі навчання.

Європейська рада на своєму засіданні в Лісабоні прийняла рішення, що університети будуть відігравати вирішальну роль у досягненні стратегічних цілей, зокрема в тому, аби перетворити Європу в конкурентоспроможний і динамічний економічний простір, що буде базуватись на науці. Створення і розвиток суспільства, що базується на науці, залежать від чотирьох взаємозалежних елементів: створення нового знання; його поширення через загальну і професійну освіту; поширення з використанням інформаційних і комунікаційних технологій та використання його в промисловості та сфері послуг. У цьому вищій навчальні заклади займають лідируючі позиції.

Європейські університети протистоять різним викликам в освітній сфері, таким, як: зростаючий попит на вищу освіту; інтернаціоналізація викладання і досліджень, зокрема кількість іноземних студентів в США переважає число іноземних студентів у Європі, крім того більшість з них молоді люди з Азії, близько 50 відсотків, які отримавши вищу освіту в США, ще кілька років залишаються в країні; розвиток ефективної і тісної співпраці між університетами й економікою; генерування знань у все більшій кількості університетів, що посилює конкуренцію; реорганізація знань, що, з одного боку, зумовлює диверсифікацію та спеціалізацію знань, а з іншого – академічний світ повинен терміново пристосуватись до міждисциплінарного підходу до великих суспільних проблем; поява нових очікувань, оскільки університети мають реагувати на нові освітні потреби.

Європейський ландшафт вищої освіти виглядає досить неоднорідно, гетерогенно в різних аспектах організації,

структури прийняття рішень, умов праці, статусу професорів та дослідників тощо. В європейському просторі вищої освіти нараховується більше 3300 вищих навчальних закладів, а в усій Європі – понад 4000 ВНЗ. Постійно зростає кількість студентів, якщо в 1990 році їх було близько 9 млн, то в 2000 році – 12,5 млн. У європейських університетах зайнято 34 відсотки всіх дослідників, при цьому в Німеччині 26%, в Іспанії – 55%, а в Греції – 70%.

Країни ЄС випускають більше фахівців із природничих та технічних спеціальностей, ніж США, утім Європа має менше науковців порівняно з іншими технологічними державами. Цей парадокс пояснюється низькою кількістю відповідних робочих місць, які пропонуються випускникам перш за все в приватному секторі. Тільки 50% європейських науковців працюють на підприємствах, тоді як в США – 83%, а в Японії – 66%. Водночас 80% досліджень в Європі здійснюється в університетах.

Відповідальність за діяльність університетів в переважно покладається на органи федерального та регіонального рівнів, які часто стикаються з неприхованими труднощами, намагаючись досягти справжнього європейського рівня. Так, наприклад, мобільність у вищих навчальних закладах у цілому залишається маргінальною. Адже всього кілька відсотків студентів Європи отримують вищу освіту в інших європейських країнах, хоча Європейський союз фінансує різні ініціативи, що сприяють дослідженням та професійній освіті на європейському та міжнародному рівні.

Досконалість вищої освіти значною мірою залежить від фінансових ресурсів, умов праці та професійних перспектив. Європейські університети повинні подолати численні виклики, перш за все мати стабільне фінансування (приватні пожертви, як це прийнято в США, реалізація результатів наукових досягнень, забезпечення можливості навчання упродовж життя).

Таким чином, вища освіта виконує в суспільстві особливу

соціальну роль, від чого залежить розвиток країн. Сучасні держави зацікавлені в тому, щоб розвиток вищої освіти проходив оптимальним способом і зосереджувався не тільки на вирішенні своїх проблем, а й на вирішенні відповідних соціальних функцій. На своїй міжнародній конференції ЮНЕСКО 9 жовтня 1998 р. була прийнята Декларація про вищу освіту для ХХІ століття: підходи і практичні заходи.

У наш час університети та інші вищі навчальні заклади відіграють центральну роль у розвитку економіки та культури на глобальному, регіональному, національному і місцевому рівнях. У суспільстві знань університети відповідають не лише за розвиток і збереження фундаментальної науки та освіченості, а також беруть участь в інтерпретації, поширенні й застосуванні нового знання. Університети відповідають не тільки за формування майбутніх професійних, технічних та соціальних еліт, а й навчають масові студентські контингенти. Ключовим завданням університетів є підготовка населення до виконання своєї ролі в суспільстві та навчання протягом усього життя.

За таких умов університети стають більш складними організаціями, керівництво і управління якими вже не може здійснюватися тільки традиційними академічними методами і способами. Глибокі зміни в місії та структурі вищої освіти диктують необхідність реформ. Вищі навчальні заклади змушені брати на себе нові обов'язки та відповідальності, виконувати нові ролі. Постало питання пошуку балансу між функціями ВНЗ як працюючого на суспільній ниві діяльності і як підприємницької організації. Відомо, що європейські університети не отримують достатнього фінансування і тому від них важко очікувати конкурентоспроможності з іншими освітніми системами світу. Нині навіть країни ЄС виділяють на фінансування університетів, відсотках від ВВП, лише близько половини коштів, які надаються в США, що змушує шукати нові джерела фінансування.

Європейський союз послідовно займається питаннями

загальної і професійної освіти. Римські угоди, як відомо, спочатку не передбачали спільної відповідальності у сфері загальної та професійної освіти. Тільки в Маастрихтській угоді з'явилися поняття «освіта», «студенти» та «професійна» освіта. Першим спільним європейським проектом була програма «ERASMUS» (1987 р.), яка свідчила про співпрацю членів Євросоюзу у сфері освітньої політики, продовжуючи їхню діяльність і сприяючи їхнім ініціативам. При цьому ЄС визнає повну відповідальність своїх членів за зміст освіти і формування системи освіти та дбає про культурне розмаїття. Вже упродовж певного часу Європейський союз приділяє увагу якійсь освіті та здійсненню освітньої політики, а саме:

- розвитку європейського виміру вищої освіти, зокрема шляхом вивчення і поширення мов серед держав-членів ЄС;
- мобільності студентів та викладачів, у т. ч. через сприяння академічному визнанню дипломів та термінів навчання;
- співпраці між вищими навчальними закладами;
- розширенню обміну інформацією та досвідом із питань що стосуються освітніх систем країн-членів ЄС;
- розширенню молодіжних обмінів та обмінів соціальними педагогам, активізації участі молоді в демократичному житті Європи;
- підтримці дистанційного навчання.

Відомо, що вищі навчальні заклади є основою наукового, дослідницького і технологічного розвитку європейських країн. Загострення конкуренції у світі вимагає від вищих навчальних закладів посилення міжнародної спрямованості та сучасного, гнучкого й економічно обґрунтованого менеджменту освіти і науки. Пояснювальна парадигма ХХ століття є економічним, утилітарним і технічним способом сприйняття проблем освіти. Вона розглядає вищу освіту з позицій економічної користі та прибутку і робить капіталістичне підприємство зразком для інших суспільних інститутів.

Отже, освітній дискурс ХХ століття був тісно пов'язаний із культурними та політичними спільнотами, і висував на перший план моделі економічної ефективності й користі як орієнтирів розвитку освіти. Таким змінам сприяли економічні та політичні події в Європі. У повоєнний період вища освіта стала особливо важливим політичним питанням, що було зумовлено необхідністю відновлення і розвитку економіки європейських країн. Вища освіта розглядалась тоді як засіб, що сприяє економічному і соціальному прогресу. Так, наприклад, обсяг виробництва в розвинутих економіках в 1973 році на 180% перевищив рівень виробництва в 1950 році. Зростання доходів розподілялось більш-менш рівномірно серед усіх категорій населення. Скажімо, зарплата робітників щороку зростала на 3,5%. При цьому населення збільшувалось на 1% у рік. Отже, кожне покоління могло розраховувати на більш суттєве підвищення рівня життя у порівнянні зі своїми батьками.

У такому контексті більш очевидним став тісний взаємозв'язок освіти з економікою, яка визначає матеріальну базу сфери освіти, зумовлює її зміст, визначає перелік необхідних для суспільства спеціальностей і професій, структуру навчальних дисциплін. Зі свого боку, вища освіта готує кадри, необхідні для вирішення економічних завдань, розвитку сучасних технологій, забезпечує накопичення суми знань, необхідних для прогресивного розвитку.

Вплив освіти на економіку проявився в процесі зміни характеру праці. Усе більше активних громадян було зайнято не фізичною, а розумовою працею. Стало очевидним, що сучасне виробництво вимагає не тільки професійно-технічних, а все більше загальнокультурних знань. З іншого боку, посилилось розмивання жорстких меж між фізичною та розумовою працею. У свою чергу, освіта займає особливе місце в системі суспільного розподілення праці. Саме вища освіта задовольняє попит населення в освітніх послугах і спеціалізується на відновленні головної виробничої сили су-

спільства. Таким чином, ефективна система вищої освіти є важливим фактором науково-технічного прогресу, розвитку економіки і суспільства в цілому. Однак, при цьому освітній комплекс має бути важливою складовою соціуму.

Отримання знань тісно пов'язане з формуванням умінь, ціннісних орієнтацій та соціальних установок. У свою чергу, духовна сфера впливає на систему вищої освіти через нормативні установки, моральні цінності і традиції певної культури. Водночас освіта значною мірою визначає трансформацію традицій, культурних, моральних і духовних цінностей. Сутнісні властивості вищої освіти проявляються в тому, що вона є єдиним засобом передачі досвіду і традицій поколінь. У системі проявляються різні варіанти людських відносин інтелектуального, морально-етичного змісту, створюються передумови для виявлення і розвитку творчих здібностей.

Варто нагадати, що друга половина ХХ століття характеризувалась найбільшим в історії розвитком вищої освіти. Так, із 1960 по 1995 рік кількість студентів вищих навчальних закладів світу зросла з 13 млн до 82 тобто більш ніж у шість разів. Водночас збільшився розрив між промислово розвинутими країнами та країнами, що розвиваються, а це негативно відбилося на доступі різних соціальних груп населення до вищої освіти та наукових досліджень. Відомо, що без адекватної вищої освіти та науково-дослідних установ, які створюють критичну масу людей необхідної освіти та кваліфікації, жодна країна не може забезпечити сталий розвиток на ендогенній основі, а країни, що розвиваються, та бідні держави не зможуть скоротити розрив між ними та індустріально розвинутими країнами.

Ще на початку 90-х років європейська економіка мала долати виклики глибоких змін у способі виробництва, торгових потоків та інвестицій, що вивело з рівноваги ринки праці. Наслідком стали високе безробіття при одночасно зростаючих пробілах у кваліфікації та розриві між пропо-

зицією та попитом. Для того, щоб взятися за ці проблеми, необхідно було приділити увагу питанням загальної та професійної освіти.

Саме з метою пошуку шляхів розв'язання актуальних проблем вищої освіти та її серйозного реформування ЮНЕСКО вирішила скликати у 1998 році всесвітню конференцію. Ще в період її підготовки в 1995 році ЮНЕСКО видала «Програмний документ: реформа і розвиток вищої освіти». Важливими заходами стали п'ять регіональних консультацій (Гавана, листопад 1996 р.; Дакар, квітень 1997 р.; Токіо, липень 1997 р.; Палермо, вересень 1997 р.; Бейрут, березень 1998 р.).

Учасники Всесвітньої конференції з вищої освіти, яка проходила в Штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі з 5 по 9 жовтня 1998 року, нагадали про принцип Статуту ООН, Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права і Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. У цих документах, як відомо, йдеться про права людини на освіту і вищу освіту, яка повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного.

У преамбулі Всесвітньої конференції ЮНЕСКО з вищої освіти «наголошується на безпрецедентному попиті на вищу освіту та її широкій диверсифікації». Зазначалося, що у світі все більше усвідомлюється її вирішальне значення для соціально-культурного і економічного розвитку і створення такого майбутнього, в якому молоді покоління повинні будуть оволодівати новими навичками, знаннями та ідеями (*Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры* http://www.e-joe.ru/sod/99/4_99/st180.html).

Вища освіта розглядалася у Декларації як «усі види навчальних курсів, навчання чи підготовки для наукових досліджень на післясередньому рівні, які надаються університетами чи іншими навчальними закладами, які визнані

в якості навчальних закладів вищої освіти компетентними державними органами» (*Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры*, http://www.e-joe.ru/sod/99/4_99/st180.html).

У документі вказувалося на наявність серйозних всесвітніх проблем у діяльності вищих навчальних закладів, зокрема, фінансуванні, створенні справедливих умов доступу до вищої освіти, підвищенні й збереженні якості викладання, наукових досліджень і послуг. Перспективи розвитку вищої освіти пов'язувались із забезпеченням рівноправного доступу до благ міжнародного співробітництва, із сучасними технологіями, які сприяють створенню нових знань.

У декларації зазначалося, що освіта є дуже важливою опорою прав людини, демократії, сталого розвитку і тому повинна стати доступною для всіх упродовж усього життя. На порозі нового тисячоліття вища освіта покликана відстоювати сучасні цінності та ідеали і сприяти належним чином розвитку суспільства. Водночас підвищення якості та адекватності вищої освіти вимагають вирішення її основних проблем з активним залученням не тільки урядів та вищих навчальних закладів, а й всіх зацікавлених сторін. Проте участь викладачів і студентів, представників ділових кіл і промисловості, парламентів та урядів, різних громадських організацій буде недостатньою без високої відповідальності вищих навчальних закладів перед суспільством.

Серед головних завдань і цінностей вищої освіти конференція ЮНЕСКО назвала внесок у сталий розвиток і вдосконалення суспільства в цілому. У цьому контексті була висловлена необхідність:

- забезпечувати підготовку висококваліфікованих випускників і відповідальних громадян, поєднувати знання та навички високого рівня і постійно адаптуватись до сучасних і майбутніх потреб суспільства;

- створювати можливості для отримання вищої освіти

протягом усього життя, поєднуючи гнучкість в отриманні вищої освіти, індивідуальний розвиток і соціальну мобільність із метою підготовки студентів до активної участі в житті суспільства;

- створювати і поширювати знання шляхом дослідницької та навчальної діяльності;

- дбати про збереження та розвиток культури в умовах культурного плюралізму та різноманітності;

- сприяти захисту та зміцненню суспільних цінностей як основи виховання молоді та демократичної громадянськості.

Конференція приділила значну увагу питанням етики, автономії, відповідальності та прогнозування у діяльності вищої освіти. Перш за все наголошувалось, що у відповідності з Рекомендацією про статус викладацьких кадрів закладів вищої освіти, прийнятою Генеральною конференцією ЮНЕСКО в листопаді 1997 року, вищі навчальні заклади, їх співробітники і студенти повинні:

- зберігати і розширювати свої основні функції, дотримуючись наукової та інтелектуальної етики і вимогливості;

- займати активну позицію з етичних, культурних і соціальних проблем, виявляючи незалежність та відповідальність, виступаючи своєрідним інтелектуальним авторитетом;

- підвищувати ефективність критичного осмислення і передбачення шляхом аналізу актуальних соціальних, економічних, культурних і політичних тенденцій розвитку;

- користуватися академічною свободою і автономією як комплексом прав та обов'язків, залишаючись при цьому відповідальними і підзвітними перед суспільством.

У формуванні нового підходу до вищої освіти конференція акцентувала увагу на забезпеченні доступу до вищої освіти (ст.3), який повинен визначатися здібностями, можливостями, зусиллями, завзятістю і наполегливістю в отриманні освіти. При цьому можливість отримання такого доступу може зберігатися протягом усього життя, а рівно-

правний доступ до вищої освіти слід пов'язувати з іншими ступенями освіти, особливо із середньою. ЮНЕСКО виходить із того, що вищі навчальні заклади є складовою частиною системи освіти, що продовжується протягом усього життя. У цій справі вищі навчальні заклади мають тісно співпрацювати з батьками, школами, студентами, соціально-економічними групами суспільства.

Середня освіта покликана не тільки готувати кваліфікованих кандидатів для отримання вищої освіти шляхом розвитку їхніх здібностей до навчання на широкій основі, а й відкривати шлях до активного життя шляхом підготовки для різноманітної роботи. Утім, доступ до вищої освіти повинен залишатись відкритим для тих, хто успішно закінчує середню школу.

У забезпеченні доступу до вищої освіти необхідно віддавати перевагу здібностям кожного, сприяти представникам деяких особливих цільових груп, які мають певні труднощі й потребують спеціальної матеріальної та педагогічної допомоги. Крім цих груп, конференція значну увагу приділила подоланню різних перешкод у справі доступу жінок до вищої освіти.

Важливою функцією вищої освіти конференція назвала просування знань, проведення наукових досліджень в галузях природничих і гуманітарних наук та мистецтва, орієнтуючись на досягнення цілей і задоволення потреб в соціальній і культурній сферах. При цьому була висловлена необхідність забезпечувати відповідну збалансованість між фундаментальними і цільовими дослідженнями. У сфері наукових досліджень необхідно, з одного боку, забезпечувати усім учасникам досліджень відповідну підготовку, ресурси і підтримку, а з іншого – використовувати інтелектуальні та культурні права на результати наукових досліджень в інтересах усього людства. З метою активізації наукових досліджень конференція закликала зміцнювати дослідницький потенціал вищих навчальних закладів, надаючи їм необхід-

ну матеріальну і фінансову підтримку з державних та приватних джерел.

Конференція привернула увагу до проблеми адекватності вищої освіти, яку слід оцінювати з позиції відповідності очікуванням суспільства, враховуючи етичні норми, політичну неупередженість, критичний підхід; актуальність щодо проблем суспільства, його соціальних цілей і потреб. Поставлено завдання забезпечити доступ як до широкої загальної освіти, так і до спеціальної освіти, спрямованої на конкретну професійну діяльність, що має готувати людину до зміни умов життя і діяльності. При цьому вища освіта має зміцнювати свої функції, пов'язані із служінням суспільству, а також робити більш активний внесок у розвиток усєї системи освіти.

Важливим завданням вищої освіти визнано зміцнення співпраці із світом праці, аналіз та прогноз суспільних потреб, особливо в країнах, економіка яких переживає певні перетворення і характеризується появою нових виробничих парадигм, заснованих на знаннях. Йдеться про участь представників економіки в керівництві вищими навчальними закладами, про більш активне залучення студентів і викладачів до сфери економіки, включаючи поєднання роботи з навчанням, обміни між вищими навчальними закладами і виробництвом, тіснішу прив'язку навчальних програм до практики. При цьому вищим навчальним закладам доведеться систематично враховувати тенденції в сферах економіки, науки і техніки. Від такої взаємодії та сформованості підприємницьких навичок залежатиме зайнятість випускників, які все більше мають виступати не в ролі пошукувачів роботи, а в ролі створювачів робочих місць.

Диверсифікація на конференції розглядаєть у контексті забезпечення рівних можливостей, міжнародної тенденції до масового попиту, що означає наявність постійних відкритих можливостей початку і завершення вищої освіти. Зрозуміло, що більш диверсифіковані системи вищої осві-

ти характеризуються новими типами навчальних закладів: державних, приватних і некомерційних. Вони повинні створювати різноманітні можливості у сфері освіти і підготовки кадрів: традиційні форми, короткотермінові курси, навчання протягом неповного дня, гнучкий розклад, модульні курси, дистанційне навчання з відповідною підтримкою тощо.

Серед пріоритетів вищої освіти названі новаторські підходи, критичне мислення і творчість. Це зумовлено тим, що у світлі швидких змін відчувається потреба в новому баченні й парадигмі вищої освіти, орієнтації на студента, серйозних реформ і політики відкритого доступу до такої освіти. Таким чином можна охопити різні категорії населення і побачити новий зміст вищої освіти, її методи, практику та засоби, зв'язок і партнерство з різними прошарками суспільства.

Вищі навчальні заклади повинні забезпечувати таку освіту, яка б виховувала студентів як добре інформованих та глибоко мотивованих громадян, здатних критично мислити, аналізувати суспільну практику, шукати вирішення проблем суспільства і брати на себе соціальну відповідальність. Для цього, можливо, доведеться переробляти навчальні програми, використовуючи відповідні методи. Було поставлене завдання не обмежуватись когнітивним освоєнням дисциплін, а забезпечувати нові педагогічні і дидактичні підходи, розвивати компетентність та здібності, пов'язані з комунікацією, незалежним мисленням, творчим і критичним аналізом.

Важливим елементом діяльності вищих навчальних закладів визнана політика підвищення кваліфікації співробітників, які мають виступати не тільки як джерело знань, а й формувати у студентів уміння вчитися і проявляти певну ініціативу. Науково-педагогічні працівники повинні також приділяти увагу проведенню наукових досліджень та вдосконаленню своїх педагогічних навичок. Конференція орієнтувала на дотримання положень Рекомендації про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів, прийня-

тої Генеральною конференцією ЮНЕСКО в листопаді 1997 року, використовуючи міжнародний досвід. При цьому не можна залишати поза увагою і питання підготовки адміністративного і технічного персоналу.

Головними партнерами науково-педагогічного персоналу і відповідальними учасниками процесу оновлення вищої освіти є студенти, яких слід залучати до вирішення актуальних питань вищих навчальних закладів, зокрема, до оцінки та оновлення методики і програм навчання. З іншого боку, студенти потребують певної допомоги під час вступу до вищих навчальних закладів після закінчення середньої школи. Слід підтримувати й тих, хто припиняє і відновлює навчання в рамках процесу навчання протягом усього життя.

Учасники конференції кваліфікували якість у сфері вищої освіти як багатвимірну концепцію, що повинна охоплювати всі функції і види діяльності вищих навчальних закладів: навчальні та академічні програми, наукові дослідження і стипендії, студентів, приміщення, матеріально-технічну базу, обладнання і роботу на благо суспільства й академічне середовище. Важливе значення для підвищення якості має внутрішня самооцінка поряд із зовнішньою оцінкою, по можливості з дотриманням гласності, а також міжнародний вимір вищої освіти. Забезпечення якості вимагає дотримання певних вимог, зокрема старанного відбору викладачів і адміністративно-технічного персоналу, постійного підвищення їх кваліфікації, включаючи питання методики викладання і навчання, мобільності між країнами та вищими навчальними закладами.

Конференція привернула увагу до того, що бурхливий розвиток нових інформаційних та комунікаційних технологій буде і надалі змінювати характер розвитку, отримання і поширення знань.

Розвиток вищих навчальних закладів передбачає питання управління і фінансування вимагає вдосконалення планування й аналізу освітньої політики, партнерських зв'язків,

що встановлюються між вищими навчальними закладами, державними органами планування і координації. Оптимізація управління вищої освіти має включати використання ресурсів з урахуванням критерію «затрати – ефективність», тобто переходу до практики перспективного управління, яка б відповідала потребам середовища, в якому вони діють. Очевидно, що від людей, які займаються управлінням сферою вищої освіти, вимагаються висока відповідальність, компетентність і здатність до регулярної оцінки ефективності процедур та адміністративних правил за допомогою внутрішніх і зовнішніх механізмів. Конференція наголосила, що вищим навчальним закладам повинна бути надана автономія в їх внутрішніх справах, однак така автономія повинна супроводжуватися чіткою і транспарентною підзвітністю урядам, парламентам, студентам і суспільству в цілому. Фінансування вищої освіти має здійснюватись із урахуванням того, що вона перебуває на службі суспільства і вимагає залучення як державних, так і приватних коштів.

З метою спільного використання знань і навичок конференція задекларувала принципи міжнародної співпраці, солідарності та партнерства між вищими навчальними закладами різних країн і висловила за багатомовність як складову частину всіх систем вищої освіти. Утім, у процесі розвитку співробітництва і надалі слід стримувати «відплив умів», що забирає фахівців у країнах, що розвиваються.

Конференція ЮНЕСКО прийняла рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу і розвиток вищої освіти, у т. ч. на національному рівні. Зокрема, державам, урядам, парламентам та іншим керівним органам рекомендовано:

- розробити рамки законодавчих, політичних і фінансових заходів, спрямованих на реформу і подальший розвиток вищої освіти;
- зміцнювати зв'язки між вищою освітою та науковими дослідженнями, між вищими навчальними закладами та науково-дослідними інститутами;

- використовувати вищу освіту як каталізатор всієї системи освіти;
- розглядати розвиток вищих навчальних закладів, зокрема, на основі принципів навчання протягом усього життя, надаючи студентам оптимальний вибір і гнучкість;
- розробити новаторські форми співробітництва між вищими навчальними закладами та різними секторами суспільства;
- розробити такі політичні рамки співпраці, які б забезпечували нові партнерські відносини в діяльності у сфері вищої освіти;
- здійснювати чітку політику стосовно викладачів вищих навчальних закладів, як це передбачено Рекомендацією ЮНЕСКО в листопаді 1997 року;
- визнати, що студенти повинні знаходитись в центрі уваги вищої освіти і входити в число безпосередніх учасників цього процесу;
- сприяти національній і міжнародній мобільності науково-педагогічних працівників і студентів як необхідної умови забезпечення високої якості й адекватності вищої освіти;
- створювати і забезпечувати необхідні умови для здійснення академічної свободи та інституційної автономії, щоб вищі навчальні заклади могли виконувати свої обов'язки відносно суспільства.

Рекомендовано в процесі навчання протягом усього життя переглянути взаємозв'язок із загальною, технічною і професійною середньою освітою, забезпечити відкритий доступ до будь-якої форми вищої освіти.

У рамках пріоритетних заходів кожний вищий навчальний заклад повинен урахувати потреби суспільства, урахувати важливість дотримання етичних норм, наукової та інтелектуальної вимогливості, багатодисциплінарного та трансдисциплінарного підходів;

Конференція особливу увагу приділила: високій якості навчання і розумінню його соціальної значимості; знанню

фундаментальних соціальних питань; необхідності тісного зв'язку з ефективними дослідницькими організаціями та інститутами; розвитку системи освіти у світлі рекомендацій і нових цілей освіти, намічених у доповіді Міжнародної комісії з освіти для ХХІ століття, представленій ЮНЕСКО в 1996 році; основам загальнолюдської етики, що застосовуються в кожній професії і у всіх видах людської діяльності.

Необхідно, щоб професорсько-викладацький склад, перш за все в університетах, брав участь у викладанні, наукових дослідженнях, наставницькій роботі зі студентами та керівництві справами вищого навчального закладу, а також створювати структури, механізми і програми, які б забезпечували підвищення кваліфікації викладачів, заохочували і розвивали дослідження як необхідний елемент вищої освіти.

Для забезпечення доступу дорослих до вищої освіти визнано необхідним:

- розробити ефективні механізми для визнання результатів навчання, пройденого в різних умовах;
- налагодити спільні партнерські з'язки в галузі наукових досліджень і підготовки кадрів між системою вищої освіти та громадами;
- проводити міждисциплінарні дослідження з усіх аспектів освіти і навчання дорослих за участю самих студентів;
- створювати можливості для навчання дорослих із використанням гнучких, відкритих і творчих методів.

Серед заходів, які необхідно прийняти на міжнародному рівні, було визнано доцільним привернути увагу до таких як розвиток міжнародного співробітництва, активізація міжнародної академічної мобільності, пом'якшення негативних наслідків «відпливу умів» і перехід до динамічного процесу «залучення умів».

У своїй Програмній заяві 2009 року Генеральний директор ЮНЕСКО, болгарський дипломат Ірина Бокова (http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BPI/EPA/images/media_services/Director-General/mission-

statement-bokova-ru.pdf), акцентувала увагу на проблемах глобалізованого світу, необхідності створення справедливого і рівноправного суспільства. Вона наголосила, що як провідне агентство ООН, ЮНЕСКО повинна підтримувати тіснішу координацію з метою ефективного управління, підвищення якості освіти, рівня її фінансування, прагнути до всебічної і якісної освіти на всіх її рівнях: початковому, середньому та вищому.

Діяльність ЮНЕСКО покликана служити доповненням до національної політики держав, щоб успішно інтегрувати науку, прикладні дослідження і наукову освіту. Пані І. Бокова запропонувала створити Консультативний комітет із науки за участю лауреатів Нобелівської премії та Премій ЮНЕСКО.

Вирішальним інструментом оптимального використання гуманітарних ресурсів виступає навчання упродовж усього життя, оскільки таке навчання є не лише аспектом освіти і професійної підготовки, а й основним принципом, на якому сходяться пропозиція та попит у всьому процесі навчання. Всі люди, які живуть у Європі, повинні мати однакові шанси, щоб відповідати вимогам соціальних та економічних змін і брати активну участь у формуванні майбутнього Європи. Домінуючим принципом оптимізації гуманітарних ресурсів з економічної точки зору виступає людина. Слід зауважити, що поняття гуманітарних ресурсів визначається як сума всіх здійснених у минулому інвестицій у виховання та підготовку.

Особливого значення набуває соціальна відповідальність, що є суттєвою ознакою громадянського суспільства, діючою структурою якого виступають вищі навчальні заклади. Зазначимо, що соціальна відповідальність в її нинішньому розумінні утвердилася в США, Західній Європі та Японії ще у другій половині минулого століття наслідок різних обставин. Тоді йшлося про усвідомлення взаємозалежності суспільства і влади, економіки і освіти, вплив соціальних умов

на діяльність підприємств і організацій та їхню відповідальність перед суспільством, у якому вони працюють.

У цьому зв'язку слід детальніше зупинитись на визначенні категорії відповідальності. Нагадаємо, що як філософсько-соціологічне поняття вона відображає об'єктивний, історично конкретний характер взаємин між особистістю, колективом і суспільством з точки зору свідомого здійснення взаємних вимог. Отже, з практичної точки зору йдеться про реакцію суб'єктів соціально-економічного і політичного життя на реальні проблеми і виклики.

Коли говоримо про усвідомлення вищим навчальним закладом своїх обов'язків перед суспільством та необхідність їх виконання, певну інтерпретацію діяльності, то категорія відповідальності розглядається в позитивному сенсі, який і демонструють вищі навчальні заклади. Оскільки негативний аспект даного поняття означає відповідальність за вчинені в минулому дії, пов'язані з порушення моральних та правових норм.

Соціально-психологічні науки, розглядаючи соціальну відповідальність, акцентують увагу на контролі за діяльністю суб'єкта з точки зору виконання загальноприйнятих цінностей, норм і правил. При цьому зовнішні форми контролю забезпечують покладання на суб'єкта відповідальність за результати його діяльності (підзвітність, заохочення, покарання тощо). Внутрішні форми контролю означають саморегуляцію діяльності суб'єкта і пов'язані з його власним усвідомленням відповідальності, обов'язку, суспільної необхідності.

Зміст соціальної відповідальності вищих навчальних закладів характеризується взаємозв'язком двох сторін. Об'єктивна – включає вимоги суспільства, держави, громадськості, партнерів, а суб'єктивна – характеризується раціональністю осмислення суті суспільних вимог, ставленням до них та здатністю їх здійснити належним чином і з розумінням наслідків своїх дій. При цьому розрізняють

індивідуальну та колективну відповідальність. Скажімо, індивідуальна відповідальність випускників ВНЗ має полягати в тому, щоб залишитись працювати у своїй країні або повернутись до неї після закінчення вищого навчального закладу за кордоном.

Європейська рада рекомендує встановити структурне партнерство з підприємствами, щоб тісніше пов'язати вищі навчальні заклади з економікою. Крім свого первинного завдання, університети повинні усвідомити свою роль як суб'єкти економіки, що здатні краще і швидше реагувати на запити ринку, щоб приділити більшу вагу науковим дослідженням. Структурне партнерство дозволяє посилити взаємодію між університетами і підприємствами, зокрема з питань фінансування, можливостей наукових досліджень тощо. Це потребує чітких стимулів, щоб у вищих навчальних закладах створити відповідні структури, розвивати дух підприємництва і здібності у сферах менеджменту, підприємництва та інновацій.

Крім цього, університети повинні пропонувати навички і вміння, що зорієнтовані на ринок праці, оскільки кваліфікації випускників вищих навчальних закладів повинні відповідати потребам ринку. Така практика стосується всіх рівнів освіти. На цей пріоритет слід зорієнтувати і плани щодо навчання упродовж усього життя. З допомогою інноваційних навчальних планів, методів викладання і навчання та програм перепідготовки, які, крім знань спеціальних дисциплін, охоплюють також навички, зорієнтовані на зайнятість, можна задовольнити цю потребу. Університети повинні інтегруватись, а також належну увагу приділяти практиці й повніше враховувати все це в навчальних планах. Успіх на ринку праці може слугувати індикатором якості та успішності університету. На рівні захисту дисертацій претенденти на професійну дослідницьку кар'єру, крім підготовки з техніки досліджень, повинні здобути навички з менеджменту досліджень і гуманітарних прав, комунікації,

роботи в мережі, підприємницького мислення та колективної співпраці.

Суттєве значення для університетів має міждисциплінарність та трансдисциплінарність, якщо вони хочуть адаптуватися до нових можливостей і нових завдань. Університети повинні визначити свої пріоритети у викладанні та дослідженні й сконцентруватися якомога більше на сферах досліджень і менше на наукових дисциплінах. Вони мусять також сприяти мобільності студентів, дослідників, груп дослідників з метою інтенсифікації обміну між ними. З цією метою необхідні нові інституційні та організаційні підходи до менеджменту персоналу, оцінювання, фінансування, викладання тощо.

Інтерес до знань університети мають підтримувати шляхом включення в цей процес усього суспільства. У суспільстві, що базується на знаннях вищі навчальні заклади практикують комунікацію і діалог із відповідними партнерами, а також із суспільством шляхом конференцій, днів відкритих дверей і дискусійних форумів. При цьому вони збільшують свою легітимність, а також зацікавленість в інвестиціях. Водночас вони мусять відкрити можливості для навчання упродовж усього життя.

Ключовим завданням університетів є постійне прагнення до досконалості. Привабливість університетів можна підвищити шляхом концентрації ресурсів, мобільності і зростаючої конкуренції. Університети повинні також підвищити свою привабливість завдяки дослідникам і студентам, однак мусять одночасно ввести гнучкі та прозорі способи для незалежності досліджень і перспектив кар'єри. Досконалість означає також створення пріоритетів для певних сфер і вимагає створення установ для опіки над випускниками вищих навчальних закладів та аспірантів.

Основоположне значення має спрощення правових і адміністративних можливостей для в'їзду студентів та дослідників з країн, які не є членами ЄС. Європейська комісія за-

пропонувала інтенсифікувати загальноєвропейські заходи щодо проведення реформ, необхідних для модернізації вищої освіти. Як ключові суб'єкти економіки, що базується на знаннях, університети стоять перед численними викликами і повинні здійснити реформи, необхідні для їх повноцінної участі у світовій конкуренції у сфері освіти, досліджень та інновацій. У цих реформах йдеться про суті про мобільність, визнання закінчень, автономію, компетентності, фінансові можливості, досконалість і партнерство з університетами (*Mitteilung der Kommission an den Rat und das Europäische Parlament vom 10. Mai 2006 „Das Modernisierungsprogramm für Universitäten umsetzen: Bildung, Forschung und Innovation“ [KOM(2006) 208 endgültig – Nicht im Amtsblatt veröffentlicht.]*).

Європейські університети, а це 4 тис. вищих навчальних закладів, більше 17 млн студентів та близько 1,5 млн працівників, у тому числі 435 тис. науковців, мають досить потужний потенціал. Попри це Європейська комісія бачить низку аспектів, розглядаючи їх як виклики перед державами – членами Євросоюзу та університетами, які необхідно подолати, щоб модернізувати вищу освіту та наукові дослідження і змінити їх структуру, щоб вистояти в конкурентній боротьбі. Йдеться про такі аспекти:

- уніфікація систем вищої освіти держав-членів ЄС та подолання їхньої роздробленості, яка ускладнює співпрацю на національному, європейському і міжнародному рівнях, гальмує диверсифікацію та досягнення цілей якості;
- пропозиції освіти, які не залишають достатньо місця іншим курсам та дисциплінам;
- негнучкі управлінські приписи і тривалі процедури визнання документів про закінчення;
- недостатні ресурси для вищої освіти та досліджень високої якості порівняно з американськими університетами.

Через це європейські університети вступають у все більшу міжнародну конкуренцію за талановитих науковців і

студентів і залишаються на задньому плані. Однак вони повинні мати можливість повністю розвивати свій потенціал. Якщо самі вищі навчальні заклади поділяють певні цінності та завдання, вони не мусять пропонувати все в обов'язковому порядку, однаковий розподіл викладання і досліджень, однакові підходи до досліджень і дослідницького навчання, той самий набір послуг і наукових дисциплін. Дослідження має бути основоположним завданням вищих навчальних закладів, утім, для деяких ВНЗ повинні існувати певні обмеження цього переліку, щоб краще мобілізувати знання.

Важливим завданням є реформування з метою розвитку потенціалу європейських університетів. Щоб сприяти географічній та міжсекторальній мобільності, слід усунути перешкоди для університетів, особливо стосовно дослідників.

Необхідно підвищити значення мобільності як джерела забезпечення навчання та кар'єри, яку, утім, слід полегшити через стипендії та позички для студентів, які можна було б перенести на весь Європейський союз. Широке застосування пенсійних норм і усунення будь-яких перешкод сприятимуть професійній, а також міжнародній та міжсекторальній мобільності викладачів, студентів та науковців і цим самим дадуть нові інноваційні імпульси.

Європейська комісія вбачає своє завдання в тому, щоб підтримати зусилля окремих країн, завдяки:

- співпраці з суб'єктами прийняття рішень у державах – членах ЄС із метою підтримки заходів у сфері освітньої політики. У 2006 році Єврокомісія запропонувала програму модернізації універсу, сприянню реформуванню ВНЗ в 47 країнах і формуванню Європейського простору вищої освіти;
- сприянню обміну випробуваними практикою стратегіями між різними країнами та досвідом подолання викликів; студентам, які хочуть працювати або навчатись за кордоном, а також підтримці інших проектів для поліпшення співпраці між вищими навчальними закладами та іншими інституціями;

• завдяки використанню європейських програм як Tempus і Erasmus Mundus, сприяти співпраці у сфері вищої освіти між країнами – членами ЄС.

Специфічні цілі вимагають успішних результатів від системи освіти, утім, при цьому можливі суперечності в реалізації політики освіти. Зокрема, між системою зайнятості та якістю підготовки фахівців. Завдання політики освіти полягає і в тому, щоб сприяти формуванню ціннісних орієнтацій та правил поведінки молоді й передати їм знання, необхідні для життя в сучасному суспільстві. З одного боку, йдеться про якомога більше спільного, об'єднуючого, щоб забезпечити ідентичність суспільства як певного суспільства з відповідними нормами, цінностями та правилами. З іншого, – важливою є диференціація та індивідуальне розкриття особистості. Отже, має місце суперечність між метою інтеграції, соціалізації суспільства та завданнями індивідуалізації.

Загальні суспільні норми та цілі політики освіти, як правило, виводяться з цілей, які суспільство ставить перед освітою своїх членів. Сюди відносяться цілі справедливості, рівності, збереження людської гідності й вільне розкриття особистості, захист бідних, сприяння економічному зростанню та цілісність життєвих відносин.

Водночас давньою традицією вищих навчальних закладів Європи є відповідальність перед суспільством, яка виступає передумовою їх успішної діяльності та ролі в розвитку економіки, культури, освіти і науки. Нині з метою подолання викликів XXI століття Європа очікує від вищих навчальних закладів континенту підвищення своєї ролі в глобальних процесах, більш вагомого внеску в розв'язання актуальних проблем сучасності. Фундаментальних досліджень потребують енергетичні проблеми, питання зміни клімату, прискорення технологічного прогресу, зростання тривалості життя, глобальної взаємозалежності, соціально-економічної нерівності тощо. Однак за часткою людей з вищою освітою

Європа відстає від конкуруючих економік світу. Крім цього, у Європі є чимало некваліфікованих або малокваліфікованих працівників.

Дуже важливо, як відзначалося на Міжнародній Конференції з морально-етичного виміру вищої школи (Бухарест, 5 вересня 2012 р.), щоб відповідальність, що стала в ХХІ столітті більш важливою, розглядалась із повним усвідомленням наслідків радикального та швидкого розширення місії університету в суспільстві знань.

Виконання цих завдань потребує також належної соціальної відповідальності вищої школи, яка базується на усвідомленні викликів глобалізованого світу, проблем економічного і соціального розвитку суспільства, та розумінні своїх обов'язків перед суспільством, органами влади, науково-педагогічними працівниками і студентами, персоналом вищих навчальних закладів, місцевими громадами, партнерами, службами тощо. В основі такої взаємодії має бути, зокрема, розуміння урядами, університетами і їх студентами довготермінових завдань «Європи знань».

Очевидно, що простого визначення поняття «освіта» бути не може, оскільки воно в процесі історичного розвитку набуло широкої інтерпретації. Освіта не є лише простим результатом навчання і старання. Тому і в наш час продовжуються пошуки адекватного визначення цього поняття. Зокрема, висловлюється думка замінити освіту певним набором компетентностей. Формулювання нових цілей освіти також є завданням формування спільної європейської ідентичності.

Освіта в певному сенсі є ключем до навчання і розуміння того, як долати сучасні виклики, зокрема сприяти активній громадянській позиції і бажанню працювати. Ще на початку 90-х років європейська економіка повинна була пристосовуватися до глибоких змін у способі виробництва, торгових потоків та інвестицій, що вивело з рівноваги ринки праці. Наслідком стали високе безробіття, падіння кваліфікації працівників та розрив між пропозицією та попитом,

що постійно зростали. Для того, щоб вирішити ці проблеми, необхідно було приділити увагу питанням загальної та професійної освіти.

У порівнянні з попередніми визначеннями (індустріальне суспільство та суспільство послуг) суспільство знань робить акцент на цінності знань, а не сировини, праці та капіталі. Отже на першому місці знаходиться завдання доступу до знань, засвоєння та володіння ними. Такай підхід знаходить підтримку з боку вчителів та викладачів, оскільки знання мають безпосереднє відношення до розуміння, усвідомлення та пізнання. Тому знання розглядаються і використовуються в різних педагогічних теоретичних концепіях та на практиці як:

- теоретична наукова і виховна концепція, зокрема з питань можливостей систематизації педагогічних знань;
- як концепція дій у контексті політики освіти, у т. ч. з питань критеріїв формування навчальних планів та використання знань;
- як інституційна дидактична концепція з питань передачі знань;
- як концепція засвоєння знань у процесі навчання.

Важливим завданням вищої освіти є підтримка основних загальноприйнятих та громадянських цінностей. Слід нагадати, що Болонські реформи мають соціальний вимір і передбачають забезпечення доступності вищої освіти для всіх громадян, створення відповідних умов для студентів, з тим, щоб вони могли безперешкодно завершити навчання, а також високу мобільність та соціально-психологічну згуртованість. Соціальний вимір включає також заходи, які повинен вживати уряд з метою надання фінансової та економічної допомоги студентам, особливо тим, що знаходяться в соціально несприятливих умовах, а також забезпечення консультаційними послугами з метою розширення доступності освіти.

Слідом за відчуттям свого потенціалу, ролі в суспільстві,

сили та нових можливостей зростало бажання великих корпорацій здійснювати адекватний вплив на розвиток відповідних суспільств та окремих держав. У нинішніх умовах університетська спільнота також час від часу справедливо порушує питання, щоб у рамках своєї соціальної відповідальності не просто адекватно реагувати на потреби та інтереси суспільства, а й брати більш активну участь у визначенні перспектив розвитку економіки, соціальної сфери, науки і культури.

Ректори університетів європейських країн проголосили фундаментальні принципи, які повинні підтримувати значення університетів. Зокрема, слід назвати такі: автономія університету як установи загальнодержавного значення, продовжувача європейської гуманістичної традиції, моральна та інтелектуальна незалежність від будь-якої політичної й економічної влади; свобода та безперервність навчання і досліджень, толерантність та готовність до спілкування; відкритість до взаємовпливу культур і розвитку мобільності серед викладачів та студентів. Таким чином, університети повинні мати право розробляти свою стратегію, вибирати певні пріоритети в навчанні та проведенні наукових досліджень, витрачати відповідним чином свої ресурси, профілювати свої програми і встановлювати свої критерії для прийому професорів та студентів.

1.4. Європейський простір вищої освіти.

Унаслідок різних причин наприкінці минулого століття все помітнішою стає тенденція до модернізації вищої освіти в Європі та відновлення її конкурентоспроможності. Досить відповідальним кроком на шляху інтеграційного розвитку європейської освіти була зустріч міністра національної освіти, досліджень і технологій Франції Клода Аллегре, міністра народної освіти, університетів і досліджень Італії Луїджі Берлінгера, міністра вищої освіти Великобританії та Північної Ірландії Тесси Блекстоуна та міністра освіти, на-

уки, досліджень і технологій Німеччини Юргена Рюттгерса, що відбулася 25 травня 1988 року в Парижі в рамках святкування 800-річного ювілею Сорбонни. Саме тоді міністри провідних країн континенту нагадали, що Європа є не тільки Європою євро, банків та економіки, а й Європою знань.

Сорбоннська декларація наголосила на провідній ролі університетів у розвитку європейського культурного простору, стала продовженням Лісабонської конвенції і була спрямована на гармонізацію національних систем вищої освіти. Тому не дивно, що ця важлива політична декларація відразу привернула увагу європейської академічної спільноти.

Документ, підписаний представниками тільки чотирьох держав був зорієнтований на інтеграцію всієї Європи. В його основу покладено три ключові поняття: мобільність, визнання документів про вищу освіту, доступ до ринків праці, що стали закликком підвищити конкурентоспроможність європейської вищої освіти. Учасники зустрічі стурбовано говорили про те, що Європа дедалі більше поступається США в боротьбі за студентів, викладачів, дослідників і капітали, інвестовані в систему вищої освіти, а також про те, що вже сама ця обставина диктує необхідність чітко прописаних порівнювальних кваліфікацій. Головними положеннями Сорбонської декларації були формування відкритого європейського простору вищої школи та підвищення конкурентоспроможності європейської освіти.

Цей документ підкреслив значення культурного розмаїття та національних відмінностей, необхідність створення системи вищої освіти з двох циклів, яка була б визнана міжнародною спільнотою, та, що особливо важливо, стала головною ознакою Європейського простору вищої освіти. Декларація зачіпала питання «кваліфікацій» (набутих знань і навичок, які застосовуються на ринку праці).

Саме на Сорбонському форумі міністр освіти Італії професор Енріко Берлінгуер запросив своїх колег зустрітись у 1988 році в Болоньї. Утім, ще 18 вересня того ж 1988 року

процес модернізації вищої освіти здобув підтримку з боку університетської спільноти, про що свідчить підписання в Болонському університеті ректорами 388 університетів Великої Хартії Університетів (*Magna Charta Universitatum*). Зустріч, як відомо, відбулася з нагоди відзначення 900-річчя першого в Європі університету. Тодішній ректор Болонського університету П'єр Уго Калцоларі назвав її документом, який став першим дзвінком університетам світу щодо визнання їх нової ролі і високої відповідальності. За його словами, в *Magna Charta* сформульовані цінності та принципи, які поширювалися упродовж останніх 20 років.

Хартія стала основоположним документом спільноти вищих навчальних закладів щодо їх подальшого розвитку на основі таких базових цінностей, як інституційна автономія та академічна свобода. Таким чином Болонський процес отримав громадську підтримку з боку керівників та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів. Хартія містить принципи автономії, академічної свободи та академічної відповідальності як передумови включення в нові реалії глобалізованого суспільства в контексті взаємодії урядових структур та академічної спільноти. У ній також вказується, що, будучи постійно відкритим для діалогу, університет стає найкращим місцем зустрічі між викладачами, які здатні передавати знання і володіють засобами їх поглиблення через дослідження і пошуки нового, та студентами, які мають право, бажання і здатність збагачуватися цими знаннями.

У діяльності європейських університетів можна було помітити суперечності між історичними традиціями та сучасними вимогами, зокрема між широким профілем підготовки і диференціацією вищої освіти; доступністю освіти та необхідністю забезпечувати високу якість навчання і конкурентоспроможністю випускників; традиційним набором факультетів та динамікою попиту ринку праці; кількістю визначених годин на вивчення предмета і змістом навчальних програм.

Слід наголосити, що Болонський процес не передбачав до 2010 року створення ідентичних систем вищої освіти у європейських країнах. Адже однією з найцінніших рис Європи є баланс єдності та несхожості. Болонський процес намагався створити зв'язки, що направлені полегшити перехід людини з однієї освітньої системи до іншої. Тому при забезпеченні подібності систем дипломів характерні особливості кожної окремої системи освіти повинні бути збережені. Інакше втрачає сенс поїздка на навчання до іншої країни. Розвиток усереднені Болонського процесу повинен слугувати полегшенню «трансляції» однієї системи освіти до іншої і, таким чином, збільшити мобільність студентів і викладачів та розширити можливості працевлаштування по всій Європі.

Важливо наголосити, що в період підписання *Magna Charta* образ суспільства, що базується на знаннях, ще не сформувався, однак уже були очевидні ознаки зростаючої ролі університетів у суспільстві, що розвивається на основі освіти та наукових досліджень, які стимулюють економічний та соціальний поступ. У своєму посланні у зв'язку з відзначенням 20-річчя *Magna Charta Universitatum* тодішній Президент Італійської Республіки Джорджіо Наполітано підкреслив нероздільність навчання і дослідницької діяльності, наголосив на цінності постійного діалогу. За його словами, *Magna Charta* підтвердила абсолютну сутнісну роль університетів в інтелектуальній, громадянській та соціальній підготовці молодих поколінь (*Past, Present and Future of the Magna Charta Universitatum. Proceedings of the Conference of the Magna Charta Observatory 18–20 September 2008, p. 15–16*). Президент Італії зазначив, що толерантність разом із поширенням культури шляхом досліджень та вільної дискусії стали нині більш фундаментальними цінностями для формування відкритих суспільств і мирної співпраці між різними культурами і досвідом.

Рішення брати участь у добровільному процесі створення Європейського простору вищої освіти було ухвалено через

рік у Болоньї. Болонську декларацію 19 червня 1999 року підписали представники 30 європейських країн, у тому числі 15 членів Європейського союзу (Бельгія, Данія, Німеччина, Фінляндія, Франція, Греція, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Австрія, Об'єднане королівство, Португалія, Швеція), а також 10 держав, які вступили до ЄС 1 травня 2004 року (Кіпр, Чеська Республіка, Естонія, Угорщина, Литва, Латвія, Мальта, Польща, Словенія, Словаччина). Роком пізніше декларацію підписали також Ісландія, Норвегія і Швейцарська конфедерація, а також Болгарія і Румунія, які стали членами Євросоюзу з 1 січня 2007 року.

Болонський процес нині охоплює 47 із 49 країн, які ратифікували Європейську культурну конвенцію Ради Європи (19 грудня 1954 року). Болонська декларація, підписана міністрами європейських країн із питань вищої освіти у червні 1999 року, визначає основні напрямки модернізації європейської вищої освіти, що передбачає: включення в національні системи вищої освіти європейських країн дворівневої (двоциклової) структури навчального процесу з рівнями бакалаврату і магістратури; запровадження обліку навчального навантаження в залікових одиницях (кредитах); порівняння і визнання дипломів; розширення процесу мобільності студентів і викладачів європейських університетів та міжнародного співробітництва; посилення єдиного європейського виміру навчального процесу, створення цілісної оцінки та забезпечення якості вищої освіти в Європі; широке використання в освітньому процесі засобів інформаційних та комунікаційних технологій підвищення якості навчання іноземним мовам.

Таким чином, Болонська декларація стала важливим етапом на шляху розвитку вищої освіти в контексті поступу європейської культури, модернізації діяльності вищих навчальних закладів в умовах глобалізації та нових викликів сучасності. Водночас Болонський процес сприяв підвищенню ролі університетів у розвитку європейської культури.

Болонська декларація від 19 червня 1999 року передбачала проведення 6 основних заходів:

- створення системи дипломів про закінчення, які б легше визнавались і краще порівнювались, сюди ж відноситься введення спільного додатку до диплома, щоб забезпечити відповідну транспарентність;

- введення двоступеневої системи закінчення навчання: перший цикл – здобуття професійної кваліфікації (триває не менше трьох років), другий цикл (магістр) передбачає закінчення першого циклу;

- започаткування системи балів-показників успішності за моделлю ECTS, що застосовується в рамках Erasmus під час заходів із обміну;

- підвищення мобільності студентів, викладачів та науковців й усунення всі перешкод на шляху мобільності;

- розгортання європейської співпраці у сфері гарантування якості;

- запровадження європейського виміру у вищій освіті, зокрема збільшення кількості модулів, курсів та навчальних планів, зміст, спрямованість та організація яких охоплює європейський вимір.

Отже, вищі навчальні заклади взяли на себе відповідальність не тільки за формування майбутніх професійних, технічних і соціальних еліт, а й перебрали важливі культурні, інтелектуальні та моральні обов'язки перед усім суспільством. Європейський простір вищої освіти (European Higher Education Area) нерідко називають Європейським простором вищої освіти і науки (European Research and Innovation Area), оскільки ЄПВО включає не тільки навчання, викладання, а й наукові дослідження у вищих навчальних закладах. ЄПВО визначається Болонською декларацією і включає не тільки вищі навчальні заклади Європейського союзу, а й усієї Європи. З іншого боку, увага, яку приділяють держава та суспільство розвитку вищих навчальних закладів, свідчить про зацікавленість влади та громадян у розвитку своєї

країни, служать певним показником рівня демократичних свобод.

Отже, Болонська декларація як добровільне зобов'язання усіх країн-підписантів була спрямована на реформування вищої освіти в Європі. При цьому Європейський союз не примушував національні уряди та університети до певних дій. Адже в статті 165 Угоди про методи діяльності ЄС говориться, що Євросоюз робить свій внесок у розвиток освіти високої якості, сприяючи і підтримуючи певні заходи. У свою чергу, держав – члени ЄС і надалі несуть відповідальність за зміст навчання і формування систем їх освіти, як і за культурне та мовне розмаїття. Діяльність Євросоюзу в цьому напрямку має такі цілі:

- розвиток європейського виміру освіти, зокрема через викладання і поширення мов держав-членів Євросоюзу;
- сприяння мобільності студентів та викладачів, у тому числі через підтримку академічного визнання дипломів та термінів навчання;
- сприяння співпраці між освітніми установами;
- обмін інформацією та досвідом щодо проблем, які є спільними всіх систем освіти держав-членів ЄС.

Метою Європейського простору вищої освіти є створення порівнюваної, конкурентоспроможної вищої освіти та більш адекватних наукових досліджень в університетах.

Таким чином, Болонська декларація поклала початок серії реформ, потрібних для збільшення сумісності, порівнянності та конкурентоспроможності європейської вищої освіти, а також підвищення її привабливості як для громадян країн Європи, так і для громадян та дослідників інших країн. Конкретні завдання у загальній та професійній освіті були передбачені Лісабонською стратегією У березні 2000 року глави держав та урядів країн ЄС у Лісабоні визначили цілі та розробили стратегію для Європи на період до 2010 року: «Перетворити економіку ЄС на таку, що найдинамічніше розвивається, базується на знаннях і здатна до стійкого економічного

зростання з підвищеними можливостями працевлаштування населення на основі його соціальної інтеграції» (2001–2010) (<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201107/20110718ATT24270/20110718ATT24270EN.pdf> *The Lisbon Strategy 2000 – 2010 An analysis and evaluation of the methods used and results achieved FINAL REPORT*).

Поставлено завдання забезпечити повну зайнятість та економічне зростання на 3 відсотки. Прийняте рішення:

– підготувати перехід до економіки, що базується на знаннях шляхом політичного сприяння інформаційному суспільству, сферам досліджень та розвитку, а також економічній структурній реформі з метою підвищення конкурентоспроможності та інноваціям;

– модернізувати європейську суспільну модель шляхом інвестицій у гуманітарні ресурси, активну політику на ринку праці, реформи соціального захисту, подолання соціальних розмежувань, забезпечення стабільного економічного зростання та сприятливих перспектив.

З метою досягнення поставлених цілей визнано необхідними: створення інформаційного суспільства для всіх, розвиток досліджень та інновацій, інвестування в освіту та підвищення кваліфікації, активна політика зайнятості тощо.

Празьке комюніке міністрів з питань вищої освіти європейських країн (19 травня 2001 року) «На шляху до Європейського простору вищої освіти» доповнило Болонський процес такими заходами:

- навчання упродовж життя як важливий елемент Європейського простору вищої освіти, що повинен поліпшити економічну конкурентоспроможність;

- участь вищих навчальних закладів і студентів: міністри підкреслили важливість конструктивної участі університетів та інших вищих навчальних закладів і особливо студентів у створенні Європейського простору вищої освіти;

- сприяння привабливості Європейського простору вищої освіти для студентів із Європи та інших частин світу.

Водночас міністри відзначили важливу роль Європейської кредитної трансферної системи (ECTS) у підвищенні мобільності студентства та розвитку міжнародних навчальних програм. Вони зазначили, що ECTS стає все більш вагомою для національних навчальних систем. Було висловлено сподівання на її подальший розвиток від просто кредитної системи до трансферно-нагромаджувальної системи, яку можна використовувати у межах Європейського простору вищої освіти.

Міністри наголосили на важливості Лісабонської конвенції про визнання дипломів, яку мають ратифікувати всі країни – учасниці Болонського процесу, та закликали спілки ENIC і NARIC, а також повноважні національні відомства до подальшого виконання конвенції. Була поставлена мета, щоб кожний студент, який закінчить університет після 2005 року, автоматично і безкоштовно отримував додаток до диплома. Додаток має бути виписаний найпоширенішою мовою Європи. Міністри закликали навчальні заклади до широкого використання додатків до дипломів і, отже, до використання переваг прозорості та гнучкості системи ступенів вищої освіти для сприяння працевлаштуванню і продовженню освіти.

Міністри підтримали участь вищих навчальних закладів і студентства в Болонському процесі, вважаючи, що лише активна участь усіх партнерів у процесі може забезпечити його довгостроковий успіх. Усвідомлюючи, який внесок авторитетні заклади освіти мають зробити в економічний і соціальний розвиток, міністри зійшлися на тому, що університети мають бути уповноважені приймати рішення щодо своєї внутрішньої організації та управління. Міністри закликали вищі навчальні заклади й надалі впроваджувати реформи в усі сфери свого життя, відзначили конструктивну участь студентських спілок у Болонському процесі та наголосили на потребі залучення студентства до подальшої співпраці. Студентство було визнане повноправним партне-

ром в управлінні вищою освітою, який має стати більш активним учасником управління вищою освітою.

Наголошувалось на потребі забезпечити гідні умови проживання та навчання для студентів, щоб вони могли завершити курс навчання упродовж обумовленого строку без перешкод, пов'язаних із соціальною й економічною ситуацією в їхніх сім'ях. Також міністри відзначили важливість збору даних про соціальне й економічне становище студентства.

На конференції в Берліні (19 вересня 2003 року) міністри вищої освіти 33 європейських країн прийняли комюніке «Формувати Європейський простір вищої освіти», яке інтегрувало в Болонський процес підготовку докторантів та синергію Європейського простору вищої освіти і Європейського дослідницького простору. Міністри підкреслили значення досліджень і наукової підготовки та сприяння міждисциплінарності з метою забезпечення і поліпшення якості підготовки у вищих навчальних закладах, щоб тим самим посилити їх конкурентоспроможність. Вони висунули вимогу посилення мобільності на фазі захисту дисертацій та ініціювали перед відповідними вищими навчальними закладами розширення співпраці аспірантів і молодих науковців.

Міністри відзначили, що, згідно з їхнім закликком у Празі, впроваджуються додаткові спецкурси, курси та програми з європейською тематикою або орієнтацією. Університети різних європейських країн започаткували ініціативу щодо об'єднання їх навчальних ресурсів та культурних традицій для розвитку єдиних програм навчання і розробки спільних ступенів на першому, другому та третьому рівнях. Більше того, була підкреслена необхідність значного періоду навчання за кордоном у межах програм спільних ступенів для багатомовності та розвитку мовної вправності, для розкриття потенціалу студентів у контексті європейської єдності і підвищення конкурентоспроможності на ринку робочої сили.

Міністри погодились докласти зусиль для усунення на

національному рівні юридичних перешкод, що можуть заважати встановленню та визнанню спільних ступенів, а також активно підтримувати розвиток гарантій якості та єдиних навчальних програм, які ведуть до встановлення таких ступенів.

Знайшло підтримку прагнення до привабливішої та відкритішої європейської вищої освіти, до створення стипендіальних програм для студентів з країн третього світу. Міністри заявили, що міжнародний обмін у вищій освіті має орієнтуватися на критерії якості та навчальної цінності, і погодилися сприяти досягненню цієї мети. За всіх обставин таке сприяння має включати соціальні й економічні аспекти. Співпраця з іншими регіонами світу має розвиватись через проведення семінарів і конференцій для представників цих регіонів.

Міністри підкреслили важливий внесок вищої освіти у впровадження навчання протягом життя в реальність. Було наголошено на необхідності впровадження заходів з метою спрямування національної політики країн до цієї мети і потребі спонукати вищі навчальні заклади до розширення можливостей навчання незалежно від віку, включаючи визнання попередньої освіти. Такі дії мають бути невід'ємною складовою діяльності у сфері вищої освіти.

Крім того, міністри наголосили на необхідності вироблення кваліфікаційних рамок для Європейського простору вищої освіти, щоб створити широкий спектр гнучких шляхів навчання, можливостей і технологій та доцільного використання кредитів ECTS. Відзначалась необхідність розширення можливостей для всіх громадян, згідно з їхніми бажаннями та здібностями, вчитися протягом усього життя.

Провідною ідеєю зустрічі міністрів була та, що Європейська система вищої освіти та Європейська система наукових досліджень є запорукою інтелектуального суспільства. Розуміючи необхідність тісних зв'язків між обома системами в «Європі знань», а також важливість досліджень як скла-

дової частини вищої освіти, міністри наголосили на необхідності розширення межі сучасної системи з двох циклів і включити докторський ступінь як третій цикл Болонського процесу. Вони підкреслили значимість досліджень і міждисциплінарності для підвищення якості та конкурентоспроможності європейської вищої освіти. Міністри закликали до розширення мобільності на докторському та післядокторському рівнях і заохотили університети до зміцнення співпраці у виконанні програм на здобуття докторського ступеня та у підготовці молодих науковців.

Міністри заявили, що доклататимуть усіх зусиль, щоб європейські університети стали ще привабливішими й ефективнішими партнерами. Тому вони звернулися до університетів з проханням приділяти більше уваги дослідженням у технологічних, соціальних і культурних сферах розвитку суспільства.

Міністри висловилися про розуміння існуючих перешкод, які вищі навчальні заклади не зможуть подолати самотужки, а тому потребують значної підтримки, зокрема фінансової, та сприяння з боку національних урядів і європейських організацій. На завершення заявили про необхідність підтримати наукові осередки на докторському рівні, що стимулюватиме поліпшення якості знань і стане невід'ємною ознакою Європейського простору вищої освіти.

З огляду на цілі, визначені на період до 2010 року, очікується перевірка результатів Болонського процесу, яка дозволить одержати достовірну інформацію про реальний прогрес, а також дасть можливість у разі потреби внести корективи. Міністри визначили групу контролю для організації перевірки під час саміту 2005 року та для підготовки детального звіту за такими пріоритетними напрямками:

- гарантія якості;
- система двох циклів
- визнання курсів і періодів навчання.

Отже, країни – учасниці Болонського процесу отримають

доступ до інформацію про те, як вони дотримуються принципів та цілей декларації.

Міністри вирішили прийняти заявки Албанії, Андорри, Боснії та Герцеговини, Ватикану, Росії, Сербії, Чорногорії і Македонії та привітати їх як нових членів, поширюючи таким чином процес уже у 40 європейських країнах.

Міністри визнали, що членство в Болонському процесі зумовлює значні зміни та реформи у всіх країнах, що приєднуються до нього. Міністри поклали вирішення всіх питань, зазначених у комюніке, а також здійснення загального керівництва Болонським процесом, включаючи підготовку до наступної зустрічі міністрів, на групу контролю, яка складатиметься з представників Болонського процесу, Європейської комісії, а також із консультантів Ради Європи, EUA, EURASHE, ESIB та ЮНЕСКО. Ця група має збиратися не менше двох разів на рік. Очолюватиме її представник тієї країни ЄС, у якій відбуватиметься зустріч міністрів.

Правління, очолюване президентською владою ЄС, також спостерігатиме за роботою в періоди між зустрічами. Правління має складатися з голови, віце-голови, попередніх та наступних президентів ЄС, представників трьох країн-учасниць, вибраних строком на один рік, та консультантів від Європейської комісії, EUA, EURASHE, ESIB. Група та правління можуть скликати спеціальні робочі групи так часто, як вважатимуть за потрібне. Загальний контроль виконуватиме секретаріат, до якого ввійдуть представники тієї країни, де відбуватиметься зустріч міністрів.

У 2005 році відбулась конференція міністрів у Бергені, яка прийняла комюніке (19–20 травня 2005 року) «Європейський простір вищої освіти – Реалізація цілей». У комюніке констатувалося досягнення значного прогресу в Болонському процесі. Міністри постановили до наступної конференції в 2007 році здійснити наступні кроки, перш за все, в таких сферах:

– впровадження стандартів і основних напрямків забезпечення якості відповідно до звіту ENQA (Europäisches Netz

für Qualitätssicherung im Hochschulbereich – Європейська мережа забезпечення якості у сфері вищої освіти);

- визначення національних кваліфікаційних рамок;
- видача і визнання спільних дипломів, включаючи захист дисертацій;
- створення гнучких пропозицій щодо навчання у системі вищої освіти.

На Бергенській зустрічі до Болонського процесу приєдналась Україна, що відкрило нові можливості модернізації української вищої освіти, підвищення її ролі в інноваційному розвитку національної економіки та суспільства знань, сприяло формуванню якісно нового людського капіталу як сукупності сучасних знань, навичок, компетенцій, професіоналізму і мобільності.

Адже сучасна економіка потребує фахівців, які поєднують глобалізоване бачення світу, високу професійну підготовку і здатні інтенсивно використовувати свою робочу силу в умовах соціально орієнтованої економіки інноваційного типу. Конструктивними агентами розпочатої реформи Європейського простору вищої освіти стали:

- Асоціація європейських університетів;
- Європейська асоціація університетів (EAU), створена в Болоньї 2000 року;
- Національні студентські спілки Європи (ESIB);
- Європейська асоціація міжнародної освіти (EAIE);
- Конфедерація спілок ректорів ЄС;
- Союзи ректорів Данії та Іспанії;
- Асоціація студентів Австрії;
- Французький національний фонд освіти у сфері управління (FNEGE);
- Асоціація політичних інститутів Фінляндії;
- Європейське товариство інженерної освіти (SEFI);
- Європейська асоціація вищих навчальних закладів – коледжів, політехнічних інститутів та вищих навчальних закладів професійної освіти (EURASHE);

- Генеральна дирекція ЄС з освіти та культури;
- Університет у м. Саламанка;
- Європейська мережа організації контролю якості (ENQA);
- робочі групи мережі NARIC/ENIC за підсумками Болонської декларації тощо.

Наступним кроком у становленні ЄПВО стало Лондонське комюніке (18 травня 2007 року) «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації». Як указувалось у документі, за період із 2005 по 2007 рік був досягнутий помітний прогрес на шляху до Європейського простору вищої освіти. Проте ще залишилось багато проблем. Тому в наступні роки головну увагу необхідно приділити таким сферам діяльності:

- сприяння мобільності студентів і наукового персоналу, включаючи заходи оцінювання мобільності;
- оцінювання ефективності національних стратегій щодо соціального виміру у сфері вищої освіти;
- вдосконалення індикаторів і даних для виміру прогресу у сферах мобільності та соціального виміру;
- оцінка можливостей поліпшення здатності до працевлаштування у зв'язку з треступеневою структурою навчання і в рамках навчання упродовж життя;
- поліпшення поширення інформації про Європейський простір вищої освіти і покращення його визнання у світі;
- продовження виконання прийнятих рішень у контексті прогресу на шляху до Європейського простору вищої освіти і розвитку забезпечення якості у цьому зв'язку.

Комюніке наради у Льовен/Луван-ла-Ньов (28–29 квітня 2009 року) мало назву «Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти в наступному десятиріччі». Документ констатував досягнення прогресу в Болонському процесі, а також подальший розвиток Європейського простору вищої освіти від часу підписання Болонської декларації. Утім, частина її питань ще повністю не була вирішена

на європейському, національному та інституційному рівні. Отже, Болонський процес необхідно продовжувати і після 2010 року. На наступне десятиріччя були визначені такі пріоритети:

- Створення рівності шансів щодо освіти високої якості – доступ до вищої освіти повинен поширюватись. Перш за все необхідно сприяти участі студентів з груп суспільства з невисоким рівнем життя.

- Поліпшення участі в навчанні упродовж життя – повинні бути гарантовані доступ, а також інформаційна транспарентність. По'язані з цим заходи мають бути реалізовані разом із національними кваліфікаційними рамками і через тісне партнерство між усіма учасниками.

- Сприяння здатності до професійної зайнятості – відповідні учасники процесу повинні співпрацювати, щоб поліпшити вихідні кваліфікації і гарантувати оновлення висококваліфікованих працівників, а також поліпшити готовність, доступність та якість послуг з консультування щодо кар'єри. Крім цього, в навчальних курсах слід повніше враховувати практичний досвід, а також більше підтримувати підготовку на робочому місці.

- Розвиток навчання, зосередженого на студентах, і доручення викладання вищим навчальним закладам – це повинно охоплювати розвиток міжнародних пунктів референтності для різних фахових галузей і для поліпшення якості навчання.

- Поєднання освіти, досліджень та інновацій – необхідно поліпшити здобуття дослідницьких компетентностей. Дослідження повинно бути краще інтегровано в докторські програми, а кар'єрні можливості мають стати більш привабливими для молодих науковців.

- Відкриття вищих навчальних закладів для міжнародних форумів – європейські вищі навчальні заклади повинні посилити міжнародну спрямованість своєї діяльності у світі.

- Підвищення можливостей мобільності і поліпшення їх

якості – до 2020 року 20% випускників вищих навчальних закладів повинні закінчувати

- Поліпшення збору даних, що є необхідним для успішного контролю та оцінки здійснення Болонського.

- Розвиток багатвимірних інструментів транспарантності – для отримання детальної інформації про вищі навчальні заклади та їх програми, слід розвивати інструменти транспарантності в тісному взаємоузгодженні з найважливішими партнерами. Інструменти транспарантності повинні спиратися на порівнювані дані та доцільні індикатори та орієнтуватися на основні положення Болонського процесу, особливо на забезпечення якості й визнання дипломів про закінченн.

- Гарантування фінансування – мають бути знайдені нові диференційовані джерела фінансування, щоб розширити публічне фінансування.

Заява, прийнята на зустрічі міністрів у Будапешті та Відні 12 березня 2010 року, означала створення Європейського простору вищої освіти.

Вона вказувала на закінчення першого десятиліття Болонського процесу і офіційно відкривала Європейський простір вищої освіти, як це передбачалось Болонською декларацією.

У прийнятому рішенні міністри:

- привітали Казахстан як – 47-го учасника Європейського простору вищої освіти;

- підкреслили особливий характер Болонського процесу, своєрідність партнерства між офіційними установами, вищими навчальними закладами, студентами і персоналом з роботодавцями, агенціями забезпечення якості, міжнародними організаціями та європейськими інстанціями;

- привернули увагу до того, що Болонський процес та похідний від нього Європейський простір вищої освіти як унікальні приклади регіонального, міжкордонного співробітництва у сфері вищої освіти знайшли широкий інтерес у світі;

– взяли до відома результати різних звітів, які вказують на успішну реалізацію частини реформ Болонського процесу, а недавні протести в окремих країнах нагадують про те, що деякі цілі й реформи поширювались і здійснювались неправильно; пообіцяли дослухатись до критичних зауважень персоналу вищих навчальних закладів та студентів;

– підтвердили свої зобов'язання щодо повного і адекватного здійснення домовлених цілей та плану на наступне десятиліття, прийнятих у Льовен/Луван-ла-Ньов.

Крім цього міністри привернули увагу до таких головних положень:

– академічна свобода і автономія та обов'язок звітності вищих навчальних закладів є головними положеннями Європейського простору вищої освіти;

– ключову роль в академічній спільності відіграють керівники інститутів, викладачі, науковці, адміністративний персонал та студенти, які роблять свій внесок у реалізацію Європейського простору вищої освіти;

– вища освіта є публічним завданням, це означає, що для вищих навчальних закладів повинні бути визначені й відповідним чином передані в їхнє розпорядження необхідні засоби;

– необхідне посилення зусиль щодо соціального виміру вищої освіти з метою забезпечення рівноправного доступу до якісної освіти; при цьому особливу увагу слід приділити групам із невисокими доходами.

Пріоритетними на національному рівні у співпраці з вищими навчальними закладами та іншими зацікавленими установами й організаціями в 2012–2015 роках були визначені так завдання:

– взяти до уваги висновки та рекомендації звіту про реалізацію Болонського процесу 2012 року;

– посилити політику щодо широкого доступу до вищої освіти та збільшення показників закінчення вищих навчальних закладів, зокрема так званих «мало представлених груп населення»;

- створити умови, які б заохочували студентоцентроване навчання, інноваційні методи викладання і створення середовища, сприятливого для навчання, включаючи залучення студентів та співробітників до управління вищими навчальними закладами на всіх рівнях;

- сприяти діяльності агентств із забезпечення якості в контексті Європейського простору вищої освіти та у відповідності до національних вимог;

- працювати з метою збільшення зайнятості населення, навчання упродовж усього життя, розвитку підприємницьких умінь та навичок взаємодії з роботодавцями, особливо з питань розробки навчальних програм;

- гарантувати реалізацію кваліфікаційних рамок, ECTS і додатків до диплома європейського зразка на основі результатів навчання;

- країни, які не закінчили узгодження національних кваліфікаційних рамок до кінця 2012 року, повинні подвоїти свої зусилля і подати переглянуті версії рамок;

- реалізувати рекомендації щодо стратегії «Мобільність для кращого навчання» і повного переведення національних грантів/кредитів у ЄПВО;

- завершити аналіз національних законодавств стосовно відповідності Лісабонській конвенції щодо визнання, сприяння і практичного застосування.

На європейському рівні для підготовки конференції 2015 року було визнано необхідним:

- сприяти співпраці в рамках ЄПВО відносно досліджень та технологій;

- відповідні організації (Eurostat, Eurydice та Eurostudent) повинні провести моніторинг процесу реалізації Болонських реформ і стратегії «Мобільність для кращого навчання»;

- сприяти якості, прозорості, зайнятості та мобільності в третьому циклі і зв'язку між Європейським простором вищої освіти та Європейським простором досліджень;

- координувати роботу з упровадження кваліфікаційних

рамок на практиці з акцентом на їх зв'язок із результатами навчання;

- підтримувати роботу країн у напрямку автоматичного визнання академічних дипломів порівнюваних ступенів;

- вивчити національні законодавства і практику щодо спільних програм і ступенів для подолання бар'єрів на шлях співробітництва і мобільності внутрінаціонального контексту;

- розробити положення ЄПВО щодо політики прозорості, продовжити моніторинг поточних та інструментів прозорості, що розробляються.

З 14 по 15 травня 2015 року в Єрewanі (Вірменія) пройшла 8 Конференція міністрів освіти Європейського простору вищої освіти. До учасників Болонського процесу приєдналась Республіка Білорусь. Учасники зібрання обговорили стан реалізації Болонського процесу. Центральними питаннями форуму були такі: розширення студентоцентричного викладання, створення гнучких і транспарентних форм навчання, сприяння вищій освіті, щоб вона могла посилити здатність випускників до зайнятості на динамічних ринках праці.

Ці та інші питання знайшли своє відображення у прийнятому комюніке та інших документах. Зокрема, міністри прийняли «Стандарти і основні напрямки забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти». У документі зазначається, що вища освіта, дослідження та інновації відіграють вирішальну роль у підтримці соціальних зв'язків, економічного зростання і глобальної конкурентоспроможності. Враховуючи прагнення європейських суспільств до зростання на основі знань, вища освіта є важливим компонентом соціо-економічного та культурного розвитку.

Водночас зростаючий попит на навички та компетентності вимагає адекватної відповіді від вищих навчальних закладів. Ширший доступ до вищої освіти дає можливість більше користуватися зростаючим індивідуальним досвідом. Різноманітність та зростаючі очікування від вищої освіти вимагають все більш студентоцентрованого підходу до навчання

і викладання, що включає гнучкі форми навчання та компетентності. Таким чином вищі навчальні заклади стають більш різноманітними у своїй місії, забезпеченні освіти та співпраці, включаючи посилення інтернаціоналізації, електронне навчання та нові форми подачі.

Забезпечення якості є критичним в підтримці систем вищої освіти та інституцій, відповідальних за зміни, що забезпечують кваліфікацію, досвід вищих навчальних закладів. Ключовим завданням «Стандартів забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» є внесок у спільне розуміння забезпечення якості для навчання і викладання та розвиток систем забезпечення якості. Поняття «забезпечення» використовується в документі для описання всіх видів активності, включаючи безперервний цикл поліпшення якості.

У «Стандартах» наводяться чотири принципи забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти:

- 1) вищі навчальні заклади несуть первинну відповідальність за якість та її забезпечення;
- 2) забезпечення якості відповідає багатоманітності систем вищої освіти, інституцій, програм та студентам;
- 3) забезпечення якості підтримує розвиток культури якості;
- 4) забезпечення якості бере до уваги потреби й очікування студентів, всіх стейкхолдерів та суспільства.

Політика забезпечення якості може бути більш ефективною, якщо вона відображає відносини між наукою і навчанням та викладанням, ураховує національний контекст, в якому діє вищий навчальний заклад, інституційний контекст. Така політика підтримує організацію системи забезпечення якості, департаментів, шкіл, факультетів та інших організаційних структур, а також представників інституційного лідерства, індивідуальних членів управління і студентів, які мають брати на себе відповідальність за забезпечення якості, академічну єдність і свободу та боротися проти

обману, нетерпимості, дискримінації, включення зовнішніх стейкхолдерів у забезпечення якості.

Політика у даній сфері транслюється через різні внутрішні процеси забезпечення якості, які дають студентам академічні знання і навички. Студентоцентроване навчання означає, зокрема, мотивацію студентів, саморефлексію та включеність їх у навчальний процес. Вищі навчальні заклади повинні послідовно застосовувати різні регулювання, які б покривали всі фази студентського «життєвого циклу»: допуск студентів, просування, визнання і сертифікацію.

Вищі навчальні заклади мають бути впевнені в компетентності своїх викладачів, забезпечуючи чесний і прозорий процес прийняття на роботу та професійного росту персоналу. Оскільки роль викладачів є визначальною у створенні високоякісного досвіду студентів та створенні можливостей для набуття знань, компетентностей та навичок, тому вищі навчальні заклади несуть первинну відповідальність за якість свого персоналу.

Внутрішнє забезпечення якості уможливорює поінформованість про всі наявні ресурси, доступність їх використання. При цьому вищі навчальні заклади забезпечують збір, аналіз та використання відповідної інформації, а також публікації матеріалів про свою діяльність, у т. ч. програми, поширення її серед студентів і випускників.

Зовнішнє гарантування може верифікувати ефективність внутрішнього забезпечення якості, виступаючи каталізатором поліпшення і відкриваючи нові перспективи. Забезпечення якості вищої освіти базується на інституційній відповідальності за якість програм та інших матеріалів. Для забезпечення ефективності і об'єктивності цього процесу важливо мати прозорі цілі, погоджені зі стейк-холдерами. Процес зовнішнього забезпечення якості має бути надійним, корисним, попередньо визначеним, послідовно імплементованим. Зовнішнє забезпечення якості здійснюється групами зовнішніх експертів, включаючи студентів. Політика забез-

печення якості передбачає, щоб усі особи, охоплені діяльністю, були компетентними, професійними та етичними, а також повинна враховувати внутрішній та зовнішній фактори. Політика вищих навчальних закладів із забезпечення якості включає стратегічний менеджмент.

На нараді зазначалося, що прийняті міністрами у травні 2014 року спільні програми стали спробою Європейського простору вищої освіти і були створені для підвищення мобільності студентів і персоналу, полегшення спільних зусиль і можливостей співпраці та створення програм досконалості. Нинішнє зближення у формі спільних програм було розроблене для певного спрощення зовнішнього забезпечення якості. Зокрема, це допоможе подолати перешкоди на шляху розробки програм. ЄПВО характеризується різноманітністю підходів до зовнішнього забезпечення якості, включаючи акредитацію, оцінювання чи аудит рівня навчальних програм.

Слід зазначити, що спільні програми розуміються як інтегровані навчальні плани, скоординовані й запропоновані різними вищими навчальними закладами країн – учасників ЄПВО. У документі уточнюється поняття «подвійного диплома», коли два дипломи видаються двома навчальними закладами. Один не «подвійний диплом» вручається вищими навчальними закладами на основі спільної програми, визнаної національними органами.

При цьому важливе значення для співробітництва у сфері вищої освіти мав так званий «Європейський Approach (наближення)», що може застосовуватись залежно від потреб співпрацюючих вищих навчальних закладів та вимог національних систем. Документ доцільно також використовувати для спільних програм, що пропонуються вищими навчальними закладами ЄПВО та поза його межами. Навчальні заклади, що пропонують спільні програми, можуть бути визнані своїми країнами як вищі навчальні заклади.

Наступна конференція міністрів вищої освіти країн ЄПВО запланована на 2018 рік у Франції.

Становить інтерес «Звіт мережі «Eurydice» для Європейської комісії», де зібрано інформація з 46 країн – учасниць Болонського процесу. Під час офіційного старту Європейського простору вищої освіти у 2010 році в цілому стало зрозуміло, що Болонський процес у Європі призвів до суттєвої і глибокої зміни структури вищої освіти. Однією з найбільш помітних ознак минулого десятиліття було створення зовнішнього забезпечення якості вищої освіти.

Передумовою привабливості Європейського простору вищої освіти та Європейського простору досліджень є його прозорість, особливо якщо йдеться про роль європейських вищих навчальних закладів та досліджень у світі. Відкритість європейської освіти означає також привабливість для студентів неєвропейського походження, а також викладачів та дослідників, що сприятиме також їх мобільності.

Університети повинні краще усвідомити свою роль, якщо вони хочуть більше відкритись суспільству і світові та більше уваги приділяти якості, щоб вистояти у конкурентній боротьбі. При цьому завдяки різним формам співпраці (консорціуми, угоди, подвійні дипломи) та мережам мобільності університети засвоюють європейський досвід для подальшого розвитку. Однак співробітництво повинно бути краще структурованим, мати необхідну фінансову підтримку і сприяння завдяки двостороннім та багатостороннім угодам.

Планувалося, що найважливіші реформи Болонського процесу будуть реалізовані в Європейському союзі до 2010 року. Зокрема, йшлося про створення порівнюваних дипломів про закінчення вищого навчального закладу, гнучких навчальних планів, що відповідають вимогам ринку праці, а також системи забезпечення якості вищої освіти.

Ці реформи повинні були не тільки спиратися на випробувані методи, а й стимулюватися національними органами влади. Важливим завданням було спрощення процедури визнання академічних кваліфікацій, щоб швидко запровади-

ти необхідні методи, як це було зроблено з модернізацією та спрощенням системи визнання професійних кваліфікацій.

Суттєвими передумовами для збільшення інновацій та здійснення змін були автономія та відповідальність. Тому держави-члени Євросоюзу визначили загальні рамки (правила, політичні цілі, фінансування і привабливість). Вищі навчальні заклади повинні були знову визначити нові правила нового управління, що базуються на стратегічних пріоритетах і професійному менеджменті гуманітарних ресурсів, а також на способах управління. Однак при цьому необхідно подолати розкол між відділами й управліннями та відповідальністю за результати своєї діяльності.

Утім, динамічний розвиток простору вищої освіти та швидкі зміни освітнього середовища спричинили нові виклики. Особливо слід сказати про ріст кількості студентів, яка сягнула небачених раніше масштабів, що разом із системними реформами та зменшенням фінансування створило значний тиск на вищу освіту. Така ситуація диктує необхідність посилення співпраці на європейському рівні, поліпшення контролю за якістю, що дозволить оцінювати вплив реформ на суспільство.

У різних країнах не однаково розуміли включення в Болонський процес професійних курсів та курсів, пов'язаних із професійною підготовкою, оскільки ці поняття трактуються по-різному. Певні непорозуміння виникали стосовно системи кредитів та додатку до диплома. Отже, в деяких європейських країнах використовувалися не всі інструменти Болонського процесу. Були проблеми і з використанням такого важливого інструмента, як Національні кваліфікаційні рамки.

Суттєвим елементом Болонського процесу протягом першого десятиріччя було створення системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. Цьому сприяли 17 агентств, які надавали певну допомогу в акредитації вищих навчальних закладів та курсів. Однією з основних цілей Болонського процесу є мобільність студентів і сприяння мобільності.

Проте ця тема не часто розглядалась на національному рівні, а інформація про мобільність далеко не завжди відповідала необхідним вимогам.

Усе ще досить по-різному в Європейському просторі вищої освіти розуміють «навчання упродовж життя». Протягом перших десяти років Болонського процесу майже в усіх країнах навчання упродовж життя стало загальноновизнаним завданням. Утім, у багатьох країнах це залишилось периферійним аспектом політики вищої освіти. Важко збирається інформація про фінансування сфери навчання упродовж життя, що зумовлено відсутністю ясності з цього питання та різними фінансовими джерелами. Як результат, отримуваних коштів явно недовсить.

Протягом першого десятиріччя Болонського процесу фактично не поліпшилось фінансування вищої освіти. Досить різною була реакція в європейських країнах на економічну кризу, яка вплинула на квоти участі людей у програмах навчання протягом усього життя, інфраструктуру навчання та перспективи. Однак, у цілому уряди показали, що вони усвідомлюють соціальне значення вищої освіти, не зменшили сприяння студентам і не скоротили кількість студентів. Але, щоб оцінити вплив економічної ситуації на вищу освіту, необхідне систематичне спостереження.

Водночас розвиток європейської політики став впливовим каталізатором національних заходів у сфері академічної мобільності. Попри те, що більшість країн вжили фінансові заходи для сприяння мобільності студентів, усе ще існує економічна прірва між країнами Європейського простору вищої освіти. Незважаючи на домовленість міністрів освіти про те, щоб у 2020 році 20% випускників проходитимуть навчання за кордоном, лише деякі країни затвердили відповідні положення про академічну мобільність із певною фінансовою підтримкою.

Через неоднакове розуміння в окремих країнах соціального значення вищої освіти ця проблема стала великим ви-

кликом для європейського співробітництва. Лише кілька країн свою політику щодо соціального виміру пов'язали з участю в Болонському процесі, зокрема порушили питання про навчання представників відповідних соціальних груп населення. Йдеться про те, щоб структура вищих навчальних закладів відповідала соціальній структурі населення.

З метою зміцнення міжнародного виміру вищої освіти передбачені додаткові заходи сприяння в рамках різних інструментів (інструмент співпраці з питань розвитку, європейський інструмент сусідства, інструмент партнерства з третіми країнами та інструмент допомоги для налагодження співпраці). Таким чином вища освіта є найбільш фінансованим освітнім сектором Євросоюзу.

Перший із трьох важливих факторів – проходження Болонського процесу в рамках європейського єднання, що сприяє міжнародній гармонізації, викликаній, наприклад, змінними залежностями, у т. ч. у сфері освіти.

По-друге, змагання у регулюванні веде до імплементації Болонського процесу: держави-учасниці хочуть запобігти втраті престижу та компетентних потенційних студентів.

По-третє, міжнародна комунікація, наприклад щодо міжнародних студій як звіти ОЕСД з питань освіти прискорюють процес інтеграції у сфері вищої освіти.

По-четверте, важливо також розвивати систему добровільного навчання за принципом «рівний – рівному» і огляд ситуації в різних країнах, що дозволить оцінити рівень реалізації реформ у рамках Болонського процесу і просувати кращий досвід як шлях динамічного подолання труднощів європейської вищої освіти. При цьому громадянськість, особливо студенти та роботодавці, мають легко розуміти сучасну систему вищої освіти.

Багато людей вважають, що трудова діяльність упродовж значної частини життя гарантує їм незалежність, самоповагу, добробуту, а також відповідну якість життя. Що завдяки працездатності вони зможуть знайти роботу і зберегти її.

І це не тільки центральний вимір активного громадянства, а й вирішальна передумова повної зайнятості, підвищення конкурентоспроможності Європи та гарантування добробуту в «новій економіці». Як можливість зайнятості, так і активне громадянство передбачають, що достатні знання та здібності уможливають участь в економічному та соціальному житті. Зміни можуть відбутися тільки в окремих державах – членах ЄС, які несуть відповідальність за забезпечення систем освіти і підготовки.

Таким чином, Болонський процес задекларував політичний намір створення до 2010 року єдиного Європейського простору вищої освіти. Даний процес базується на підписаному в 1999 році в італійському місті Болонья європейськими міністрами освіти Болонської декларації, що має міжнародно-правовий характер. Із політичної точки зору Болонський процес розглядається як феномен «політичної конвергенції». Іншими словами, йдеться про те, що політичні суб'єкти незалежних держав свідомо прийняли рішення про взаємне зближення і взаємну адаптацію, враховуючи, що суверенно розроблені шляхи розв'язання проблем будуть піддаватись радикальним змінам. Що пояснюється різними факторами, які зможуть примусити держави взаємно адаптувати їхню національну політику у сфері вищої освіти. Болонський процес не відійшов у минуле, а тісно пов'язаний із перспективами, зокрема з цілями загальної вищої та професійної освіти в Європі, і його ефективність залежить від адекватності політики вищої освіти як на рівні ЄС, так і окремих країн – учасниць Європейського простору вищої освіти.

2. ЗМІСТ ПОЛІТИКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Сутність політики ЄС у сфері вищої освіти.

Політика у сфері освіти є одним із головних напрямів діяльності будь-якої держави. І саме за цим можна визначати соціальну зрілість певної країни, зацікавленість у розвитку суспільства та розуміння соціально-економічного й культурного поступу. Необхідною умовою забезпечення досконалості освіти є ефективність відповідної політики, її стратегічний характер, збалансованість впливу і відповідальності центральних та місцевих органів влади, наявність продуманих механізмів управління. Загальні функції політики освіти в цілому відповідають цілям політики в інших сферах. Зокрема, вони охоплюють аналіз відповідних умов і проблем галузі, включаючи рамкові умови та тенденції розвитку, підвищення ефективності вищої освіти.

Значного поширення в Європі набуло поняття «досконалість освіти», яке з'явилося в Америці в 1980-х роках в освітньому маніфесті Рейгана «Нація у небезпеці», що визначив комплекс завдань у даній галузі. Значення освіти у сучасному світі вже тоді дуже добре розуміли автори доповіді, які писали так: «Якби ворожа держава спробувала насадити в Америці низькопробну систему освіти, яка є тепер, ми могли б розтлумачити це як акт війни... По суті, ми здійснюємо акт бездумного одностороннього роззброєння» (Томас Б.

Тімар, Дейвід Л. Кірн. *Як домогтися досконалості в освіті. Переклад з англ. Анжели Кам'янець. – Львів: Літопис, 2004. – 176 с.*) Поява досконалості як освітнього стандарту змусила американців переосмислити не тільки стратегію і методи впровадження політики освіти, а численні правила, приписи, процедури, звіти, способи контролю тощо.

Оскільки освітня політика є одним із видів політики, доцільно розглянути поняття «політика», що має три найпоширеніші, однак певною мірою взаємопов'язані, інтерпретації, які перекладаються українською мовою як «політика».

Так, *polity* охоплює форми політики і стосується її інституційних структур та організації суспільства (урядові структури, парламенти, політичні партії, міжнародні організації, об'єднання), що становляють певні інтереси, а також включають правовий порядок (конституція, закони, укази, накази, розпорядження тощо), що регулюють сфери діяльності, відповідальність та процеси взаємин. Крім інституційного рівня, застосовується також нормативний рівень, який охоплює ціннісні уявлення, наміри та їх регулювання.

Polisy вказує на зміст політичних відносин, що стосуються предмета, завдань та цілей, які формулюють і реалізують учасники політики. Отже, цей вимір спрямований на вирішення проблем та формування суспільних відносин і виражає певні інтереси та цілі конфліктів.

Politics фокусується на процесах як політичних діяч (наприклад, вибори, голосування, лобізм) і на аналізі конфліктів, зокрема на тому, як групи інтересів намагаються просувати свої інтереси. Досліджується також процес формування волі та прийняття рішень (політичні суперечності, дебати тощо).

Визначення категорії «політика» має досить багато інших варіантів, які в цілому можна представити як регулювання справ певної спільноти шляхом прийняття і виконання обов'язкових рішень. Іншими словами, йдеться про формування, виконання і вплив вимог і цілей у приватних та пу-

блічних сферах. У вузькому сенсі політика означає структуру, процеси та зміст управління політичними процесами і суб'єктами політики. Політику можна охарактеризувати і як сукупність різних взаємодій, соціальні дії, спрямовані на рішення та механізми управління.

Суть політики вищої освіти в Європі у ХХ столітті складала ідеї про те, що розвиток і підтримка економіки в межах національної держави є основою економічного зростання. Концепція держави загального добробуту була пов'язана з уявленням про те, що держава має можливість забезпечити добробут усіх своїх громадян і зробити це. Близьким до категорії «політика» є поняття «управління», що має французьке походження (*Gouvernance*), яке означає відношення як до структур, так і намірів. Англійське поняття (*Government*) свідчить, що у суспільно-політичній сфері управління і керування здійснюється не тільки державою («першим сектором»), а й приватною економікою («другим сектором») та «третьим сектором», який включає союзи, об'єднаннями, групами представництва певних інтересів. Основними принципами управління вважаються: звітність (*accountability*), відповідальність (*responsibility*), транспарентність (*transparency*) та чесність (*fairness*).

Від самого початку державна освітня політика виражала зацікавленість держави в підготовці грамотних службовців, офіцерів тощо, а також очікування, що гарантована державою освіта з часом звільнить продуктивні сили суспільства і сприятиме економічному розвитку. Крім цього, були сподівання, що завдяки освіті населення краще інтегрується в соціальне середовище.

Фактично завжди існували предмети і сфери, які охоплювала освітня політика. Наприклад, дискусії щодо шкільної політики та культурної політики велися ще у 50-і роки. А поняття «політика освіти» з'явилося у ФРН лише на початку 60-х років. У той же час освіта стала економічним фактором. Стояло також питання щодо ролі системи освіти в де-

мократизації суспільства та посиленні соціальної рівності. Проте політизація політики освіти тривала відносно недовго. Глобалізація із середини 80-х років знову зробила основною темою питання міжнародної конкуренції.

Для формування освітньої політики будь-якої держави слід урахувати чотири необхідні умови життєдіяльності людської спільноти: 1) гарантування порядку (влада, право); 2) задоволення матеріальних людських потреб; 3) розвиток спеціальних знань і технічних навичок (спеціальна освіта); 4) розвиток спільних світоглядних теоретичних положень.

Підґрунтями політики освіти є такі: по-перше, архітектоніка освіти, яка повинна враховувати, що безмежна диверсифікація і спеціалізація освіти, зокрема методично-абстрактного, інструментального знання і вмінь у науці та освіті, викликає загрозу втрати перспективи орієнтації у світі і розуміння існування. З одного боку, це означає функціональну інструменталізацію людини, а з іншого – втрату здатності осягнути ширші взаємозв'язки та оцінити з етичної точки зору соціальні, екологічні, глобальні наслідки спеціальних наукових досліджень, технологій, економічних і політичних рішень.

Друге підґрунтя стосується майбутнього демократії, яка є необхідною умовою гуманності сучасної концепції держави. Її функціонування залежить у кінцевому результаті від політичної компетенції громадян. Демократичне формування думок і волі потребує політичного форуму громадян, які можуть розвивати розумні уявлення про справедливий політичний порядок. Завдання політичних партій полягає не тільки в тому, щоб презентувати громадянам політичні еліти. Формування процесу формування волі передбачає компетенцію, яка здобувається не в процесі спеціальної освіти, а залежить від рівня світоглядних та етичних стандартів, яких дотримуються громадяни, та від загальної освіти. Уявлення про гуманність, справедливість та солідарність указу-

ють на питання сутності та визначення людини. Отже, майбутнє демократії залежить від рівня загальної освіти.

Третє, головне, підґрунтя стосується того, що сучасна держава має гарантувати індивідуальну та соціальну свободу, щоб громадяни могли будувати розумні життєві плани, дотримуватись відповідних норм та завдань навчання і виховання.

У контексті політики вищої освіти експерти визначають три ключові компетентності. Перша – означає вимір послідовної, орієнтованої на майбутнє освіти. Її можна представити як інтеграцію в певні соціально гетерогенні групи, що включає здатність до співжиття, співпраці й подолання конфліктів. Друга компетентність – передбачає самостійні дії і здатність до забезпечення відповідальним способом належних умов свого життя і праці у сфері вищої освіти. Важливою є здатність діяти в більших рамках чи контексті, розвивати особисті проекти і діяти самостійно, а також захищати свої права, інтереси та задовольняти свої потреби. Все це є дуже важливим для активної участі у різних сферах життя – у трудовій діяльності, особистому та сімейному, громадянському та політичному житті.

Третя група ключових компетентностей передбачає «інтерактивне» використання відповідних інструментів та допоміжних засобів і стосується соціальних та професійних вимог глобальної економіки, сучасного інформаційного суспільства, оволодіння соціо-культурними інструментами такими як, мова, інформація та знання. Кожна з цих компетентностей передбачає мобілізацію знань, когнітивні та практичні здібності, певні соціальні та поведінкові компетенції: як установки, почуття, цінності та мотивації.

Німецький Центр розвитку вищої школи, створений Фондом Бертельсмана та Конференцією ректорів вищих навчальних закладів, виходить із таких необхідностей політики вищої освіти:

– змагання, адже університети, студенти, науково-педа-

гогічні працівники також знаходяться в стані певної конкуренції;

- економічність діяльності, оскільки розвиток вищої освіти можна забезпечити тільки економічно раціональними діями;

- інтернаціоналізація вищої освіти як підготовка випускників до діяльності в умовах глобального ринку праці;

- як оптимізація пропозицій щодо навчання;

- формування профілю як акцентуація особливого портфоліо досягнень;

- автономія як усунення дріб'язкової опіки з боку держави;

- науковість як побудова досконалості.

Таким чином, основними принципами державної політики у сфері вищої освіти можна вважати такі:

- гуманістичний характер освіти, пріоритет загальнолюдських цінностей, життя і здоров'я людини, вільного розвитку особистості;

- захист засобами освіти національних культур та регіональних культурних традицій, а також забезпечення єдності культурного і освітнього простору;

- загальнодоступність освіти, адаптивність системи освіти до рівнів та особливостей розвитку й підготовки;

- світський характер освіти в державних навчальних закладах, свобода і плюралізм в освіті;

- демократичний, державно-суспільний характер управління освітою, автономність навчальних закладів;

- незалежність державної системи освіти від політичних партій та інших громадських і релігійних організацій;

- єдність навчальної та наукової роботи, викладання, навчання і досліджень, взаємодія з ринком праці;

- гнучкість і прогностичність системи освіти, єдність і наступність, безперервність і багатоманітність освіти.

Розглядаючи поняття державної політики вищої освіти, слід урахувати, що вона залежить від:

- 1) гарантованості її з державно-правової точки зору;
- 2) забезпеченості необхідними матеріальними та фінансовими ресурсами;
- 3) наявності спеціальних знань та технічних можливостей;
- 4) розвитку світогляду та рівня загальної освіти.

Політика освіти характеризується також економічними аспектами, що включають аллокацію, тобто внутрішню ефективність, формування таких умов навчання, щоб наявні обмежені ресурси максимально використати для ефективності навчання і забезпечити її мінімальними коштами. Внутрішня або оптимальна алокація означає таке використання ресурсів у системі освіти, яке у порівнянні з альтернативними суспільними можливостями забезпечує максимально можливий внесок системи освіти у добробут суспільства.

Розподільча політика підкреслює значимість політики освіти в забезпеченні рівності власності та доходів. Індивідуальна кваліфікація поряд із володінням грошми і речовим капіталом є найважливішим джерелом доходів. Таким чином реалізується функція політики освіти щодо доходів. Звільнення від податків на освіту, підтримка освіти дорослих та частково підвищення кваліфікації є виразом політики освіти, що базується на рівності шансів та справедливості розподілу.

До економічних аспектів політики освіти належить також політика перерозподілу з метою нівелювання нерівності власності та доходів. Оскільки індивідуальна кваліфікація після володіння грошми та власністю є найважливішим джерелом достатку, існує й така важлива функція політики використання доходів, що полягає у формуванні гуманітарного капіталу як частини політики, спрямованої на вирівнювання шансів. Скажімо, навчання в школі та у вищих навчальних закладах без оплати, підтримка освіти дорослих та професійного підвищення кваліфікації, стимулюван-

ня підготовки учнів та студентів є виявом політики освіти, спрямованої на забезпечення справедливості розподілу.

Всі люди, які живуть у Європі, повинні мати однакові шанси, щоб відповідати вимогам соціальних та економічних змін і брати активну участь у формуванні майбутнього Європи. Домінуючим принципом оптимізації гуманітарних ресурсів з економічної точки зору є людина. Слід зауважити, що поняття гуманітарних ресурсів визначається як сума всіх здійснених у минулому інвестицій у виховання та підготовку фахівців.

Цілі політики освіти означають досягнення бажаного стану освіти, її інституцій, умов для навчання, а також досягнень у навчанні, які мають забезпечуватися діями політики освіти. Вони підпорядковуються загальним керівним цілям, зокрема нормам суспільства, і впливають із загальних цілей освіти. Такі завдання здебільшого ідентичні із загальними нормами, які суспільства ставлять перед собою у відповідних міжнародних деклараціях та конвенціях та у своїх національних конституціях (цілі справедливості, цілі рівності). Іншими словами йдеться про забезпечення людської гідності, вільний розвиток особистості, захист людей, які потребують допомоги, сприяння економічному розвитку, цілісність життєвих умов тощо.

Освітня політика вказує на завдання системи освіти та її інституцій, умов та успіхів навчання, які досягаються засобами політики освіти. Специфічні цілі освітньої політики водночас підпорядковані загальним керуючим цілям або нормам суспільства.

Загальні цілі освіти значною мірою ідентичні із загальними нормами, які суспільство визначає в міжнародних деклараціях, конвенціях і національних конституціях. Сюди відносяться цілі справедливості, рівності, збереження людської гідності, вільне розкриття особистості, захист бідних, сприяння економічному зростанню та цілісність життєвих відносин. Оскільки ці вищі норми суспільства не всі можуть

бути реалізовані *simultan* на вищому рівні, тому завданням освіти також є використання освітніх процесів, перш за все політичної освіти, вирівнювання цільових конфліктів шляхом прагнення до кращого синтезу.

Політика вищої освіти має також інші загальні цілі: розширення кількості вищих навчальних закладів з метою задоволення потреб у нових знаннях і зростаючого попиту на вищу освіту. Академічна свобода і університетська автономія виступають принциповою і необхідною передумовою успішної діяльності вищих навчальних закладів, яка потребує творчої фантазії, креативності мислення, простору для інновацій, здатності генерувати нові ідеї та пропозиції. Проблема автономії вищих навчальних закладів актуальна не лише в контексті приєднання до Болонського процесу, а все більше у зв'язку з оптимізацією діяльності вітчизняних ВНЗ, необхідністю підвищення ефективності та конкурентоспроможності, зростанням привабливості українських університетів для іноземних студентів та аспірантів. З іншого боку, університетська автономія – це не тільки показник рівня демократичного управління у вищих навчальних закладах, а й об'єктивна передумова входження в систему європейських цінностей і принципів розвитку вищої освіти.

Європейська освіта від самого початку користувалася певними свободами. В античні часи в Європі існуючі школи були незалежними і не піддавалися жорсткому управлінню та централізації з боку держави. Освіта функціонувала здебільшого на приватній ініціативі окремих учених, що, правда, не завжди знаходило позитивне ставлення з боку громадян. Так, наприклад, Сократа звинувачували в тому, що він брав гроші за навчання синів афінських аристократів, що на той час ще не було прийнято в суспільстві.

Специфічні цілі конкретизують очікування успішних результатів від системи освіти, утім при цьому можливі суперечності в реалізації певних завдань політики освіти, зокрема між системою зайнятості та якістю підготовки фахівців. За-

вдання політики освіти полягає і в тому, щоб сприяти формуванню ціннісних орієнтацій та правил поведінки молоді й передати їй знання, яких вона потребує для життя в сучасному суспільстві. З одного боку, йдеться про якомога більше спільного, об'єднуючого, щоб забезпечити ідентичність суспільства як певної спільноти з відповідними нормами, цінностями та правилами. З іншого боку – важливою є диференціація та індивідуальне розкриття особистості. Отже, має місце суперечність між метою інтеграції та соціалізації суспільства та завданнями індивідуалізації.

Отже, специфічні цілі освіти виводяться з норм суспільства і конкретизуються очікуваннями результатів. Оскільки ці очікування можуть суперечити одне одному, тому не можна уникнути конфлікту цілей освітньої політики. Так, наприклад, суперечать одна одній такі цілі, з одного боку, надати системі зайнятості певну кількість фахівців необхідної якості і кваліфікації, а з іншого – тримати відкритими можливості отримання освіти і зробити пропозиції щодо кваліфікації залежними від індивідуальних рішень щодо зарплати. Або прагнення включати до ідентичності якомога більше спільних характеристик та певних норм, цінностей і правил і водночас функціональну диференціацію та індивідуальний розвиток.

Проблемою політики вищої освіти є також сприяння збереженню стабільності суспільства і водночас зміні його шляхом інновацій та поширенню їх на інші сфери. Із суспільних функцій системи освіти впливають такі специфічні цілі: захист учнів і студентів; соціалізація та інтеграція підростаючого покоління в суспільство; підготовка до професійної діяльності; аллокація та вибір кваліфікації; забезпечення рівності шансів і допомога в саморозвитку.

Таким чином, загальні функції політики освіти певною мірою відповідають функціям політики в інших сферах. Вони охоплюють аналіз вихідних умов і проблем, наявних ресурсів, включаючи умови та тенденції розвитку, можливі

зміни важливих параметрів дій. Мова йде також про сферу дій, уточнення цілей і рішень та об'єднання зусиль для структурування і комбінації цілей, планування програм дій і систематизацію цілей у часі та калькуляцій розрахунків, узгодження програм із зацікавленими партнерами, визначення необхідного обсягу ресурсів, розподіл коштів за сферами витрат, координація програм з іншими відомствами та структурними підрозділами, зміна інституцій, правил та способів діяльності, рекрутації персоналу. Такі загальні державні функції застосовуються в рамках політики освіти відповідно до порядку діяльності освітніх інституцій, їх засновників, правил навчальних закладів, умов доступу, порядку проведення екзаменів, тривалості навчання, умов переходу з курсу на курс, вручення сертифікатів, участі студентів в автономізації вищих навчальних закладів.

Крім цього, з позицій політики освіти розглядаються цілі та зміст навчання, питання дидактики та методики проведення занять, підготовки педагогів, оплати, кар'єри, діяльності недержавних інституцій, фінансове заохочення студентів. Водночас важливими є інструменти управління, з допомогою яких можна здійснювати політику освіти.

Розглядаючи вищу освіту, можна говорити і про політику підвищення кваліфікації, яка у порівнянні з іншими підсистемами освіти є більшою мірою орієнтована на ринок і організована відповідним чином. У цій галузі працюють досить різні державні, публічні та приватні суб'єкти, що не виключає певної конкуренції між ними, але також передбачає певне узгодження діяльності, яка в цілому тільки частково координується державою та різними галузями і відомствами.

Організаційно-правовою основою державної політики у сфері освіти є законодавство різних держав, що спирається на конституцію та відповідні законодавчі акти про освіти. Їх головним завданням є регулювання суспільних відносин у сфері виховання, навчання, професійної і наукової підготов-

ки. Крім цього, цілями законодавчого регулювання освіти є такі:

- забезпечення і захист конституційного права громадян на освіту;

- створення правових гарантій для функціонування та розвитку системи освіти;

- розмежування компетенції у сфері освіти, з одного боку, між органами державної влади різного рівня, а з іншого – між органами державної влади і громадськими організаціями;

- визначення прав, обов'язків, повноважень і відповідальності фізичних та юридичних осіб у сфері освіти, а також регулювання правових відносин у цій сфері.

У різних країнах практикується консультування з питань освітньої політики: потреба і необхідність знайти порозуміння і розробити спільні концепції розвитку систем освіти. В Австрії державна політика у сфері освіти визначається вищою законодавчою владою держави відповідно до Конституції і здійснюється органами державного і суспільного управління. Таким чином реалізація політики вищої освіти потребує відповідної загальної державної політики, юстиції, економіки, науки і техніки, а також необхідної культури, мистецтва та етики.

Федеральний закон Австрії про вищі педагогічні навчальні заклади регулює їх організацію і діяльність та навчання студентів. Вищі публічні педагогічні навчальні заклади Австрії відповідно до закону зобов'язані виконувати, зокрема, такі завдання у сфері публічно-правового доручення: здійснювати викладацьку і дослідницьку діяльність та навчання дорослих. Вони фокусують свою діяльність на педагогічній професії і її професійних сферах у рамках викладання і дослідження відповідно до міжнародних стандартів, а також потреб у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації, консультуванні освітніх інституцій, зокрема шкіл щодо розвитку якості їх діяльності. Вищі навчальні

заклади мають відповідати запитам на науково-освітню, фахово-наукову, фахово-дидактичну і шкільно-практичну підготовку вчителів.

Вищі педагогічні навчальні заклади працюють на таких основних засадах:

1. Забезпечення в рамках підготовки бакалаврів та магістрів запиту шляхом фундаментальної підготовки, що базується на новітніх наукових знаннях і широких компетенціях, щоб австрійські вчителі гарантували в австрійських школах якість навчання.

2. Професіоналізація вчителів, щоб вони відповідали суспільним вимогам і могли найкращим чином виконувати свої навчальні та виховні обов'язки і завдання.

3. Відповідність навчання вимогам вищих навчальних закладів та актуальним науковим стандартам підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації та гарантування їх зв'язку з практикою.

4. Орієнтація навчання на динамічні професійні вимоги і трансфер нових наукових знань, пов'язаних із практикою, у педагогічну діяльність.

5. Шляхом підтримки міжнародної співпраці у сфері досліджень та викладання, розширення національної та міжнародної мобільності у сфері педагогічної професійної підготовки зміцнювати європейський вимір в австрійському суспільстві.

6. Дотримання таких основних принципів, як: багатоманітність теорій, методів і поглядів у викладанні; зв'язок дослідження і викладання; свобода навчання; урахування вимог доступу до професії; урахування особливих потреб професійної освіти; участь студентів у вирішенні питань, зокрема навчання і викладання; відповідальність за розвиток суспільства шляхом професіоналізації випускників; посилення соціальної компетенції, включаючи здатність до поширення соціальних, етичних і релігійних цінностей та компетенції щодо гендерного підходу та багатомірності;

застосування результатів навчання у педагогічній практиці; взаємодія студентів, викладачів та управлінського персоналу у сенсі культури викладання і навчання у вищому навчальному закладі; участь у розвитку шкіл шляхом наукових досліджень, пов'язаних із професією та роботою у соціальній сфері й освітній політиці; рівноправне становище чоловіків і жінок; соціальна рівність шансів; особливе врахування вимог людей із фізичними обмеженнями; економичність, бережливість та доцільність в управлінні справами.

7. Дослідження у вищих педагогічних навчальних закладах служить отриманню наукових знань, які сприяють розвитку професійних сфер педагогіки.

8. Вищі педагогічні навчальні заклади під час виконання своїх завдань реалізують стратегію гендерного підходу і враховують її в дослідженнях, відповідних студіях і дидактиці, чутливій до гендерних проблем.

9. Урахування ситуації працюючих студентів, зокрема можливості перенесення термінів складання іспитів.

• Рада вищого навчального закладу працює протягом п'яти років і складається з п'яти членів, які займають відповідальні позиції в суспільстві, зокрема працюють у педагогічній сфері, освіті (професійній) та науці. Завдання ради: оголошення конкурсу на вибори ректора та їх проведення, консультування ректорату із стратегічних питань вищого навчального закладу, розгляд навчальних планів, прийняття рішень щодо організаційного плану, схвалення статуту та порядку діяльності ради, прийняття рішення щодо цільового плану та запланованих результатів, прийняття рішень щодо проекту річного плану використання ресурсів тощо.

• Ректор керує вищим педагогічним навчальним закладом, представляє його інтереси і координує діяльність органів закладу. Крім цього, виконує завдання, яких не має жоден з органів вищого навчального закладу. Ректором може

бути особа із закінченою вищою освітою, здатністю здійснювати організаційне та економічне керівництво вищим педагогічним навчальним закладом, багаторічним досвідом викладання та досліджень, знаннями австрійської освіти і досвідом міжнародної співпраці у сфері освіти. Ректор достроково відкликається ректора з посади у зв'язку з тяжким порушенням обов'язків або за станом здоров'я, коли нездатна виконувати свої службові обов'язки.

У педагогічному вищому навчальному закладі можуть бути один або два віце-ректори, які входять до складу ректорату і в певних ситуаціях заміщають ректора. Під час виборів віце-реktorів важливо враховувати, щоб у складі ректорату охоплювались такі напрямки роботи: викладання і дослідження, навчання і організаційне право, розвиток шкіл та розвиток вищого навчального закладу.

Ректорат складається з ректора, проректорів та ще кількох осіб і виконує такі завдання: складає загальні терміни допуску, готує проект статуту, складає проект організаційного плану, організовує конкурси на заміщення вакантних посад працівників, проводить прийом на роботу, допуск студентів, організацію оцінювання, готує навчальні плани та ін.

Рамковий закон ФРН про вищу освіту (<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/hrg/gesamt.pdf> *Hochschulrahmengesetz*) зазначає, що вищі навчальні заклади: слугують відповідно до своїх завдань піклуванню і розвитку наук та мистецтв шляхом дослідження, викладання і підвищення кваліфікації у вільній, демократичній та соціальній державі. Вони готують до професійної діяльності, яка вимагає наукових знань і наукових методів або здатності до мистецької творчості; сприяють підготовці сучасних науковців та митців, підвищенню кваліфікації свого персоналу. Вищі навчальні заклади співпрацюють що соціального сприяння студентів, враховують особливі потреби студентів з дітьми. Виявляють турботу про студентів із обмеженими можливостями, щоб вони успішно з навчалися і могли вико-

нувати вимоги вищого навчального закладу по можливості без чиеїсь допомоги. Сприяють зайняттям спортом.

У міжнародній сфері вищі навчальні заклади ФРН сприяють міжнародній, особливо європейській, співпраці у сфері вищої освіти та обміну між німецькими й іноземними вищими навчальними закладами, ураховують особливі потреби іноземних студентів.

Вищі навчальні заклади під час виконання своїх завдань співпрацюють між собою та з іншими державними й такими, що підтримуються державою, дослідницькими і освітніми установами. Це особливо стосується співпраці у вищій освіті з питань відновлення єдності Німеччини. Вищі навчальні заклади сприяють трансферу знань і технологій, інформують громадськість про виконання своїх завдань. Вони мають на ділі сприяти забезпеченню рівноправності жінок і чоловіків і працювати над усуненням існуючих обмежень.

Закон акцентує увагу на забезпеченні свободи досліджень, зокрема на питаннях питань основ методики, оцінювання результатів досліджень та їх поширення. Рішення з питань досліджень, зокрема організації досліджень, сприяння і визначення результатів досліджень та формування основних завдань досліджень, прийнятих відповідними органами вищої освіти. Свобода викладання охоплює питання проведення занять та їх змістовне і методичне забезпечення, а також право на висловлювання наукових та мистецьких поглядів у викладанні. Рішення відповідних органів вищої освіти щодо викладання, організації навчального процесу, складання і виконання планів занять та екзаменів не можуть обмежувати свободи відповідно до законодавства. Свобода навчання охоплює, не наносячи шкоди, вільний вибір занять, право визначати певні акценти при власному виборі, включаючи розроблення та висловлення наукових і мистецьких думок. Рішення відповідних органів вищої освіти з питань навчання повинні орієнтуватися на організацію і відповідне проведення занять та гарантію визначеного порядку навчання.

Державне фінансування вищих навчальних закладів, як це визначено законом, орієнтується на результати, досягнуті в дослідженнях та викладанні, а також у сприянні підготовки молодих науковців. При цьому слід урахувувати прогрес під час виконання доручення з вирівнювання (стосується людей із фізичними вадами). Регулярно повинна оцінюватись також робота вищих навчальних закладів у сфері досліджень та викладання, сприяння підготовці молодих науковців. Студенти повинні брати участь в оцінюванні якості викладання. Результати оцінювань повинні оприлюднюватись.

Викладання і навчання повинні готувати студентів до професійної діяльності, передавати їм необхідні фахові знання, навички і методи відповідно до певного курсу таким чином, щоб вони були здатні до наукової чи мистецької роботи та відповідальної діяльності у вільній, демократичній і соціально-правовій державі. Постійним завданням вищих навчальних закладів є взаємодія з відповідними державними установами, щоб перевіряти і розвивати зміст та форми з огляду на розвиток науки і культури, потреби професійної практики і необхідні зміни у професійному світі.

Важливе політичне значення має законодавче регулювання доступу до вищої освіти. Зокрема, законом передбачено, що відповідно до статті 116 Конституції ФРН кожен німець має право на навчання у вищому навчальному закладі, якщо він підтверджує необхідну для навчання кваліфікацію. Громадяни іншої держави-члена Європейського союзу мають однакові умови з німцями, якщо вони підтверджують необхідні для навчання знання мови. Перешкоди, що можуть виникати відносно особи абітурієнта, регулюються правом землі.

Підтвердження, що уможливорює доступ до навчання і отримання першої професійної кваліфікації, принципово визначається успішним отриманням шкільної освіти, що дала підготовку до навчання у вищому навчальному закладі.

Можливості підготовки визначаються вищими навчальними закладами разом із відповідними державними органами і є єдиними засадами для встановлення і затвердження можливостей навчання. При розрахунках береться до уваги час, необхідний для навчання з певної спеціальності, а також кадрові, специфічні фахові й матеріальні умови та наявні приміщення. Якщо з урахуванням цих умов не всі абітурієнти можуть бути допущені до занять, то вищий навчальний заклад не може набрати кількість абітурієнтів менше визначеного максимуму. Кількість вступників визначається земельним законодавством.

Передумовами прийняття на роботу професорів та інших науково-педагогічних працівників є загальні службові обов'язки, закінчена вища освіта, педагогічні здібності, особливі здібності до наукової роботи, що підтверджується якістю захисту дисертації або особливою здатністю до мистецької діяльності. Крім цього, заклад може враховувати додаткові наукові досягнення, додаткові мистецькі заслуги, особливі успіхи в застосуванні та розвитку наукових знань і методів у багаторічній професійній діяльності.

Важливою для розвитку вищої освіти ФРН була угода, прийнята в липні 2005 року урядом країни та урядами німецьких земель про так звану ініціативу досконалості, у якій мова йшла про модернізацію науки та досліджень у вищих навчальних закладах країни. Політика у цьому напрямку була продовжена з метою посилення ролі Німеччини у розвитку передових наукових досягнень вищих навчальних закладів та поліпшення міжнародної конкурентоспроможності. При цьому йдеться також про поширення кращих досягнень серед інших вищих навчальних закладів країни, що вимагає підвищення якості дослідницької та навчальної діяльності.

Для цього в рамках єдиного проекту, що базується на знаннях і зорієнтованого на досягнення більшої конкурентоспроможності, ставляться завдання виділити додаткові

кошти, які становили в 2011 році 27,1 млн євро і в 2017 році – 440 млн євро. Фінансування має на меті сприяти діяльності наукових шкіл, кластерів досконалості, проведенню передових досліджень, реалізації концепцій майбутнього, розвитку конкуренції між уже запропонованими проектами та новими ідеями і пропозиціями.

Значний внесок у підвищення динаміки успішності зробив пакт дослідження та інновацій у науковій системі, що тим самим створює актуальну перспективу для подальшого розвитку наукової системи Німеччини. Відповідно до цього пакту організації отримують дослідницьке обладнання та фінансування з боку федерального центру та земель. Водночас забезпечення планових витрат створює можливості для подальшого розвитку.

Пакт спочатку був прийнятий керівниками федерального та земельного урядів на період із 2005 по 2010 рік, а потім продовжений на 2011 – 2015 роки із збільшенням фінансуванням 5% на рік. У грудні 2014 року були встановлені нові часові рамки – з 2016 по 2020 рік, які передбачали щорічне зростання витрат на 3%. Таким чином у цей період додаткові кошти на проведення досліджень сягнуть 3,9 млрд, які повністю бере на себе федеральний бюджет.

Федеральні та земельні органи в даний період у співпраці з науковими організаціями планують досягти таких науково-політичних цілей із наукової політики: динамічно розвивати наукову систему, створити динамічну наукову систему, яка б характеризувалась зростаючими результатами та динамічним розвитком, розвивати і впроваджувати нові стратегії міжнародної співпраці, встановити ефективне партнерство між наукою та економікою, залучаючи кращих фахівців до тривалої участі у розвитку німецької економіки.

Зі свого боку наукові та дослідницькі організації визначились щодо заходів, які вони мають здійснити для виконання визначених цілей та подальшого підвищення міжнародної конкурентоспроможності німецької наукової системи.

Пов'язане з цим пактом фінансове планування є суттєвим елементом для стратегічного планування наукових та дослідницьких організацій. Пакт примушує їх здійснити стратегічні заходи, розширити використання наявних інструментів та розвиток нових. Вирішено, що наукові організації в щорічних моніторингових звітах інформуватимуть також про виконання закону щодо свободи науки.

Пактом якості викладання посилилась увага до студентів вищих навчальних закладів і поліпшилась якість викладання. Федеральний бюджет має виділити для цього в період із 2011 по 2020 рік 2 млрд євро. В цьому контексті вищі навчальні заклади потребують додаткового кваліфікованого персоналу для вирішення актуальних завдань викладання, обслуговування і консультування студентів.

Під час першої фази цієї програми до 2016 року підтримку отримають 186 вищих навчальних закладів з усіх 16 земель, у тому числі – 78 університетів, 78 вищих спеціальних навчальних закладів та 30 вищих навчальних закладів мистецтва та музики.

Протягом другої фази сприяння до кінця 2020 року свої концепції зможуть успішно розвивати 156 вищих навчальних закладів: 71 університет, 61 вищий спеціальний навчальний заклад, а також 24 вищі школи мистецтва та музики.

Політика щодо цієї програми свідчить про те, що вищі навчальні заклади Німеччини все більшу увагу приділяють якості викладання та умовам навчання студентів. Пакт якості викладання підтримує вищі навчальні заклади у їх багатогранній діяльності та визначає нові імпульси розвитку і проведення відповідних заходів. Багато вищих навчальних закладів спрямовують свої зусилля на оптимізацію навчальних дисциплін, стартових можливостей та попередніх знань студентів.

Ініціатива «Якісна й активна підготовка вчителів», у яку було інвестовано майже 0,5 млрд євро, підкреслює велике

значення викладачів для успішної діяльності освітньої системи, що, безпечно, однозначно гарантує мобільність студентів та випускників. Відомо, що з часом зростають вимоги до викладачів вищих навчальних закладів, які повинні викладати і виховувати, консультувати і розвивати відповідні заклади. Ця ініціатива охоплює дві фази сприяння: з 2014 до 2018 року та з 2019 до 2023 року. Вони передбачають підвищення кваліфікації вчителів та більше узгодження з певним вищим навчальним закладом, який відповідає за підготовку вчителів, а також поєднання фахових дисциплін, фахової дидактики та науки про виховання.

У грудні 2012 року німецький бундестаг прийняв закон про наукову свободу, відповідно до якого наукові установи отримали значно більшу відповідальність та свободу. Зокрема, за законом вони можуть гнучкіше й ефективніше використовувати свої фінанси. Закон передбачає більше автономії, що позитивно впливає на успішну наукову діяльність, використання персоналу, фінансових та інвестиційних засобів. Наукові установи отримали більше самостійності та відповідальності. Закон базується на позитивному досвіді, який було зібрано під час пілотного проекту.

Уряд ФРН 11 грудня 2007 року прийняв «Концепцію сучасного дослідження відомств», що свідчить про зусилля Кабінету міністрів щодо забезпечення якості вивчення компетентностей різних управлінських структур. У 2012 та 2013 роках були прийняті ініціативи і заходи щодо підвищення прозорості досліджень відомств, посилення координації та обміну досвідом, підвищення конкурентоспроможності, інтенсифікації заходів забезпечення якості та оцінювання, уведення дослідницьких програм із багатьох напрямків та інтернаціоналізації.

Вивчення відомств розглядається у ФРН як частина наукової системи, що потребує розвитку. Тому метою Федерального уряду є створення якомога кращих умов для дослідження діяльності відомств і гарантування в майбутньому

отримання кращих результатів. Установи, які займаються дослідженнями та розвитком, повинні приділяти більше уваги специфіці наукового вивчення відповідних проблем. У цьому контексті важливим є реформування рамкових умов організації наукових досліджень, зокрема виконання закону про наукову свободу, модернізація інших сфер.

Ці питання знайшли своє відображення ще у звіті Федерального уряду в червні 2011 року, зокрема там ішлося про подальший розвиток установ із питань дослідження відомств та поліпшення інституційних рамкових умов у даній сфері. Цьому питанню було присвячене рішення Кабінету міністрів щодо виконання закону про наукову свободу. Важливими були також заходи в рамках ініціативи з наукової свободи, персоналу та будівництва, які здійснюються з 2013 бюджетного року.

Становить інтерес так звана дорожня карта дослідницьких інфраструктур для розвитку науки, які включають лабораторії, архіви, великі прилади, інформаційну та комунікаційну техніку. Цей напрямок діяльності активно підтримується Федеральним міністерством досліджень. Адже дослідницькі інфраструктури виступають ефективними, обширними і водночас вимогливими інструментами сервісного забезпечення досліджень вищого рівня. Вони характеризуються великим значенням для відповідних галузей науки і служать збереженню та подальшому розвитку досконалого та орієнтованого на майбутнє дослідницького ландшафту в Німеччині. Дослідницькі інфраструктури охоплюють досить різні галузі, наприклад, створення науково-дослідних суден для вивчення морів та полюсів, глобальних кліматичних умов, мереж у вивчення життєдіяльності тощо.

З огляду на тривалість і вартість будівництва та використання, приймаються відповідні політичні рішення, що готує Міністерство науки ФРН і які передбачають значні кошти на створення інфраструктури досліджень. На основі вивчення питань визначаються пріоритети для формування кон-

цепцій створення дослідницьких інфраструктур, що означає складання певної дорожньої карти. При цьому проводиться наукове та економічне оцінювання. У першому випадку йдеться про розробку науковою радою певної концепції щодо наукового потенціалу, його використання та значення для Німеччини і практики використання. Економічне оцінювання проводиться в рамках наявних фінансових ресурсів, до якого залучаються в індивідуальному порядку досвідчені у фаховому та економічному відношенні експерти. На основі необхідних інформаційних матеріалів та аналітичних даних готуються прогнозовні фінансові витрати та ризики.

З допомогою підготовлених матеріалів та прийнятих рішень Міністерство освіти і досліджень з урахуванням суспільних оцінок та очікуваних результатів досліджень проводить обговорення і широке публічне оцінювання проекту. У результаті цих заходів кращі концепції дослідницьких інфраструктур включаються в дорожню карту, що відображається у гарантованому плануванні. Потім відбувається необхідне узгодження з національними та міжнародними партнерами, зокрема з Європейським стратегічним фондом дослідницьких інфраструктур, в якому координуються проекти в масштабах усієї Європи.

У німецькомовному просторі вищі навчальні заклади у бюджетному і штатному плані мають багато автономії, що вимагає від них високого рівня менеджменту. Йдеться про розвиток класичного управління у сфері вищої освіти до рівня сучасного менеджменту і пошук для наукової сфери специфічних форм менеджменту. При цьому не можна прямо перенести як моделі публічного управління, так і моделі управління з економічної сфери. Вищі навчальні заклади повинні самі розробити адекватну культуру менеджменту. Утім, ці процеси нині знаходять мало уваги як із боку вищих навчальних закладів, так і з боку громадськості. Водночас існують інноваційні ідеї, проекти та ініціативи, які повинні отримати визнання.

Закони різних земель ФРН про вищу освіту ґрунтуються на федеральному законодавстві, однак мають певні особливості у сфері політики вищої освіти (*Bundesgesetz über die Förderung der Forschung und der Innovation <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20091419/index.html> від 14 грудня 2012 року*).

Швейцарська вища освіта спільно регулюється федеральним центром та кантонами: центр відповідає за вищу професійну освіту, а кантони – за університетську освіту. При цьому фінансове забезпечення вищих навчальних закладів здійснює федеральний центр. Система освіти Швейцарії характеризується, перш за все, гнучкістю. Частина шкіл країни працює за всіма міжнародними стандартами освіти, а вищі навчальні заклади пропонують програми німецькою, французькою, італійською та англійською мовами.

Даним законом Швейцарія мала намір сприяти науковим дослідженням та інноваціям, що базуються на наукових знаннях, підтримати оцінку результатів досліджень, забезпечити співпрацю дослідницьких органів, а також гарантувати економічне й ефективне використання федеральних коштів для наукових досліджень та інновацій. Закон містить визначення таких понять, як наукове дослідження, що означає пошук нових знань із використанням певних методів, що охоплює: а) дослідження основ є дослідження, первинною метою є отримання знань; б) дослідження, орієнтовані на застосування з метою вирішення певних питань; в) інновації, що базуються на знаннях, спрямовані на розвиток нових продуктів, способів, процесів і послуг для економіки.

Закон визначає дослідницькі органи в Швейцарії, які використовують федеральні кошти для досліджень та інновацій. У країні є також некомерційні дослідницькі організації, що діють за рамками вищих начальних закладів. Органи досліджень при плануванні своєї діяльності, що фінансуються за рахунок федеральних коштів, дотримуються таких принципів і завдань:

– свобода досліджень, наукова якість досліджень та інновацій, а також багатоманітність наукових поглядів і методів;

– свобода викладання та тісний взаємозв'язок викладання і досліджень;

– наукова інтеграція та хороша наукова практика.

Вони сприяють молодим ученим, рівності шансів і фактичній рівності чоловіків та жінок.

У подальшому ці органи пі час виконання своїх завдань повинні також звернути увагу на цілі стабільного розвитку суспільства, економіки і навколишнього середовища та міжнародну співпрацю інших органів досліджень і федерації. Водночас при сприянні інноваціям звертається увага на внесок у конкурентоспроможність, формування цінностей і зайнятість у Швейцарії.

Закон визначає завдання і відповідальність федеральних органів із питань досліджень та інновацій, принципи сприяння, втілення програм сприяння швейцарським національним фондом, швейцарськими академіями, визначає сутність наукової цілісності та позитивної наукової практики, дослідницького процесу і його правовий захист. Закон розглядає також питання регулювання процесу сприяння дослідженням шляхом федерального управління та інноваціям, формулює компетенції федеральної ради у підготовці додаткових передумов сприяння, міжнародну співпрацю у сфері досліджень та інновацій, створення швейцарського інноваційного парку і фінансування, вимоги на повернення та на сплату, координацію і планування, обов'язки інформування та подання звітів, статистик, швейцарської ради з питань науки та інновацій.

Швейцарська вища освіта є дуальною системою, що охоплює 10 університетів, 6 технічних університетів, 5 інших університетських інститутів, 30 інших незалежних університетських закладів та 15 вищих педагогічних навчальних закладів.

Федеральний Закон про сприяння вищим навчальним закладам та координації у швейцарській сфері вищої освіти визначає мету та предмет вищої освіти у Швейцарії (*Bundesgesetz über die Förderung der Hochschulen und die Koordination im schweizerischen Hochschulbereich (Hochschulförderungs-und-koordinationsgesetz, HFKG) vom 30. September 2011* <https://www.admin.ch/opc/de/federal-gazette/2011/7455.pdf>).

Зокрема, Федерація разом із кантонами дбає про координацію, якість та конкурентоспроможність загальношвейцарської сфери вищої освіти. З цією метою закон створює основи координації політики вищої освіти, через створення спільних органів, забезпечення якості та акредитацію, фінансування вищих навчальних закладів тощо (*SR 101 2 BBl 2009 4561 Förderung der Hochschulen und Koordination im schweizerischen Hochschulbereich. BG 7456*).

У рамках співпраці у сфері вищої освіти закон визначає такі цілі:

а) створення сприятливих рамкових умов для викладання і досліджень високої якості;

б) створення простору вищої освіти з рівноцінними але іншими типами вищої освіти;

в) сприяння формуванню профілю вищих навчальних закладів та змагання, особливо у сфері досліджень;

г) формування швейцарської політики вищої освіти, узгодженої з дослідницькою та інноваційною політикою сприяння Федерації;

д) прозорість і мобільність між вищими навчальними закладами;

е) уніфікація навчальних структур, ступенів навчання та переходів між ними і взаємне визнання дипломів;

є) фінансування вищих навчальних закладів за основними положеннями, орієнтованими на єдність та успіхи;

ж) загальношвейцарська координація політики вищої освіти і розподіл завдань в особливо витратних сферах;

з) уникнення виправлень у конкуренції послуг та позицій у сфері підвищення кваліфікації інституцій вищої освіти.

Стаття 4 закону визначає завдання і компетенції Федерації у сфері вищої освіти, зокрема:

1) здійснювати координацію спільної діяльності з кантонами у сфері вищої освіти;

2) гарантувати внески відповідно до закону, сприяти вищим навчальним закладам і їх координації у сфері вищої освіти Швейцарії;

3) спрямовувати діяльність і фінансувати вищі технічні навчальні заклади тощо.

У рамках розподілу завдань Федерація контролює дотримання автономії, гарантованої вищим навчальним закладам їх засновниками, а також приділяє увагу особливостям університетських вищих навчальних закладів, спеціальних вищих навчальних закладів, педагогічних вищих навчальних закладів тощо.

Закон визначає спільні органи у сфері вищої освіти: Швейцарська конференція вищої освіти, ректорська конференція, акредитаційна рада та інші. Вищим органом із політики вищої освіти є Швейцарська конференція вищої освіти.

Ректорська конференція вищих навчальних закладів Швейцарії складається з числа ректорів та президентів вищих навчальних закладів. Діяльність конференції регулюється організаційним регламентом і має свій бюджет. Варто зазначити, що вищі навчальні заклади враховують рішення конференції вищої освіти та ректорської конференції. Швейцарська рада з акредитації та забезпечення якості включає 15–20 незалежних членів, які представляють вищі навчальні заклади, роботодавців, студентів, управлінський персонал та викладачів і має власний бюджет. Кожен вищий навчальний заклад має свою систему забезпечення якості. Федерація разом із кантонами забезпечує достатні кошти для викладання і досліджень високої якості.

Можна розглянути Закон про вищу освіту Болгарії (<http://www.minedu.government.bg/openctms/export/sit>). Його загальні положення визначають, зокрема, структуру, функції, управління і фінансування вищої освіти в Республіці Болгарія. Закон визначає мету вищої освіти як підготовку висококваліфікованих спеціалістів на основі середньої освіти і розвитку науки і культури. Вища світська освіта, як указується, є незалежною від ідеології, релігії та політичних доктрин і здійснюється відповідно до загальнолюдських цінностей та національних традицій. У вищій освіті, що здійснюється у ВНЗ, які отримали акредитацію і створені відповідно до закону, не допускаються привілеї та різні обмеження. Вищий навчальний заклад є юридичною особою з такими формами діяльності: підготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів, розвиток науки, культури та інноваційної діяльності. Крім цього, ВНЗ може розвивати науково-виробничу, художньо-творчу, спортивно-оздоровчу діяльність. Навчальна, наукова, художньо-творча та інша діяльність, що відповідає специфіці ВНЗ, забезпечується висококваліфікованим викладацьким, науково-викладацьким, дослідницьким чи художньо-творчим колективом, що називається академічним складом.

Вищий навчальний заклад забезпечує якість освіти та наукових досліджень через внутрішню систему оцінювання та підтримання якості навчання й академічного складу, що включає також урахування думки студентів. Після завершення навчання і отримання навчально-кваліфікаційного ступеня вищої освіти ВНЗ видає диплом, європейський додаток до диплома, свідоцтво про професійну кваліфікацію та інші документи.

Закон визначає функції держави в управлінні вищою освітою, зокрема створення умов для вільного розвитку вищої освіти та доступу до неї; розробка і здійснення національної політики розвитку вищої освіти; гарантування академічної автономії вищих навчальних закладів; турбота про

якість підготовки спеціалістів і наукових досліджень; субсидії на навчання студентів у вищих навчальних закладах, а також надання стипендій, гуртожитку і харчування за певних умов; створення і підтримка системи надання кредитів для сплати за навчання та забезпечення певних соціально-побутових умов студентів, докторантів та спеціалістів; організація діяльності Національної агенції оцінювання та акредитації; визначення умов державного визнання дипломів, виданих у Болгарії та за кордоном; прийняття рішень відносно відкриття, реорганізація, перейменування і закриття вищих навчальних закладів, а також філіалів та факультетів; щорічне визначення в Законі про бюджет субсидій для кожного вищого навчального закладу; прийняття Стратегії розвитку вищої освіти, що включає національні пріоритети і цілі розвитку вищої освіти як і заходи їх реалізації. Закон визначає також інші функції і завдання держави, перш за все Міністерства освіти, молоді та науки.

У законі визначаються державні та приватні вищі навчальні заклади. Державні ВНЗ створюються і здійснюють свою діяльність на наданій державою власності і при щорічній державній субсидії. При цьому можуть отримувати право на нерухомість та прибутки від здійснення певної діяльності. Приватні вищі навчальні заклади створюються за ініціативою фізичних чи юридичних осіб, так званих «засновників», які повинні мати право на рухоме й нерухоме майно, проект фінансування діяльності ВНЗ і нести відповідальність за всю діяльність, управління і фінансування тощо.

Університет визначається законом як вищий навчальний заклад, що здійснює підготовку спеціалістів широкого кола фахівців не менше трьох із чотирьох основних галузей – гуманітарних, природничих, суспільних та технічних наук; має академічний склад, який працює на умовах основного трудового договору, що передбачає не менше половини аудиторних і практичних занять, коли доктори наук (габілі-

товані) читають не менше 70% лекційних курсів; має матеріальну базу, що забезпечує практичне навчання відповідно до державних вимог; готує фахівців ступенів «бакалавр», «магістр» і «доктор»; має відповідний науковий і художньо-творчий потенціал; забезпечує академічний склад, студентів та докторантів умовами публікування наукових праць; володіє бібліотекою та іншими засобами інформаційного обслуговування навчання і наукових досліджень.

Закон фіксує, що вищі навчальні заклади користуються академічною автономією, в якій виражається інтелектуальна свобода академічної спільноти і творча природа освітнього, дослідницького і художньо-творчого процесу. Академічна свобода виражається у свободі викладання, у свободі навчання, свободі співпраці для здійснення навчальної діяльності з іншими вищими навчальними закладами і науковими організаціями.

Академічне самоуправління проявляється у виборності й мандатності всіх органів управління; праві вищого навчального закладу організувати структуру та діяльність відповідно до закону; самостійно визначати науково-викладацький склад, умови прийому і формування навчання студентів, докторантів і спеціалістів; самостійній розробці та виконанні навчальних планів і науково-дослідних проектів; виборі фахівців, які здійснюють викладання; праві на оголошення конкурсів і виборі викладачів; праві на формування власних фондів; праві на самостійне укладення угод про здійснення наукових і прикладних досліджень тощо. Автономія вищого навчального закладу не може порушуватись через втручання в діяльність вищого навчального закладу, крім передбачених законом, обмеження органами безпеки без дозволу академічної влади; створення і діяльність у ВНЗ політичних та релігійних організацій; порушення конституційних прав членів академічної спільноти.

Закон про реформування університетів (*TESTO UNICO SUL RIORDINO DELLE UNIVERSITA* <http://www.google>).

com.ua/hl=uksclient=psy) проголошує, що уряд Італійської Республіки уповноважений оприлюднити норми, що визначають цінності закону про реформування викладання в університетах і перегляду юридичного стану викладачів університетів. Упорядкування викладання є інституцією дослідників. Університетські професори поділяються на групи: а) звичайні та надзвичайні професори; б) професори асоційовані. У законі визначені статус та обов'язки звичайних і надзвичайних професорів, асоційованих професорів, професорів, які працюють за контрактом, докторів наук, іменних стипендіатів. Розглядаються здібності та умови для наукових досліджень, організаційне експериментування і дидактика, вибори ректора, нормативно-правові та фінансові акти.

Регламент Ради міністрів Італійської Республіки, прийнятий 3 листопада 1999 року, визначає, які дипломи, наукові ступені та звання присвоюють університети.

Національна державна політика в галузі освіти України, у т. ч. й вища, спрямована на адаптацію освітньої системи країни до нових суспільних реалій і збереження кращих здобутків минулого. При цьому йдеться про формування цілісної, самодостатньої системи освіти, пристосування її до сучасних суспільних відносин, інтеграція у глобальний світовий освітній простір, забезпечення конкурентоспроможності в інформаційному суспільстві, переорієнтація освітнього простору на розвиток особистості (*Педагогіка вищої школи. – К.: Педагогічна думка. – 2009. – 256 с. – С. 220*).

Закон України про вищу освіту у новій редакції визначив такі принципи державної політики у цій сфері:

- сприяння розвитку людського потенціалу шляхом створення умов для освіти протягом життя;
- доступності та конкурентності здобуття вищої освіти кожним громадянином України;
- незалежності здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- інтеграції системи вищої освіти України у світову сис-

тему вищої освіти та Європейський простір вищої освіти за умови збереження і розвитку досягнень та традицій національної вищої школи;

- наступності процесу здобуття вищої освіти;

- державної підтримки підготовки кадрів із вищою освітою для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності, а також для пріоритетних галузей економічної діяльності;

- державної підтримки наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, коледжів;

- гласності у формуванні структури та обсягу освітньої і професійної підготовки кадрів із вищою освітою.

Реалізація державної політики у сфері вищої освіти в Україні забезпечується шляхом:

- збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти;

- розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти впродовж життя;

- створення та забезпечення рівних умов для доступу до вищої освіти;

- розвитку автономії вищих навчальних закладів та їх академічної свободи;

- визначення збалансованої структури та обсягу підготовки кадрів із вищою освітою із урахуванням потреб особи, а також інтересів держави та територіальних громад і роботодавців;

- забезпечення розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності й інтеграції з виробництвом;

- надання особам, які навчаються у вищих навчальних закладах, пільг та соціальних гарантій у порядку, визначеному законодавством;

- належної підтримки підготовки кадрів із числа осіб з особливими потребами на основі спеціальних освітніх технологій.

Закон України про вищу освіту визначає типи вищих навчальних закладів, зокрема університетів, академій, інститутів та коледжів. Відомості про коледж, який є структурним підрозділом університету, академії чи інституту, включаються до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Стаття 26 закону визначає основні завдання вищого навчального закладу:

1) провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;

2) для університетів, академій, інститутів – провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі;

3) участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;

4) формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, уміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;

5) забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;

6) створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;

7) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;

8) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;

9) налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;

10) вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці.

Розглядаючи поняття державної політики вищої освіти Італійської Республіки, слід ураховувати, що вона залежить від:

- 1) гарантованості її з державно-правової точки зору;
- 2) забезпеченості необхідних матеріальних та фінансових ресурсів;
- 3) наявності спеціальних знань та технічних можливостей;
- 4) розвитку світогляду та рівня загальної освіти.

Таким чином, реалізація політики вищої освіти потребує відповідної загальної державної політики, законодавства, економіки, науки і техніки, а також необхідної культури, мистецтва та етики.

Відставання європейських університетів, за результатами світових рейтингів, від американських зумовлено значною мірою суттєвою різницею у фінансовому забезпеченні. Так, в університетах Європейського союзу на одного студента в середньому припадає по 10 тис. євро, а в США – по 35 тис. євро. Важливим завданням політики вищої освіти формування фінансової автономії, що включає внутрішні угоди щодо успіхів, результатів, організацію обліку і аудиту, інноваційні процеси управління, економічно і науково обґрунтовані моделі ведення господарства, інформаційний менеджмент, фондування і спонсорство.

Так, фундаментальними основами державної політики у сфері освіти Російської Федерації вважаються пріоритетність; відповідність національному законодавству та міжнародним нормам; загальнодоступність і безкоштовність; обов'язковість загальної освіти; гарантованість можливості отримання освіти незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, належності до громадських організацій (об'єднань), віку, стану здоров'я, соціального та майново-

го стану, займаній посади, наявності мудивості. При цьому законами РФ можуть встановлюватися обмеження прав громадян на професійну освіту за певними ознаками. Слід зазначити, що громадяни РФ мають право на отримання основної загальної освіти рідною мовою, а також на вибір мови навчання, однак, як зазначається в Законі, тільки в межах можливостей російської системи освіти. Така постановка питання суттєво обмежує можливості національних меншин у Російській Федерації і, перш за все, українців, які все більше втрачають свою національну ідентичність.

У цілому можна стверджувати, що освітня політика має свої особливості, зумовлені специфікою освіти, її сутністю, соціальними функціями у суспільстві. Політика вищої освіти охоплює аналіз відповідних умов і проблем галузі, включаючи рамкові умови та тенденції розвитку. Виконання її функцій включає прогноз імовірних змін важливих параметрів освітнього процесу, відкриття простору активності, з'ясування і прийняття рішень, формування політичної волі, комбінації форм і способів діяльності, планування програм тощо. З точки зору освітньої політики важливо розглядати також зміст навчання, дидактику і методику викладання, питання підготовки науково-педагогічних працівників, оплати їх праці тощо.

2.2. Основні напрямки освітньої політики Євросоюзу.

Слід нагадати, що в Маастрихтській угоді 1992 року освіта, у т. ч. й вища, була чітко визнана сферою відповідальності Євросоюзу. Так, у статті 126 Угоди про Європейський союз говориться, що спільнота робить внесок у розвиток високоякісної освіти і тим самим сприяє співпраці між членами ЄС та підтримує діяльність країн-членів ЄС, за умови суворого дотримання їх відповідальності за зміст викладання і формування системи освіти та багатоманітність освітніх систем, а також збереження розмаїття культур і мов.

Це положення пізніше було перенесене в Ніцційську угоду, що вступила в силу 1 січня 2003 року і стала інтегральною складовою частиною Лісабонської угоди, яка з 1 січня 2009 року слугує правовою основою ЄС.

Лісабонська угода суттєво не змінила ролі ЄС у вищій освіті, проте було розширене значення цієї сфери політики і роль, яку буде відігравати Європейський союз. Це відбулось у результаті застосування обмежувального пункту, який у спеціальній літературі визначається як «соціальний запобіжник», оскільки частина 2 статті 9 Угоди про способи діяльності Європейського союзу містить формулювання, що при визначенні та проведенні політики та здійсненні відповідних заходів ЄС віддає належне вимогам у зв'язку з високим рівнем загальної та професійної освіти. Висока позиція (вищої) освіти як передумова європейської політики підтверджена в Хартії основних прав ЄС, яка у правовому відношенні прирівнюється до угод, зокрема, в частині другій статті 14, де гарантується право на освіту.

Угоди Європейського союзу включають довгострокові зобов'язання ЄС, які уможливають навчання упродовж життя і мобільність, дозволяють поліпшити якість і ефективність загальної та професійної освіти, а також сприяти креативності та інноваціям. Стаття 165 Угоди про ЄС уможливає визначення цілей, що реалізуються у сферах загальної освіти, професійної освіти, молоді та спорту.

Особливе значення для сфери вищої освіти мають такі цілі:

- розвиток європейського виміру освіти;
- сприяння мобільності студентів та викладачів, у тому числі шляхом сприяння академічному визнанню дипломів та періоду навчання;
- сприяння співпраці між освітніми установами;
- розширення обміну інформацією та досвідом про спільні проблеми в рамках систем освіти держав-членів ЄС і сприяння розвитку дистанційного навчання.

Відповідно до принципу субсидіарності в Європі заходи з політики вищої освіти проводяться в основному на рівні окремих країн – членів Європейського союзу. При цьому ЄС у питаннях політики освіти, професійної підготовки, молоді та спорту виконує головним чином функцію підтримки і координації. Гармонізація законів та визначень членів ЄС виключається, проте може здійснюватись у рамках звичайного законодавчого процесу та заходів сприяння. Крім цього, Європейська рада може приймати рекомендації до пропозицій Комісії ЄС.

Крім цього, Рада Європейського союзу на пропозицію Комісії може приймати певні рекомендації. Найважливішими цілями ЄС у сфері вищої освіти є:

- сприяння мобільності студентів і працівників;
- сприяння взаємному визнанню дипломів та періодів навчання;
- сприяння співпраці між напрямками вищої освіти та розвитком академічного заочного навчання.

Рада Європи сприяє розвитку освітніх програм для країн, з демократією, що розвивається. РЄ розробила спеціальні програми реформування систем їх освіти. Діяльність РЄ у сфері вищої освіти сприяє демократичній безпеці, соціальній стабільності суспільства. У 1997 році Рада Європи розробила проект під назвою «Освіта, спрямована на виховання демократичної громадянськості», що сприяло переосмисленню значення демократії і статусу громадян. У центрі уваги проекту були питання цінностей і навичок, необхідних кожній людині як громадянину для участі в розвитку процесу демократичної громадянськості та форми їх набуття і передачі іншим співгромадянам.

З огляду на обмежені можливості Євросоюзу у вирішенні питань вищої освіти, Європейський парламент бачить своє завдання головним чином у тому, щоб сприяти тісній співпраці країн-членів ЄС і збільшити європейський вимір. Єв-

ропарламенту вдалось посилити свій вплив на формування політики вищої освіти в Європі, що відбувалось протягом останніх десятиліть і полегшилось тенденціями європеїзації внаслідок Болонського процесу.

Наприклад, Європарламент позитивно вплинув на збільшення коштів для фінансування існуючих програм у сфері вищої освіти, включаючи програми «Еразмус» та «Еразмус Мундус». Парламент виступає за сприяння фінансуванню завдань вищої школи.

Країни ЄС характеризуються високим рівнем освіти, викладання та освіченості населення, підготовки кваліфікованих фахівців і високим відсотком кваліфікованої робочої сили на ринку праці.

Спочатку угоди співтовариства не містили достатньо положень із питань освіти і стосувалися лише окремих питань, які здебільшого торкалися створення і кадрового забезпечення спільного ринку. Утім, починаючи із 1970-х у років в рамках Євросоюзу почали проводитися деякі заходи з інтеграції у сфері освіти і, перш за все, у сфері професійної освіти. Перша програма дій ЄС у сфері освіти була прийнята в 1974 році. Угода 1957 року про створення Євросоюзу (п.«q» параграф 1 ст. 3) називає серед напрямків діяльності ЄС і сферу професійної освіти. Цьому питанню присвячені ст. 149 і 150 глави 3 розділу XI «Освіта, професійне навчання та молодь».

Параграф 2 ст. 149 Угоди про ЄС визначає такі цілі політики співтовариства у сфері вищої освіти:

- розвиток європейських аспектів в освіті, зокрема шляхом викладання і поширення мов держав-членів ЄС;
- заохочення мобільності студентів та викладачів, у тому числі шляхом визнання дипломів і термінів навчання;
- сприяння співпраці між вищими навчальними закладами;
- розвиток обміну інформацією і досвідом із проблем, характерних для освітніх систем держав-членів ЄС;

– заохочення обміну молоддю і викладачами у сфері суспільних наук;

– заохочення розвитку заочної (дистанційної) освіти.

Завдання співтовариства у цій сфері є сприяння поліпшенню якості освіти шляхом заохочення співпраці між державами-членами, підтримка їх дій, а також доповнення їх дій під час здійсненні політики професійного навчання. Водночас держави-члени повністю несуть відповідальність за зміст навчання, організацію систем освіт та їх культурного і мовного розмаїття.

Сфера освіти та професійного навчання відносяться до предметів спільного ведення Європейського союзу та держав-членів ЄС. При цьому Євросоюз має переважно повноваження координації, тобто має право давати рекомендації, вживати заохочувальні заходи та заходи сприяння досягненню цілей політики професійного навчання, крім гармонізації законів та інших нормативних актів, прийнятих державами-членами.

Відповідно § 3 ст. 149 Угоди про ЄС Євросоюз і держави-члени сприяють співпраці з третіми країнами і міжнародними організаціями у сфері освіти, особливо з Радою Європи. Європейська спільнота також здійснює заходи для забезпечення взаємного визнання дипломів і кваліфікації, професійної підготовки кадрів у агропромисловому комплексі, розвитку освіти у сферах охорони здоров'я і захисту споживачів, захисту прав працівників-мігрантів та їх дітей у сфері освіти тощо. Визначальним правовим актом із цих питань є Директива 2005/36/ЄС Європейського парламенту і Ради від 7 вересня 2005 р. про визнання професійних кваліфікацій.

У березні 2000 року Європейська рада на своєму засіданні в Лісабоні констатувала, що Європейський союз має справу з квантовим переходом, що став результатом глобалізації та викликів економіки, що визначається наукою (*Allgemeine und berufliche Bildung 2010 – Die Dringlichkeit von Reformen*

fuer den Erfolg der Lissabon-Strategie https://www.bmbf.de/pub/allgemeine_und_berufliche_bildung_2010.pdf).

Виходячи з цього положення, Європейська рада поставила амбітну ціль – до 2010 року ЄС має стати найбільш конкурентоспроможним і динамічним економічним простором світу, здатним забезпечити тривале економічне зростання з кращими робочими місцями і з більшою соціальною складовою. При цьому наголошувалося, що йдеться не лише про глибокі зміни європейської економіки, а й про амбітну програму модернізації системи соціального захисту та освітніх систем.

Створення і передача знань, як відомо, значною мірою визначаються освітньою політикою, яка вирішальною мірою впливає на інноваційний потенціал суспільства. Таким чином політика освіти має найбільше значення в цій динамічній ситуації, оскільки вона продовжує інші напрямки спільних дій і взаємодіє з ними. Йдеться про такі сфери, як зайнятість, соціальне включення, дослідження та інновації, культурна і молодіжна політика, підприємницька політика, інформаційне суспільство, економічна політика та внутрішній ринок.

У свою чергу, загальна і професійна освіта виграє від розвитку цих сфер і водночас сприяє та підтримує їх функціонування. Для систем загальної і професійної освіти це означає визнання її ролі, що все більше пов'язана з тиском модернізації і реформування, особливо з огляду на розширення Євросоюзу. Найбільшим здобутком ЄС, що вважається загально визнаним, є гуманітарні ресурси, саме інвестиції в гуманітарні ресурси як і інвестиції в капітал та обладнання вирішальною мірою впливають на зростання і продуктивність. Було наведено розрахунок, що збільшення тривалості перебування людини в освітній системі на один рік приносить додаткове зростання у короткій перспективі на 5% і у довготривалій – на 2,5 відсотка. Доведено також позитивний вплив освіти на зайнятість, здоров'я і соціаль-

ну інтеграцію та громадянське суспільство (*Mitteilung der Kommission «Wirkungsvoll in die allgemeine und berufliche Bildung investieren: eine Notwendigkeit für Europa», KOM(2002) 779 vom 10, Januar 2003 (Dok. 5269/03).*

Відомо, що із збільшенням кількості випускників падає квота безробітних. Із цим процесом пов'язані також економічні та соціальні витрати. Водночас підвищується рівень зайнятості залежності від зростання кількості випускників серед зайнятого населення. Тому для Європейського союзу в умовах економіки, що базується на знаннях, найбільше значення має досягнення кращих результатів аніж конкуренти, інвестуючи при цьому більше та ефективніше у загальну та професійну освіту.

У Європейському союзі керувалися тим, що виклики перед системою загальної вищої та професійної освіти протягом найближчих років зростатимуть у зв'язку із забезпеченням відповідності нагальним потребам, для розвитку економіки, що базується на знаннях. Уже тоді прогнозувалось збільшення середньої тривалості трудової діяльності протягом життя, а також прискорення економічного і технічного прогресу, а тому громадянам доведеться все частіше свої знання та кваліфікації приводити на новий рівень. Вважалось необхідним сприяти працездатності та мобільності у відкритому внутрішньому ринку товарів та послуг, що слід розглядати як пріоритет, з яким пов'язані нові вимоги до загальної і професійної освіти.

У цьому контексті дуже важливо побудувати міцні партнерські зв'язки між світом загальної і професійної освіти та роботодавцями, щоб обидві сторони мали краще уявлення про потреби одна одної. Водночас завдяки суспільству знань виникають нові потреби, що стосується соціальної сфери, активного громадянства і самореалізації, в реалізацію яких освіта може зробити вагомий внесок. Тому Європейська рада на своєму засіданні у березні 2001 року визначила три стратегічні цілі та 13 завдань системи загальної і професійної

освіти, які стосуються якості освітніх систем, їх доступності та відкритості світу.

У березні 2002 року Європейська рада на засіданні в Барселоні схвалила Робочу програму для реалізації цих цілей і тіснішої співпраці у сферах вищої та професійної освіти. Таким чином Робоча програма створила стратегічні рамки вимог для розвитку концепцій з освітньої політики з метою приведення європейських систем вищої і професійної освіти у відповідність зі світовими стандартами якості. Спільний звіт Європейської ради і Європейської комісії відповідав висловленому Європейською радою проханню заслухати в березні 2004 року доповідь про заходи в рамках Робочої програми для реалізації визначених цілей. У цьому звіті представлені результати досягнутого прогресу, вказані завдання та заходи які ще необхідно виконати для досягнення визначених цілей.

З огляду на необхідність поєднання політичних стратегій, які сприяють досягненню цілей Лісабону у сфері загальної та професійної освіти, важливими були рекомендації та план дій щодо мобільності, рішення Ради з питань навчання протягом життя.

Реформування систем загальної та професійної освіти розглядалося в ЄС як середньостроковий і довгостроковий процес. Держави-члени Європейського Союзу активно розпочали адаптацію своїх систем освіти і відповідних приписів до вимог суспільства, що базується на знаннях, та економічних цілей. Водночас Євросоюз зважав на те, що країнам ЄС під час здійснення реформ необхідно врахувати національні реалії та пріоритети, а також слабкі місця, що обмежують потенціал розвитку. Для України особливо важливо брати до уваги вимоги, які висувались перед кандидатами на вступ до Євросоюзу, зокрема необхідність досягти помітних успіхів з огляду на розвиток економіки, що базується на знаннях, та суспільства і повне виконання відповідної частини Робочої програми.

Європейська рада і Європейська комісія вказували на необхідність посилення національних заходів програми «Загальна та професійна освіта 2020» і заходів на спільному рівні, що стосуються обміну випробуваним досвідом.

В Європейському союзі є чітке розуміння того, що вища освіта створює місце зрізу між дослідженнями, освітою та інноваціями і таким чином стає центральним компонентом суспільства і науки, що базується на знаннях, і цим самим виступає ключовим фактором конкурентоспроможності Європейського союзу. Отже, вища освіта повинна прагнути до оптимальних результатів і відповідності світовим вимогам якості.

В ЄС нагадували про взаємозв'язок ролі вищої освіти, визначеної Лісабонською декларацією, з Болонською декларацією, підкреслювали значення підготовки викладачів і майбутніх дослідників; мобільності викладачів і дослідників у ЄС; авторитету культури, науки і європейських цінностей у світі; відкритості економіці, регіонам і суспільству в цілому; інтеграції соціальних і державно-громадянських аспектів навчання у вищому навчальному закладі.

Повідомленням «Роль університетів у Європі знань» розпочато консультації всіх учасників вищої освіти з ключових питань, різноманітності вищих навчальних закладів щодо їх функцій та пріоритетів, створення наукових центрів, привабливості наукової кар'єри тощо.

Професійна освіта відіграє визначальну роль у ЄС, оскільки вона уможливує отримання тих компетенцій та кваліфікацій, які відповідають динамічним потребам ринку праці. Багатоманітність і специфіка систем та приписів професійної освіти в Європі є особливим викликом щодо транспарентності, якості та визнання компетенцій і кваліфікацій. Зокрема було визнано, що рівень мобільності у професійній освіті порівняно з вищою освітою в цілому залишається досить низьким.

Відповідно до Копенгагенської заяви, прийнятої у лис-

топаді 2002 року міністрами 31 європейської країни, європейськими соціальними партнерами та Єврокомісією, європейська співпраця в цій сфері отримала нову динаміку. Зокрема, ці питання були пов'язані з навчанням упродовж усього життя. У грудні 2003 року Єврокомісія поширила пропозиції щодо цілісної європейської рамкової концепції транспарентності кваліфікацій та компетенцій (*der neue «Europass»*), де були сконцентровані існуючі інструменти.

Разом із цим була розроблена рамкова концепція забезпечення якості, включаючи спільні критерії якості та низку взаємозалежних індикаторів. Далі були закладені основи європейської системи нарахування та перенесення результатів у професійній освіті, щоб сприяти мобільності. Згодом були розроблені спільні європейські принципи оцінювання формальної і неформальної освіти.

Утім, попри значні успіхи в розвитку вищої освіти на європейському рівні та зусилля на національному рівні з метою поліпшення профілю та престижу професійної освіти в Європі, мали місце великі розбіжності в якості професійної освіти. Водночас у різних секторах констатували брак кваліфікованої робочої сили. Тому необхідні були значні зусилля, щоб зробити професійну освіту привабливою для молодих людей. Підтримання досягнутої динаміки вимагало зусиль від усіх учасників, перш за все від соціальних партнерів, відповідальних за досягнення Лісабонських цілей.

Необхідним вважалось кількісне і якісне поліпшення мобільності в загальній та професійній освіті. У Євросоюзі вважали, що, попри певне поліпшення ситуації, кількість учасників програм мобільності залишалась дуже незначною.

Стурбованість Європейського союзу викликала недостатні приватні інвестиції у розвиток гуманітарного капіталу. У 2000 році загальні видатки на освіту з публічних джерел становили в Євросоюзі 4,9% ВВП, в США – 5%, у Японії – 3,6%. При цьому в США видатки на одного студента були вищими, ніж у переважній більшості країн-членів ЄС, у се-

редньому у 2–5 разів. Таким чином, було очевидним, якщо Європейський союз хоче бути конкурентоспроможним в економіці, що базується на знаннях, то він потребує достатньої кількості випускників, які б відповідали вимогам ринку праці досліджень та кваліфікацій. Відзначалося, що відстання ЄС починається ще в середній школі.

Так, наприклад, на той час у середньому тільки 23% чоловіків та 20% жінок в ЄС віком від 25 до 64 років мали вищу освіту, тоді як у Японії ці показники становили відповідно 36% і 32%, а в США – 37% усього населення. Вказувалось на те, що ЄС разом з США є регіонами з високим рівнем академічної мобільності. Проте більшість азіатських та південноамериканських студентів віддають перевагу вищим навчальним закладам США. Донедавна кількість європейських студентів у США була вдвічі більшою, ніж американських студентів Європі. До того ж студенти країн ЄС прагнуть отримати в США повну вищу освіту, а американські студенти приїжджають в Європу на короткий час переважно у свої колишні університети і, як правило, обирають соціальні та духовні науки.

Привертала увагу Євросоюзу й інша ситуація. З одного боку, в Євросоюзі випускали більше дипломованих і захищених техніків та природознавців (25,7% усіх випускників) порівнянно з США (17,2%) та Японією (21,9%). Проте частка дослідників серед зайнятого населення в ЄС становила 5,4 дослідника на 1000 зайнятих, тоді як у США – 8,7 і в Японії – 9,7, що є особливо незадовільним у приватному секторі Європейського союзу. Така ситуація пояснюється високою плінністю надрів і незначним обсягом ринку праці у ЄС, тому європейські вчені залишають свої країни (*Detailliertes Arbeitsprogramm zur Umsetzung der Ziele der Systeme der allgemeinen und beruflichen Bildung in Europa, ABl. C 142 vom 14. Juni 2002. 2 Mitteilung der Kommission an den Rat und das Europäische Parlament: «Forscher im Europäischen Forschungsraum: ein Beruf, vielfältige Karrieremöglichkeiten»*

КОМ(2003) 436 vom 18.7.2003 (Dok. 12420/03). 6236/04 due/HL/sr 19 DG I DE).

Аналіз ситуації свідчить, що поряд із певними позитивними змінами у сфері вищої освіти спостерігались дефіцити в інших напрямках. Зокрема, незадовільним фактом вважалося припинення навчання в школах, що стало пріоритетом у діяльності ЄС. Адже у 2002 році 20% молодих людей віком від 18 до 24 років достроково припинили навчання у школі. Тому міністри освіти вирішили знизити цю квоту на 10% у 2010 році.

З огляду на недостатнє число жінок на природничих та технічних факультетах Європейська рада на засіданні в Стокгольмі у березні 2001 року прийняла рішення щодо зацікавлення молодих жінок до отримання відповідних спеціальностей, від чого буде залежати майбутній дослідницький та інноваційний потенціал. На той час в ЄС технічними і природничими спеціальностями оволодівали у 2–4 рази більше чоловіків ніж жінок. Тому було вирішено число відповідних випускників збільшити в 2010 році до 15%.

Європейська рада і Європейська комісія приділяють увагу також таким компетентностям, як уміння читати та вивченню іноземних мов. Станом на 2000 рік кожен учень середньої школи в середньому вивчав 1,5 іноземних мови. На засіданні Європейської ради у Барселоні 2002 році була визначена ціль, щоб кожен учень вивчав не менше двох іноземних мов. Але тут немає інформації про реальну якість викладання іноземних мов. Тому був розроблений індикатор знання іноземних мов.

У ЄС наголошують, що в суспільстві знань кожен повинен постійно піднімати на новий рівень свої компетенції та кваліфікації і цим самим розширювати середовище, пов'язане з навчанням. У різних країнах виникли певні прогалини в ланцюгу навчання упродовж усього життя. Це сталося через те, що велика увага приділялась здатності до зайнятості. Для досягнення цілі, зокрема підвищення частки учас-

ників перепідготовки та підвищення кваліфікації до 12,5% дорослих у країнах Євросоюзу, вживались активні заходи. Проте у 2002 році ця цифра становила лише 8,5%, тобто на 0,1% більше, ніж у 2001 році (*Nationale Berichte über die Umsetzung der EntschlieÙung zum lebensbegleitenden Lernen. Eine Zusammenfassung ist unter folgender Internet-Adresse verfügbar: http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/et_2010_de.html. Mitteilung der Kommission an den Rat «Entwurf des Gemeinsamen Beschäftigungsberichts 2003/2004» (KOM(2004) 24 vom 21.1.2004) (Dok. 5620/04).*

У пропозиціях указувалось на необхідність послідовного і термінового проведення реформ, що випливали з Лісабонської стратегії. Залишались актуальними і завдання Робочої програми загальної та професійної освіти. Їх виконання мало адаптуватись до потреб, що змінювались. Держави-члени ЄС повинні були враховувати національні реалії та спільні цілі. З метою підтримки членів ЄС рекомендовано діяти в трьох сферах: концентрація реформ та інвестицій у найважливіших сферах, навчання упродовж життя і Європа загальної та професійної освіти.

Рада ЄС прийняла рішення про створення гуманітарного капіталу і посилення структурної співпраці для сприяння розвитку гуманітарного капіталу і гарантування регулярного процесу контролю за здійсненням Робочої програми. Знайшов підтримку ініційований Єврокомісією проєкт «Економічні аспекти освіти» («Wirtschaftliche Aspekte der Bildung»).

У ЄС вважається, що успіх реформ значною мірою залежить від мотивації та якості персоналу, зайнятого у професійній освіті. Викладачів необхідно мотивувати, щоб адаптувати їхні методи навчання і викладання до сучасних умов. Йдеться, зокрема, про використання ІКТ інновативних та ефективних педагогічних концепцій, спрямованих на індивідуальні потреби студентів. Тому необхідно створити гнучкий і відкритий простір кваліфікацій та компетенцій,

посилити роль, якість і координацію інформаційних та консультаційних служб. Вони мають сприяти навчанню людей будь-якого віку, поєднанню навчання та роботи.

Було поставлене питання про посилення на всіх рівнях партнерств із метою включення всіх партнерів (установ, соціальних партнерів, студентів, викладачів, цивільного суспільства тощо) уподальший розвиток гнучких, успішних і відкритих систем професійної освіти. З огляду на Лісабонські цілі конкурентоспроможності і соціальної сфери, важливо, щоб загальна й професійна освіта і надалі робила внесок у політичні стратегії та соціальну інтеграцію.

Для європейського ринку праці дуже важливі Європейські рамки кваліфікацій. Особливу увагу в ЄС приділяють таким ключовим компетентностям, як уміння вчитися, ефективність інвестицій, інформаційно-комунікаційні технології, мобільність, освіта дорослих і професійна освіта.

В ЄС постійно дбають про зміцнення співпраці з метою посилення контролю і збереження динаміки, досягнення спільних цілей загальної та професійної освіти. Такий підхід став важливим кроком для поліпшення ефективності координації у сфері загальної та професійної освіти. Європейська рада та Європейська комісія домовились кожні два роки до весняного засідання подавати звіт про виконання Робочої програми «Allgemeine und berufliche Bildung 2010» що стосується цілей систем загальної та професійної освіти.

Інформація держав-членів Євросоюзу повинна відображати пріоритети та ситуацію з реформами і заходами на національному рівні. Підтримувати держави-члени ЄС шляхом широкого використання програм ЄС у сфері загальної та професійної освіти і поліпшеної основи, докладного аналізу та більшої транспарентності в їх зусиллях щодо реформування систем вищої освіти:

а) шляхом уведення, за погодженням із партнерами, незалежного інструменту транспарентності, що базується на незалежному оцінюванні для визначення профілю вищих

навчальних закладів («U-Multirank») не пізніше як до 2013 року, при якому враховуються особливості національних систем вищої освіти та багатоманіття європейських вищих навчальних закладів, що роблять можливим користувачам зробити персоналізований багатовимірний рейтинг;

б) подальший розвиток кращих даних щодо ринку праці вищих навчальних закладів, перш за все, шляхом поліпшення результатів навчальної мобільності й результатів працевлаштування випускників європейських вищих навчальних закладів (у рамках наявних ресурсів із можливо меншими управлінськими затратами), а також через розробку спеціальних напрямків для підвищення базисних і пересікаючих компетентностей та для подолання непорозумінь між кваліфікаційними пропозиціями та попиту;

в) аналіз впливу різних фінансових концепцій на диверсифікацію, ефективність і справедливість von tertiären систем освіти та на мобільність студентів;

г) участь групи експертів високого рівня в аналізі центральних тем, що стосуються модернізації вищої освіти, починаючи від сприяння досконалості у сфері викладання для того, щоб подати звіт у 2013 році.

Робоча програма передбачала також інші завдання:

1) підвищити мобільність із метою навчання шляхом зміцнення європейської системи нарахування кредитів (ECTS) та механізму забезпечення якості з огляду на краще визнання;

2) запропонувати без шкоди для переговорів про майбутню програму ЄС «Еразмус» у сфері освіти, підготовки та молоді з питань мобільності для підготовки магістрів, щоб сприяти мобільності, досконалості і доступу до *erschwinglicher* фінансування студентів, які незалежно від їх соціального походження могли б отримати підготовку магістра в іншій країні Євросоюзу;

3) підтримати аналіз потоків мобільності та розвиток *der konzessionierten* освіти;

4) спільно з державами-членами сприяти kohärente розвитку Європейського дослідницького простору і Європейського простору вищої освіти, прагнути до більшої синергії між ЄС і Болонським процесом, у т. ч. й шляхом використання програми на період після 2013 року у сфері освіти та підготовки, щоб таким чином зробити внесок у підвищення мобільності на 20%;

5) продовжити розвиток європейського інституту інновацій та технологій (EIT) і таким чином сформувати його концепцію створення суспільства інновацій та підвищення інноваційного потенціалу вищих в контексті навчальних закладів у рамках співпраці з економікою;

6) підтримувати проведення відкритих і процедур, прозорих і сприяти міжнародній і міжгалузевій мобільності дослідників, що розвиватиме європейську ініціативу «EURAXESS – дослідники в русі»;

7) у рамках заходів програм Марії Кюрі посилити мобільність докторантів, що включає також заходи підтримки для сприяння програмі європейських докторатів («European Industrial PhD») і підтримку прикладних досліджень;

8) запропонувати якісні рамки для практики, щоб полегшити студентам здобувати практичні знання, які їм необхідні для майбутньої професії, та збільшити кількість і якість місць для проходження практики 372/40 Amtsblatt der Europäischen Union 20.12.2011;

9) сприяти перетворенню Євросоюзу в регіон для навчання і досліджень талановитих молодих людей з усього світу; враховуючи розмаїття вищих навчальних закладів, розбудовувати у сфері вищої освіти відносини з партнерами за межами Європейського союзу, щоб таким чином сприяти розвитку національних систем освіти, політичному діалогу, мобільності та академічному визнанню, у т. ч. в рамках стратегії розширення, європейської політики сусідства, східного партнерства, партнерства Європа – Середземномор'я, співпраці із західними Балканами, форумом Болонської політики тощо;

10) розробити міжнародну стратегію ЄС для вищої освіти, щоб досягти поставлених цілей і при цьому підвищити міжнародну *Wirkung und Sichtbarkeit* та сприяти співпраці з відповідними партнерами для зміцнення відносин і розбудови потужностей у сфері вищої освіти;

11) поліпшити ефективність фінансування Євросоюзом модернізації вищих навчальних закладів шляхом кращого порівняння різних інструментів фінансування, зокрема програми ЄС у сферах освіти, підготовки і молоді, та рамкової програми з досліджень та інновацій.

Нові стратегічні рамки європейської співпраці у сфері загальної та професійної освіти затверджені програмою «*Allgemeine und berufliche Bildung 2020*», яка визначила стратегічні цілі держав-членів Європейського союзу, включаючи певні методи роботи та пріоритети в певних сферах. Головною метою цих рамок стала підтримка держав-членів ЄС під час розбудови систем загальної та професійної освіти.

Ці системи повинні надати всім громадянам засоби для забезпечення стабільного економічного добробуту і зайнятості. Рамки повинні охопити весь спектр систем загальної та професійної освіти в перспективі навчання протягом життя на всіх рівнях у всіх видах навчання (формальне та інформальне навчання).

У сфері реалізації навчання упродовж життя та мобільності визнано необхідним здійснити подальші стратегії для навчання упродовж життя, крім цього, мали бути створені Національні кваліфікаційні рамки разом з Європейськими кваліфікаційними рамками та гнучкіші шляхи отримання освіти. Визнано необхідним розширити застосування Європейської хартії якості мобільності. Поліпшення якості та ефективності загальної і професійної освіти означає, що всі громадяни повинні здобувати необхідні ключові компетенції, водночас має сприяти ефективності та привабливості загальної і професійної освіти на всіх рівнях.

Сприяння справедливості, соціальній складовій і актив-

ному громадянству в загальній та професійній освіті має уможливити усім громадянам отримання і розвиток знань, навичок та компетентностей, яких вони потребують для своєї працездатності, що мають сприяти подальшому навчанню, формуванню громадянськості та міжкультурного діалогу.

Сприяння інноваціям та креативності, включаючи підприєємницьке мислення на всіх рівнях, означає здобуття ключових компетентцій, переконання в функціонування трикутника знань – освіти, досліджень та інновацій. Подальшою метою є сприяння партнерствам між економікою та навчальними закладами, в які включаються також представники громадянського суспільства та інших зацікавлених організацій.

Рада Європейського союзу погодилась у тому, що:

1. Головну відповідальність за проведення і підтримку реформ у сфері вищої освіти несуть члени ЄС та вищі навчальні заклади. Болонський процес та розвиток Європейського простору вищої освіти, план ЄС щодо модернізації системи вищої освіти і створення Європейського дослідницького простору чітко показують, що актуальні проблеми мають вирішуватися на міжнародному рівні. Цінним може бути політичний аналіз вищої школи та належна фінансова підтримка з урахуванням практичного досвіду.

Головними передумовами широкого використання міжкультурного капіталу Європи є якість та адекватність вищої освіти. Саме якість підготовки та досліджень рушійною силою успішної модернізації європейської вищої освіти. У свою чергу, зміцнення так званого трикутника між освітою, дослідженнями та інноваціями є *eine Prämisse* внеску вищих навчальних закладів у створення робочих місць, реформи їх управлінських та фінансових структур, та для підвищення їх привабливості в міжнародному контексті.

Розвиток Європейського дослідницького простору підвищує змінне, гнучке продовження, доповнення національних систем і приводить до поліпшення ефективності викорис-

тання коштів дослідницьких університетів та інтенсифікації обміну і співпраці установ, що беруть участь у трикутнику знань.

У документі вказувалося, що міжнародна мобільність студентів, дослідників та інших працівників, яка інтенсифікувалася після створення Європейського простору вищої освіти, позитивно впливає на якості і охоплює всі сфери реформи. Утім, мобільність може бути викликом різним системам освіти, які переживають значне збільшення кількості студентів, або країнам, яким загрожує вплив висококваліфікованих фахівців (brain drain), багато здібних молодих людей навчаються за кордоном і надовго там залишаються. Тому Європейський простір вищої освіти і Європейський дослідницький простір мають стати привабливою метою у світовому змаганні за знання і таланти. Необхідністю є залучення з-за меж ЄС кращих студентів, викладачів і дослідників та розвиток нових форм співпраці з різними країнами.

Суттєве значення для поліпшення якості та адекватності вищої освіти має участь роботодавців та інших зацікавлених осіб у формуванні та реалізації відповідних програм. Основою послідовного розвитку вищої освіти мають стати публічні інвестиції, які розширюються за рахунок додаткових джерел фінансування, особливо в контексті нинішньої фінансової кризи в Європі.

Виходячи з цього, держави – члени Європейського союзу відповідно до своїх національних можливостей і завдань, визнаючи автономію вищих навчальних закладів, співпрацюють з усіма зацікавленими організаціями, щоб:

- 1) Інтенсифікувати зусилля щодо збільшення кількості випускників вищих навчальних закладів, щоб досягти політичну мету вищої освіти, визначеної стратегією Європи 2020, тобто 40% молодих людей віком від 30 до 34 років у Європейському союзі мали вищу освіту або іншу рівноцінну освіту. За наявними оцінками, до 2020 року 35% усіх робочих місць у ЄС вимагатимуть високого рівня освіти.

2) Визначити чіткі шляхи вступу до вищих навчальних закладів та механізмів визнання раніше отриманої освіти і досвіду, які були здобуті за рамками формальної загальної освіти. Особливе значення має подолання викликів, пов'язаних з Європейськими кваліфікаційними рамками.

3) Сприяти систематичному розвитку дієвих стратегій і цим дбати, щоб мало забезпечені групи отримали доступ до вищої освіти, зокрема шляхом встановлення контактів із такими групами, зробити навчання освітнім можливостям та результатам більш транспарентним, поліпшити консультування стосовно вибору правильної спеціальності навчання.

4) Активізувати зусилля з метою зменшення частки тих, хто перериває навчання у вищих навчальних закладах, у т. ч. шляхом поліпшення якості і привабливості курсів, особливо шляхом застосування студентоцентричних методів навчання, підтримкою, що супроводжує навчання орієнтацією та консультуванням.

5) Гарантувати, щоб цільова фінансова підтримка дійшла до потенційних студентів із соціально незахищених верств населення.

6) Сприяти використанню компетенцій та даних про працевлаштування випускників, включаючи спостереження за їх успіхами враховуючи це при проведенні та оцінюванні курсів, з метою забезпечення більшої гнучкості зокрема навчальних програм, міждисциплінарних та поліпшення до зайнятості випускників.

7) Сприяти прийняттю студентоцентричних концепцій викладання і навчання, при цьому враховувати потреби неоднорідного складу студентів та його різноманітності форм навчання, до яких належить ефективно використання *der* ІКТ.

8) Зміцнювати вищі навчальні заклади, інвестувати в послідовний професійний розвиток викладачів та заохочувати відмінні результати у викладанні.

9) Усувати стереотипи та знімати бар'єри, які зустріча-

ють жінки на шляху до вершин викладання і досліджень, особливо в певних сферах і на керівних посадах, щоб розкрити приховані таланти.

10) Державне фінансування докторських програм, наскільки це є можливим, пов'язувати з основами інноваційної підготовки докторів і підтримувати розвиток професійних можливостей дослідників.

11) Стимулювати у всіх дисциплінах у всіх циклах розвитку підприємницьких, креативних та орієнтованих компетенцій, а також заохочувати інновації у сферах вищої освіти шляхом інтерактивного навчального середовища та розвинутої інфраструктури для трансферу знань.

12) Надавати більшого значення міждисциплінарним дослідженням у вищих навчальних закладах та зміцненню зв'язку між вищими навчальними закладами і дослідженнями, щоб підвищити ефективність трикутника знань.

13) Крім виконання доручень з освіти та досліджень вищих навчальних закладів, сприяти, наприклад передача знань та інновації, діяльність на комунальному рівні, навчання упродовж усього життя сприяння регіональному та місцевому розвитку.

14) Сприяти партнерству і кооперації з підприємствами, наприклад, поєднуючи з навчальною та робочою практикою, міждисциплінарною та організаційною співпрацею, а також шляхом скорочення правових і адміністративних бар'єрів на шляху партнерства між вищими навчальними закладами та іншими публічними і приватними організаціями. При цьому йдеться і про ефективний трансфер знань на ринок.

15) Розбудовувати зв'язки між вищими навчальними закладами, роботодавцями та інституціями ринку праці, щоб краще задовольняти потреби ринку праці в навчальних програмах, щоб краще поєднати кваліфікації та профілі праці і розвивати активні заходи з ринку праці для сприяння зайнятості випускників вищих навчальних закладів.

16) Підвищувати якість навчання шляхом мобільності та

міжнародної співпраці, а також більш систематизованого включення іноземного досвіду та практичних завдань у навчальні плани і гарантування, що здобуті за кордоном дипломи і сертифікати про успішне навчання повинні визнаватися до диплому та забезпечення якості.

Конкретні заходи політики ЄС у сфері вищої освіти формуються у спеціальних програмах дій, які беруть початок із кінця 1980-х років. Програмою євроспільноти у сфері освіти, заснованою на той час, була Трансевропейська програма пересувань для університетських занять «ТЕМПУС» («TEMPUS»). Її реалізація була схвалена ЄС 7 травня 1990 року і стосувалась тільки сфери освіти між ЄС та Польщею і Угорщиною, а потім була поширена на всі держави Східної Європи.

Програма «Темпус IV» діяла з 2007 по 2013 рік. Вона була спрямована на розвиток співробітництва вищих навчальних закладів Європейського союзу із сусідніми регіонами, країни яких не є членами ЄС. Програма підтримувала модернізацію і реформування вищої освіти у Східній Європі й Росії, Центральній Азії, на Західних Балканах, у Північній Африці та на Близькому Сході.

Програма «Еразмус», затверджена рішенням 87/327/ЄЕС від 15 червня 1987 року, була спрямована на розширення зв'язків між вищими навчальними закладами. Проект передбачав заходи, які б заохочували укладення угод між університетами держав-членів ЄС, що стало б основою для обміну студентами і викладачами, проведення спільних проектів у сфері освіти та досліджень, а також створення для цих цілей спеціальної Європейської міжвузівської мережі. Слід зазначити, що «Еразмус» є складовою програми навчання упродовж життя 2007–2013 років, яка об'єднала ініціативи ЄС щодо загальної і професійної освіти. У цілому програма була спрямована на модернізацію сфери вищої освіти в країнах сусіда Євросоюзу.

1. Реформу навчальних планів: модернізація навчальних

планів із предметів, яким партнери по Темпусу надавали пріоритетного значення, з використанням європейської системи нарахування кредитів (ECTS), триступеневої системи та визнання дипломів.

2. Реформу керівництва вищих навчальних закладів управління вищими навчальними закладами та надання послуг для студентів, застосування певних заходів із забезпечення якості, інституційна і фінансова автономія та обов'язок звітності, рівноправний і прозорий доступ до вищої освіти, розширення міжнародного співробітництва.

3. Взаємодія вищих навчальних закладів і суспільства передбачає: підготовку викладачів, розвиток партнерства з підприємствами, трикутник знань (знання – освіта – інновації), навчальні курси для співробітників установ, розвиток навчання упродовж життя, кваліфікаційні рамки.

Нова програма ЄС «Еразмус+» охоплює сфери освіти, молоді та спорту. Вона певною мірою включає вже існуючі програми Європейського союзу щодо навчання упродовж життя, молоді і спорту, а також європейські програми співпраці у сфері вищої освіти. Програма ЄС «Еразмус+» розрахована на період із 2014 по 2020 рік і має бюджет у сумі 14,8 млрд євро. Передбачається, що у її заходах до 2020 року візьмуть участь більше 4 млн людей. Розрахована на сім років програма має поліпшити компетентності та здатність до працевлаштування, а також просунути модернізацію систем загальної та професійної освіти, виховання дітей та молоді.

У центрі уваги нової програми «Еразмус+» знаходяться питання сприяння мобільності з метою розширення транснаціональної співпраці. Важливим є обмін апробованою практикою у сфері освіти та молоді. У спорті програма спрямована перш за все, на проекти співробітництва та розвиток масового спорту. В цілому програма спрямована на реалізацію:

– цілей стратегії Європа – 2020, включаючи сферу освіти;

– цілей стратегічної рамкової програми європейського співробітництва в галузі загальної і професійної освіти (ET 2020), включаючи актуальні цінності;

– актуальний розвиток сфери вищої освіти в країнах-партнерах;

– загальні цілі оновленої рамкової програми співпраці в Європі з питань політики молоді (2010–2018), що отримала коротку назву молодіжна стратегія ЄС;

– цілі розвитку європейського виміру в спорті, особливо в масовому спорті відповідно до робочого плану ЄС із питань спорту;

– сприяння розвитку європейських цінностей відповідно до статті 2 Угоди про Європейський Союз.

Програма поширюється в країнах ЄС з урахуванням відповідних потреб і спрямована на такі сфери:

– загальна і професійна освіта на всіх рівнях у контексті навчання упродовж життя, включаючи шкільну освіту «Comenius», вищу освіту «Erasmus», міжнародну вищу освіту «Erasmus Mundus», професійну підготовку та підвищення кваліфікації «Leonardo da Vinci» і освіту дорослих «Grundtvig»;

– молодь (молодь в акції), особливо в контексті неформального та інформального навчання;

– спорт, особливо масовий спорт.

Цілі програми досягаються за допомогою таких основних акцій, як: навчальна індивідуальна мобільність; співпраця з метою сприяння інновація, обміну апробованим досвідом та підтримка політичних реформ.

Програмою «Еразмус+» передбачено, що в її рамках:

– 2 млн студентів зможуть навчатися за кордоном або продовжувати навчання, наприклад 450 тис. студентів проведуть практику за межами своїх країн;

– 650 тис. учнів професійних училищ, та викладачів отримають стипендії, щоб навчатись за кордоном, підвищувати кваліфікацію або працювати;

- 800 000 викладачів шкіл, вищих навчальних закладів тощо можуть викладати або проходити підвищення кваліфікації за кордоном;

- 200 тис. студентів отримують позику для повного навчання в магістратурі за кордоном;

- більше 500 тис. молодих людей можуть служити волонтерами за кордоном або взяти участь у молодіжних обмінах;

- понад 25 тис. студентів отримують стипендії для навчання з метою отримання спільних магістерських дипломів, (не менш ніж у двох вищих навчальних закладах);

- 125 тис. шкіл, закладів професійної освіти і підготовки, вищих навчальних закладів та навчальних закладів для дорослих, молодіжних організацій і підприємств отримують фінансову підтримку для встановлення 25 тис. стратегічних партнерств із метою сприяння обміну досвідом і встановлення співпраці із світом праці;

- 3500 освітніх закладів і підприємств отримують підтримку для створення більш як 300 наукових об'єднань і об'єднань для формування специфічних галузевих навичок з метою сприяння здатності до зайнятості, інновацій та підприємництва;

- крім цього, отримують підтримку 600 партнерств у спортивній сфері (https://www.fau.de/files/2014/09/Erklaerung_zur_Hochschulpolitik.pdf).

У заяві ЄС щодо проведення «Еразмус+» дана акція розглядається як міжнародна стратегія стосовно країн-членів ЄС і країн, які не є членами Євросоюзу. У документі звертається увага на поєднання досліджень та викладання з метою розвитку міжнародної активності, спрямованої на певні якісні та кількісні зміни. З цією метою планується повніше використовувати міжнародні контакти в дослідженнях та розвитку академічної мобільності. Наголошується, що вибір партнерів залежить від самих науковців, які займаються викладанням і на основі своїх міжнародних дослідницьких контактів зможуть оцінювати академічну якість відповідних дисциплін.

При встановленні й підтримці стратегічного партнерства, наприклад, із Китаєм і Латинською Америкою використовується баварсько-китайський центр вищої освіти, Інститут Конфуція в Нюрнберзі-Ерлангені та Баварсько-Латиноамериканський центр вищої школи в Ерлангені.

У Брюселі, як відомо, працює виконавче агентство, що здійснює керівництво програмою Жана Моне у сфері вищої освіти, яка була розпочата в 1989 році. В рамках програми «Еразмус+» вона отримує певне сприяння для забезпечення досконалості в академічному викладанні та дослідженнях у світовому масштабі. У свою чергу, програма Жана Моне надасть допомогу проведенню політичних дебатів з академічним світом за тематикою, що пов'язана з Європейським союзом. До головних акцій відносяться, зокрема, навчальні заходи, дослідження, конференції та публікації у сфері європейської інтеграції. Такі заходи відкриті для участі представників із різних країн світу та дисциплін. Програма Жана Моне охоплює заходи, спрямовані на викладання і дослідження у сфері студій Євро-союзу (сприяння методам викладання, діяльності кафедр та центрам досконалості).

Проект «Комет» («Comet»), затверджений рішенням 86/365/ЄЕС у 1986 році, мав на меті забезпечити розвиток співпраці між вищими навчальними закладами і промисловими підприємствами у сфері професійного навчання шляхом надання йому європейського виміру. Всі учасники проекту разом із підприємствами-партнерами повинні були протестувати та імплементувати відповідні концепції та інструменти. Досвід показав можливість зацікавлення підприємств у співпраці з вищими навчальними закладами. З часом випробувані інструменти підприємства змогли використати у своїй діяльності. З концептуальної точки зору підтримка керівництв фірм виявилась дуже важливою, оскільки підприємства часто потрапляли в складну ситуацію під час визначення майбутньої потреби у компетентностях та

їх описанні. Ще однією проблемою стало визнання певних інструментів співробітниками фірми. Тому необхідно, щоб співробітники спочатку були ознайомлені з метою та обсягом вимірювання компетентностей. У таких випадках співробітники і керівники були готові до спільної роботи.

Європейський союз сприяє вивченню іноземних мов, незважаючи на їх поширення. Така відкритість має сприяти подоланню культурних відмінностей і мовних розбіжностей, хоча в контексті глобалізації має місце певний економічний тиск на користь англійської мови. Її поширення і вплив зумовлені політичним, економічним та культурним впливом провідних країн світу.

У 1989 році рішенням 89/489/ЄЕС була розпочата програма дій із поширення вивчення іноземних мов «Лінгва» («Lingua»). Таким чином була реалізована ідея стосовно того, що сучасним студентам для повноцінної освіти, крім рідної мови, необхідне практичне знання ще хоча б двох мов. Проект передбачав заходи, спрямовані на кількісне і якісне вдосконалення володіння іноземними мовами, методиками викладання, підготовки викладачів іноземних мов.

У середині 1990-х років відбулися зміни в програмах Євросоюзу у сфері освіти. Так, у 1995 році рішенням 819/95/ЄЕС була створена програма «Сократес» («Socrates»), яка об'єднала в собі програми «Еразмус» і «Лінгва», додавши до них проект із питань шкільної освіти «Коменіус» («Comenius»), програму розвитку заочної освіти «Мінерва» («Minerva»), а також проект «Грундтвіг» («Grundtvig»), присвячений додатковій освіті й самоосвіті.

Здійснення програми «Сократес» у період 2000–2006 років базувалося на положеннях рішення від 24 січня 2000 року, відповідно до яких ставилися такі цілі:

– зміцнення європейського виміру освіти на всіх рівнях і забезпечення широкого транснаціонального доступу до освітніх ресурсів у Європі;

- кількісне і якісне поліпшення знання іноземних мов;
- посилення співпраці шляхом розширення обміну між освітніми закладами, розвитку заочної освіти, розширення сфер визнання дипломів та строків навчання;
- розвиток інформаційного обміну в навчанні.

Згідно з рішенням Європейського парламенту і ради від 5 грудня 2003 року про затвердження програми з підвищення якості вищої освіти та сприяння культурному взаєморозумінню шляхом співпраці з третіми країнами «Erasmus Mundus» (2004–2008 рр.) програма «Сократес» була доповнена новою програмою, що стала складовою програми «Еразмус». Отже, програма «Еразмус» доповнилася сферами співпраці з питань освіти з третіми країнами, тобто державами, які не є членами ЄС, не мають статусу держави-кандидата і не є учасниками ЕЄП – ЕАСТ.

Окремою програмою вищої освіти в рамках програми навчання упродовж життя (2007—2013 рр.) є «Еразмус», що об'єднує ініціативи ЄС щодо загальної та професійної освіти. Ця програма стимулює обмін студентами і викладачами, а також співпрацю між освітніми установами. Варто нагадати, що програма «Еразмус» була введена ще в 1987 році й стала не тільки найбільшою програмою обмінів студентами, а й однією з найбільш успішних ознак діяльності ЄС. Щороку зростає кількість учасників програм мобільності, які називають також «європейською історією успіху».

Нова програма, яка прийнята в грудні 2013 року і вступила в силу 1 січня 2014 року, об'єднала до того часу розрізнені програми у сферах вищої освіти «Еразмус», «Еразмус Мундус», «Темпус», двосторонні програми з іншими країнами чи континентами), шкільної освіти «Коменіус», професійної освіти і підготовки «Леонардо да Вінчі», освіти дорослих «Grundtvig», молодь («Молодь у дії») і європейські інтеграційні студії «Жан Моне». Вперше був включений масовий спорт. Завдяки програмі «Еразмус+» по-новому структуровані й набули більшої активності такі заходи, як: індивіду-

альна навчальна мобільність; співпраця з метою сприяння інноваціям; підтримка політичних реформ.

Європейський союз, оцінюючи вищу освіту в контексті вимог і потреб сучасного ринку праці, підготував ініціативу щодо компетентностей та розширення можливостей зайнятості. Опублікована 23 листопада 2010 року «Agenda für neue Kompetenzen und neue Beschäftigungsmöglichkeiten» з'явилась у період складних політичних тенденцій на європейському ринку праці та викликів, пов'язаних із закликами до «повної зайнятості». При цьому соціальна політика, як відомо, знаходиться в руках національних урядів, а Європейський союз має вплив певною мірою на питання спільного уряду. Тому йдеться про те, щоб до 2020 року підняти квоту зайнятості для людей віком від 20 до 64 років із 69% мінімум до 75% і при цьому скоротити до 25% частку бідних громадян.

Крім цього, ініціатива має такі цілі до 2020 року: зниження до рівня нижче 10% кількості учнів, які не закінчують школу; збільшення до 40% кількості молодих людей, які отримують вищу або прирівняну до неї професійну освіту; зменшення числа людей, які живуть у стані бідності та соціальних обмежень і нині нараховують не менше 20 млн чол.

У плані передбачено низку заходів, що стосуються: прискорення реформ поліпшення гнучкості та безпеки на ринку праці; формування компетентностей людей, які б відповідали їх потребам і були зорієнтовані на сьогоднішні та завтрашні робочі місця; підвищення якості робочих місць і гарантування кращих умов праці; поліпшення умов створення робочих місць.

Таким чином, Єврокомісія поставила на перший план чотири ключові пріоритети: високоякісні робочі місця і кращі умови праці, ринки праці, які краще функціонують, компетентні працівники і сильні стратегії створення нових робочих місць та сприяння попиту на роботу силу.

Важливим питанням є адаптація випускників вищих навчальних закладів до умов ринку, що потребує поліпшення зокрема через практику студентів. Для цього необхідно також поліпшити базу даних навчальна мобільності та результатів зайнятості.

ЄС приділяє значну увагу транспарентності, диверсифікації, мобільності та співробітництву вищої освіти. Крім цього, йдеться про те, щоб створити кращі ринкові умови для задоволення нинішніх та майбутніх потреб у кваліфікованій робочій силі у певних сферах та уможливити зростання зайнятості. Для цього необхідно досягти кращої узгодженості між освітою та попитом на ринку праці.

Цьому має сприяти Панорама компетентностей, створена в грудні 2012 року Європейською комісією і покликана подолати суперечність між пропозицією та попитом на ринку праці. Панорама спирається на дані та прогнози щодо рівня зайнятості, зокрема ситуації з наявними 2 млн вільних робочих місць. Документ дає доступ до актуальних європейських та національних інформаційних джерел. Таким чином вищі навчальні заклади зможуть реагувати на зміни у кваліфікаціях, щоб люди, які мають необхідну підготовку у сфері освіти, змогли враховувати зростаючий попит на робочу силу. Слід наголосити, що Програма компетентностей є першим європейським інструментом, який може забезпечити доступ до інформації про кваліфікаційні потреби в усіх країнах Європейського союзу.

З документа видно, що найбільше вільних місць на час створення Панорами можна було знайти у сферах фінансів та продаж. Брак робочої сили відчувався також у сферах біології, фармакології, медицини та інших споріднених галузях. Найбільша різниця між пропозицією та попитом на робочу силу певних компетентностей мала місце в Литві, Болгарії, Бельгії, Угорщині та Ірландії, а в Португалії, Данії та Нідерландах ситуація навпаки була значно кращою.

Таким чином планувалося досягти кращого співвідношення між пропозицією та попитом на робочу силу, що вважається стратегічним завданням, яке має бути вирішене кращим прогнозуванням потреб у компетентностях, щоб відповідні установи та стейкхолдери могли пристосувати свої навчальні плани до реальних потреб ринку праці, кар'єрних можливостей молодих людей.

Постановка цих завдань зумовлена тим, що конкурентоспроможність європейської економіки вимагає якісно нових робочих місць, адже з 2012 року почалося зменшення кількості людей працездатного віку. Іншими словами, забезпечення соціальних систем потребує збільшення кількості працюючих.

Слід наголосити, що даній програмі передувала прийнята у 2008 році ініціатива «Нові компетентності для нової зайнятості», яка мала такі цілі: краще задовольняти майбутні потреби у компетентностях; пропозиції компетентностей краще узгоджувати з потребами ринку праці; подолати прірву між освітою та світом праці.

З метою реалізації даної ініціативи було заплановано і здійснено такі практичні заходи:

- прогноз європейського центру сприяння професійній освіті (CEDEFOP);
- аналіз нових тенденцій на галузевому рівні і створення секторальних рад із компетентностей;
- створення європейських рамок ключових компетентностей, було визначено вісім ключових компетентностей, необхідних для розвитку особистості в суспільстві знань;
- європейська класифікація здібностей/компетентностей, кваліфікацій та професій для різних сфер зайнятості;
- європейська рамка кваліфікацій, визначена на основі закінчення вищих навчальних закладів із метою їх кращого порівняння;
- фінансування Євросоюзом програми «Еразмус+» через Європейські соціальні фонди;

– започатковано форум «вища школа – економіка», що сприяє діалогу між підприємствами, закладами освіти та підготовкою фахівців.

Попри те, що назви ініціативи та плану дуже схожі, план є ширшим за змістом і охоплює Flexicurity, якість робочих місць, а також умови праці та створення умов зайнятості. Розвиток компетентностей є однією з чотирьох найважливіших сфер.

Представлений Євросоюзом звіт про вільні місця та зайнятість є одним із найважливіших інформаційних джерел для Панорами компетентностей Європейського союзу. Цей дворічний звіт показав розвиток у сферах укладання робочих угод, попит на кваліфіковані кадри в різних галузях. Крім цього, Панорама охоплює:

– аналітичні дані щодо тенденцій зайнятості, у т. ч. у відповідних галузях та з огляду на різні компетентності; аналізуються також тенденції в галузях із найбільш зростаючими професіями, презентуються перспективні аналізи на рівні окремих галузей, компетентнісні потреби та диспропорції у сфері зайнятості;

– перелік наявних на національному, європейському та міжнародному рівнях інформаційних джерел.

Перша версія Панорами планувалась передусім для відповідальних у політичній сфері, дослідників, робочих місць та фахівців. Вона дозволяє робити глибокий аналіз і розвиток політики у сфері освіти та плануванні підготовки, а також у розробці цілеспрямованих заходів, щоб ліквідувати диспропорції між пропозицією та попитом на ринку праці. Панорама потребує розширення, щоб задовольнити потреби тих, хто шукає роботу, працівників та студентів, щоб прийняти кращі кар'єрні рішення.

Програма компетентностей ЄС підтримується мережею національних центрів спостерігачів, які займаються питаннями компетентностей і диспропорцій між компетентностями і попитом, Європейським центром сприяння професійній

освіті (Cedefop) та Європейським фондом поліпшення умов життя та умов праці (Eurofound).

Панорама продовжує інші інструменти ЄС: Європейський моніторинг відкритих посад, опитування роботодавців і європейські форуми з питань компетентностей. Вона вдосконалює практичну інформацію, якою користуються більше 10 млн чол., а також повинна розширити і актуалізувати підтримку членів ЄС та різні партнерські організації.

Європейський союз представив нову стратегію під назвою «Нове осмислення освіти». В ЄС квота молодих безробітних становить 23%, тоді як вільних робочих місць нараховується 2 млн чол. Таку ситуацію необхідно радикально переосмислити. Стратегія ЄС заохочує держави-члени Євросоюзу вжити невідкладних заходів, щоб молоді люди отримали необхідні для ринку праці знання, навички та компетентності й були досягнуті цілі зростання зайнятості.

Комісар ЄС з освіти, культури, багатомовності і молоді Андрулла Вассіліу зазначила, що «Нове осмислення освіти» охоплює не тільки фінансування. Напевно, має більше інвестуватись також у модернізацію освітніх систем, щоб гнучко реагувати на реальні потреби сучасного суспільства. В Європі буде досягнуто поступального росту, якщо наші освітні системи будуть випускати висококваліфікованих працівників, здатних до багатосторонньої зайнятості, які можуть розвивати інновації та володіти духом підприємництва. Суттєве значення мають ефективні, цілеспрямовані інвестиції, оскільки при скороченні заходів для освіти не можна досягти необхідних цілей.

Європейська комісія закликала зробити акцент в освіті на результатах навчання, тобто на отриманих студентами знаннях, навичках і компетентностях. Отже, тепер недостатньо просто провести певний час у певному вищому навчальному закладі. При цьому виникла потреба в тому, щоб приділити більше уваги і надолужити задоволення потреб у базових навичках читання, письма і рахунку, а також у розвитку духу

підприємництва та ініціативи з більшим урахуванням нових компетентностей.

Для того, щоб освіта більше відповідала потребам студентів та ринку праці, необхідно також модернізувати й адаптувати методи оцінювання. Водночас в усіх сферах навчання необхідно посилено застосовувати інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ), матеріали для викладання та навчання (Open Educational Resources; OER). Викладачам слід піднімати на необхідний рівень свої знання та навички шляхом регулярного підвищення кваліфікації. Стратегія закликала держави-члени ЄС тісніше пов'язати освіту та світ праці, інтегрувати в університетське навчання підприємницьку діяльність і через професійну практику прививати молодим людям смак до трудового життя. Міністри освіти країн ЄС мають також посилити співпрацю на національному та європейському рівнях з організації навчання на робочому місці.

Водночас пропонується ввести новий критерій для вивчення іноземних мов, визначити напрямки оцінювання і подальшого розвитку підприємницької освіти та методик оцінювання ефективності використання в навчанні інформаційних і комунікаційних технологій та відкритих освітніх ресурсів.

У стратегії ЄС зазначалося, що ключовим фактором продуктивності в Європі є кваліфікації і слід брати до уваги, що скрізь у світі вже поліпшилась якість освіти і пропозиції кваліфікацій. За попередніми прогнозами, у 2020 році більше двох третин робочих місць в ЄС вимагатимуть кваліфікацій і лише 18% припадатимуть на малокваліфікованих працівників.

На даний час 73 млн європейців, тобто 25% дорослих мають тільки дещо вищий від низького освітній рівень. Майже 20% 15-річних дітей мають недоліки (дефіцити) в читанні та письмі, а в п'яти країнах ЄС більше 25% 15-річних мають погані результати в читанні та письмі (Болгарія – 41%,

Румунія – 40%, Мальта – 36%, Австрія – 27,5% і Люксембург – 26%). Високим залишається рівень тих, хто залишає школу і перериває навчання (Іспанія – 26,5%, Португалія – 23,2%), завданням Євросоюзу є знизити цей показник до 10%. Менше 9% дорослих беруть участь у навчанні упродовж життя, мета ЄС – 15%.

Рекомендації ЄС щодо даної стратегії спираються на результати оцінки професійного та загального навчання й перспективи щодо наявних пропозицій кваліфікацій.

Таким чином стратегія «Нові підходи до освіти» на всіх рівнях освіти привертає велику увагу до розвитку компетентностей та основних навичок. Це стосується особливо підприємницьких та цифрових компетентностей.

Умовою соціального прогресу та економічного розвитку є розширення доступу до вищої освіти. У зв'язку з цим вживаються національні заходи для адаптації розширення загального доступу до якісної вищої освіти, в ЄПВО ведеться робота з метою поліпшення показників відносно завершення вищої освіти. В умовах значної різноманітності європейського населення необхідно забезпечити представництво всіх соціальних груп у сфері вищої освіти, зменшення нерівності й надання адекватної підтримки студентам, послуг, консультацій і керівництв, альтернативних шляхів доступу, включаючи визнання попереднього навчання.

Студентоцентричне навчання, (навчання з фокусом на студентах), характеризується інноваційними методами викладання, які охоплюють студентів як активних учасників процесу навчання, без них важко створити продуктивне і творче середовище для роботи і викладання. Отже вища освіта повинна стати відкритим процесом, в якому студенти розвивають свою інтелектуальну незалежність і особисті здібності разом з отриманням знань та навичок шляхом академічного навчання й наукової роботи. Таким чином у студентів формується здатність критично розглядати і оцінювати різні ситуації та вживати адекватні дії.

Важливим компонентом формування довіри і зміцнення привабливості Європейського простору вищої освіти є забезпечення якості, включаючи пропозиції щодо так званої міжнародної освіти. Крім цього, пропонується, зберігаючи відповідальність суспільства за якість вищої освіти, залучати в цей процес ширше коло зацікавлених сторін і безпосередніх учасників. Очевидно, що Європейські стандарти і положення із забезпечення якості навчання будуть переглядатися стосовно їх уточнення і чіткішого застосування на практиці, включаючи обсяг пропонованих стандартів. Знаходять підтримку експертизи з боку незалежних агентств забезпечення якості та розширення їх діяльності у всьому Європейському просторі вищої освіти при узгодженні з національними вимогами та умовами.

В умовах збереження відповідальності суспільства за вищу освіту слід вести відкритий діалог із питань фінансування й управління й даною сферою; розвитку відповідних фінансових інструментів та більш ефективного управління та адміністрування. Водночас соціальна відповідальність вищої школи, на наш погляд, не зводиться до виконання чинного законодавства, певних постанов уряду, рішень Міністерства освіти і науки тощо і не передбачає принизливого звітування, постійних перевірок, що відволікають від науково-педагогічної роботи. Така практика в наш час замінюється продуктивним діалогом, взаємною відповідальністю і співпрацею державних органів, суспільства та вищих навчальних закладів із чітко визначеними правами, що уможливорює ефективність та взаємний контроль.

Свою соціальну відповідальність вищі навчальні заклади реалізують саме через активну взаємодію з підприємствами, фінансовими й банківськими установами та іншими діловими партнерами. Нинішня організаційна структура Болонського процесу характеризується співпрацею між урядами, академічною спільнотою, з її представницькими організаціями та іншими стейкхолдерами і вважається придатною для виконання поставлених завдань.

Отже, оскільки вища освіта відіграє ключову роль при переході від індустріального суспільства до суспільства, що базується на знаннях, в гру вступають багато суб'єктів: не лише професори та студенти, а й відомства та соціальні партнери. Скажімо, в європейських університетах на початку начального року проводиться традиційна інавгурація, головною подією якої є не посвята в студенти, а звіт ректора університету про результати діяльності, джерела фінансування та використання. Тут йдеться, перш за все, не про звичайну звітність, а про публічне інформування, діалог та взаємодію.

Важливою в цьому сенсі була декларація в Глазго (2005), що визначила основи безперервного політичного діалогу на високому рівні між університетами та органами державної влади, до якого закликав Голова Європейської комісії Хосе Мануель Баррозу. Цей діалог має сприяти забезпеченню майбутнього європейських університетів як одного з найвищих пріоритетів європейської політики. Політичний діалог між університетами і державними органами необхідний для того, щоб уряди переглянули свою роль у взаєминах з університетами, підтвердили довіру до них та їхні повноваження, розробили стимули для забезпечення підтримки і визначення напрямів розвитку сфери вищої освіти, а також більше зосереджувались на наглядових, а не на регулюючих функціях. Беручи на себе відповідальність за продовження виконання реформ, університети закликали уряди визнати необхідність часу, фінансових та людських ресурсів для забезпечення тривалої стабільності даного процесу. Водночас у Декларації в Глазго університети закликали уряди надати їм необхідний ступінь автономії для проведення реформ.

Соціальна відповідальність проявляється також у взаєминах фірм, фінансових установ і організацій із споживачами та клієнтами, конкурентами, постачальниками, працівниками, інвесторами, громадськістю, засобами масової інформації. При цьому клієнти і постачальники стоять на початку і в кін-

ці ділових процесів підприємств. Ресурси та *Vorleistungen* забезпечуються постачальниками і потрапляють як *Input* у ділові процеси. Підприємство має гармонізувати інтереси потенційних клієнтів та свої завдання. Відповідні стратегії сприяють формуванню якомога кращих *customer relations*. Якщо, наприклад, клієнти мають свої уявлення про певні продукти, їхню якість та ціни, то підприємство формує відповідні продукти, і розробляє цінову політику, виходячи з необхідності завоювання споживачів. З точки зору етичної перспективи йдеться про легітимні запити споживачів, наприклад, обіцяний продукт, що повинен мати певні якості. При цьому йдеться також про загальні моральні права. Наприклад, право на комунікацію дає громадянам право на відкриту інформацію з боку підприємств. У взаєминах із постачальникам свої уявлення про продукти формують уже не клієнти та споживачі, а відповідні підприємства. Центральне місце в ділових процесах займає конкуренція, яка включає змагання і співпрацю, суперництво і кооперацію.

Взаємини зі своїми працівниками є по суті внутрішньою справою і також мають свої суперечності. З одного боку, ущільнюється робочий час, посилюється конкуренція, зростають побоювання щодо втрати роботи тощо. З іншого боку, все більше цінуються такі чесноти, як старанність, самодисципліна, ощадність, бережливість, порядність тощо. Водночас люди прагнуть до більшої свободи вибору певного стилю життя і поведінки. Серед працівників слід вирізняти певні групи, які мають свої завдання та інтереси, їх здебільшого представляють профспілкові організації. У своїй діяльності вони спираються на положення Міжнародної організації праці.

Таким чином, стратегія розвитку загальної та професійної вищої освіти охоплює низку заходів. Перш за все, інвестиції у дану галузь повинні здійснюватись на світовому рівні при посиленні професійного практичного навчання. Державам-членам ЄС рекомендується поліпшити визнання дипломів і кваліфікацій, включаючи кваліфікації, що здобуваються за

рамками формальних систем загальної та професійної освіти. Йдеться також про повне використання наявних технологій, особливо Інтернету. Школи, вищі навчальні заклади та заклади професійної освіти повинні поліпшити доступ до освіти із широким застосуванням OER.

У Євросоюзі наголошують, що реформи мають здійснювати добре підготовлені, мотивовані викладачі з підприємницьким мисленням. Нові методи необхідно посилено впроваджувати там, де вони найкраще окупаються. Стратегія закликає на рівні країн-членів ЄС та всього Євросоюзу провести дебати з питань фінансування освіти, особливо вищої та професійної. Важливо полегшити доступ до альтернативних джерел фінансування, а також, наскільки це можливо, використання публічних коштів для мобілізації приватних та інших публічних інвестицій. Необхідне сприяння гнучким системам управління і фінансуванню вищими навчальними закладами, включаючи механізм, пов'язаний з успіхами та конкуренцією, а також із професіоналізацією внутрішнього управління. Необхідні як публічні, так і приватні інвестиції, які б сприяли плідній співпраці академічного світу та економіки.

Важливим є поліпшення умов доступу до навчання та зайнятості і шансів для просування студентів, дослідників та викладачів із країн, які не є членами Євросоюзу, у т. ч., якщо можливо шляхом зняття управлінсько-технічних проблем при оформленні віз. Актуальним завданням залишається усунення перешкод для змін напрямку між бакалавратом і магістратурою та міжнародна співпраця з міжнародним обміном.

2.3. Міжнародні та європейські стандарти вищої освіти.

Європейська та українська вища освіта, як відомо, орієнтуються на Міжнародну стандартну класифікацію освіти 2011 року. МСКО була розроблена ЮНЕСКО ще на початку

70-х років, щоб служити «інструментом» сприяння збору, компіляції та викладу статистичних даних про освіту як в окремих країнах, так і в міжнародному масштабі. МСКО прийнята Міжнародною конференцією з освіти у Женеві в 1975 році, а потім затверджена Генеральною конференцією ЮНЕСКО, коли вона затвердила Рекомендацію про міжнародну стандартизацію статистики в галузі освіти, в 1978 році в Парижі. Утім, багаторічний досвід використання МСКО національними органами освіти та міжнародними організаціями, у т. ч. ЮНЕСКО, засвідчив необхідність її оновлення.

Попередня класифікація була затверджена Генеральною конференцією ЮНЕСКО в листопаді 1997 року і охоплювала, перш за все, дві наскрізні класифікаційні змінні: ступені та сфери освіти. Таким чином МСКО:

а) покликана слугувати інструментом збору, компіляції та презентації співставних показників освіти як у рамках окремих країн, так і в міжнародному плані. Вона включає стандартні концепції, визначення та класифікації, охоплює всі можливості навчання, що мають організований і стійкий характер, у т. ч. учнів та студентів з особливими освітніми потребами;

б) є багатоцільовою системою, покликаною полегшити аналіз політики у сфері освіти і прийняття рішень та може бути використана для статистичних даних із різних аспектів освіти, зокрема щодо контингенту учнів та студентів, людських і фінансових ресурсів, рівня освіти населення країни. При цьому загальна система повинна включати визначення, що стосуються усього кола освітніх питань;

в) спочатку МСКО класифікувала освітні програми залежно від їх змісту, орієнтуючись на ступінь освіти та сферу освіти. Ці два напрямки називають «наскрізними класифікаційними змінними»;

г) зібрана відповідно до МСКО інформація може бути використана для збору статистичних даних із різних аспектів освіти, що може бути використано в прийнятті рішень тощо

(Международная стандартная классификация образования 1997. МСКО <http://www.vmurol.ua/upload/publikatsii/МК>).

Міжнародна стандартна класифікація освіти 2011 року (МСКО–2011) розроблена Інститутом статистики ЮНЕСКО. Вона була сформована у 2013 році та містить у собі, зокрема, ухвалену на 37-й Генеральній конференції ЮНЕСКО нову редакцію класифікації галузей освіти 2013 року, а також наскрізну класифікацію освітніх програм та відповідних кваліфікацій за галузями освіти та підготовки на основі предметно-змістовного підходу. При цьому, ця класифікація містить три рівні деталізації (трирівневу ієрархію) галузей освіти та підготовки, а саме: 11 «широких» галузей, 29 «вузьких» галузей та 80 «деталізованих» галузей.

Модернізована версія МСКО–2011 спрямована на подолання бар'єрів на шляху міжнародного визнання національних документів про освіту та атестацію. Вона базується на різних міжнародних конвенціях, зокрема, на:

- Європейській конвенції про еквівалентність дипломів, що ведуть до доступу в університети (1953 р.);
- Концепції про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту та вчені ступені в державах Європи (1979 р.);
- Лісабонській конвенції про визнання кваліфікацій, які відносяться до вищої освіти в Європейському регіоні (1997 р.).

Успішність МСКО як і інших міжнародних стандартів, зокрема ІСО 9000, ІСО 16000, визначається такими принципами:

- сумісність міжнародної стандартної класифікації з національними освітніми системами;
- перманентна модернізація стандартів залежно від зміни основних трендів світового розвитку;
- гнучкість, що сприяє розвитку нових напрямків освіти.

Переглянутий текст МСКО був скорочений і складається з п'яти розділів. Важливо наголосити, що завдання МСКО

полягає не в тому, щоб дати чи нав'язати нове визначення освіти. Для цілей МСКО необхідно визначити масштаб тієї діяльності, що буде охоплюватися даною класифікацією.

У контексті цілей МСКО під терміном «освіта» розуміється будь-яка цілеспрямована і систематична діяльність, що має своєю метою задоволення потреб у навчанні. Отже, під терміном «освіта» слід розуміти організовану комунікацію, що має за мету навчання і носить послідовний характер. При цьому ключові терміни трактуються так:

Комунікація – це відносини між двома або більше особами, пов'язані з передачею інформації: думок, ідей, знань, стратегій тощо.

Навчання – будь-яке поліпшення поведінки, інформованості, знань, поглядів, цінностей чи навичок.

Організована комунікація є структурно спланованою, має відповідну послідовність і передбачає наявність певного закладу, який створює навчальне середовище, а також того чи іншого методу навчання. Центральною фігурою такого методу є викладач.

Навчанню властиві елементи тривалості та безперервності, що означає послідовність.

МСКО охоплює як початкову освіту на ранніх стадіях життя людини до входження у світ праці, так і навчання протягом усього життя. Отже, освіта для цілей МСКО охоплює широке коло програм і видів освіти, що відповідають умовам даної країни: звичана освіта, освіта дорослих, формальна освіта, неформальна освіта, початкова освіта, неперервна освіта, дистанційна освіта, відкрита освіта, освіта впродовж усього життя, освіта протягом частини навчального дня, дуалістичні системи, технічна і професійна освіта, підготовка кадрів, освіта з урахуванням особливих потреб. Таким чином, у контексті МСКО освіта виключає комунікацію, яка не була б спрямована на забезпечення навчання, а також форми навчання, що не мають організованого характеру.

Варто зазначити, що МСКО забезпечує комплексні та послідовні статистичні рамки для збору і надання співставних у міжнародному плані статистичних даних із питань освіти. Йдеться про два компоненти:

- статистичні рамки для всебічного статистичного описування національних систем освіти і навчання;
- методологію, яка допомагає перетворити національні освітні програми в міжнародно співставний набір категорій відповідно до ступенів освіти та сфер освіти.

МСКО базується на трьох складових частинах:

- 1) узгоджені на міжнародному рівні концепції і визначення;
- 2) системи класифікації;
- 3) оперативне керівництво, що має необхідні вказівки і покликане забезпечити чітко визначений процес запровадження в життя даної класифікації.

Вихідною одиницею класифікації в МСКО залишається програма освіти. Програми освіти визначаються, враховуючи зміст освіти, і спрямовані на досягнення визначеної цілі чи конкретної групи завдань у сфері освіти. При цьому термін «освітня діяльність» інтерпретується ширше, ніж «курс» чи «поєднання курсів навчання». Не всі курси є частиною програми звичайної освіти. Визнається також, що МСКО має свої обмеження стосовно прямої класифікації і оцінки компетенції та кваліфікації учасників освітніх заходів. Це зумовлено тим, що не існує ніяких тісних чи універсальних зв'язків між програмами, на які записався учасник, та фактичними результатами освіти. Ще одним серйозним обмеженням класифікації ступенів освіти, що базується на програмі освіти, є складність зв'язку з певним ступенем освіти.

Слід зазначити, що деякі освітні заходи не можуть бути викладені доступно, якщо використовувати для цього поняття «програма освіти». У рамках МСКО всесвіт освіти охоплює, крім звичайної освіти, також освіту дорослих та освіту дітей з особливими потребами.

Програми освіти класифікуються наскрізним способом відповідно до ступенів і галузей. При цьому кожна перемінна є незалежною. Таким чином, кожна програма освіти може бути класифікована лише за одним показником у рамках матриці ступінь – галузь.

Ступіні пов'язані зі ступенем складності змісту певної програми не є «східцями», якими треба підніматись поступово, а швидше – концепцією. Вона базується на тому, що освітні програми можуть бути згруповані як на національному, так і на міжнародному рівнях в організований ряд категорій, які б у цілому відповідали загальному обсягу знань, навичок і здібностей, яких вимагаються від учасників.

Класифікація ступенів освіти здійснюється в ширших класифікаційних рамках, де враховуються освітня система в цілому і конкретніше – параметри, які мають вирішальне значення з точки зору тих, хто приймає рішення політичного характеру. Такі параметри вказують на загальний напрям програми, сферу освіти, організацію чи особу, які забезпечують надання освітніх послуг, місце чи умови навчання, способи надання освітніх послуг, вид чи спосіб участі.

Класифікація програм освіти за ступенями повина базуватися на змісті освіти. Проте програми навчання досить різноманітні, багатогранні і складні, що унеможлиблює однозначний висновок щодо їх приналежності до відповідного ступеня освіти.

Емпірично МСКО передбачає кілька критеріїв пошуку ступеня освіти для класифікування певної програми. При використанні критеріїв класифікації слід урахувувати, що вихідний критерій полягає у змісті освіти. Утім, при застосуванні критеріїв необхідно виявляти гнучкість при визначенні ступеня освіти. Вважається, що доки в якості критеріїв для класифікації вибраної програми відповідно до певного ступеня МСКО використовуються інституційні

перехідні пункти, вибір національних перехідних пунктів для встановлення відповідності категоріям міжнародної класифікації визначається в залежності від змісту певних програм освіти.

Зазначимо, що перший етап вищої освіти охоплює програми вищої освіти із змістом більш просунутого рівня.

Для класифікації за цим ступенем необхідно враховувати такі три додаткові параметри:

- вид програм, що поділяють їх, з одного боку, на теоретичні/науково-дослідні/підготовчі, відкривають доступ до професій з високою кваліфікацією, а, з іншого боку, програми практичної/технічної/професійної спрямованості;

- сукупна теоретична діяльність в еквіваленті навчання протягом повного навчального дня;

- становище в національній структурі дипломів (ступенів) чи кваліфікацій (першого, другого, третього ступеня, наукові дослідження).

Важливим питанням є врахування видів програм та відмінностей між ними на теоретичній основі, що дає підготовку до наукової роботи (історія, філософія, математика тощо), або доступ до професії, що вимагають високої кваліфікації (медицина, стоматологія, архітектура тощо) і тими програмами, які мають практичну, технічну і професійну спрямованість.

Організаційна структура програм вищої освіти має значні відмінності в різних країнах і тому немає єдиного критерія. Вважається, що програми ступеня 5А МСКО є програмами вищої освіти, переважно теоретичного характеру, які призначені для забезпечення достатньої кваліфікації при отримання доступу до новітніх науково-дослідних програм і професій та професій із високими вимогами. Вони повинні відповідати таким критеріям:

- мати мінімальну сукупну теоретичну тривалість (на рівні вищої освіти), еквівалентну трьом рокам очного навчання, хоча насправді навчання триває 4 і більше років;

– викладацький склад повинен мати високий науковий рівень;

– можуть бути пов'язані з завершенням наукового проєкту чи написанням дисертації;

– дають рівень освіти, необхідний для роботи за професією з високою кваліфікацією.

Що стосується сукупної теоретичної діяльності, то для початкових програм вищої освіти вона є просто теоретичним еквівалентом очного навчання за цими програмами. Для програм, які вимагають закінчення інших програм вищої освіти, сукупна діяльність розраховується складанням мінімальних вступних вимог програми (тобто еквівалент попередньої очної вищої освіти в роках та еквівалента тривалості програми).

Окремим параметром МСКО є Національна структура дипломів (ступенів) і кваліфікацій як важливий перехідний пункт в освіті чи на ринку праці. Наприклад, в одній країні студент завершує трирічну програму навчання на ступінь бакалавра і отримує широкий доступ до занять і можливостей для подальшої освіти. В іншій країні, де немає різниці між першим і другим університетським ступенем, студент отримує кваліфікації, що користуються попитом, тільки після завершення повних чотирьох чи п'яти років навчання.

У деяких країнах студенти, які починають здобувати вищу освіту, поступають безпосередньо на потік, що забезпечує просунуту науково-дослідну кваліфікацію.

Варто розглянути також ступінь 6 – другий етап вищої освіти, що веде до просунутої наукової кваліфікації. Цей ступінь призначений для програм вищої освіти, які ведуть до присвоєння просунутої кваліфікації у сфері наукових досліджень. Для визначення цього ступеня беруться до уваги такі критерії:

1. Основний – захист дисертації, що дозволяє опублікувати її як результат оригінальних досліджень, і вважається внеском у розширення знань.

2. Допоміжний критерій полягає в тому, що програма го-тує випускників до професорсько-викладацької роботи.

Слід нагадати, що сфери освіти у порівнянні з першим варіантом МСКО були змінені. На даний час в МСКО на-раховується 25 сфер освіти тоді як у першому варіанті була 21 сфера. При цьому ЮНЕСКО має намір включати в МСКО нові сфери освіти з урахуванням виникнення відповідних потреб.

Необхідними є загальні програми, які охоплюють:

- базові програми (донавчальні, дошкільні, елементарні початкові, середні тощо);
- грамотність та навички рахунку (проста і функціональ-на грамотність, навички рахунку);
- розвиток особистості (розвиток особистих навичок, тоб-то біхевіористських здібностей).

У рамку МСКО включені такі розділи: освіта; гуманітар-ні науки і мистецтво; гуманітарні науки; соціальні науки, бізнес і право тощо.

Глосарій МСКО передбачає такі поняття:

Курс – спланована серія навчальних занять із певного переліку навчальних дисциплін із метою набуття навичок, що пропонуються освітнім закладом і в яких беруть участь одна чи більше осіб.

Формальна освіта – надається в рамках системи, яка охо-плює школи, коледжі, університети та інші офіційні освітні заклади.

Неформальна освіта – організований навчальний процес, що може здійснюватися як у рамках, так і поза рамками освітніх закладів і охоплює різні вікові групи.

Термін «Освіта осіб з особливими потребами» прийшов на зміну терміну «спеціальна освіта», який раніше розуміли як освіту дітей із фізичними та розумовими вадами.

Освіта дорослих – комплекс, обмежений рамками орга-нізованого освітнього процесу, незалежно від його змісту, рівня і методів освіти.

Отже, важливим інструментом національних стандартів освіти є Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО). По суті вона є рамковим документом, який уможливує уніфікацію необхідних статистичних даних у сфері освіти, що забезпечує співставність національних показників.

У документі дається визначення Міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО) як частини Міжнародної системи соціальних та економічних класифікацій Організації Об'єднаних Націй. МСКО є класифікацією, що здійснює керівництво упорядкуванням освітніх програм і відповідних кваліфікацій за рівнями і галузями освіти. Таким чином, МСКО класифікує освітні програми за їх змістом із використанням двох наскрізних класифікаційних змінних: рівнів освіти та галузей освіти.

Вихідною одиницею класифікації МСКО є національна (і субнаціональна) освітня програма та відповідні визнані освітні кваліфікації. В МСКО освітня програма визначається як єдиний комплекс чи послідовність видів освітньої діяльності або комунікації. Цілі МСКО полягають у вдосконаленні знань, навичок та компетентностей і, як правило, пов'язані з підготовкою до навчання на більш високому рівні.

Освітня діяльність класифікується як цілеспрямована діяльність, що передбачає певну форму комунікації, спрямовану на навчання. У свою чергу, комунікація означає взаємодію двох або кількох осіб чи якогось посередника, які залучені у процес передачі інформації (повідомлень, ідей, знань, принципів тощо). Комунікація може бути вербальною і невербальною, безпосередньою/особистою, опосередкованою/на відстані й може здійснюватися із залученням різноманітних засобів та каналів спілкування.

Навчання визначається як індивідуальне отримання знань чи модифікація інформації, знань, розуміння, світо-

сприйняття, ціннісних установок, навичок, компетентностей чи поведінки на основі досвіду, практики, навчання чи викладання.

Організованим навчанням є таке, що структурно чи певною мірою послідовно сплановане для досягнення явно чи неявно визначених цілей. При цьому має бути відповідна установа як постачальник, що створює умови для навчання і застосування методів навчання, в рамках яких здійснюється комунікація.

Цілеспрямований навчальний процес характеризується тривалістю і безперервністю. Визначення освітньої програми в МСКО враховує різноманітні можливості, доступні в різних країнах, для досягнення співставності програм на міжнародному рівні. У рамках навчальної програми освітня діяльність може бути також укомплектована за підкомпонентами, такими як описуються як «курси», «модулі», «розділи», і/чи «предмети».

Термін «кваліфікація» в МСКО вживається як синонім терміна «атестат» про освіту, а поняття «сертифікат», «ступінь» чи «диплом» розглядаються як типи кваліфікації.

В МСКО–2011 подана уточнена класифікація кваліфікацій, отриманих шляхом практичного набуття навичок, знань і компетентностей.

У документі визначаються програми, які охоплюють кілька рівнів МСКО, дослідницькі програми в рамках одного рівня та модульні програми. Йдеться про необхідність визначення точки переходу від одного рівня МСКО до іншого.

Модульні програми дозволяють студентам гнучко планувати процес отримання знань за рахунок поєднання різних курсів чи модулів.

МСКО–2011 охоплює освітні програми формальної і неформальної освіти, доступні індивідууму протягом усього життя. Водночас МСКО не займається освітніми програмами інформального, випадкового чи несистемного навчання, а також невизнаними кваліфікаціями.

Інституціоналізованою освітою вважається така, при якій організація надає комплексні умови для освіти. Формальна освіта, як правило, організовується в закладах, створених для отримання очної освіти учнями/студентами в системі, що забезпечує безперервність переходу від однієї освітньої програми до іншої. Така освіта називається попередньою освітою, або формальною освітою людей до їх першого виходу на ринок праці.

Неформальна освіта – освіта, що інституціоналізована, цілеспрямована та спланована якоюсь особою чи організацією, вона є альтернативою формальній освіті. Інформальне навчання визначається як форми навчання, що є цілеспрямованими чи старанно спланованими, але не інституціоналізованими. Випадкове чи несистемне навчання може стати побічним продуктом повсякденної діяльності.

Основними наскрізними класифікаційними змінними МСКО є рівні та галузі освіти.

Поняття «рівні освіти» представлене упорядкованим набором категорій, призначених для класифікації світніх програм відповідно до градації навчального досвіду, знань, навичок і компетентностей. Поняття «рівень МСКО» відображає ступінь складності та спеціалізації змісту освітньої програми від простого до складного.

Професійна/професійно-технічна освіта визначається як освітні програми, що розробляються для набуття знань, навичок та компетентностей для занять певним видом чи видами професійної діяльності.

Загальна освіта визначається як освітні програми, що розробляються для розширення загальних знань, розвитку навичок і компетентностей, навичок читання, письма і рахунку.

МСКО охоплює освітні програми формальної і неформальної освіти (за винятком випадкового і несистемного навчання), що доступні індивідам упродовж життя. Міжна-

родна стандартна класифікація освіти включає паралельні схеми кодування освітніх програм (МСКО-ПРОГРАМИ або МСКО-П) та рівні отриманої освіти (МСКО-РІВЕНЬ, або МСКО-Р). Зазначимо, що для освітніх програм та для рівня освіти використовується система тризначного кодування. Відповідальність за розвиток, підтримку, оновлення і перегляд даної класифікації несе Інститут статистики ЮНЕСКО (<http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002116/211619r.pdf>; МСКО <http://www.vmurol.ua/upload/publikatsii/MK>; https://de.wikipedia.org/wiki/Europ%C3%A4ischer_Qualifikationsrahmen).

Європейська рамка кваліфікацій покликана зробити порівнюваними професійні кваліфікації і компетентності, щоб кваліфікаційні системи країн – членів ЄС сприяли порівнюваності дипломів для роботодавців, громадян та установ. Таким чином працівники та студенти могли б бути корисними зі своїми кваліфікаціями в інших європейських країнах. У квітні 2008 року Європейський парламент та Європейська рада прийняли рекомендації, які є обов'язковими для держав – членів ЄС.

ЄРК визначає низку рівнів освіти, які характеризують спектр результатів освіти. Кожен рівень містить певні критерії, що описують стан знань, навичок та компетентностей. Під знаннями розуміють знання теорії та фактів. Навички можуть мати когнітивну природу (здатність до вирішення проблем, креативне мислення тощо) або бути практичними (використання інструментів та матеріалів). Компетентність у контексті Європейської рамки кваліфікацій включає два аспекти відповідальність та самостійність. ЄРК поділяється на вісім сходинок, які ведуть від базових знань і навичок (сходинка 1) до оволодіння спеціалізованими знаннями високого рівня (сходинка 8). Три вищі рівні відповідають трьом визначеним у Європейському просторі вищої освіти циклам завершення навчання: бакалавр, магістр та захист дисертацій.

МІЖНАРОДНА СТАНДАРТНА КЛАСИФІКАЦІЯ ОСВІТИ

Рівень ЄКР	Кваліфікаційна рамка для ЄПВО	Знання	Навички	Компетентності
1	Основи загальних знань	Основи загальних знань	Основні навички, які необхідні для виконання простих завдань	Робота або навчання під прямим керівництвом у попередньо структурованому контексті
2	Основні знання фактів у сфері праці або навчання	Основні знання фактів у сфері праці або навчання	Основні когнітивні та практичні навички, які необхідні для використання відповідної інформації, щоб виконувати завдання і вирішувати проблеми	Робота чи навчання під керівництвом із певною мірою самостійності
3	Знання фактів, основ, процесів і загальних понять у сфері праці або навчання	Знання фактів, основ, процесів і загальних понять у сфері праці або навчання	Низка когнітивних і практичних навичок для виконання завдань і вирішення проблем, із вибором і використанням основних методів, інструментів, матеріалів та інформації	Відповідальність за виконання робочих та навчальних завдань; під час вирішення проблем адаптування власної поведінки до відповідних умов

4		Широкий спектр теоретичних і фактичних знань у сфері праці та навчання	Низка когнітивних та практичних навичок, які необхідні для вирішення спеціальних проблем у сфері праці або навчання	Самостійна діяльність у рамках параметрів дій у контексті праці та навчання, які як правило, відомі, однак можуть змінюватись; споглядання за рутинною роботою інших осіб, однак при цьому береться певна відповідальність за оцінювання і поліпшення трудової та навчальної активності
5	Коротко-термінові курси	Широкі, спеціалізовані знання теорії та фактів у сфері праці або навчання, а також усвідомлення меж цих знань	Широкі когнітивні та практичні навички, необхідні для того, щоб розробляти креативне розв'язання абстрактних проблем	Керівництво і нагляд у роботі, чому і навчальному контексті, в якому виникають непередбачувані зміни; перевірка і розвиток власного результату та результату інших осіб
6	Перший навчальний цикл (бакалавр)	Просунуті знання у сфері праці або навчання із застосуванням критичного розуміння теорій та положень	Просунуті навички, які дозволяють виявити оволодіння фахом та здібності до інновацій, а також необхідні для розв'язання проблем в спеціалізованій робочій або навчальній сфері	Керівництво комплексною фактовою чи професійною діяльністю або проектами; відповідальність за прийняття рішень у непередбачених контекстах праці або навчання; відповідальність за професійний розвиток окремих осіб і груп

7	Другий навчальний цикл (магістр)	Високоспеціалізовані знання, що частково пов'язані з новітніми знаннями у сфері праці або навчання як основа для інноваційних підходів або досліджень; критична свідомість для питань знань у певній сфері та між різними сферами	Спеціалізовані навички у сфері розв'язання проблем, досліджень і/або інновацій для отримання нових знань та Verfahren, а також інтеграція знань з різних сфер	Leitung und Formulierung komplexer, unvorhergesehener Arbeits- und Lernkontexte, die neue Strategien erfordern; Flexibilität bei der Umsetzung von Projekten und Aufgaben; Fähigkeit, Verantwortung zu übernehmen und zu delegieren; Fähigkeit, in einem Team zu arbeiten und zu kommunizieren; Fähigkeit, in einem Team zu arbeiten und zu kommunizieren; Fähigkeit, in einem Team zu arbeiten und zu kommunizieren
8	Третій навчальний цикл (PhD)	Ключові знання в робочій або навчальній сфері та на стику різних сфер	Набільш просунуті і спеціалізовані навички та методи, у т. ч. синтез та оцінювання, для розв'язання центральних питань у сферах досліджень і/або інновацій та для розширення чи нового визначення наявних знань або професійної практики	Fachliche Autorität, Kompetenz, Innovationsfähigkeit, Selbstständigkeit, wissenschaftliche Integrität und Konsequenz in der Arbeit; Fähigkeit, in einem Team zu arbeiten und zu kommunizieren; Fähigkeit, in einem Team zu arbeiten und zu kommunizieren; Fähigkeit, in einem Team zu arbeiten und zu kommunizieren

([http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:International_standard_classification_of_education_\(ISCED\)](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:International_standard_classification_of_education_(ISCED)));

<http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf> *International Standard Classification of Education ISCED 2011*).

Щоб ЄРК можна було застосувати в різних системах, кваліфікаційні рівні базуються виключно на результатах навчання, тобто на тому, що знає і може студент, що визначається тривалістю чи характером навчального закладу.

Результати навчання – здобуті в рамках навчального процесу або інформальним шляхом знання, навички і здібності.

Європейська кваліфікаційна рамка створює умови для розвитку діяльності національних систем вищої освіти, що, однак, не виключає певних дискусій, зокрема з питань професійної підготовки. Адже, як відомо, підпорядкування вимогам ЄКР є прозорим інструментом без юридичних обов'язків.

Слід наголосити, що розробка національної системи є довгостроковим проектом, який вимагає певної координації політики відповідних міністерств і відомств, необхідного правового поля, інституціональних механізмів.

Отримуючи сертифікат про проходження європейської кваліфікаційної атестації, в якому зазначається кваліфікаційний рівень, унікальний і зрозумілий для всіх країн Євросоюзу, український фахівець стане затребуваним на Європейському ринку праці.

Закон України «Про вищу освіту» (стаття 10) визначає стандарт вищої освіти як сукупність вимог до змісту та результатів діяльності вищих навчальних закладів у межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій. Стандарти визначають і оцінюють якості змісту та результати освітньої діяльності вищих навчальних закладів. Стандарти вищої освіти ставлять такі вимоги до освітніх програм: обсяг кредитів ЄКТС; перелік компетент-

ностей випускника; нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання; форми атестації здобувачів вищої освіти; вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

На основі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми за кожною спеціальністю вищій навчальний заклад має розробляти навчальний план, що визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Для конкретизації планування навчального процесу складається робочий навчальний план. У межах ліцензованої спеціальності вищій навчальний заклад може запроваджувати відповідні спеціалізації.

Стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю розробляються Міністерством освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, а також галузевих об'єднань організацій роботодавців і затверджує їх за погодженням із Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Рамки кваліфікацій є необхідними для тих, хто здобуває вищу освіту і хто користується кваліфікаціями, а також для роботодавців. Адже йдеться про здатність фахівців до виконання конкретної роботи відповідної кваліфікації. У зв'язку з цим, рамки кваліфікацій більше стосуються не процесу викладання і навчання, а результатів навчання. Утім, рамки кваліфікацій виступають певними орієнтирами для осіб, які навчаються, розробників стандартів вищої освіти, навчальних програм, а також компетентних національних органів. Таким чином рамки кваліфікацій допомагають студентам здобувати бажану кваліфікацію і водночас сприяють мобільності на міжнародному рівні.

У Європейському просторі вищої освіти рамки кваліфі-

кацій поділяються на Європейські метарамки кваліфікацій (Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти) та Європейську рамку кваліфікацій для навчання впродовж життя і запроваджуються на загальноєвропейському та національному рівнях. Водночас із метою визначення загальних вимог до результатів навчання за галузевими ознаками, запроваджуються галузеві рамки кваліфікацій. Усі країни – учасниці Болонського процесу взяли певні зобов'язання і до 2010 року повинні були розробити національні рамки кваліфікацій, які б відповідали Рамці кваліфікацій Європейського простору вищої освіти.

Процес розробки Національної рамки кваліфікацій може бути зведений до найважливіших етапів. Перш за все, необхідно прийняти рішення про початок розробки НРК, визначити порядок денний, цілі НРК. З метою організації процесу слід визначити зацікавлені сторони, створити робочі групи. Далі постає питання проектування відповідної структури – рівнів, дескрипторів (способів описання) результатів навчання та кредитного виміру. Ухваленню НРК, що відбувається відповідно до національного законодавства, передують різні консультації, національна дискусія й узгодження проекту із зацікавленими сторонами. Адміністративним чином ставляться завдання відносно імплементації НРК уповноваженими державними органами. Наступним етапом є імплементація на інституційному рівні – впровадження навчальних програм, включення кваліфікацій до НРК (національної структури кваліфікацій), акредитація або інші адекватні процедури із забезпечення якості кваліфікацій. Заключною фазою цього процесу є так звана самосертифікація, що передбачає верифікацію сумісності з Рамкою кваліфікації ЄПВО, співставлення з Болонськими циклами, а також звіт про самосертифікацію; реалізація пілотних проектів. С.7 звіту

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 1727-р «Деякі питання розроблення На-

ціональної рамки кваліфікацій» були визначені завдання Міністерства освіти і науки України та Міністерства праці та соціальної політики України, а також інших центральних органів виконавчої влади щодо утворення міжвідомчої робочої групи з питань розроблення та впровадження НРК. Це стало формальним підґрунтям для початку розроблення НРК в Україні.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 3 листопада 2010 року № 1054 «Про створення робочих груп із розроблення Національної рамки кваліфікацій» були сформовані робочі групи з підготовки Національної рамки кваліфікацій. Наступним кроком стало ухвалення постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2010 року № 1225 «Про утворення міжвідомчої робочої групи із питань розроблення та впровадження Національної рамки кваліфікацій».

Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» НРК містить у собі опис десяти кваліфікаційних рівнів (від 0 до 9), що включають усі рівні вітчизняної системи освіти. У цілому, прийнята система дескрипторів НРК узгоджується як з Європейською рамкою кваліфікацій для навчання впродовж життя, так і з Рамкою кваліфікації Європейського простору вищої освіти.

Імплементация Національної рамки кваліфікацій в Україні розпочалася після прийняття спільного наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерства соціальної політики України від 20.04.2012 року №488/225 «Про затвердження Плану заходів щодо впровадження Національної рамки кваліфікацій». Згодом був ухвалений наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 28.05.2012 року № 634 «Про створення робочої групи із розроблення стратегії розвитку національної системи кваліфікацій», відповідно до якого була сформована робоча група з питань розробки стратегії розвитку національної системи кваліфікацій.

У листопаді 2013 року Загальними зборами Національної академії педагогічних наук України був прийнятий проект Концепції Національної стандартної класифікації освіти України. Вона містить у собі проект вітчизняної класифікації галузей освіти та підготовки НСКО-Г, що включає 11 «широких» галузей, 29 «вузьких» галузей та 80 «деталізованих» галузей. У проекті НСКО-Г галузь освіти і підготовки визначається основним предметним змістом. Основний предмет програми або кваліфікації визначається тією деталізованою галуззю (спеціальністю), на яку витрачається більша частина академічних кредитів або запланованого навчального часу.

Для визначення «спорідненості» освітніх програм або кваліфікацій планується використовувати такі критерії:

а) теоретичний зміст (ідеї та поняття, які застосовуються для пояснення фактів та прогнозування результатів);

б) цілі навчання (наміри з використання набутих знань, умінь, інших компетентностей);

в) об'єкти інтересу (феномени, проблеми або явища, що вивчаються);

г) методи і засоби (процедури для навчання та застосування набутих знань, умінь, інших компетентностей);

д) інструменти та обладнання (пристрої та прилади, що вивчаються особою для використання).

Отже, формування галузевої класифікації освіти є передумовою для створення якісних стандартів вищої освіти та, відповідно, якісних освітніх програм. У січні 2015 року був оприлюднений проект Постанови Кабінету Міністрів України щодо переліку галузей знань і переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. З урахуванням того, що стандарти вищої освіти мають розроблятися за спеціальностями, функція галузевої класифікації має бути покладена саме на перелік галузей знань. Затвердження Кабінетом Міністрів України переліків галузей знань та спеціальностей створить передумови для розроб-

лення кваліфікацій та відповідних нових стандартів вищої освіти, а також підготовки галузевих рамок кваліфікацій. Слід зазначити, що галузеві рамки кваліфікацій можуть надавати узагальнений опис кваліфікацій, які можуть здобуватися за різними освітніми програмами в межах кожної із спеціальностей відповідної галузі знань, а також за міждисциплінарними освітніми програмами.

Упровадження Національної рамки кваліфікацій в Україні ускладнюється питаннями, які стосуються нормативно-правового, методичного, інформаційного та кадрового забезпечення. Так, наприклад, описи освітньо-кваліфікаційних рівнів, що наведені у Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 року № 65, не відповідають описам кваліфікаційних рівнів НРК та вимогам до відповідних освітніх рівнів, що визначені Законом України «Про вищу освіту».

Порівняння цих вимог з описами кваліфікаційних рівнів НРК та описами циклів вищої освіти Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти дозволяє констатувати суттєву розбіжність між вимогами до окремих освітньо-кваліфікаційних рівнів та описами відповідних кваліфікаційних рівнів у рамках кваліфікації.

Так, наприклад, вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, що визначені у Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), не відповідають у повному обсязі вимогам до 6-го кваліфікаційного рівня НРК і першого циклу в Європейському просторі вищої освіти. Водночас вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, які визначені у Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), більше відповідають вимогам 6-го кваліфікаційного рівня НРК і першого циклу Європейського простору вищої освіти.

Слід нагадати, що кваліфікація бакалавра у Європейському просторі вищої освіти та в Законі України «Про

вищу освіту» зіставляється саме з першим циклом вищої освіти та 6-м рівнем НРК. Однак, рівень бакалавра в Україні трактувався як рівень базової вищої освіти, а кваліфікація бакалавра передбачала здатність до вирішення типових професійних завдань, що, до речі, стосується і кваліфікація молодшого спеціаліста. Разом із тим 6-й рівень НРК передбачає здатність до вирішення складних професійних завдань і управління комплексними проектами. Отже, забезпечення відповідності кваліфікації вітчизняного бакалавра 6-му рівню НРК і першому циклу вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти вимагає суттєвих змін у концепції підготовки бакалаврів.

Зрозуміло, що результати навчання, які будуть визначені у нових стандартах вищої освіти, повинні відповідати вимогам 6-го рівня НРК. А це, у свою чергу, вимагатиме певних змін у змісті освіти та організації підготовки бакалаврів. З іншого боку, стандарти вищої освіти базувалися на меншому, порівняно з Рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти та НРК, наборі характеристик – знаннях, уміннях та навичках. Тому для забезпечення порівнянності вітчизняних кваліфікацій вищої освіти з НРК необхідно сформулювати їх описи на основі дескрипторів НРК. Це питання розглядалося під час міжнародного семінару «Кваліфікаційні стандарти для Національної рамки кваліфікацій в Україні» у лютому 2015 року.

Реформування структури і змісту стандартів вищої освіти та формування відповідних освітніх програм на основі компетентнісного підходу вимагають також відповідного кадрового забезпечення. Зокрема, викликає стурбованість невисокий рівень поінформованості науково-педагогічного персоналу вищих навчальних закладів щодо рамок кваліфікацій, сучасних підходів до формування стандартів вищої освіти та освітніх програм, застосування інших інструментів ЄПВО. Для досягнення відповідного рівня кадрового забезпечення необхідно реалізувати в повному обсязі комп-

лекс заходів з інформаційного та кадрового забезпечення впровадження НРК.

При цьому варто брати до уваги, що розробка галузевих рамок кваліфікацій може значно сприяти системності та узгодженості освітніх стандартів за галузевою ознакою і тим самим – якості стандартів вищої освіти та освітніх програм вищих навчальних закладів.

2.4. Інституційне забезпечення політики вищої освіти ЄС.

Європейська політика вищої освіти значною мірою спирається на діяльність відповідних міністерств, агентств із забезпечення якості, вищих навчальних закладів, ректорських конференцій та інших установ і організацій.

До кращих у Європі належить вища освіта Швеції. Варто нагадати, що за рівнем інтенсивності досліджень та розвитку Швеція займає лідируючі позиції. Вищі навчальні заклади країни акцентують увагу на відповідальному навчанні, а модель навчання базується на лозунгові «Свобода і відповідальність». Це означає, що студенти мають менше навчальних годин порівняно з іншими країнами і навчаються головним чином індивідуально або в групах. Атмосфера у вищих навчальних закладах характеризується невимушеними, неформальними стосунками між студентами і викладачами. Упродовж останніх років рівень освіти у Швеції суттєво зріс. Так, наприклад, у 2012/2013 навчальному році на вступ до університетів подали заяви 403 тис. абітурієнтів, з яких 257 тис. були прийняті. Вища освіта у Швеції фінансується за рахунок податків. При цьому плата за навчання була збільшена для студентів із тих країн, які не є членами Європейського союзу і не належать до Європейського економічного простору.

Уряд вважає, що шведська вища освіта на міжнародному рівні повинна вирізнятися високою якістю та хорошими умовами навчання, а не безкоштовністю. Людям, які не мо-

жуть вносити оплату за навчання, уряд створює можливості для навчання за рахунок двох стипендіальних програм., Відповідальним за надання коштів у сумі 100 млн шведських крон на рік є Шведський інститут. Ця програма призначена для особливо обдарованих студентів із країн, що розвиваються, щоб вони могли покривати витрати на проживання і оплатити навчання. Інша програма стосується здібних студентів із країн, які не належать до ЄС та Європейського економічного простору. Кошти на фінансування цієї програми у сумі 60 млн крон виділяє Шведська рада університетів та вищих навчальних закладів. Загальну відповідальність за вищу освіту та дослідження у Швеції несуть риксдаг (парламент) та уряд, які приймають рішення щодо основних напрямків та розподілу коштів. Відповідно вирішення завдань освіти і досліджень належить до повноважень Міністерства освіти і досліджень.

Наприклад, в Іспанії формуванням і здійсненням національної політики у сферах освіти, спорту та університетів опікується Міністерство освіти і науки. У його структурі є також Генеральна дирекція університетів, яка відповідає за управління вищою освітою, зокрема розвиток інноваційної політики і визначення головних критеріїв поліпшення вищої освіти. Вона приймає рішення щодо координації вищої освіти і загального нагляду за вищими навчальними закладами, контролює визнання дипломів, наукових ступенів та звань, які надають приватні та церковні університети.

Серед завдань Генеральної дирекції – загальні стратегічні питання підготовки у сфері вищої освіти, мобільність, поліпшення й актуалізація змісту післядипломної освіти та докторантури (аспірантури). Водночас цей орган сприяє розвитку європейського простору вищої освіти і координує міжнародні програми, приймає рішення відносно процесу оцінювання, інновацій та підвищення якості, сприяє якості освітніх послуг університетів тощо.

При міністерстві діє державний секретаріат університетів

та досліджень, який відповідає за координацію, підтримку та нагляд за діяльністю із питань організації, планування і регламентування вступних іспитів до університетів. Особливості іспанської системи освіти полягають у її децентралізації. На національному рівні діють Міністерство освіти і науки та Міністерство освіти, культури і спорту, Державний секретаріат університетів та досліджень, Дирекція професійної освіти, Національна агенція забезпечення якості та акредитації, Конференція ректорів іспанських університетів, Координаційна рада університетів, Державна рада освіти, Загальна рада професійної освіти, Генеральна дирекція університетів, Національний інститут кваліфікацій.

В Австрії центральним органом виконавчої влади, який відповідає за стан вищої освіти, є Федеральне міністерство освіти, науки і культури. Керівництво міністерством здійснює міністр, а генеральний секретар координує роботу різних структурних підрозділів. У міністерстві працюють управління загальної освіти, професійної освіти, права, культури, післядипломної освіти, вищої освіти і досліджень. Міністерство переважно виконує функцію нагляду щодо освітніх закладів.

В Італії питаннями вищої освіти займається Міністерство університетів та досліджень. До сфери відповідальності відомства належать наступні питання: планування наукових досліджень та заходів з вищої освіти, орієнтація і координація діяльності вищих навчальних закладів, загальне регулювання та фінансування, нагляд і оцінювання, європейська «конвергенція» та міжнародна інтеграція системи вищої освіти, умови доступу до навчання у вищих навчальних закладах, оцінювання та підтримка досліджень.

У Франції Міністерство вищої освіти і науки не прагне підпорядкувати собі всі вищі навчальні заклади країни. Так, більшість спеціалізованих вищих навчальних закладів контролюються відповідними міністерствами і відомствами країни. Питаннями вищої освіти та досліджень безпо-

середньо займається Генеральна дирекція з вищої освіти, яка формує і втілює політику у сфері вищої освіти та підвищення кваліфікації, здійснює нагляд за роботою вищих державних навчальних закладів і розробляє правові рамки їх діяльності, несе відповідальність за виконання завдань із питань досліджень, займається акредитацією і підготовкою докторантів.

Генеральна дирекція здійснює також нагляд за педагогічними проектами, які впроваджують вищі навчальні заклади, підпорядковані іншим міністерствам, відповідає за підготовку викладачів, розробляє стратегію щодо розвитку і модернізації документації та діяльності університетських бібліотек. Генеральна дирекція розробляє державну політику у сфері досліджень та контролює її виконання, а також співпрацює з Вищою радою науки і технологій, дбає про якість французької системи досліджень та інновацій, пропонує напрямки і пріоритети наукової політики. Міністерство вищої освіти та досліджень Франції несе відповідальність за підвищення професійної освіти в країні і тісно співпрацює з Міністерством зайнятості. Слід зазначити, що вища освіта у Франції вважається безкоштовною, оскільки заробітну плату викладачам платить держава. Однак студенти повинні оплачувати користування інфраструктурою кампусу тощо.

У Литві за розвиток і здійснення освітньої політики відповідає Міністерство освіти і науки. Міністр керує роботою міністерства на політичному рівні, йому підпорядковується державний секретар, який здійснює практичне керівництво відомством. Питаннями державної стратегії та політики у сфері вищої освіти займається відповідне управління, яке координує виконання стратегічних завдань, готує проекти нормативно-правових актів та програм. Крім цього, управління відповідає за ліцензування, реєстрацію та акредитацію вищих навчальних закладів, координує систему отримання позик студентами, розробляє пропозиції що стосуються надання державних коштів вищим навчальним закладам.

У Болгарії за управління та організацію національної системи освіти відповідає Міністерство освіти і науки, яке визначає і здійснює державну політику освіти, прогнозує і планує розвиток освіти шляхом розробки довгострокових програм та оперативних планів, організує та координує роботу органів управління й установ освіти. У міністерстві є дирекція з політики вищої освіти, яка розробляє нормативні правові акти, формулює державні вимоги щодо присвоєння академічних ступенів і готує пропозиції для створення, реформування та закриття структурних підрозділів у державних ВНЗ. Дирекція займається також усіма питаннями студентів та докторантів (аспірантів), у т. ч. навчанням болгарських студентів за кордоном, визначає загальні умови допуску до вищої освіти, подає відповідні рекомендації урядові, зокрема стосовно навчальних місць, які отримують субвенції з боку держави.

Міністерство освіти Великої Британії займається питаннями дитинства, освіти і навчання впродовж усього життя. З метою виконання своїх завдань відомство фінансує низку партнерських організацій, з якими співпрацює. Міністрові підпорядковані три державні міністри (позиція між міністром і державним секретарем), один із яких спеціально займається навчанням упродовж усього життя, післядипломною освітою і вищою освітою, а також три молодші міністри (державні секретарі).

У Польщі питаннями вищих навчальних закладів займається Міністерство науки і вищої освіти, яке визначає напрямки навчання, вимоги до навчальних програм на всіх рівнях вищої освіти, умови діяльності вищих навчальних закладів тощо. Відомство може вимагати відкриття, закриття та зміни назви державних вищих навчальних закладів, їх об'єднання з іншими. Міністр дає дозвіл на створення недержавних вищих навчальних закладів та напрямки підготовки фахівців. Особлива увага приділяється нагляду за діяльністю вищих навчальних закладів, особливо за дотри-

манням вищими навчальними закладами законодавчих актів та своїх статутів. За необхідності міністр може вимагати від відповідних органів та засновників недержавних вищих навчальних закладів додаткову інформацію, а також здійснювати їх інспекційну перевірку.

За вищі навчальні заклади та підготовку у військовій сфері, у галузях внутрішніх справ, транспорту, будівництва, у сфері публічного управління, мистецтва, медицини і мореплавства відповідальність несуть міністри. Міністр вищої освіти може анулювати будь-яке рішення, прийняте колективним органом вищого навчального закладу, і кожне рішення (за винятком управлінських рішень), ухвалене ректором, якщо воно суперечить законодавству або статуту.

У Польщі діє також Головна рада вищої освіти як дорадчий орган. Вона фінансується з державного бюджету і співпрацює з Міністерством науки і вищої освіти та іншими урядовими органами, зокрема з питань розвитку державної політики вищої освіти. Даний орган готує пропозиції щодо всіх питань державної політики вищої освіти, наукових досліджень і культури, формулює запити до урядових органів та керівних органів вищих навчальних закладів. Рада готує ініціативи з окремих напрямків розвитку сфери і формулює пропозиції міністрові вищої освіти та іншим урядовим органам, подає законопроекти, що стосуються проекту бюджету вищої освіти та державних дотацій окремим вищим навчальним закладам.

У Словаччині органом центрального державного управління, відповідальним за розвиток вищої освіти, є Міністерство освіти. Відомство очолює міністр, якому підпорядковані два державні секретарі, один із них займається регіональною освітою, підвищенням кваліфікації та державною підтримкою спорту, а інший – наукою і технологіями, дітьми та молоддю. Управління вищої освіти підпорядковане генеральному секретареві. Міністерство створює передумови для розвитку вищих навчальних закладів, за-

ймається актуалізацією та зміною нормативно-правових актів, погоджує створення, об'єднання, розділення або ліквідацію факультетів та визначає перелік фахових напрямків, наглядає за використанням державних коштів, наданих вищим навчальним закладам. Крім цього, міністерство здійснює реєстрацію внутрішніх регулятивних актів вищих навчальних закладів, складає і публікує щорічний звіт про стан вищої освіти.

Міністерство освіти Угорщини здійснює нагляд за роботою вищих навчальних закладів і контролює їх бюджет, виходячи з принципу автономії вищих навчальних закладів. Відповідне управління в структурі відомства готує пропозиції для рішень міністерства та уряду з питань вищої освіти. До завдань цього підрозділу належать також питання погодження нових навчальних планів та припинення викладання певних дисциплін.

Управління видає дозволи на діяльність іноземних ВНЗ в Угорщині, щороку готує для уряду детальні пропозиції щодо навчальних місць у вищих навчальних закладах, які фінансуються з державного бюджету. Управління займається також питанням використання фінансових ресурсів, поширенням інформації про діяльність міністерства та сфери вищої освіти. Крім цього, міністр освіти разом з іншими відповідними міністрами бере участь у використанні гуманітарних ресурсів у рамках загального національного плану розвитку Угорщини.

У Нідерландах відповідальність у сфері політики освіти розподіляється між двома міністерствами – Міністерством освіти, культури і науки та Міністерством сільського господарства, природи і якості продуктів харчування, яке відповідає за підготовку фахівців у сферах сільського господарства і природи. При цьому обидва міністерства визначають умови надання різних типів освітніх послуг, розробляють відповідні законопроекти та положення, співпрацюють із зацікавленими відомствами. У цілому за політику освіти

в країні відповідає міністр освіти, хоча при цьому частина його повноважень передана державним секретарям.

У свою чергу, міністр та державні секретарі підзвітні парламенту. Точний розподіл обов'язків між міністром і державними секретарями залежить від домовленостей у рамках урядової коаліції. Як правило, міністерство бере на себе виконання оперативних завдань і підтримує міністра в реалізації політики освіти, готуючи для нього тексти меморандумів, законопроектів, положень та розробляючи певні інструкції. Водночас виконання окремих завдань частково займаються незалежні урядові організації, особливо агенції з фінансових послуг або незалежні органи управління.

Міністр є відповідальним лише за підконтрольні йому сфери діяльності. Разом із державними секретарями він здійснює політичне керівництво міністерством, а офіційним органом адміністративного управління є так звана команда менеджерів (Management Team). Керівництво цією командою здійснюють спільно генеральний секретар і його заступник, які спираються на підтримку трьох генеральних директорів. Управління Міністерства освіти, культури і науки поділяються на дві групи: політичні управління, які безпосередньо відповідають за певний рівень освіти, а також так звані управління підтримки – політика персоналу в освіті, сприяння учням і студентам, інформаційно-комунікативні технології та міжнародна політика, а також управління, що забезпечують діяльність міністерства. Міністрові також підпорядковані різні агентства, які, утім, працюють незалежно. Найважливішими з них вважаються Центральне агентство фінансування вищих навчальних закладів, агентство з питань плати за навчання і сприяння студентам та агентство загального нагляду за освітою.

У Нідерландах є також орган, який консультує уряд і парламент із питань розвитку технологій та інноваційної політики в національному й інтернаціональному контексті.

Його правовий статус, завдання і повноваження визначає рамковий закон із питань дорадчих органів.

За функціонування вищої освіти в Португалії, яка включає університети та політехнічні інститути, відповідають Міністерство освіти і Міністерство науки, технологій та вищої освіти. Вступ до ВНЗ залежить від кількості визначених місць для кожного вищого навчального закладу і регулюється національним вступним іспитом, який організовується Генеральною дирекцією з вищої освіти. Саме до неї, а не до університетів та політехнічних інститутів подаються заяви на вступ.

У Міністерстві науки, технологій та вищої освіти Португалії є спеціальний департамент із фінансування науки і вищої освіти. Це самостійний орган, що відповідає за фінансування структурних підрозділів міністерства, займається питаннями матеріальних ресурсів, підготовкою інвестиційних проектів у сфері вищої освіти. Варте уваги те, що директор департаменту та його заступник призначаються прем'єр-міністром і міністром науки, технологій та вищої освіти терміном три роки з можливістю продовження контракту.

У Міністерстві освіти та релігійних справ Греції є спеціальне управління, що займається питаннями вищої освіти і складається із таких секторів: планування і оцінювання діяльності ВНЗ; забезпечення рівності шансів доступу до вищої освіти; здійснення заходів із підвищення якості вищої освіти; нагляду і проведення заходів із переходу від системи вищої освіти до зайнятості; інфраструктури вищої освіти і матеріального забезпечення; фінансового контролю та адміністративної і технічної підтримки.

У Чеській Республіці центральним органом із питань управління державною системою освіти є Міністерство освіти, молоді та спорту, яке розробляє нормативно-правові акти і відповідає за планування і розвиток системи освіти, забезпечення і збереження належного стану освіти. У сфері

вищої освіти міністерство виконує наступні завдання: реєстрація внутрішніх положень навчальних закладів, підготовка щорічних звітів про стан вищої освіти, обговорення та оцінювання перспективних планів вищих навчальних закладів, розподіл бюджетних коштів між вищими навчальними закладами та нагляд за їх використанням, аудит господарського менеджменту державних вищих навчальних закладів.

За рішенням акредитаційної комісії міністерство надає приватним вищим навчальним закладам дозвіл на акредитацію навчальних дисциплін та призначення професорів, приймає рішення щодо стипендіальних програм тощо. Вищі навчальні заклади в Чехії є автономними, самоуправними закладами, за винятком тих державних ВНЗ, які підпорядковані Міністерству оборони, Міністерству внутрішніх справ та Міністерству охорони здоров'я. У названих вище міністерствах діють відповідні підрозділи з вищої освіти та перепідготовки.

У Чеській Республіці питаннями вищої освіти займаються також Національний інститут технічної і професійної освіти, Комітет науки і вищих навчальних закладів палати депутатів парламенту Чеської Республік. Створені Акредитаційна комісія, Об'єднання закладів професійної освіти, Центр навчання у вищих навчальних закладах, Чеська конференція ректорів, Чеська установа нагляду за навчальними закладами, Чеський союз професійних вищих навчальних закладів, Університетська профспілка.

Центральним органом влади Фінляндії, відповідальним за освіту, дослідження, культуру, церковні питання та спорт є Міністерство освіти. Воно розвиває стратегії політики освіти і розробляє правові акти та проекти бюджету сфери освіти. Міністерство регулює всю сферу освіти, що отримує державне фінансування. Так всі університети країни є державними навчальними закладами, безпосередньо підпорядкованими міністерству. Питаннями політики вищої освіти

та науки в міністерстві займається дирекція з цих питань на чолі з генеральним директором.

У Словенії в Дирекції науки і вищої освіти Міністерства вищої освіти, науки і технологій є управління, відповідальне за планування, стратегічне спрямування і фінансування заходів у сфері вищої освіти, за роботу студентських гуртожитків і бібліотек. Управління закладає основи і цілі політики вищої освіти, перевіряє здійснення специфічних завдань і готує концептуальні засади національної програми вищої освіти, наглядає за здійсненням цієї політики. Крім цього, управління готує проекти правових та інших документів і погоджує зарахування на відповідні спеціальності, займається визначенням, здійсненням і аналізом фінансування вищої освіти та соціально-економічними умовами.

Таким чином, питаннями вищої освіти в європейських країнах займаються різні міністерства і відомства, які керуються цінностями і принципами Болонського процесу, рішеннями ЮНЕСКО та відповідних європейських органів і координують свою діяльність щодо вищих навчальних закладів. При цьому сформувалася система інших державних і громадських організацій, які виконують специфічні завдання з питань університетської освіти.

З метою забезпечення якості вищої освіти створена низка європейських і національних агенцій та інших структур управління цим процесом, що включає моніторинг формування відповідних якостей, набуття необхідних знань, умінь і навичок, поєднання внутрішнього і зовнішнього контролю якості вищої освіти. Формування культури якості значною мірою регулюється процесом акредитації вищих навчальних закладів, тобто з офіційним визнанням уповноваженими інстанціями необхідного рівня підготовки фахівців. Однак особливе значення для забезпечення якості підготовки фахівців, як виявляється, має дотримання принципу автономності — самостійності вищого навчального закладу у вирішенні питань своєї компетенції.

У Великій хартії університетів зазначено, що університет діє в середині суспільств із різною організацією, що є наслідком різних географічних та історичних умов. Він являє собою інститут, який критично осмислює і поширює культуру шляхом дослідження і викладання. Щоб відповідати вимогам сучасного світу, у своїй дослідницькій і викладацькій діяльності вищий навчальний заклад повинен мати моральну і наукову незалежність від політичної та економічної влади. Забезпечення якості вищої освіти здійснюється на університетському, національному та міжнародному (європейському) рівнях.

У Європейському просторі вищої освіти діє низка національних організацій, а також міжнародні організації, перш за все, такі:

- ENQUA (Європейська мережа забезпечення якості у вищій освіті), мережа забезпечення якості у вищій освіті, що нині об'єднує більше 40 агентств (асоціацій).

- INQAANE (Міжнародна мережа агентств із забезпечення якості у вищій освіті), заснована в 1991 році й нині об'єднує більше 260 членів. Організація є глобальною мережею, яка сприяє агентствам забезпечення якості у вищих навчальних закладах в обміні інформацією та досвідом, підтримує розвиток теорії і практики, заохочує і допомагає в роботі агентствам, розробляє і просуває стандарти професійної практики у забезпеченні якості, сприяє професійному розвитку і нарощенню потенціалу в інтересах вищих навчальних закладів, студентів та суспільства в цілому, а також попереджає членів мережі про сумнівні організації та недобросовісну практику.

- EQAVET (Європейське агентство забезпечення якості в освіті) об'єднує членів ЄС, соціальних партнерів і Європейську Комісію у вдосконаленні систем освіти і розвитку культури якості, підтримує своїх членів та Європейську комісію у проведенні моніторингу в контексті стратегії 2020 із питань освіти і тренінгу. Організація забезпечує обмін ін-

формацією та досвідом у відкритих дискусіях, ініціює процес спільного навчання і консенсусу в розвитку спільних принципів, критеріїв, індикаторів й інструментів підвищення якості та досягнення певних стандартів якості.

- ЕАІЕ (Європейська асоціація міжнародної освіти) акредитована при Європейській комісії і об'єднує провідні навчальні заклади та науково-освітні організації. З 2009 року членом ЕАІЕ є також Всеукраїнський академічний союз.

- Європейська асоціація університетів (ЕУА), крім багатьох інших напрямків роботи, займається оцінкою якості освіти в різних країнах Європи.

Проте відповідальність за якість і її оцінку несуть, перш за все держави, та конкретні вищі навчальні заклади. Практикується оцінка (акредитація) вищих навчальних закладів, інститутів, факультетів, кафедр, навчальних програм чи певних спеціальностей тощо. При цьому велике значення має поєднання внутрішнього і зовнішнього контролю якості вищої освіти. Водночас слід забезпечувати послідовність і технологічність усього процесу з моніторингом проміжних результатів, із використанням індивідуального підходу, інтерактивності та діалогічності навчання. У результаті такого підходу студенти мають набути необхідні компетентності, знання, уміння та навички.

Необхідно, щоб університет здійснював певну політику якості, яка б передбачала відповідні цілі, напрямки, заходи і методи впливу, тобто організацію роботи, що спрямовується вченою радою і ректоратом. Відомо, що кращі результати забезпечення якості досягаються послідовною і цілеспрямованою роботою всього колективу вищого навчального закладу. Очевидно, що вищий навчальний заклад має зробити стратегічний вибір стосовно культури якості, що вимагає постійних зусиль із боку всіх структурних підрозділів та науково-педагогічного персоналу. Ця робота повинна супроводжуватися зовнішнім оцінюванням і періодичними зовнішніми перевітками.

Важливим фактором упровадження менеджменту якості є досягнення відповідності вимогам міжнародного стандарту ISO 9001:2000, споживачами якого є студенти, їхні батьки, організації, які беруть на роботу випускників, суспільство в цілому, викладачі наступних курсів навчання. Стандарт ISO 9001 містить 8 принципів так званого тотального менеджменту якості (TQM):

- орієнтація на споживача;
- лідерство;
- залучення персоналу;
- підхід з позицій процесу;
- системний підхід;
- безперервне вдосконалення;
- факторний підхід до прийняття рішень;
- взаємовигідна співпраця з партнерами.

На національному рівні підвищення якості освіти забезпечується шляхом надання державним органам управління функції гаранта якості або створення спеціальних органів забезпечення якості вищої освіти. Основні функції із забезпечення якості вищої освіти можуть передаватися також спеціальним громадським організаціям: агентствам, радам, асоціаціям, тобто об'єднанням відповідних фахівців. Нині саме цей підхід набуває поширення, практикується поєднання державного і громадського контролю якості вищої освіти.

У Нідерландах питаннями підвищення якості та інновацій у науковій сфері, зокрема у вищих навчальних закладах, займається Організація з наукових досліджень, яка виділяє фінансові ресурси з метою сприяння поширенню знань та результатів наукових досліджень. Установа розглядає і координує дослідницькі проекти, для чого бере участь у міжнародних мережах та програмах, сприяє обміну і мобільності та завдяки двосторонній європейській співпраці – поширенню знань на міжнародному рівні.

В Іспанії діє Національна агенція оцінки якості та акре-

дитації з повним державним фінансуванням. Метою даної установи є оцінювання якості й акредитація, поліпшення активності університетів у сферах університетської практики, досліджень і менеджменту та вдосконалення оцінювання шляхом імплементації об'єктивних і прозорих методів. Відомство несе відповідальність перш за все за оцінювання і акредитацію вищої освіти в сфері інтеграції в європейський простір вищої освіти і надаання інформаційної та методичної допомоги вищим навчальним закладам.

Керівним і представницьким органом агентства є так званий патронат, в якому працюють міністр освіти і науки (голова національного агентства); державний секретар університетів і досліджень; генеральний координатор національного комітету оцінювання досліджень; відповідальний секретар із технологічної та наукової діяльності Міністерства освіти і науки; представники Міністерства охорони здоров'я і Міністерства економіки; два ректори вищих навчальних закладів; два члени управління іспанських автономних регіонів; один член агентства, що призначається за квотою парламенту й уряду; шість осіб, які представляють академічну спільноту.

Голова і члени Національного агентства отримують мандат тривалістю від одного до чотирьох років. За оцінювання дипломів про закінчення вищих навчальних закладів відповідальний так званий екстремальний комітет оцінювання (близько 500 експертів). Агентство взаємодіє з експертною радою, до її складу входять від 10 до 20 осіб, які призначаються патронатом за погодженням із директором агентства на чотирирічний термін. Кожні чотири роки половина членів має змінюватися. Не менше третини складу повинні мати неіспанське громадянство. Автономні регіони мають свої агентства оцінювання та акредитації.

Румунська агенція забезпечення якості у вищій освіті створена у 2006 році в рамках Болонського процесу і є незалежною громадською організацією. Фінансування від-

бувається за рахунок договорів про оцінку якості, плати за ліцензування та акредитацію, а також коштів за участь у міжнародних програмах, пожертвувань тощо. Головними напрямками роботи агенції є акредитація і забезпечення якості. Вона розробляє методикку і стандарти для акредитації різних напрямків вищої освіти, здійснює перевірки та оцінювання якості діяльності вищих навчальних закладів. У сфері забезпечення якості головними завданнями агенції є:

- розробка національних стандартів і показників успіху та їх регулярна перевірка;
- розробка концепції і проведення політичних стратегій із метою поліпшення якості вищої освіти;
- розробка методів зовнішнього оцінювання;
- визначення пріоритетів у забезпеченні якості;
- проведення консультацій вищих навчальних закладів;
- поширення довідкових і методичних матеріалів;
- стимулювання позитивного досвіду у сфері внутрішнього і зовнішнього оцінювання;
- публікація досліджень із питань якості вищої освіти.

У Словаччині діє Акредитаційний комітет як дорадчий орган на урядовому рівні, що фінансується Міністерством освіти. Члени комісії на прохання міністра отримують відшкодування, а транспортні витрати оплачують їх роботодавці (вищі навчальні заклади, Словацька академія наук або інша наукова установа).

Акредитаційний комітет здійснює незалежний моніторинг, визначення й оцінювання якості навчання, досліджень, розвитку і креативної активності вищих навчальних закладів. Як правило, комітет оцінює умови, в яких здійснюють діяльність вищі навчальні заклади, розробляє рекомендації для поліпшення їх роботи. Акредитаційний комітет готує оціночний звіт і подає його міністерству. Критерії оцінювання досліджень, розвитку мистецької та іншої креативності оцінюються міністерством відповідно до позицій акредитаційного комітету з урахуванням думки

відповідних представницьких органів вищих навчальних органів. Акредитаційний комітет складається з 21 члена, разом із головою та його заступником. Усі члени даного органу є відомими представниками вищих навчальних закладів, Словацької академії наук та інших професійних та наукових установ, а також іноземними фахівцями, які призначаються урядом за поданням міністра

У Чеській республіці за підтримки міністерства створена Акредитаційна комісія, яка зобов'язана сприяти й оцінювати всі аспекти навчання, досліджень та креативної діяльності спрямованої на розвиток. Комісія готує експертизу запитів на акредитацію напрямків навчання. Згода комісії необхідна також на призначення надзвичайних професорів та видачу дозволу на створення приватних вищих навчальних закладів. Акредитаційна комісія висловлює попередню думку щодо створення, об'єднання, злиття, поділу чи розпуску факультетів публічних вищих навчальних закладів, а також визначення типу вищих навчальних закладів (університетські, неуніверситетські). Вона визначає мінімальні стандарти для персоналу, інформаційних технологій, літератури та навчальних матеріалів.

У Греції в 2005 році в рамках Болонського процесу створено агенцію забезпечення якості – незалежний орган управління, який фінансується Міністерством освіти та релігійних справ. До його обов'язків входить оцінювання напрямків підготовки вищих навчальних закладів у цілому. Агенція опікується питаннями ефективності та чинності всього навчального процесу, особливо чесності, прозорості та прийнятності результатів. Правління агенції і групи, які займаються зовнішнім оцінюванням, укомплектовані науковцями високого рівня, іноземними спеціалістами та експертами у сфері освіти.

У Польщі комісія як центральний орган публічного управління з питань присвоєння наукового ступеня доктора наук (*Doktor habilitowany*) та визнання відповідних

ступенів, отриманих за кордоном підпорядкована Кабінету міністрів. Крім цього, комісія подає президентові Польщі пропозиції щодо кандидатів на присвоєння вченого звання професора, визначає сфери академічної і мистецької вищої освіти та наукової діяльності, де можуть отримуватися дипломи про вищу освіту. Комісія надає структурним підрозділам вищих навчальних закладів право видавати дипломи про закінчення вищого навчального закладу і наглядає за дотриманням цього права; розглядає скарги від кандидатів на вступ до вищих навчальних закладів, на отримання академічних звань, наукових ступенів доктора і доктора наук та звання професора.

Керівник комісії призначається прем'єр-міністром. При цьому на цю посаду пропонуються дві кандидатури. Адміністративну підтримку комісія отримує від свого бюро та від підпорядкованих міністрові освіти підрозділів. Комісія призначається на чотирирічний термін і в її складі кожна галузь навчання відповідно до законодавства представлені трьома членами.

У Данії у 2005 році в результаті об'єднання агенції «Cirius» і CVUU (Данського центру оцінювання іноземних кваліфікацій) створене відомство з оцінювання. Директор цієї установи призначається міністром освіти. Відомство має займатися просуванням інтернаціоналізації загальної освіти на всіх рівнях, сприянням мобільності, управлінням міжнародними/європейськими програмами шкільної та професійної освіти, а також вищої освіти та освіти дорослих, прийняттям рішень стосовно оцінювання і визнання іноземних кваліфікацій. Установа працює також як інформаційний центр інтернаціоналізації та вищої освіти, сприяє розвитку міжнародного співробітництва між освітніми закладами, підтримує нові ініціативи.

В Італії в 1998 році створено Комітет з оцінювання досліджень, який має завдання сприяти оцінюванню наукових досліджень на національному та європейському рівнях.

Крім цього, комітет відповідає за розвиток основних напрямків аналізу досліджень та оцінювання їх результатів. До складу комітету, який призначається на чотири роки, входять сім членів, серед них можуть бути й іноземні експерти, які представляють різні галузі науки. Комітет регулярно готує звіти про свою діяльність та подає річний звіт з оцінювання наукових досліджень міністерству університетів та досліджень, Міжміністерському комітету економічного планування.

Національний комітет оцінювання університетської системи Італії незалежний орган, головними завданнями якого є визначення загальних критеріїв для оцінювання діяльності університетів, здійснення програми зовнішніх університетських оцінювань, дорадчих функцій, а також дослідження і оцінювання та визначення стандартів, параметрів і технічного регулювання. Комітету була передана також низка завдань у сфері оцінювання, акредитації і забезпечення якості в рамках Європейського простору вищої освіти.

Комітет складається з дев'яти членів, у т. ч. іноземних експертів, які призначаються терміном на чотири роки з можливим продовженням строку. Члени комітету є експертами у сфері внутрішнього та зовнішнього оцінювання університетської спільноти. У їх числі голова, чотири ординарні (звичайні) професори, один надзвичайний професор, один науковець, член фахової комісії з публічних видатків Міністерства фінансів і один технічний координатор з загальних питань. Комітет може запрошувати на свої засідання студентів та представників ринку праці. Комітет фінансується з державного бюджету і має технічний секретаріат та свій бюджет.

Національний комітет з оцінювання Франції як незалежна управлінська установа фінансується за рахунок публічних коштів. Вона займається оцінюванням усіх публічних тертіальних (триместрових) закладів навчання – університетів, вищих навчальних закладів та інститутів і підпоряд-

кована міністрові вищої освіти. Національний комітет перевіряє і оцінює всю діяльність вищих навчальних закладів, які реалізують свою стратегію з питань досліджень та освіти у сферах первинної освіти і підвищення кваліфікації, наукових та технологічних досліджень і оцінювання, поширення наукової та технічної культури й інформації, міжнародного співробітництва. Щорічний звіт про роботу комітет подає президентові Франції, а також кожні чотири роки готує доповідь про стан вищої освіти. До складу комітету входять 25 членів, затверджених указом президента терміном чотири роки.

Національна комісія професійної сертифікації Франції створена законом про соціальну модернізацію та указом президента. Даний орган підпорядкований міністрові, відповідальному за професійну освіту. Національна комісія сертифікації професійної освіти фінансується за рахунок державних коштів. Вона має завдання складати національний реєстр закладів вищої освіти й актуалізувати його, турбуватися про надання дипломів та звань, готувати рекомендації, видавати документи про закінчення вищого навчального закладу. Комісія інформує про те, як різні спеціальності зазначені в національному реєстрі взаємоузгоджуються в національному масштабі, а також у порівнянні з іншими, передусім, європейськими країнами. Вона складається із 16 представників міністерств, 10 представників соціальних партнерів, 3 консультативних палат, 3 обраних представників від регіонів і 12 відомих особистостей. Члени комісії призначаються рішенням прем'єр-міністра на 5 років із можливістю продовження цього терміну.

У Португалії створено Національну раду з оцінювання вищої освіти, яка фінансується за рахунок загального державного бюджету та інших джерел у рамках чинного законодавства, зокрема укладених угод тощо. Рада з оцінювання, перш за все, визначає перспективні напрямки навчання, готує рекомендації щодо раціоналізації і поліпшення системи

вищої освіти, бере участь у міжнародному співробітництві.

У процесі оцінювання на національному рівні беруть участь Фонд університетів, Асоціація вищих політехнічних інститутів, Асоціація португальських приватних вищих навчальних закладів. Керівними органами ради оцінювання є пленум і відповідні комітети, відповідальні за університетську і вищу політехнічну освіту, а голова ради призначається урядом.

Шведська національна агенція вищої освіти фінансується Міністерством освіти і науки й виконує завдання, пов'язані з діяльністю вищих навчальних закладів, оцінюванням, наглядом за сферою вищої освіти, а також підготовкою інформації про вищу школу і міжнародними контактами. Крім питань поліпшення якості вищої освіти, агенція відповідає також за загальну статистику національної вищої освіти. Агенція оцінює документи про зарубіжну вищу освіту, щоб визначити якому шведському навчальному плану відповідає певний навчальний курс за кордоном. Агенція відповідає також за концепцію єдиного національного тесту і отримує частину коштів учасників тестування.

Генеральна інспекція адміністрації національної освіти та досліджень Франції підпорядкована міністрові освіти та досліджень і фінансується з державних джерел. Генеральна інспекція контролює управління національною системою освіти і досліджень та перевіряє всі органи, які сприяють застосуванню правових норм у вищих навчальних закладах, у сфері досліджень та технологій. Відомство оцінює всі заклади освіти до вищих навчальних закладів з огляду на викладацьку діяльність, ефективність систем освіти та управління дослідженнями. Інспекція орієнтується на роботу програму, яка щороку визначається міністром. Вона готує загальний звіт, що публікується, а також 100–120 більш конкретних звітів, висвітлює певні позитивні результати або проблемні питання. Інспекцією керує генеральний інспектор, який призначається міністром на 5 років. До скла-

ду інспекції входять 100 високопосадовців, здебільшого колишніх директорів, ректорів, університетських професорів, керівників адміністрацій та структурних підрозділів, генеральні секретарі академії, університету або будь-якої державної установи з наукових та технологічних досліджень.

Центр акредитації Естонії сприяє забезпеченню якості навчання і досліджень у вищих навчальних закладах. Орган є підрозділом Фонду Архімеда – приватно-правової установи, створеної урядом із метою координації і здійснення різних програм ЄС та проектів у сфері вищої освіти, загальної освіти, досліджень, технологічного розвитку та інновацій.

В Естонії діє також рада з оцінювання якості у сфері вищої освіти, яка координує весь процес акредитації і консультує університети та вищі навчальні заклади з питань самооцінювання. Головними напрямками роботи ради є акредитація навчальних програм, повідомлення про рішення щодо акредитації, визначення стандартів вищої освіти і формулювання рекомендацій. Рада складається з 12 членів, яких призначає уряд за поданням міністра. Пропозиції щодо членства подаються міністру університетами, вищими професійними навчальними закладами, професійними об'єднаннями, спілками роботодавців і студентськими спілками. Кожна з цих організацій може делегувати до складу ради не більше двох представників. Утримання ради здійснюється за рахунок держави. Положення щодо заснування ради та порядку її діяльності приймаються рішенням уряду.

Рада з оцінювання вищої освіти Фінляндії як незалежний експертний орган підтримує університети та інші вищі навчальні заклади з питань забезпечення якості та оцінювання вищої освіти. Рада оцінює пропозиції щодо акредитації, погоджує запропоновані навчальні програми, дає рекомендації і консультації щодо оцінювання, розвиває методи оцінювання і передає вищим навчальним закладам інформацію про підтверджений фінський і міжнародний досвід. Крім цього, вона пропонує різні ініціативи, що стосуються вищих

навчальних закладів та їх розвитку, сприяє організації оцінювання і міжнародній співпраці та підтримує проекти розвитку вищої школи. До складу ради входять експерти з числа представників університетів та інших вищих навчальних закладів, роботодавців та студентських об'єднань.

Акредитаційний комітет Угорщини здійснює оцінювання усіх навчальних програм ВНЗ. Комітет фінансується за рахунок державних коштів, має свій кодекс поведінки та стратегічний план. На основі результатів дебатів про забезпечення якості вищої освіти Акредитаційний комітет формулює свої рекомендації щодо політики освіти. При цьому комітет подає міністрові освіти, Раді з питань вищої освіти і науки та вищим навчальним закладам свої пропозиції щодо різних аспектів акредитації, що регулюються законом про вищу освіту.

Крім цього, комітет формулює як складову акредитаційного процесу позицію щодо поліпшення якості вищої освіти та запропонованих навчальних програм, приймає рішення про встановлення і організацію підготовки докторантів. Водночас комітет з акредитації має завдання перевіряти запити щодо створення і діяльності вищих навчальних закладів, а також оцінювати відповідність усіх діючих навчальних програм існуючим вимогам та нових навчальних програм певним критеріям і концентрується на двох завданнях: по-перше, акредитація на основі оцінювання якості вищих навчальних закладів, факультетів і навчальних програм щодо відповідності вимогам (при цьому перевіряється; по-друге, сприяння розвитку вищої освіти.

Уже багато років діє Національна агенція з оцінювання та акредитації Болгарії як організація публічного права, що оцінює якість вищих навчальних закладів та академічних установ, акредитує і контролює якість викладання і наукових досліджень із метою їх поліпшення та розвитку наукових, культурних та інноваційних установ. Агенція наглядає за здатністю вищих навчальних закладів та їх головних

структурних підрозділів за допомогою системи забезпечення якості уможливити високоякісну освіту та дослідження. Агенція підтримує вищі навчальні заклади у забезпеченні якості освітніх послуг шляхом дотримання і вдосконалення високих академічних стандартів.

У Великій Британії в 1997 році створена спеціальна агенція як інтегрована служба забезпечення якості вищої освіти. Важливою метою цієї незалежної публічної установи є забезпечення і поліпшення академічних норм та якості вищої освіти. Організація фінансується за рахунок членських внесків університетів та інших вищих навчальних закладів, а також у рамках угод із відповідними органами, які можуть здійснювати фінансування ВНЗ Об'єднаного королівства. Завдання агенції – захист публічних інтересів, визначення надійних кваліфікаційних норм і стандартів та сприяння послідовному поліпшенню управління якістю у сфері вищої освіти. Крім цього, агенція надає консультації урядові своїми рішеннями про присвоєння вищими навчальними закладами дипломів про отримання вищої освіти, визнання університетів та офіційного визнання вищого навчального закладу.

Дирекція з оцінювання, перспектив і досягнень діє також у структурі Міністерства національної освіти, вищої освіти і досліджень Франції. Підрозділ займається концепцією і управлінням статистичними інформаційними системами вищої освіти, дослідженнями та інноваціями. Серед завдань – підготовка досліджень і звітів із підтримки політики у цих галузях і оцінювання результатів. Дирекція розвиває інструменти для вимірювання результатів, підтримки розвитку та планування освіти, бере участь у розробці європейських та міжнародних статистик вищої освіти, досліджень та інновацій. У структурі дирекції є бюро з оцінювання політичних стратегій розвитку вищої освіти, досліджень, інновацій та професійної адаптації студентів.

У Фінляндії відомство з експертизи та надання послуг є

центром міжнародної мобільності, яке здійснює управління стипендіальними програмами та проектами з обміну, просуванням фінської системи освіти за кордоном, а також займається реалізацією майже всіх програм із питань освіти, підготовки, культури та молоді. Відомство співпрацює з університетами, вищими навчальними закладами, іншими закладами освіти та відповідними установами у Фінляндії й за кордоном.

Діяльність агентств та центрів забезпечення і оцінювання якості вищої освіти у європейських країнах доводить ефективність їх діяльності у взаємодії з вищими навчальними закладами та їх структурними підрозділами, які займаються питаннями якості. Слід наголосити, що якість вищої освіти залежить не тільки від фінансових можливостей, а й від організаційної структури університетів, оптимального розподілу функцій, кваліфікації і досвіду науково-педагогічних працівників, налагодженого зовнішнього та внутрішнього контролю, взаємодії з ринком праці й громадськістю, рівня інституційної автономії та академічної свободи, інформаційного, наукового і методичного забезпечення університетів, мобільності викладачів та студентів.

Якість викладання, навчання та наукових досліджень, роботи всіх підрозділів вищого навчального закладу вимагає відкритого й активного обов'язку дотримання якості на всіх рівнях; готовності до критичної самооцінки; здатності до самовдосконалення; ясності й послідовності процедур забезпечення якості; особистої відповідальності за якість роботи; розуміння обов'язку визначення і поширення кращого досвіду та адекватного менеджменту. Важливо забезпечити зацікавленість студентів, роботодавців та суспільства в цілому у високій якості вищої освіти; а також автономію вищих навчальних закладів, яка уможливорює відповідальність та адекватну систему зовнішнього забезпечення якості.

У структурі громадських організацій сфери вищої освіти

важливу роль відіграє ректорська конференція вищих навчальних закладів як координуючий орган, що узгоджує їх діяльність і виступає партнером у співпраці з міністерством вищої освіти. Слід зазначити, що документи, прийняті міністрами європейських країн із питань вищої освіти, здебільшого згодом розглядаються на конференціях ректорів вищих навчальних закладів, які й забезпечують виконання певних рішень.

Ректорські конференції різних європейських країнах мають свої особливості. В Австрії діють так звані Федеральні керівні конференції як різні академічні об'єднання, що займаються підвищенням кваліфікації керівних педагогічних кадрів академій та інших навчальних закладів. Ці організації фінансуються з поточного бюджету відповідних навчальних закладів. Федеральні керівні конференції займаються також питаннями забезпечення співпраці й координації федеральних та регіональних закладів і організацій, виконання освітніх завдань, призначення делегатів на наукову дорадчу раду, акредитації нових моделей освіти в академіях. Конференції складаються з керівників відповідних академій, представника Міністерства освіти, двох представників федерального Міністерства сільського і лісового господарства.

У Данії конференція ректорів вважається, перш за все, координаційним органом вищої освіти, створеним урядом і підпорядкованим міністерству. Її завдання полягає в тому, щоб представляти данські університети у взаєминах із парламентом, Міністерством освіти та іншими інституціями. Орган є незалежним об'єднанням, що фінансується з бюджету уряду. Конференція ректорів Данії може створювати різні комісії, у т. ч. комісію університетських директорів та комісію з міжнародних відносин.

В Естонії конференція ректорів є представницьким органом ректорів університетів, юридичною особою публічного права. Конференція ректорів є неприбутковою організацією,

що діє на підставі статуту, прийнятого загальними зборами її членів. Як дорадчий орган конференція підтримує Міністерство освіти і досліджень в рамках обговорення проблем усіх сфер діяльності політики вищої освіти та досліджень. Конференція розглядає всі напрямки діяльності, розроблені міністерством, та займає відповідну позицію. У співпраці з конференцією міністерство готує план фінансування сфери вищої освіти та відповідні стратегії розвитку.

В Іспанії в 1994 році була створена Конференція ректорів іспанських університетів як центральний представницький орган державних і приватних університетів. З авданням конференції є підтримка діяльності вищих навчальних закладів, сприяння їх управлінню і розвитку, організації досліджень, взаємодії між іспанськими університетами та відповідними вищими навчальними закладами за кордоном. Цей орган відповідає за поширення інформації, обмін досвідом підвищення якості навчання та викладання, організацію співпраці університетів з державними установами тощо. Конференція фінансується за рахунок державних та приватних іспанських університетів.

Конференція ректорів італійських університетів виконує роль координатора у вищій освіті. Як дорадчий орган, конференція розробляє свою позицію з певних питань і подає міністерству проекти рішень із розвитку вищої освіти, наукових досліджень та фінансування. Організація прагне оптимізувати управління у сфері вищої освіти та регламент вищих навчальних закладів.

Рада ректорів Латвії є дорадчим органом, що надає міністрові освіти та науки пропозиції щодо розвитку вищої освіти. Рада координує діяльність вищих навчальних закладів у сфері освіти. Приймає рішення про введення спільних напрямків освіти, призначення наукового персоналу та використання матеріальних ресурсів, а також подає пропозиції щодо правового регулювання вищої освіти. Рада рекомендує експертів для акредитації певних вищих навчальних закла-

дів та навчальних дисциплін і розробляє пропозиції для виділення ВНЗ державних коштів. До складу Ради ректорів ВНЗ входять ректори всіх державних акредитованих ВНЗ, міністр освіти та науки і директор управління вищої освіти та науки міністерства. Голова ради обирається терміном на два роки. Адміністративну роботу ради виконує секретаріат.

У Литві діє Конференція керівників вищих навчальних закладів як цілком незалежний орган, що фінансується за рахунок річних внесків пожертвувань литовських й іноземних фірм. Із метою здійснення проектів та програм конференція може отримувати додаткові кошти з державного бюджету та з-за кордону. Головною метою конференції є координація діяльності вищих навчальних закладів, формування пропозицій щодо фінансування та політики вищої освіти. Головним робочим форумом є пленарне засідання, яке проводиться не рідше ніж чотири рази протягом навчального року.

Конференція ректорів вищих навчальних закладів ФРН фінансується Фондом сприяння Конференції вищих навчальних закладів і є форумом для спільного формування позицій щодо процесу у вищій школі Конференція фактично займається усіма питаннями роботи вищих навчальних закладів: дослідженнями, викладанням і навчанням, підвищенням кваліфікації науково-педагогічних працівників, поширенням знань і технологій, міжнародною співпрацею та самоуправлінням. З метою ініціювання та підтримки реформ вищої освіти Конференція ректорів вищих навчальних закладів Німеччини спільно з Фондом Бертельсмана і Фондом підтримки в 1994 році створили Центр розвитку вищої освіти. Він являє собою своєрідну «майстерню реформ» німецької і європейської вищої освіти. Центр розробляє нові ідеї та концепції, виступаючи партнером вищих навчальних закладів і міністерств та пропонуючи програми підвищення кваліфікації різної спрямованості. При цьому в центрі уваги перебувають не тільки окремі вищі навчальні

заклади, а й відповідна система наук, певні цілі та напрями її розвитку.

Керівників португальських університетів об'єднує рада ректорів, у т. ч. католицького університету, а також інших державних вищих навчальних закладів, підпорядкованих Міністерству технологій та вищої освіти. Орган дбає про координацію вищих навчальних закладів у рамках політики вищої освіти, підтримує контакти з вищими органами державної влади (президентом, парламентом, урядом, судами). Рада висловлює свою позицію і вносить пропозиції до відповідних законопроектів із питань вищої освіти. Крім цього, сприяє розвитку освіти і наукових досліджень, діяльності університетів, роботі академічного персоналу, співпраці з організаціями за кордоном.

У Польщі діє також Конференція державних вищих професійних навчальних закладів як добровільне об'єднання, що слугує зміцненню державних ВНЗ і представляє їх інтереси на національному та міжнародному рівнях. Із цією метою вона вживає заходів зі зміцнення позиції цих вищих навчальних закладів у суспільстві, висловлює відповідні рекомендації з питань, які стосуються не університетських ВНЗ, співпрацює з органами, які представляють спільноту вищих навчальних та дослідницьких установ. Конференція має мережу інформаційного обміну: вона проводить заходи для поліпшення якості навчання і фінансування відповідних вищих навчальних закладів, сприяє їх співпраці в рамках конференції та із зарубіжними ВНЗ.

Ректорська конференція Словаччини створена у 1997 році як об'єднання громадянського права, завданням якого є координація і підтримка діяльності та співпраці ректорів вищих навчальних закладів із метою розвитку політики вищої освіти. Конференція формулює свою позицію щодо політичних питань та пропозиції для обов'язкового виконання, які мають значення для діяльності вищих навчальних закладів. Конференція створює передумови для міжнародного

співробітництва й обміну інформацією, підтримує контакти з конференціями ректорів та відповідними об'єднаннями інших країн і з Європейським об'єднанням університетів.

Ректорська конференція Словенії є дорадчим органом, що пропонує платформу для спільних інтересів та завдань словенських університетів, зокрема з питань напрямків навчання, досліджень та науки, фінансування вищої освіти та досліджень. Ректорська конференція, фінансування якої беруть на себе відповідні університети, займається координацією діяльності у сферах викладання, дослідження та послуг. Крім цього, конференція сприяє обміну інформацією та співпраці між усіма університетами, університетами і відомствами, національними науковим, дослідницькими та міжнародними організаціями. Усі словенські університети є членами конференції. Вони обирають зі свого складу голову терміном два роки.

Угорська конференція ректорів створена в 1988 році за ініціативою чотирьох університетів, до яких через деякий час приєдналися інші університети. Серед головних завдань організації:

- проведення регулярного обміну досвідом, організація співпраці університетів та взаємодія з іншими установами, розширення міжнародних відносин, подальший розвиток змісту університетської освіти, координація і поліпшення наукових досліджень, післядипломна освіта та видача документів про закінчення вищих навчальних закладів, координація представництва інтересів університетів;

- формулювання заяв, пропозицій та рекомендацій як внесок у прийняття рішень у рамках політики вищої освіти;

- підготовка інформації суспільного значення, що стосується ситуації розвитку університетів;

- фінансова підтримка університетів з огляду на здійснення вище названих цілей шляхом пошуку внутрішніх та зовнішніх джерел для сприяння вищій освіті в Угорщині.

Конференція ректорів вищих навчальних закладів Фін-

ляндії створена за спільною ініціативою ВНЗ країни. Її метою є здійснення впливу на політику вищої школи і сприяння міжнародній співпраці вищих навчальних закладів. Конференція бере активну участь у національному політичному діалозі з питань вищої освіти, зокрема висловлює позицію вищих навчальних закладів у різних національних робочих групах та комітетах. Слід звернути увагу, що членами конференції є не тільки ректори фінських вищих навчальних закладів, а і їх засновники.

Важливим і оригінальним об'єднанням у сфері вищої освіти Франції є Конференція президентів університетів як дорадчий орган при Міністерстві освіти. Вона уможливорює обмін досвідом та знаннями між президентами університетів, дозволяє їм виступати від імені своїх ВНЗ перед міністром і обговорювати з ним питання політики вищої школи в цілому та організації наукових досліджень. Як форум взаємодії з органами державної влади та громадянським суспільством конференція президентів університетів має також завдання обговорювати у відкритих публічних дебатах проблеми вищої освіти. Таким чином її позиція впливає на процес прийняття рішень і напрями розвитку вищої школи.

Справа в тому, що 85 президентів університетів і 17 керівників національних політехнічних інститутів, вищих педагогічних навчальних закладів, національних інститутів прикладних наук, різних дослідницьких інститутів збираються під головуванням міністра вищої освіти і можуть компетентно обговорювати актуальні проблеми вищої освіти та готувати проекти відповідних рішень.

Усі вищеназвані державні органи та громадські організації, які здійснюють керівництво або співпрацюють з вищими навчальними закладами, беруть до уваги, що ВНЗ живуть за принципами університетської автономії та академічної свободи. Адже відповідно до Рекомендації про статус викладацьких кадрів вищої освіти, прийнятої Генеральною конференцією ЮНЕСКО у листопаді 1997 року, вищі на-

вчальні заклади повинні користуватися повною академічною свободою і автономією як комплексом прав і обов'язків, будучи повністю відповідальними і підзвітними перед суспільством.

Парламентська Асамблея Ради Європи резолюцією від 30 червня 2006 року підтвердила право вищих навчальних закладів на академічну свободу і автономію. Слід звернути увагу на Звернення Комісії Європейського Союзу (2006 р.) про те, що університети не стануть інноваційними і не будуть впроваджувати зміни, якщо їм не дати реальної автономії, хоча вони повинні бути повністю підзвітні суспільству за результати навчання.

Таким чином, у контексті Болонського процесу та європейської політики вищої освіти сформувалась сучасна інституційна інфраструктура забезпечення діяльності університетів, що включає взаємодію відповідних державних органів та громадських організацій і уможливорює сприяння вищій школі та суспільний контроль за її функціонуванням.

2.5. Кадрове забезпечення політики вищої освіти.

У сучасних умовах вищі навчальні заклади стають все складнішими організаціями, керівництво і управління якими вже не може здійснюватися тільки традиційними академічними методами і способами. Університети змушені брати на себе нові обов'язки та відповідальності, виконувати нові ролі.

Забезпечення академічної свободи вимагає доповнення концепції свободи концепцією відповідальності. Теорію поєднання академічної свободи і відповідальності університетів, яка лягла в основу принципу автономії Болонського процесу, сформулював німецький учений Герман Гельмгольц ще в 1871 році, вступаючи на посаду ректора Берлінського університету.

Практика свідчить про різні моделі та рівні університетської автономії, коли вищий навчальний заклад є:

- бюджетним освітнім закладом, повністю забезпеченим коштами і майном для реалізації покладених на нього завдань, без права ініціативи на отримання додаткових фінансових ресурсів тощо, і таким чином виступає фактично об'єктом організації навчальної, наукової та інших видів діяльності;

- частково автономним вищим навчальним закладом, який певною мірою фінансується засновником із метою виконання встановлених обсягів державного замовлення і утримання матеріально-технічної бази, з правом отримання додаткових фінансових та матеріальних ресурсів. При цьому поєднуються повноваження у майновій і економічній сферах із контролем за використанням державних коштів;

- вищим навчальним закладом із повною автономією, без організаційно-фінансової підпорядкованості засновнику, коли ВНЗ самостійно витрачає коштів у рамках визначеного кошторису і звітує про їх використання.

Таким чином, автономність університету, який діє в суспільствах із різною організацією, що є результатом різних географічних та історичних умов, сприяє критичному осмисленню і поширенню культури шляхом дослідження та викладання. Щоб відповідати вимогам сучасного світу, у своїй дослідницькій та викладацькій діяльності він повинен мати моральну і наукову незалежність від політичної та економічної влади. При цьому для забезпечення свободи досліджень і викладання всім членам університетської спільноти мають бути надані необхідні засоби для досягнення цієї мети.

З часом постало питання пошуку балансу між функціями вищого навчального закладу як установи, що працює на суспільній ниві, і як підприємницької організації. І саме такі вищі навчальні заклади необхідні не лише в контексті їх ролі у формуванні суспільства, що базується на знаннях, а й з огляду їх діяльності як підприємницьких структур, що вміють заробляти гроші. Чимало прикладів, коли універси-

тети за своєю прибутковістю випереджають інші інститути суспільного сектору, а зароблені ними кошти прирівнюються до обсягів центрального і місцевого бюджетного фінансування.

Так, наприклад, університет швейцарського міста Санкт-Галлен щороку отримує з федерального і кантонального бюджетів понад 100 млн франків і таку ж суму навчальний заклад заробляє завдяки різним видам своєї діяльності. В існуванні відносно незалежних і стабільно діючих університетів зацікавлені як уряди різних країн, так і суспільство. Очевидно, що для підвищення конкурентоспроможності в рамках Європейського простору вищої освіти вищі навчальні заклади потребують відповідної організаційної свободи і автономії, подолання безпосереднього регулювання, тотального адміністративного і фінансового контролю.

Проте центральним завданням і головним напрямком роботи з кадрами у вищих навчальних закладах є розвиток персоналу. Ця діяльність охоплює підготовку і підвищення кваліфікації працівників вищого навчального закладу, розробку і здійснення стратегій організації та проведення відповідних заходів. Вони повинні бути спрямовані на реалізацію запитів і потреб ВНЗ, пов'язаних з уведенням в професію, супроводом професійної діяльності та виконанням обов'язків на робочому місці. При цьому слід урахувати різні аспекти розвитку закладу та потреби відповідних категорій науково-педагогічних та адміністративно-технічних працівників. Вважається, що розвиток персоналу є результатом розвитку особистості, розвитку команди (колективу) і розвитку організації. Стратегічною метою розвитку персоналу є активність, спрямована на підготовку співробітників до майбутніх вимог і викликів.

Цілями розвитку персоналу здебільшого виступають: забезпечення необхідного фахового рівня керівного складу і покриття додаткових потреб, розвиток інструментів рекрутування та кар'єрних пропозицій, пошук і підготовка мо-

лодих кадрів, пристосування до нових вимог, поліпшення і збереження фахових і особистісних кваліфікацій, поліпшення задоволеності працівників, підвищення мотивації до успішної діяльності, підвищення готовності до змін, зниження плинності кадрів, поліпшення кооперації та комунікації між співробітниками.

Працівники визнають такі цілі розвитку персоналу, як: поліпшення і збереження фахової та особистісної кваліфікації, активізація не використаного до цього часу потенціалу і здібностей, виконання нових та розширених завдань, розширення можливостей кар'єри та сфери діяльності, зменшення ризику втрати роботи, підвищення індивідуальної мобільності на внутрішньому та зовнішньому ринках праці, розширення шансів для самореалізації та можливостей розкриття особистості, підвищення особистого престижу, уможливлення адекватного призначення на посаду, поліпшення доходів.

Оскільки ефективність заходів із розвитку персоналу визначити досить важко і можливо лише в тривалій перспективі, пропонуються різні індикатори контролінгу. У їх числі використовуються такі як: квота плинності, ставлення працівників до організації, що вимірюється результатами щорічних опитувань, лояльність працівників до навчального закладу, планування резерву кадрів, задоволеність заходами з розвитку персоналу, вікова і статева структура основних категорій працівників, розміри заробітної плати з урахуванням розвитку наявних працівників замість залучення нових, стан захворювань в організації, застосування індексу гуманного капіталу (Human Capital Index, HCI) тощо.

Ключовим завданням у роботі з персоналом є розвиток компетентностей, які охоплюють фахові здібності, професійні знання, підприємницьке мислення, загальні знання планування та організації, знання для досягнення певної якості, логічне й аналітичне мислення, гендерна і компетент-

ція різноманітності. Йдеться також про такі особистісні якості, як самосвідомість, самомотивація, самоменеджмент, робота в групі, емпатія, компетенція керівництва, свідомість якості, готовність до досягнення успіху, знання іноземних мов, радість інновацій, здатність до самовираження, до кооперації, мотивації тощо.

Розуміння потреб та з'ясування причин професійних недоліків перевіряється питаннями щодо поінформованості, мотивації, можливостей та правомірності вчинків. Сферами розвитку персоналу, крім сприяння професійно необхідним знанням, навичкам і установкам шляхом підготовки та підвищення кваліфікації, є також консультації щодо організації праці. Стратегічно орієнтований розвиток персоналу спрямований на розвиток ключових кваліфікацій.

Складовими розвитку персоналу вважаються професійна підготовка, професійне і загальне підвищення кваліфікації, формування якостей керівника, систематичне поповнення знань і перепідготовка. Важливо, щоб підготовка і підвищення кваліфікації змінювалися разом із динамікою вимог, а формування керівника було спрямоване на ефективну управлінську діяльність. При цьому слід враховувати, що сучасні університети виконують досить різноманітні функції і саме різноманітність є однією з важливих характеристик їхньої діяльності.

Важливим елементом розвитку персоналу вищих навчальних закладів є сприяння і заохочення науково-педагогічних та адміністративно-технічних працівників. З цієї метою змінюється профіль діяльності та вимог, способи добору та введення в робочий процес, так звані структурні бесіди з працівниками, аналіз їх потенціалу, планування кар'єри і резерву наступників на посадах, обговорення цілей роботи тощо. Сприяння персоналу базується на принципах індивідуалізації, генералізації та елементаризації і спрямовано адекватним вимогам індивідуальний та груповий розвиток.

Розвиток персоналу здійснюється у взаємозв'язку з розвитком організації. Це означає, що персональні, структурні та процесуальні аспекти повинні відповідати трансформації вищого навчального закладу. Головними моментами розвитку організації виступають концепції розвитку команд колективів, проектна робота і розвиток усієї організації. Необхідно, щоб розвиток організації мав ефективний менеджмент і був зорієнтований на успішний результат.

Систематичний розвиток персоналу слід розуміти і як дії з отримання, аналізу, відбору і застосування інформації. При цьому розвиток персоналу як цілісність може включати такі підсистеми, як аналіз потреб, постановку цілей, креативне конструювання, проведення, контроль успішності діяльності, забезпечення змін. Розвиток персоналу повинен сприяти не тільки індивідуальному розвитку працівників та відповідати їх життєвим планам, а також має сприяти їх кар'єрному зростанню (Work-Life-Balance). Усе більшого поширення в Європі на противагу навчанню, зорієнтованому на дефіцит, на подолання певних недоліків, набуває поширення тренду, спрямованого на підсилення ресурсів працівників.

Важливим у європейських університетах є компетентісний підхід, який на відміну від українських вищих навчальних закладів, має значно ширше застосування. Скажімо, коли йдеться про розвиток персоналу, то мають на увазі компетентності людських здібностей, навичок і знань як первинний інструмент управління.

Досвід розвитку персоналу можна продемонструвати на прикладі університету м. Бремен (ФРН), де, наприклад, перед професорами ставиться завдання перш за все бути готовими до участі у підвищенні якості та вдосконаленні структури досліджень і викладання. Необхідною для кожної сфери діяльності й університету в цілому, особливо керівних працівників, є компетентність творення, яка слугує мотивацією. Науково-педагогічних працівників учать брати

на себе відповідальність, розуміти свою роль у колективі. Очевидно, що такі якості як, ціннісні орієнтації та ідентифікація з вищим навчальним закладом не приходять самі по собі, а потребують комунікації тощо. Завдяки консультуванню, підвищенню кваліфікації, ІКТ, інформуванню вони готові до виконання ними нової ролі у вищому навчальному закладі, наприклад, як керівного працівника академічної сфери.

Особлива увага приділяється новопризначеним професорам та науковим співробітникам, для них практикуються позафахові майстер класи, семінари, тренінги тощо. Їм надається допомога у визначенні своєї ролі у вищому навчальному закладі, на факультеті, кафедрі чи в науковому підрозділі. У деканів факультетів, керівників департаментів та інститутів формується розуміння щодо виконуваної ними відповідної керівної ролі. При цьому забезпечується взаємозв'язок змісту та методів підтримки їхньої діяльності цінностям і цілям університету.

Цільова група новопризначених керівних працівників та професорів є центральною в менеджменті персоналу, оскільки вони вперше беруть на себе відповідальність за керівництво певними колективами і дослідницькими групами, координацію комплексних наукових і навчальних програм та зміцнення престижу вищого навчального закладу. Сприяння новопризначеним керівним працівникам і професорам має полегшити їх входження в повсякденне життя вищого навчального закладу та набуття необхідних компетенцій. Практика показує значимість їх взаємодії з досвідченими колегами, правлінням, ректором та членами ректорату університету, щоб виробити спільне розуміння визначених ролей та розподіл обов'язків.

Такий підхід має сприяти також процесу комунікації, визначенню цілей, стратегій, основних напрямків і прийняттю конкретних рішень та проведенню заходів. Зростаючі вимоги до наукових працівників та дослідників-початківців

зумовили створення програми підвищення кваліфікації і сприяння для 1700 наукових працівників та аспірантів університету. У заходах можуть брати участь науковці інших вищих навчальних закладів. В університеті реалізована також спеціальна півторарічна програма для жінок-учених. Проводяться заходи і з розвитку персоналу для неакадемічних працівників університету. Програми сприяння охоплюють працівників сфери управління, асистентів і технічних працівників.

В університеті розвивають також управлінську культуру, чому сприяє проект «Добре керувати – спільно будувати майбутнє», який має налагодити діалог із керівними представниками і працівниками науки та економіки щодо основоположних цінностей управління. Проект складався з трьох частин: розвиток основних напрямків керівництва, що пропонується всім керівним працівникам сфери досліджень, викладання і управління; введення щорічних бесід із питань науки і управління; введення менеджменту конфліктів. Поширена практика підвищення кваліфікації керівників фахових напрямків планування, фінансів і господарства вищих навчальних закладів.

У розвитку персоналу вищі навчальні заклади ФРН пропонують різні теми, зокрема стратегічні майстер класи для працівників вищого управлінського рівня університетів, заходи щодо розвитку команд, консультування з питань організації, розвиток основних напрямків управління, програми сприяння управлінському резерву. В цьому контексті використовується такий спектр тем: проведення систематичних нарад, щорічна нарада як інструмент керівництва, управління в неформальних структурах, управління і менеджмент для керівних наукових працівників, управління персоналом для молодих професорів, інноваційний менеджмент, проектний менеджмент.

Розвиток персоналу в університеті Бремена супроводжує процес організаційних змін і їх методичної підтримки, що

включає програми сприяння для окремих цільових груп, гуртки якості для оптимізації робочого процесу та цілеспрямовані заходи з підвищення кваліфікації, яким в контексті реорганізації передаються нові завдання. Організаційний розвиток обґрунтовує новий шлях підвищення кваліфікації і повинен посилити здатність до успіхів особистої відповідальності працівників. Ініційована зміна процесів реформування та прийняття рішень в університеті та пов'язане з цим посилення особистої відповідальності визначають розширення вимог до самої організації і членів колективу, включаючи студентів. При цьому впроваджуються і розвиваються нові компетентності та структури, пов'язані з партнерською співпрацею, особистою відповідальністю, поліпшенням системи управління і прийняття рішень, покращенням внутрішньоуніверситетської комунікації та інформації.

Належна увага в університеті приділяється інформаційним технологіям при розвитку нових організаційних структур вищого навчального закладу і пов'язаний із цим вплив на розвиток знань. Концепції розвитку персоналу вимагають швидкого пристосування до технологічного і наукового розвитку та рамкових умов життєдіяльності вищого навчального закладу, що змінюються. З огляду на зменшення людських ресурсів доводиться по новому вирішувати завдання роботи з кадровим потенціалом. Це потребує подальшого розвитку спеціальних кваліфікацій та їх практичного застосування, що не можна забезпечити тільки шляхом використання класичних форм підвищення кваліфікації та поліпшення підготовки, як, наприклад, семінари. Тому розвиток персоналу передбачає нові гнучкі шляхи отримання та передачі знань.

До ключових компетентностей розвитку персоналу в університеті належить професійне застосування інструментів і методів розвитку персоналу та організації. Увага акцентується на цільових групах з урахуванням університетської культури. Так, використання інструментів із високою ор-

ганізаційною ефективністю, як, наприклад, процес відбору персоналу, супроводжується розширеними семінарами за участі керівників. У сфері розвитку організації успішно використовується такий інструмент, як гуртки якості, щоб супроводжувати структурні зміни, включати працівників в процес змін.

Цікавим є досвід створення університетським керівництвом органу для вирішення конфліктів, що виникають у колективі. Проте дана структура не підмінює правового шляху урегулювання конфліктів, а служить пом'якшенню проблем у стосунках і пошуку консенсусу. Такий підхід може допомогти уникнути загострення відносин і переведення їх в офіційну юридичну площину. До складу цієї комісії належать ректор університету, представники відділу персоналу підрозділу з розвитку організації та персоналу, два члени ради персоналу, уповноважений із питань жінок та представник від неповносправних членів колективу.

Позитивним прикладом у роботі з персоналом є організація підвищення кваліфікації керівників і науковців та працівників зайнятих адміністративно-технічною роботою, що планується і здійснюється в університеті землі Баден-Вюртемберг (ФРН) протягом кожного семестру. Стратегічним напрямком діяльності з розвитку персоналу вважається створення навчаючої організації та інноваційної культури, що підтримує і заохочує формування компетентностей усього колективу, щоб уможливити проведення досконалих досліджень.

Семінари та практичні заняття для працівників університету охоплюють, зокрема, подолання стресу, ефективного самоменеджменту, використання власних ресурсів, керівництва командою, комунікації тощо. В університеті працює кафе лідерства, де проводяться зустрічі з відомими фахівцями, дискусії, обміни ідеями професорів. За участю мовного центру організуються заняття з англійської мови для працівників університету.

Певна увага у вищому навчальному закладі приділяється інституційному розвитку особистості та плануванню кар'єри. Зокрема, виділяються такі категорії, як асистенти і молодші наукові співробітники, які знаходяться в першій фазі своєї професійної діяльності, доценти, що перебувають на вершині професійної діяльності або наближаються до її завершення і ставлять перед собою питання щодо подальшої перспективи, адміністративно-технічні працівники, які хочуть зберегти свої шанси на ринку праці, керівні працівники, які хочуть реально сприймати свою роль у розвитку персоналу.

Перспективним напрямком наукової і практичної роботи університетів вважається менеджмент різноманітності (Diversity Management), прийом персоналу і перспективи його розвитку в порівнянні з зарубіжним досвідом. Цій темі присвятив своє дослідження Матуко фон Бартоломей (*von Bartholomäus J. Matuko* http://www.idm-diversity.org/eng/infothek_matuko_hochschulen.html), яке він виконав в університеті Дуйсбург-Ессен. Автор керується тим, що питаннями різноманітності академічних колективів усе більше займаються в університетах багатьох країн світу. Він розрізняє людей за такими головними ознаками: вік, стать, етнічне походження (раса, колір шкіри), країна походження, національність, релігія, світогляд, стан здоров'я, неповносправність, сексуальна орієнтація, умови життя. До зовнішніх характеристик він відносить стан сім'ї, статус батьків, соціальне та соціально-економічне походження, виховання, освіту, доходи (власні та сім'ї), фінансовий статус, доступ до вищої освіти та регіональне походження.

При вертикальній перспективі йдеться про погляд на окремих людей, групи і меншини з названими характеристиками. Горизонтальна перспектива охоплює всі вищеназвані ознаки і вищий навчальний заклад, у т. ч. персонал і тих, хто приймає рішення (топменеджмент), відповідні органи влади, які приймають рішення щодо університету і за-

безпечують його фінансування для окремих клієнтів (груп), пропонують маркетингові ініціативи і заходи з різноманітності, визнають всю особливість вищого навчального закладу, уможливають доступ до вищої освіти за принципом «Освіта для всіх» і розглядає все це як ресурс, використовує і успішно управляє. Таким чином відбувається поступовий перехід від вертикальної до горизонтальної перспективи.

Дедалі більшого поширення в європейських університетах, особливо англомовних, набуває Diversity Management (DiM), який прийшов із США і обіцяє значні переваги. Зокрема, реалізація даної концепції має протидіяти зменшенню кількості працівників. Йдеться про те, щоб рекрутувати «кращі голови», у т.ч. з нетрадиційних цільових груп на міжнародному рівні. З іншого боку, різноманітність розглядається як ресурс, що може знизити кількість студентів, які не закінчують навчання. У перспективі Diversity Management має допомогти враховувати різноманітність суспільства і особливо очікування роботодавців, які роблять ставку на різноманітність. Кокс (Cox) в 1991 році описав три організаційні форми: монокультурну організацію, багатоманітну організацію і мультикультурну організацію. При цьому замість понять «монокультура» і «мультикультура» вживаються «Monoversity» і «Multiversity». Метою Diversity Management є перехід від Monoversity (монокультурна організація) через plurale University (багатоманітний університет) до Multiversity (мультикультурний вищий навчальний заклад).

Автор зазначає, що в європейських суспільствах відбуваються нині соціальні економічні, технологічні та культурні зміни, однією з яких є гетерогенність або різноманітність суспільств. Демографічні зміни, міграційні процеси, зміни відносин у суспільстві вимагають нових концепцій для підприємств та організацій, для приватного і суспільного секторів економіки. Вже нині проблеми різноманітності розглядаються в таких курсах: розвиток персоналу та ор-

ганізацій; менеджмент персоналу, рекрутування і використання; менеджмент забезпечення якості; контролінг і стратегічне управління; маркетинг і розвиток нових продуктів, послуг та сервісу.

У центрі уваги європейських університетів знаходяться питання етичного регулювання діяльності науково-педагогічних працівників та персоналу вищих навчальних закладів узагалі. Так, учасники зібрання Європейської асоціації університетів у Глазго вітали прийняття Європейської хартії науковців/Кодексу поведінки під час найму науковців на роботу і підкреслили важливу роль цих документів в обговоренні питань розширення кар'єрних можливостей у сфері досліджень в Європі, зокрема з метою запобігання «відтоку умів».

Відповідно до Рекомендації про статус викладацьких кадрів вищої освіти, прийнятої Генеральною конференцією ЮНЕСКО у листопаді 1997 року, вищі навчальні заклади повинні:

1) зберігати і розширювати свої основні функції, дотримуючись у своїй діяльності наукової та інтелектуальної етики;

2) мати можливість виступати з етичних, культурних і соціальних проблем за повної незалежності й з усією відповідальністю, будучи своєрідним інтелектуальним авторитетом;

3) використовувати свій інтелектуальний потенціал і свій моральний авторитет для захисту і активного поширення універсально визнаних цінностей, включаючи мир, справедливість, свободу, рівність і солідарність;

4) відігравати певну роль у сприянні виявленню і вирішенню проблем, які впливають на добробут спільнот, країн і світового співтовариства.

Передумовою успішної кадрової політики у сфері вищої освіти є соціальна відповідальність працівників, які, користуючись університетською автономією та академічною свободою, повинні формувати усвідомлене та добровільне

прийняття відповідальності, розуміти реальні обставини та суспільну обумовленість своєї свободи, мотивацію до суспільно значимих дій. Болонський процес, як відомо, передбачає поєднання автономії університетів з їх відповідальністю.

Головними механізмами реалізації соціальної відповідальності виступають діалог та взаємодія органів управління університетів із внутрішніми (викладачами, дослідниками, студентами, адміністративно-технічним і господарським персоналом, профспівковою організацією) та зовнішніми партнерами (представниками міністерств, відомств та місцевих органів влади, роботодавцями, діловими партнерами, фірмами, службами, підприємствами, з яким співпрацює ВНЗ, а також з представниками громадських організацій, засобів масової інформації тощо). Залучення зовнішніх партнерів до управління вищим навчальним закладом дозволяє реалізувати багатогранні зв'язки із суспільством, відкритість, демократичність і прозорість.

Така співпраця допомагає знаходити компромісні рішення та долати непорозуміння і реалізується через спільні угоди та контракти, представництво внутрішніх партнерів у вчених радах університетів, інститутів та факультетів, участь у різних комісіях, дорадчих радах, органах студентського самоврядування тощо. Ця практика свідчить, що вищі навчальні заклади є важливими і активними структурами громадянського суспільства, при цьому йдеться про залучення до активного громадянського життя усіх членів академічної спільноти.

Європейський досвід свідчить, що соціальна відповідальність є результатом взаємодії правової держави, структурованого громадянського суспільства і розвинутої соціальної економіки. Отже, рівень і вкоріненість соціальної відповідальності характеризує як соціально-правову природу суспільства, так і його соціальні інститути, одним з яких є вища школа.

Принциповим нині для вищої освіти є питання відкритості широким верствам населення. Це могли б бути угоди або «договори» між закладами вищої освіти і суспільством у його цілісності. При цьому вищі навчальні заклади мають відігравати більшу роль у визначенні перспектив розвитку суспільства, що базується на знаннях, економіки, культури і освіти. Більший внесок ВНЗ можуть зробити завдяки поліпшенню базової підготовки та підвищенню кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Саме, керуючись соціальною відповідальністю, вищі навчальні заклади здатні переоцінити результати своєї навчальної та науково-дослідної роботи, реорганізувати й оновити навчальні плани і програми, запровадити ефективні механізми оцінки, гарантії та забезпечення якості, сприяти мобільності викладачів, студентів і наукових працівників, провести необхідну модернізацію структури і діяльності з метою входження у Європейський простір вищої освіти і тим самим підвищити конкурентоспроможність. Європейські університети як рушійна сила процесу будівництва Європи знань беруть на себе зобов'язання, які виникають у зв'язку з виконанням цієї ролі, водночас просять уряд і громадянське суспільство в свою чергу визнати їхню відповідальність за надання університетам можливості отримати ресурси, які дозволяють їм виконувати свої завдання не тільки на адекватному, а й на відмінному якісному рівні, і бути конкурентоспроможними із системами вищої освіти на інших континентах.

Необхідно поліпшити інформування населення не лише про їхню структуру, напрямки підготовки фахівців, результати наукових досліджень, фінансове становище, умови проживання студентів та аспірантів, перспективи молодих викладачів та науковців, а й широкі соціальні зв'язки та проекти. Певну роль у цьому могли б відіграти засоби масової інформації, що потребує залучення представників ЗМІ до обговорення теми соціальної відповідальності вищої школи. Очевидно, що така практика сприятиме поширенню

позитивної інформації про діяльність вищого навчального закладу, формуванню позитивного іміджу серед потенційних абітурієнтів та роботодавців.

Як відомо, європейські університети в Глазго взяли на себе відповідальність підняти пріоритетність соціальної складової, розробити заходи щодо розширення доступу до освіти і надання підтримки недостатньо представленим групам, а також посилити дослідницьку роботу з метою опрацювання проблем боротьби з нерівністю в системі вищої освіти. В Лісабонській декларації європейські університети заявили, що визнають свою відповідальність перед широкою громадськістю за сприяння соціальній рівності і розвитку інтеграційного суспільства. Вони задекларували великі зусилля для розширення соціально-економічного складу своїх студентських співтовариств, відданість принципам забезпечення доступу і надання можливості успішного вступу всім, хто володіє необхідними знаннями і може отримати переваги від отримання вищої освіти.

Для успішного вирішення завдань кадрової політики необхідна морально-етична складова. У Лісабонській декларації вказується на необхідність розробки університетами через Європейську асоціацію університетів кодексу поведінки для міжнародного співробітництва і обмінів на Європейському просторі вищої освіти. У Декларації Глазго записано, що університети поділяють відданість справі забезпечення соціальної складової економічного росту, а також етичним нормам, що лежать в основі вищої освіти та дослідницької роботи.

Особливу увагу проблемам моралі приділила Бухарестська декларація з етичних цінностей і принципів вищої освіти в європейському регіоні, прийнята Міжнародною конференцією з етичних і моральних вимірів у вищій освіті та науці в Європі (Бухарест, 2–5 вересня 2004 р.), яка була організована Європейським центром ЮНЕСКО з вищої освіти (ЮНЕСКО-CERES).

Учасники конференції заявили, що університети керуються цінностями й етичними стандартами, які будуть не тільки суттєво впливати на науковий, культурний і політичний розвиток персоналу, студентів і співробітників, але й допоможуть у формуванні моральної атмосфери суспільства в цілому. Підкреслювалося, що університети повинні взяти на себе пряму відповідальність і всіма силами домагатися дотримання найвищих етичних стандартів, оскільки недостатньо просто слідувати моральним стандартам на рівні риторики. Дуже важливо, щоб такі стандарти втілювались у життя в кожному аспекті роботи вищого навчального закладу – не тільки в процесі викладання та досліджень, а й у керівництві, управлінні ВНЗ та під час залучення зовнішніх партнерів.

З метою здійснення етичної місії вищих навчальних закладів учасники конференції закликали політиків, академічну спільноту, дослідників, менеджерів та студентів дотримуватися наступних принципів:

1. Плекати академічний дух і культуру, активно підтримувати через інституційні хартії і кодекси академічної поведінки цінності та норми, які формують в академічній спільноті високі ідеали, в основі яких повага гідності людини, її фізичної та психічної недоторканності. Учасники конференції погодились з тим, що дуже складно підтримувати високі академічні і етичні стандарти за відсутності достатнього державного фінансування вищої освіти;

2. Високі моральні принципи в процесі викладання та навчання. Основними цінностями академічної спільноти високіх моральних принципів названі чесність, довіра, справедливість, повага, надійність і відповідальність. Ці цінності важливі не тільки самі по собі, а й необхідні для ефективного викладання і якісної дослідницької роботи. У декларації наголошується, що виховання чесності слід починати із себе, і вже потім вимагати її від усіх членів академічної спільноти, не допускаючи ніяких форм обману, брехні, шахрайства,

крадіжок та інших негідних вчинків, які можуть негативно позначитись на якості академічних ступенів.

У документі вказується на важливість взаємної довіри між усіма членами академічної спільноти, яка створює робочу атмосферу, сприяє вільному обміну ідеями, вдосконаленню творчого потенціалу та розвитку особистості. Підкреслюється також роль справедливості у викладанні, оцінюванні студентів, дослідницькій роботі, просуванні співробітників та іншій діяльності, пов'язаній із присвоєнням ступенів, яка має базуватись на правових, прозорих, передбачуваних і об'єктивних критеріях.

На конференції йшлося також про значення вільного обміну ідеями та свободі слова, що базуються на взаємній повазі, яку мають демонструвати всі члени академічної спільноти незалежно від становища в навчальній чи дослідницькій ієрархії, без чого знижується академічний та науковий творчий потенціал. При цьому свобода поєднується з відповідальністю, яку повинні нести всі члени академічної спільноти, що дозволяє забезпечувати підзвітність, а також вільно висловлювати свою позицію і справляти вплив у разі виявлення порушень.

В умовах ускладнення діяльності вищих навчальних закладів і розширення їх ролі та відповідальності зростає необхідність підвищення ефективності роботи керівних органів ВНЗ, чому сприяє реалізація принципів демократії та етики управління. В умовах розширення комерційної діяльності більше уваги слід приділяти захисту правових норм і базових академічних та етичних цінностей. Так, академічний персонал, студенти і співробітники повинні відіграти більш значну роль у контролі на тим, щоб комерційна діяльність і прагнення до росту доходів не стали причиною фінансових зловживань, не наносили шкоди якості і результатам навчання чи інтелектуальним стандартам вищих навчальних закладів.

Учасники конференції цілком справедливо порушили пи-

тання відповідальності президентів, ректорів, проректорів та інших керівників вищих навчальних закладів не лише за ефективне управління ВНЗ, а й за моральне лідерство. На конференції була підтримана ідея «етичних аудитів» як частини діяльності вищого навчального закладу. Крім цього, було рекомендовано, щоб особи, які приймають рішення, брали на себе і моральні зобов'язання і відповідальність перед усіма зацікавленими колами, як у ВНЗ, так і за його межами.

З моменту прийняття Болонської декларації європейські університети намагаються чіткіше визначити етичні цілі вищої освіти в сучасних умовах. У 2004 році цим проблемам був присвячений окремий випуск «Етичні та моральні аспекти вищої освіти та науки у Європі» журналу «Вища освіта у Європі», що видається Європейським центром з вищої освіти ЮНЕСКО. З одного боку, університети, як частина суспільства, стикаються з моральними проблемами сучасного світу – бідність, несправедливість, корупція, беззаконність тощо. Водночас вищі навчальні заклади мають певні етичні проблемами у своєму внутрішньому житті – егоїзм, нечесність, списування, плагіат, безвідповідальність тощо.

Важливу роль у формуванні моральних засад академічної спільноти відіграє Кодекс честі, якого слід неухильно дотримуватись усім членам спільноти. Великий досвід у цьому питанні накопичений в американських університетах. Основою етичних відносин так звані кодекси честі ВНЗ США визнають поняття «academic integrity» (академічна порядність), яке, у свою чергу, визначають п'ятьма фундаментальними цінностями: чесність, довіра, справедливість, повага і відповідальність.

Моральні стосунки в умовах вищої школи мають свої особливості, зокрема такі:

– ставлення до науково-педагогічної праці, яка включає: усвідомлення відповідальності перед студентами, колегами та своєю науковою галуззю; використання особистого на-

укового досвіду для інформування студентів та колег; ставлення до загальноприйнятих правил та стандартів вищої освіти, які регламентують працю викладачів;

– етика взаємин викладачів та студентів, які повинні бути більш демократичними, ніж у школі між учителем та учнем;

– етика взаємодії викладачів у процесі навчальної, наукової та навчально-виховної діяльності;

– етика науково-дослідної роботи, яку викладач має поєднувати з педагогічною діяльністю. Процес наукової творчості має регулюватись певними вимогами.

Перша вимога – це вимога наукової об'єктивності, яка передбачає об'єктивний, чесний підхід до предмета дослідження, намагання пізнати об'єкт дослідження таким, яким він є в дійсності. Такий підхід вимагає відсутності у вченого таких намірів, які б суперечили пошуку істини і які можуть привести до фальсифікації науки.

Друга моральна вимога – це сумлінне тавлення вченого до своєї наукової праці, що передбачає перевірку ним кожного кроку в пошуку істини, на шляху дослідження, скрупульозність, наявність таких моральних якостей, як здатність та мужність відмовитися від нібито знайденої істини, якщо отримані факти суперечать цьому. Сумлінність не дає можливості науковцям робити помилки, пов'язані з недобросовісним підбором фактів, даних, методів та їх аналізом.

Третій моральний принцип – збір доказів, оскільки будь-яке наукове твердження повинно бути виведене, обґрунтоване та всебічно доведене методами та способами, взятими з арсеналу самої науки. Отже, вчений, переконаний в істинності висунутого ним положення, не має морального права доводити це способами і діями, несумісними з наукою. Переконати інших в істинності отриманих результатів дослідження можна лише шляхом апробації, доведення, наукової (теоретичної або практичної) перевірки отриманих висновків.

Четверта моральна норма наукової діяльності – це висока вимогливість до себе, що проявляється у самокритичності, вмінні визнавати свої помилки, об'єктивно оцінювати результати своїх наукових досліджень. Проте надмірна скромність може стримувати результативний творчий пошук та деформувати самооцінку наукової діяльності.

П'ята моральна вимога до наукової творчості – це принцип поваги опонента, який також шукає істину, хоча й іншими способами та шляхами, і дослідник зобов'язаний прислухатися до його думки. Тут застосовується так званий принцип співчуття, який вимагає від вченого поважати позицію свого опонента, його людську гідність, намагатися зрозуміти точку зору людини, яка дотримується іншої думки.

Важливим фактором наукової діяльності є зв'язки, що формуються у творчих колективах дослідників і які складають морально-психологічний аспект науки. Це важливо як для виробництва наукового знання в цілому, так і для особистої творчості кожного вченого. Ця проблема є актуальною, зокрема, тому, що завдання і проблеми сучасної науки можуть успішно вирішуватися тільки спільними зусиллями за умови плідної співпраці, взаємодії та постійних контактів.

Отже, ефективність дослідницьких колективів суттєво залежить від морально-психологічного клімату, який створюється в науковому колективі, характеризує ставлення дослідників до своєї діяльності та міжособистісні стосунки. Йдеться й про емоційну атмосферу в колективі, зумовлену цілями, позиціями, інтересами його членів, на основі спільності або розбіжності характерів, симпатій та антипатій. У результаті вищевказаного психологічний клімат наукового колективу може бути доброзичливим, недоброзичливим, позитивним або негативним, стійким або нестабільним тощо. Залежно від цього на кафедрі, в лабораторії тощо переважають почуття психологічного комфорту, взаємодопомоги,

оптимізму, задоволеності роботою, сприяння творчого пошуку. Негативний морально-психологічний клімат створює психологічний дискомфорт, який знижує творчий потенціал колективу, порушує гармонію міжособистісних зв'язків, пригноблює настрої співробітників тощо.

Моральна атмосфера академічного колективу значною мірою залежить від його керівника, особливостей його стилю, характеру прийняття рішення – авторитарного, колегіального, можливості дотримуватись членам колективу своїх ідей та творчих планів. Стиль керівника включає також здібність переконувати, що є засобом його впливу на колектив з метою виконання поставлених завдань. Морально-психологічний клімат також залежить не тільки від стилю роботи керівника, а й від його здатності правильно розподілити обов'язки і функції в конкретному науковому колективі, давати кожному такі доручення, які б урахували не тільки завдання і потреби певного структурного підрозділу, а й індивідуальні психологічні особливості, його взаємини з працівниками.

При цьому науковий керівник має дотримуватися як моральних норм у відповідній сфері наукової діяльності, так і загальних вимог моральної культури. Очевидно, що такий підхід сприяє підвищенню його авторитету,.

Для успішного функціонування колективу велике значення мають і взаємини між працівниками різних структурних підрозділів, тобто стосунки «по горизонталі». Оскільки колективні форми творчої діяльності вчених породжують багато морально-психологічних проблем, серед яких взаєморозуміння між членами колективу. Це потрібно для успішної колективної діяльності людей, яка вимагає також певного співпадіння або гармонійного доповнення особистих якостей один одного. Робота групи, кожен член якої сам по собі має досить високий науковий потенціал, може в цілому виявитися малоефективною. Пояснюється це тим, що результат колективної праці залежить не стільки від інди-

відуальних психологічних якостей кремих учених, скільки від їх взаємодії. А це, у свою чергу, залежить від об'єднання співробітників, тому що ефективна колективна діяльність обов'язково передбачає взаєморозуміння серед її учасників. Тому особистісні та моральні якості вченого відіграють важливу роль у житті наукового колективу.

Серйозною етичною проблемою наукових колективів є конфліктні ситуації, зіткнення різних точок зору тощо. Конфліктні ситуації у наукових колективах відіграють дво-яку роль. З одного боку, напружений творчий пошук нерідко супроводжується гарячими дискусіями, протистоянням різних точок зору. У цій ситуації відсутність принципової позиції може свідчити про певну пасивність членів колективу. Однак перенесення конфліктності з науково-педагогічної сфери у царину особистих взаємин безумовно шкодить морально-психологічному клімату і відіграє негативну роль, оскільки в дію вступають такі негативні психологічна явища, як неприязнь, напруженість у взаємовідносинах, образи, заздрість, нескромність тощо.

Причинами специфічних конфліктних ситуацій, що виникають у наукових колективах, є наступні:

- масштабність мислення одного з членів колективу настільки велика, що є незрозумілою іншим членам;
- поява в колективі співробітника, здібності якого не знаходять застосування в колективі та не відповідають змісту самої його роботи.
- особиста незадоволеність наукового працівника, яка виникає з причини неадекватної, з його точки зору, оцінки керівництвом і колективом його наукових досягнень;
- сумніви, що виникають у молодших членів колективу відносно компетентності наукового керівника.

Під час розгляду причин та суті моральних конфліктів у наукових колективах необхідно наголосити, що їх запобігання та позитивне вирішення залежить від самих членів колективу. З метою запобігання конфліктних ситуацій уче-

ному слід керуватися такими морально-психологічними вимогами:

- постійно слідкувати за особистою поведінкою, пам'ятати про необхідність тримати себе в руках;
- стримувати свій темперамент, потреби, інтереси, настрій;
- бути терпимим до звичок, манер, поведінки, особливостей характеру інших людей;
- прагнути до взаєморозуміння, виховувати в собі вміння враховувати бажання іншої людини;
- удосконалювати особисту моральну культуру – емпатійні здібності, бути уважним, чуйним по відношенню до всіх членів колективу.

Формування моральної культури потребує відповідних умов, зокрема:

- наявності ціннісних життєвих орієнтирів, спрямованості особистості на активне і самостійне засвоєння знань, умінь і навичок культурної поведінки;
- ціннісного ставлення до іншого, сприймання його як особистості;
- потреби у спілкуванні й повноцінних контактах між студентами;
- інтересу до процесу набуття досвіду з питань моральної культури;
- володіння різноманітними методами, які сприяють засвоєнню правил моралі;
- наявності рефлексії, прагнення до самопізнання, оскільки рефлексія є мотиваційно-регулятивним механізмом формування моральної культури молоді;
- уміння поводитись відповідно до прийнятих у суспільстві моральних норм;
- бажання передавати набутий позитивний досвід іншим.

Важливу роль у формуванні кадрової політики у вищих навчальних закладах України відіграють державні органи, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади.

Учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах (ст. 52) є: наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники; здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у вищих навчальних закладах; фахівці-практики, які залучаються до освітнього процесу за освітньо-професійними програмами; інші працівники вищих навчальних закладів.

Науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники (ст. 57) вищого навчального закладу всіх форм власності мають право: на академічну свободу; на академічну мобільність; на захист професійної честі та гідності; брати участь в управлінні вищим навчальним закладом; обирати методи та засоби навчання; на достойні умови праці, підвищення свого професійного рівня; безоплатно користуватися бібліотечними, інформаційними ресурсами, послугами підрозділів вищого навчального закладу; на захист права інтелектуальної власності; на підвищення кваліфікації та стажування; одержувати житло у визначеному законодавством порядку; отримувати пільгові довгострокові кредити у визначеному законодавством порядку; брати участь в об'єднаннях громадян; на соціальне та пенсійне забезпечення у визначеному законодавством порядку.

Стаття 58 Закону визначає обов'язки науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників, які стосуються викладання на високому науково-теоретичному і методичному рівні; підвищення професійного рівня, педагогічної майстерності, наукової кваліфікації; дотримання норм педагогічної етики і моралі; розвитку осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах; дотримання статуту вищого навчального закладу, законів та інших нормативно-правових актів.

3. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. «Європа–2020» як стратегія зростання.

Розробка стратегії «Європа–2020» зумовлена значною мірою економічними проблемами країн Європейського союзу – високим рівнем безробіття, зниженням темпів економічного зростання, зростаючим зовнішнім боргом тощо. Нестабільність європейської економіки розглядається в контексті таких світових проблем як глобалізація, зменшення природних ресурсів, зміни клімату та старіння населення. З метою подолання кризи Європейська комісія запропонувала країнам-членам ЄС особливу увагу приділити таким напрямкам діяльності: зайнятість; дослідження та інновації; зміна клімату і енергетика; освіта; боротьба з бідністю.

На думку лідерів країн-членів ЄС подолання кризи вимагало спільних зусиль у соціально-економічній сфері, які б передбачали і заходи з політики вищої освіти. «Стратегія 2020» (*Europe–2020: Europe’s growth strategy* http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/europe_2020_explained.pdf) визначила три основні фактори зміцнення економіки:

- розумне зростання, що передбачає розвиток економіки, який базується на знаннях та інноваціях;
- стійкий ріст, який означає створення економіки заснованої на доцільному використанні ресурсів, екології та конкуренції;

– всеохоплюючий ріст: сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної та територіальної згоди.

Серед головних результатів, яких Європейський Союз планує досягти до 2020 року, слід назвати такі:

– 75% населення віком від 20 до 64 років повинні бути працевлаштовані;

– 3% ВВП Євросоюзу мають бути інвестовані в дослідження та розробки;

– досягнення цілей енергетичної політики і політики зміни клімату, включаючи 30-відсоткове зниження забруднення навколишнього середовища;

– доля учнів, які залишили школу, не повинна перевищувати 10%. Не менше 40% молоді повинні мати вищу освіту;

– скорочення числа людей, які можуть опинитися за межею бідності, на 20 млн осіб.

Для того, щоб держави – члени Євросоюзу змогли адаптувати стратегію «Європа–2020» до своєї конкретної ситуації, Європейська комісія пропонує державам трансформувати цілі ЄС у свої національні стратегії.

Стратегією «Європа–2020», ключовими ініціативами та новими проектами інтеграції в центр зусиль ЄС ставиться знання, щоб забезпечити стабільне інтелектуальне зростання та інтеграцію. Єврокомісія підтримує збільшення інвестицій в освіту, дослідження та інновації у фінансових рамках 2014–2020 роках. Вища освіта пов'язана з дослідженнями та інноваціями відіграє вирішальну роль у індивідуальному та суспільному розвитку і, крім того, висококваліфіковані працівники та громадяни повинні бути причетні до створення робочих місць, економічного зростання та підвищення добробуту. Тому вищі навчальні заклади є важливими партнерами під час реалізації стратегії Європейського союзу направленої на збереження зростання. Потенціал вищих навчальних закладів щодо виконання своєї суспільної ролі у підвищенні добробуту Європи є невичерпним. У світовій

конкуренції Європа не є лідером, тоді як економіки інших континентів швидко збільшують свої інвестиції в освіту.

До 2020 року 35 % всіх працюючих в ЄС потребуватимуть тертіарної освіти, нині тільки 26 % працюючих мають таку освіту. Європа все ще відстає в плані співвідношення кількості науковців та населення, що сьогодні корелюється як 6 до 100, тоді як у США воно становить 9%, а в Японії – 11%.

Крім цього, економіка, що базується на знаннях, потребує людей, які поєднують декілька спеціальностей: спеціалістів обізнаних з різними сферами знань, цифровими технологіями, креативних, гнучких, що мають глибокі знання у відповідній сфері (наприклад, природничі науки, техніка або математика). Але державні і приватні роботодавці, у т. ч. в галузях інтенсивних досліджень, усе більше говорять про суперечності між пропозиціями спеціалістів і попитом на такі спеціальності, про труднощі в пошуку людей, які їм потрібні відповідно до потреб.

Водночас вищі навчальні заклади часто конкурують у багатьох сферах, хоча тільки деякі з них мають здатність до досконалості в усіх фахових сферах. Через це небагато європейських вищих навчальних закладів можна знайти у відомих світових рейтингах вищих навчальних закладів, орієнтованих на дослідженнях. Так, наприклад, із 4000 європейських вищих навчальних закладів 500 належать до кращих, однак тільки 3 входять в двадцятку найкращих. При цьому в останні роки не спостерігається помітних позитивних змін.

Очевидно, що Європа потребує більшого розмаїття вищих навчальних закладів, кожен з яких повинен прагнути до досконалості й адекватності своїх стратегічних пріоритетів та місії. За наявності прозорої інформації про окремі вищі навчальні заклади відповідальні політики здатні розвивати ефективні стратегії. Головна відповідальність за реформи вищої освіти покладається на уряди та на вищі навчальні заклади. Йдеться, перш за все, про збільшення кількості ви-

пускників вищих навчальних закладів на всіх рівнях, поліпшення якості й відповідності інтелектуального капіталу, створення ефективних механізмів управління та фінансування; зміцнення трикутника знань між освітою, наукою та економікою. При цьому помітно, що на якість впливають міжнародна мобільність студентів, науковців і персоналу та зростаюча інтернаціоналізація.

Суть програми «Європа-2020» у сфері освіти полягає в тому, щоб до 2020 року 40% молоді віком 30–34 роки отримували вищу освіту. Відомо, що рівень вищої освіти у різних частинах Європи помітно підвищився, проте він ще довгий час буде недостатнім, щоб відповідати запрограмованій кількості робочих місць із науковою інтенсивністю, мати користь із використання глобалізації та забезпечувати стабільність європейських соціальних фондів. Збільшення кількості випускників має стати сильним каталізатором системи змін, щоб підвищувати якість і розвивати нові види навчання. Крім цього, зменшується кількість випускників середніх шкіл, які вступають до вищих навчальних закладів, хоча ця ситуація в різних країнах ЄС неоднакова. Тому постає проблема залучення до вищої освіти представників соціальних груп із невеликими доходами та низьким рівнем життя. Слід боротися також за зменшення кількості студентів, які не закінчують навчання у вищих навчальних закладах. Проте питання не можна зводити до числа випускників, оскільки необхідно вживати заходи для поліпшення умов і результатів навчання на різних рівнях вищої освіти, успішності та честюлюбства.

В Європі все нагальнішою стає потреба в науковцях, щоб таким чином готувати наукове підґрунтя для майбутнього розвитку економіки і завдяки інвестиціям у науку забезпечити 3-відсоткове зростання валового внутрішнього продукту в країнах ЄС, для якого, за орієнтовними даними необхідно близько 1 млн нових робочих місць. І тут йдеться, перш за все, про приватні підприємства. Для цього не досить під-

приємствам лише створювати кращі умови для інвестицій у дослідження, а потребуються докторанти та компетентні працівники але з науковою спеціалізацією.

Водночас необхідна краща інформація про пропозиції з-за меж академічного світу, які б пропонували молодим науковцям реальні кар'єрні перспективи. Розкрити нові таланти можна шляхом подолання стереотипів та бар'єрів, що закривають жінкам шлях до керівництва, навчання та науки, особливо в певних галузях.

Центральними пріоритетами держав – членів Євросоюзу та їх вищих навчальних закладів у контексті модернізації вищої освіти були визначені такі:

1. Чітке розуміння шляхів розвитку професійної та іншої освіти, визначення національних кваліфікаційних рамок, пов'язаних із європейськими кваліфікаційними рамками, як засобів досягнення цієї мети. Крім цього, кваліфікаційні рамки повинні базуватись на результатах навчання. Необхідні також чіткі способи визнання результатів навчання та досвіду, які здобуваються за межами формальної та професійної освіти.

2. Сприяти контактам з учнями недостатньо представлених в освіті соціальних груп та студентами, які не відповідають класичному профілю, зокрема дорослим. Необхідно надавати прозору інформацію про можливості навчання та результати, а також консультації для полегшення вибору фаху студентами, працювати над зменшенням числа тих, хто не закінчує вищій навчальний заклад;

3. Гарантувати, надходження адресної фінансової підтримки потенційним студентам із сімей із низькими доходами.

4. Відповідно до цілей Європейського союзу розвивати і здійснювати національні стратегії підготовки та перепідготовки достатньої кількості науковців.

Основна суть розумного, стійкого і всеохоплюючого росту відображається в цілях, які не є вичерпними, оскільки ЄС

ставить перед собою більшу кількість завдань у процесі виконання стратегії «Європа–2020». З метою якомога швидшого розвитку і досягнення поставлених цілей Євросоюз вважає пріоритетними такі 7 напрямків діяльності:

1. «Інноваційний союз» призначений для поліпшення умов та можливостей фінансування досліджень та інновацій, щоб гарантувати використання інноваційних ідей у товарах і послугах, що сприятиме економічному зростанню і створенню нових робочих місць.

Завдання цього напрямку полягає в тому, щоб зорієнтувати теми досліджень, розробок та інновацій на основні проблеми сучасного суспільства, зокрема такі як зміни клімату, доцільне використання енергії та ресурсів, демографічні проблеми та проблеми охорони здоров'я.

Європейська комісія в масштабах ЄС працює в таких напрямках:

– створення Європейського простору для досліджень та інновацій, розробка та реалізація стратегічного плану з досліджень у сфері збереження, транспорту, зміни клімату, доцільного використання ресурсів, здоров'я, старіння, виробництва екологічно чистих продуктів, управління земельними ресурсами, розширення співпраці з державами-членами і регіонами ЄС;

– поліпшення умов для бізнесу та інновацій, що включає створення єдиного патентного бюро ЄМ, спеціалізованого Патентного суду, модернізацію загальних положень про авторське право та товарні знаки, розширення можливості використання захисту інтелектуальної власності малими та середніми підприємствами, прийняття взаємопов'язаних стандартів;

– використання Європейських інноваційних партнерств між ЄС та державами-членами ЄС для прискорення розвитку і перерозподілу технологій, необхідних для досягнення поставлених цілей. Це включає в себе побудову біо-економічного середовища–2020, застосування технологій для

формування європейського промислового майбутнього, технологій, що дозволять людям пенсійного віку існувати незалежно та брати активну участь у житті суспільства;

– посилення політичних інструментів ЄС з метою підтримки розвитку та інновацій (структурні фонди, фонди підтримки розвитку, рамкова програма з досліджень та розробок), включаючи тісну співпрацю з Європейським інвестиційним банком, спрощення адміністративних процедур для отримання фінансування, зокрема для середніх і малих підприємств та у сфері стимулюючих інноваційних механізмів, що стосуються ринку вугільної промисловості;

– розвивати наукове партнерство, посилювати взаємодію освіти, бізнесу, досліджень та інновацій, підтримувати новоутворені компанії з розробки інноваційних технологій.

На національному рівні держави – члени ЄС працюють за такими напрямками:

– реформують національну та регіональну системи досліджень, розробок та інновацій, упроваджують спільне створення програм і розширюють кооперацію з іншими країнами з питань фінансування, гарантують поширення технологій по всьому ЄС;

– гарантують достатню підтримку випускників наукових, математичних та інженерних факультетів, змінюють навчальні плани відповідно до принципів розвитку творчих здібностей, інновацій та підприємництва;

– надають пріоритет розвитку наукових знань, використовуючи податкові важелі та інші фінансові інструменти для збільшення інвестування досліджень та інновацій.

2. «Рух молоді» потрібен для посилення результативності освітніх систем та сприяння залученню молодих людей на ринок праці.

Мета цього напрямку полягає в тому, щоб підвищити міжнародну привабливість європейської вищої освіти й забезпечити підвищення якості освіти та навчання на всіх рівнях в ЄС, поєднуючи досконалість та рівність, з допомогою

надання студентам та викладачам можливості пересування в межах Європейського союзу, поліпшення ситуації у сфері зайнятості молодих фахівців.

На рівні ЄС Європейська комісія працює в таких напрямках:

- упроваджує і зміцнює програми ЄС у сферах свободи пересування, навчання в університетах, досліджень і прив'язує ці програми до національних програм та можливостей держав-членів Євросоюзу;
- впроваджує план модернізації вищої освіти (йдеться про навчальні плани, фінансування і управління);
- досліджує шляхи просування підприємства через програми мобільності для молодих професіоналів;
- підтримує розвиток неформальної освіти;
- запускає в дію загальні засади зайнятості молоді, що визначають принципи, які сприяють зменшенню безробіття серед молоді.

На національному рівні держави-члени ЄС працюють у таких напрямках:

- гарантують достатнє інвестування навчання і систем освіти на всіх рівнях;
- поліпшують показники у кожному сегменті сфері освіти (дошкільна, початкова, середня, професійна та вища);
- збільшують відкритість і доступність освітніх систем з допомогою створення національних кваліфікаційних стандартів;
- поліпшують умови потрапляння молоді на ринок праці за допомогою прийняття керівних принципів, проведення консультацій, навчання.

3. «План розвитку цифрових технологій у Європі» призначений для прискорення широкого розвитку високошвидкісного Інтернету, надання можливостей участі в загальному цифровому комерційному просторі для приватних і юридичних осіб.

Метою цього напрямку є отримання стійкої економіки і соціальних благ шляхом створення Загального цифрово-

го ринку Євросоюзу, заснованого на високошвидкісному Інтернеті та спільних додатків із можливістю доступу всіх громадян ЄС, а також забезпечення підвищення швидкості користування Інтернетом до 2020 року і збільшення на 50% кількості приватних осіб, підключених до інтернету зі швидкістю понад 100 Мбіт/с.

На рівні ЄС Європейська Комісія працює в таких напрямках:

- забезпечення стабільної законодавчої бази, яка б стимулювала приплив інвестицій у відкрите і конкурентоспроможне середовище, що базується на високошвидкісному інтернеті та на послугах, пов'язаних з інтернетом;

- створення і розвиток ефективної політики ЄС у даній сфері;

- сприяння використанню інвестицій у процесі виконання даного плану дій;

- створення загального цифрового ринку з використанням сервісів та змісту Інтернету;

- поширення доступу до інтернету громадян Європейського союзу.

На національному рівні держави – члени ЄС працюють у таких напрямках:

- у галузі розробки стратегії розвитку високошвидкісного Інтернету, цільового фінансування, включаючи структурні фонди, у сферах, які не повністю покриваються приватними інвесторами;

- розробки законодавчої бази для координації робіт та зменшення вартості побудови мережі;

- просування, розміщення та використання сучасних мережевих сервісів (електронний уряд, охорона здоров'я, онлайн тощо).

4. «Доцільне використання ресурсів в Європі» потрібне, щоб зробити економічне зростання незалежним від ресурсів, сприяти переходу до економіки з низьким вмістом вуглецю, збільшити використання джерел відновлюваної енергії,

провести модернізацію транспортного сектора і забезпечити розумне використання джерел енергії.

Суть цього напрямку полягає у підтримці руху за доцільне використання ресурсів та низьковуглецевої економіки, яка б ефективно витрачала наявні ресурси. Йдеться також про те, щоб відокремити економічне зростання від використання ресурсів та підтримувати ідеї збереження енергії.

На рівні ЄС Європейською комісією ведеться робота, спрямована на:

- мобілізацію фінансових важелів, як важливої складової інвестиційної політики, що поєднує національні, державні та приватні фонди;
- удосконалення основних принципів дії інструментів ринку торгівлі цінними паперами, системи податків та зборів у галузі енергетики, надання державної допомоги тощо;
- зниження використання вуглецю в транспортному секторі та підтримку зростаючої конкуренції в цій галузі;
- прискорене впровадження стратегічних проектів для вирішення основних проблем ЄС;
- завершення створення єдиного енергетичного ринку і введення в дію Стратегічного плану використання енергетичних ресурсів, що формується на основі застосування відновлюваної енергії;
- оновлення європейських і трансєвропейської енергетичної мереж, підтримку проектів створення інфраструктури в балтійському, балканському, середземноморському та євразійському регіонах;
- упровадження уточненого плану щодо доцільного використання енергії і впровадження програми доцільного використання ресурсів;
- визначення основних напрямків діяльності у галузі структурних та технологічних змін, необхідних для досягнення до 2050 року економіки з низьким використанням вуглецю, яка б не шкодила навколишньому середовищу і сприяла раціональному використанню ресурсів.

На національному рівні держави-члени ЄС працюють над вирішенням таких питань:

- поетапне скорочення використання речовин шкідливих для навколишнього середовища;

- використання відповідних ринкових інструментів, зокрема зниження податкового навантаження і впровадження державних закупок із метою адаптації методів виробництва та споживання;

- розвиток інноваційної транспортної та енергетичної інфраструктури;

- гарантування скоординованого впровадження проектів інфраструктурних змін.

5. «Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію» призначена для поліпшення умови ведення підприємницької діяльності, особливо середнього і малого бізнесу, підтримки розвитку потужної і стійкої промислової бази, широкої глобалізації.

Європейська комісія співпрацює із зацікавленими сторонами, які представляють бізнес, профспілки, установи науки, організації, що захищають права споживачів, із питань розробки загальних принципів сучасної індустріальної політики та підтримки підприємців.

На рівні ЄС Європейська комісія вживає таких заходів:

- розробляє індустріальну політику з метою створення сприятливих умов для підтримки і розвитку сильної, конкурентоспроможної і різноманітної промислової основи в Європі;

- вживає широких заходів для підтримки індустріальної політики, зокрема розумне регулювання, сучасний підхід до державних закупівель, правила конкуренції та стандартизації;

- поліпшує середовище для діяльності бізнесу, зокрема для малих і середніх підприємств;

- підтримує процес інтернаціоналізації середніх і малих підприємств;

- заохочує використання технологічних і виробничих методів, що сприяють зниженню рівня споживання енергії;
- сприяє посиленню конкуренції в туристичному секторі економіки Європейського союзу.

На національному рівні держави-члени Євросоюзу мають працювати, щоб:

- поліпшити середовище для діяльності бізнесу;
- послабити адміністративний тиск на бізнес і поліпшити якість законодавства для компаній;
- працювати спільно із зацікавленими особами в різних секторах (бізнес, профспілки, наукові організації, організації із захисту прав споживачів).

6. «План із розвитку нових здібностей та збільшення кількості робочих місць» призначений для модернізації ринків праці, надання людям можливості отримувати нові знання і навички з метою подальшого працевлаштування, поліпшення співвідношення попиту і пропозицій на ринках праці, включаючи трудову мобільність.

Всеосяжне зростання економіки разом із високим рівнем зайнятості, інвестиції у знання і навички, боротьба з бідністю та вдосконалення ринку праці, навчання і соціальний захист відкриває людям нові можливості, що сприяють побудові більш соціально однорідного суспільства. Посилення територіальної єдності залежить від результатів економічного росту в рамках всього Євросоюзу, включаючи окремі регіони. Таким чином мова йде про використання всього арсеналу засобів, що сприятимуть вирішенню таких проблем Європи, як старіння населення та посилення світової конкуренції.

У цьому напрямку діяльності можна говорити про створення умов для вдосконалення ринку праці з метою збільшення зайнятості й забезпечення стабільності суспільства. Адже отримуючи нові знання і навички, європейці тим самим розширюють свої можливості на ринку праці, оскільки легше адаптуються до нових умов. Водночас вони підвищу-

ють продуктивність праці. У масштабах Європейського союзу це має привести також до зменшення безробіття.

Реалізація цих завдань на рівні ЄС здійснюється Європейською комісією шляхом:

- створення гнучкого ринку праці, який би відповідав вимогам динамічної економіки та безпеки для робітників;
- оптимізації законодавства, воно повинно відповідати принципам розумного регулювання і надавати необхідну інформацію робітникам, а також ураховувати ризики стосовно заподіяння шкоди здоров'ю працівників і випадків травматизму під час роботи;
- посилення співпраці та соціального партнерства між інститутами ринку праці, у т. ч. між державними установами зайнятості держав-членів Євросоюзу;
- розширення співробітництва у сфері освіта та навчання, включаючи обговорення цих питань за участю всіх зацікавлених сторін.

З цією метою на національному рівні держави – члени ЄС працюють над такими питаннями:

- застосовують національні можливості задля створення гнучкого ринку праці;
- здійснюють моніторинг ефективності податкових та пільгових систем;
- підтримують нові форми балансу роботи і повсякденного життя, проводять активну політику з питань старіння нації, а також гендерної рівності;
- підтримують і відстежують ефективність впровадження заходів зміцнення соціального партнерства;
- за допомогою встановлення національних стандартів кваліфікацій активно сприяють розробці та впровадженню Європейського рамкового рішення щодо кваліфікацій;
- налагоджують партнерство між сферами освіти/навчання та зайнятості, зокрема шляхом залучення соціальних партнерств у плануванні освітніх заходів.

7. «Європейська політика проти бідності», необхідна для

поширення соціальної та територіальної взаємодії на всій території, щоб досягнення у сфері економічного розвитку та зайнятості населення сприяли зниженню рівня бідності в рамках усього Європейського союзу.

Даний напрямок діяльності має запровадити соціальну і територіальну співпрацю з тим, щоб спільними зусиллями подолати бідність та соціальне розмежування, забезпечити основні права людей, які перебувають за межею бідності, створити їм умови для гідного життя та активної участі у громадському житті.

З цією метою на рівні ЄС Європейська комісія веде роботу в таких напрямках:

- створення підґрунтя для співпраці, обміну досвідом та результатами в боротьбі з бідністю, а також здійснення конкретних заходів з соціальної підтримки населення;
- упровадження програм підтримки соціальних інновацій для незахищених верств населення;
- оцінка адекватності та стійкості заходів соціального захисту, пенсійних систем і виявлення шляхів кращого доступу до системи охорони здоров'я.

З цією метою на національному рівні держави – члени ЄС проводять таку роботу:

- підтримують принципи розділеної, колективної та індивідуальної відповідальності у соціальній сфері, зокрема в питанні боротьби з бідністю;
- вживають заходів щодо певних соціальних груп;
- повністю розгортають програму соціального захисту та пенсійного забезпечення з метою отримання пропорційного доходу і охорони здоров'я.

Отже, стратегія «Європа–2020» стосується не тільки держав-членів ЄС, а й країн-кандидатів, а також сусідів Євросоюзу.

Спостерігається чітка орієнтація на більш інтегровану політичну концепцію, щоб поєднати соціальні та культурні цілі з економічними аргументами з метою організації на-

вчання упродовж життя. Одночасно спостерігається прірва між «Mainstream» соціального життя та тими, яким загрожує тривале соціальне відмежування. Загальна і професійна освіта нині більш важлива, ніж раніше, якщо людина планує розпочати професійну діяльність та побудувати кар'єру.

Стратегія передбачає поглиблення співпраці з метою реалізації на практиці концепції навчання упродовж життя, що включає шість основних тез:

1. Нові базові кваліфікації для всіх. Мета – гарантувати загальний і постійний доступ до навчання і тим самим уможливити активну участь у суспільстві знань і утримати та актуалізувати їх.

Досягнення цієї мети необхідна передумова активного громадянства та професійної зайнятості в Європі ХХІ століття. Економічні й соціальні зміни формують зміст та підвищують рівень основних кваліфікацій, якими повинні володіти громадяни, щоб бути активними учасниками трудового, сімейного та суспільного життя на всіх рівнях.

Щоб створити базу для дискусій, в визначені нові базові кваліфікації як компетентності, що є передумовою для активної участі в суспільстві та економіці, що базуються на знаннях, в ринку праці, в реальних та віртуальних спільнотах і в демократії.

2. Збільшення інвестицій у гуманітарні ресурси. Це означає, з одного боку, що нинішніх інвестицій недостатньо, з іншого – слід переглянути саме поняття інвестицій. Збільшення інвестицій у гуманітарні ресурси передбачає спільну відповідальність і чітку домовленість щодо співфінансування навчання упродовж життя.

3. Інновації в методах викладання і навчання. Йдеться про вдосконалення змісту навчання упродовж життя. Зокрема, необхідно враховувати, що в епоху знань змінюється розуміння навчання, а це вимагає як вдосконалення існуючих способів, так і розвитку нових методів. Значний потен-

ціал вдосконалення методів викладання та навчання мають інформаційні технології.

Нові методи повинні враховувати, що тьютори і викладачі відрізняються від студентів за віком і життєвим досвідом. Система загальної та професійної освіти за своєю організацією та змістом все ще будується так, ніби зміст та планування життя не змінювались добрих півстоліття. Отже, системи навчання мусять адаптуватися до динамічних процесів, за якими нині живуть люди.

Це особливо важливо для гендерної рівноправності та задоволення потреб активних груп старшого населення. При цьому виявляється, що ми ще мало знаємо; як формується здатність до продуктивного самокерованого життя; як краще навчатися старшим людям; якою має бути обстановка для навчання, щоб вона сприяла інтеграції неповносправних людей; який потенціал виявляють навчальні групи старшого віку для розвитку пізнавальних, практичних та соціальних компетентностей. За таких соціальних умов учителі та викладачі все частіше стають радниками, консультантами і посередниками, а їхня роль полягає в тому, щоб підтримати студентів.

4. Оцінювання навчання. Йдеться про необхідність суттєво поліпшити методи оцінювання навчання та успіхи у навчанні, особливо у сфері неформального та інформального навчання. У суспільстві знань подальший розвиток і повне використання людських ресурсів вирішальний фактор конкурентоспроможності. Дипломи, свідоцтва про закінчення навчального закладу та підтвердження кваліфікації є для роботодавців та працівників важливим орієнтиром на ринку праці. Слід брати до уваги, що загальна і професійна освіта є послугою не тільки для окремої людини, але й для роботодавців і в цілому для громадянського суспільства.

5. Переосмислення професійного консультування. Його метою є забезпечення легшого доступу до високоякісних інформаційних та консультаційних послуг у всій Європі про-

тягом усього життя. У цьому контексті необхідний новий підхід, в якому консультація стане постійно доступною послугою для кожної цільової групи і більше не відрізнятиметься від професійної консультації та професійної орієнтації. Суспільний розвиток протягом останніх років привів до того, що більша частина інформації отримується через неформальні та інформальні канали.

6. Наближення навчання до студентів. Метою є створення можливостей для навчання упродовж життя (за місцем проживання) з використанням технік, що базуються на інформаційних технологіях.

7. Вплив регіональних і місцевих структур з прийняття рішень. Зумовлений підвищеною потребою в пошуку рішень і пропозицій щодо відповідних послуг на місці оскільки освіта і професійна підготовка є сферами політики, в яких відчувається, що більшість людей з дитинства до старості навчаються локально.

Викладені вище сім основних напрямків діяльності є пріоритетними як для всього Євросоюзу, так і для його окремих членів. З метою усунення перешкод та сприяння цілям стратегії «Європа-2020» використовуються політичні, економічні та соціальні інструменти ЄС, а також засоби посилення управління економікою: по-перше, вирішення тематичних завдань, названих вище, і їх поєднання; по-друге, допомога державам – членам ЄС у розробці своїх стратегій розвитку.

Здійснення цих заходів включає розробку єдиних керівних принципів по кожному напрямку діяльності, надання рекомендацій європейським державам, застосування впливу на випадок відсутності у якоїсь держави-члена адекватної реакції на ситуацію, а також надання звітів про здійснення стратегії «Європа-2020» та оцінка ефективності «Пакту про стабільність і процвітання».

Факторами зміцнення економіки і основними напрямками реалізації стратегії «Європа-2020» визначені такі:

1. Розумний ріст – економіка, заснована на знаннях та інноваціях.

Розумний ріст у розумінні Європейського союзу означає посилення взаємодії наукових знань, досліджень та інновацій з економічним ростом та розвитком Євросоюзу. Даний фактор зміцнення економіки включає в себе підвищення якості освіти, підвищення якості проведення досліджень, підтримку поширення інноваційних технологій і знань по всьому Європейському союзу, збільшуючи доступ до інформації спілкування. Йдеться також про гарантування того, що інноваційні технології будуть використовуватися з метою досягнення глобальних соціальних цілей.

Дії в цьому напрямку відкривають інноваційні можливості європейських держав, поліпшують результати навчального процесу, допомагають у розвитку економічних та соціальних переваг цифрового суспільства. Важливо, що всі процеси здійснюються на рівні ЄС, національному, регіональному та місцевому рівнях.

2. Стійкий ріст розглядається також як просування ідеї більш доцільного використання природних ресурсів, покращення екологічної ситуації і конкурентоспроможності в економіці. Це означає побудову економіки на основі доцільного використання ресурсів, стійкої і конкурентоспроможної економіки. При цьому мають використовуватись лідерські позиції Європи в розробці нових технологій, зокрема екологічно чистих. Вагається, що такий підхід перетворить Європу у малозабруднений регіон світу, а фактор стійкого росту стане передумовою поглибленого економічного, соціального і територіального розвитку та згуртує всі нації Євросоюзу.

3. Всеосяжний ріст означає також економіку з високим ступенем зайнятості населення, яке прагне до економічного, соціального та територіального об'єднання.

Європейська комісія планує працювати в таких напрямках:

– завершити створення Європейського простору для досліджень та інновацій;

– поліпшити основні умови для бізнесу та інновацій (створити єдине Патентне бюро ЄС, спеціалізований Патентний суд, модернізувати загальні положення про авторське право і товарні знаки);

– задіяти Європейські інноваційні партнерства між ЄС і державами-членами ЄС для прискорення розвитку і перерозподілу технологій, необхідних для досягнення поставлених цілей;

– посилити і розвивати політичні інструменти ЄС із метою підтримки розвитку інновацій;

– просувати наукові партнерства і посилювати взаємодію освіти, бізнесу, досліджень та інновацій.

– реформувати національну та регіональну системи досліджень, розробок та інновацій, запровадити спільне створення програм та збільшити кооперацію з іншими країнами ЄС із питань фінансування, гарантувати поширення технологій в усьому Євросоюзі;

– гарантувати достатню підтримку випускників наукових, математичних та інженерних факультетів, змінити навчальний план занять відповідно до принципів розвитку творчих здібностей, інновацій та підприємництва;

– зробити пріоритетним розвиток наукових знань, використовуючи податкові важелі та інші фінансові інструменти для збільшення інвестування досліджень та інновацій.

Центральною ланкою реалізації стратегії «Європа-2020» виступає Рада Європейського союзу. Європейська комісія відстежує просування роботи відповідно до визначених цілей, координує політику держав-членів ЄС, вносить необхідні пропозиції для управління процесами і просування першочергових завдань. Європейський парламент виступає рушійною силою стратегії, що забезпечує правову базу з основних напрямків діяльності та об'єднує громадян, які висловлюють свою думку щодо даної політики. Такий під-

хід, що базується на співпраці органів влади ЄС, поширюється на відповідні комітети, національні парламенти та уряди, регіональні й місцеві органи влади та соціальні групи населення.

Завдяки стратегії «Європа–2020» в Європі посилився політичний інтерес до вищої освіти. Цілі даної програми, суть якої полягає в інтелектному, поступальному та інтегративному зростанні, повинні досягатися шляхом ефективних інвестицій в освіту, дослідження та інновації. У документі сформульовані спільні стратегічні цілі для держав – членів ЄС та низка основних положень для досягнення цих цілей.

Ця амбітна мета була сформульована вже в програмі європейського співробітництва у сфері загальної та професійної освіти («ЕТ 2020»), яка була прийнята Європейською радою у травні 2009 року і є продовженням попередньої робочої програми «Загальна і професійна освіта–2010». Ця стратегічна рамка містить спільні стратегічні цілі для країн-членів ЄС і низку положень для їх досягнення.

Як додаток до цілей стратегії «Європа–2020» Єврокомісія запропонувала Загальну програму загальної і професійної освіти та молод «Освіта Європи» із спрощеними можливостями доступу та стрункішим управлінням. У рамках програми наявні кошти мають бути направлені, перш за все, на такі пріоритети, як якість та інновації у викладанні, тісніші контакти зі світом. Йдеться також про внесок у проекти мобільності (до 20%), при чому кошти будуть концентруватися на можливостях мобільності при дотриманні якості та досконалості (також мобільності в рамках програми «Еразмус магістр»), на інтенсивних партнерствах із метою співпраці та створення потужностей між державами-членами ЄС із глобальними партнерствами, специфічні ініціативи для визнання і реалізації досконалості у викладанні та сприянні студентському підприємництву, а також інноваційній співпраці між університетами та підприємствами.

Важливе значення приділяється сучасним індустриаль-

ним технологіям та їх упровадженню, включаючи: інформаційні та комунікаційні технології; нанотехнології; сучасні матеріали; біотехнології; процеси сучасного виробництва; космос. Актуальними вважаються також проблеми доступу до ризикованих фінансових ресурсів; інновації на малих і середніх підприємствах; здоров'я, демографічні зміни та добробут; продовольча безпека, стабільна агрокультура, проблеми моря і біоекономії; безпечна, чиста й ефективна енергія (в т. ч. атомна енергія); сучасні проблеми транспорту; клімат, ефективність ресурсів і сировина; включені, інноваційні та безпечні спільноти.

Програма «Horizon–2020» має підняти рівень досконалості в європейській науці й гарантувати стійкий потік досліджень світового рівня, щоб забезпечити Європі довготривалу конкурентоспроможність. Вона буде підтримувати кращі ідеї, розвивати таланти в Європі, здійснювати дослідження з доступом до пріоритетної інфраструктури досліджень, щоб зробити Європу привабливим місцем для кращих світових досліджень.

У плані подальшого вдосконалення вищої освіти програма «Горизонт–2020» спрямована на:

- підтримку найбільш талановитих і креативних людей та їх колективів із метою забезпечення суміжних досліджень вищої якості в рамках Європейської ради досліджень (European Research Council (ERC1));

- фінансування спільних досліджень, щоб відкрити нові перспективні сфери досліджень та інновацій шляхом підтримки Future and Emerging Technologies (FET);

- створення можливостей для якісної підготовки дослідників та їх кар'єрного росту шляхом участі в заходах Фонду імені Марії Кюрі;

- формування інфраструктури проведення досліджень світового рівня, прийнятної всім дослідникам в Європі та за її межами.

Варто наголосити, що Україна у 2015 році стала асоці-

йованим членом Рамкової програми «Горизонт–2020», що зробило можливою рівноправну участь українських представників в основних напрямках цього важливого європейського проекту, який охоплює широке коло актуальних проблем багатьох галузей знань, промисловості та суспільних викликів. Для надання інформації стосовно можливостей програми «Горизонт–2020», консультацій із реалізації проектів, допомоги у пошуку партнерів тощо Міністерством освіти і науки створено мережу національних і регіональних контактних пунктів.

Варто наголосити, що в Рамковій програмі досліджень та інновацій «Горизонт–2020» сконцентровані всі наявні кошти ЄС сприяння дослідженням та інноваціям, які свого часу рухались через Сьому рамкову дослідницьку програму, яка передбачала конкурентоспроможність та інновації і служила цілям досліджень. Завдяки «Горизонту–2020» фінансування ЄС має стати привабливішим і доступнішим. Адже програма повинна гарантувати високий рівень політичної координації та синергії між окремими ініціативами з метою їх активізації, крім цього, необхідно уможливити простіші, більш ефективні та ціональні фінансові інструменти для забезпечення для усього інноваційного циклу.

3.2. Модернізація вищої освіти.

У широкому розумінні поняття «модернізація» означає соціальні зміни як перехід від традиційних форм суспільного життя, культури, освіти і науки до більш сучасних форм. Крім цього, модернізація виступає як цілеспрямований процес прогресивних змін у суспільстві, планомірного переходу від аграрного до індустріального суспільства.

У соціальних науках немає єдності щодо визначення змістовних індикаторів модернізації. Так, наприклад, Георг Зімель результатом модернізації вважав посилення індивідуалізації, яка виникала внаслідок диференціації суспільства та конкретизації його функцій, завдань і активності. Еміль

Дюркгейм розглядав вирішальним моментом модернізації розподіл праці. Макс Вебер у модернізації вбачав перш за все процес раціоналізації праці. У широкому контексті модернізацію розуміють як процес, що відповідає природному закону необхідності. Часто вважається, що модернізація має відповідати європейській моделі, інакше це не модернізація. Поняття «модернізація» часто пов'язується з категорією «розвиток». Ніклас Луманн визначав модернізацію як «функціональну диференціацію соціальних систем».

Європейська комісія підтримує зусилля окремих країн ЄС, співпрацюючи з відповідними політиками в країнах-членах ЄС у плані розвитку їх політики вищої освіти. Щоб не програти у глобальній конкуренції у сферах освіти, досліджень та інновацій, національні системи вищої освіти повинні бути готовими до ефективної відповіді на виклики економіки знань. У цьому контексті ЄК в 2011 році опублікувала порядок денний модернізації вищої освіти, визначивши п'ять пріоритетних сфер реформування:

- збільшити кількість випускників вищих навчальних закладів;

- підвищити якість та адекватність навчання і досліджень, озброїти випускників знаннями і сутнісними компетенціями, що передаються і є необхідними для забезпечення успіху професіях високих умінь;

- створити студентам більше можливостей для отримання додаткових знань шляхом навчання за кордоном і заохочувати міжнародну співпрацю;

- зміцнити «тріаду знань», до якої входять освіта, дослідження та бізнес;

- створювати ефективне управління і механізми спонсорства з метою підтримки досконалості.

Так званий кар'єрний сервіс економіко-наукового факультету Гумбольдського університету функціонує як зв'язуюча ланка між студентами, випускниками та потенційними роботодавцями у сферах економіки та управління.

З цією метою створено також товариство з обмеженою відповідальністю, наглядову раду якого очолює декан факультету. Проект здійснюється у співпраці науково-економічного факультету, студентської ради та науково-економічного товариства, яке є інституцією друзів та партнерів, що сприяють діяльності факультету. Діяльність товариства визначають представники сфери практичної діяльності та науковці, які підтримують роботу факультету. Товариство виступає також за міжнародне співробітництво представників економіки та науки, сприяє проведенню «обідів декана», які проходять регулярно і є формою діалогу політики, економіки та науки. Товариство підтримує міжнародну діяльність факультету з питань досліджень та навчання, зокрема стипендіями для студентів та молодих науковців, співфінансуванням міжнародних конференцій і наукових форумів. Науково-економічне товариство є ефективною мережею, в якій поєднуються економічні навички та економічна практика.

Серед партнерів такі компанії та організації, як «Alba», «Axel Springer», «Berlin Chemie», «Paribas», «Commerzbank», «Deutsche Bahn», «Pricewaterhouse Coopers» та інші. Основними завданнями співпраці є пропозиція випускників університету, надання консультацій і підтримка партнерів під час їх прийняття на роботу. Центр надає студентам різноманітну професійну інформацію, організує в співпраці з партнерами численні доповіді, екскурсії та семінари. Центр пропонує студентам консультації з питань кар'єри, визначення власних цілей та формулювання індивідуального профілю компетенції, який уможливить ефективне входження у професію.

Європейська комісія з метою сприяння виходу економіки ЄС із кризи прагне зробити відповідний внесок вищої освіти в даний процес. Стратегія робить акценти на досягнення державами-членами ЄС спільних цілей і визначає заходи Євросоюзу для підтримки політики модернізації. До ініціатив на рівні Європейського союзу відноситься створення багатовимірного рейтингу вищих навчальних закладів, що допо-

може студентам визначити ті курси, які краще підходять їм в рамках програми «Еразмус для навчання магістрів», щоб знайти позичку для закінчення повного циклу навчання.

Основними завданнями подальших реформ в ЄС визначені такі:

- збільшення кількості випускників шкіл, залучення ширших верств населення до вищої освіти, зменшення числа тих, хто перериває навчання;

- поліпшення якості та значимості вищої освіти, щоб навчальні плани відповідали вимогам кожного, ринку праці та майбутнім кар'єрним можливостям, а також визнання досконалості у викладанні та дослідженнях;

- більше можливостей для студентів завдяки навчанню та практиці за кордоном розвинути здібності та отримати додаткові знання; сприяння між державній співпраці для кращих досягнень закладів вищої освіти;

- збільшення кількості дослідників з метою підготовки підґрунтя для підприємств завтрашнього дня;

- посилення зв'язків між освітою, дослідженнями й економікою для сприяння досконалості та інноваціям;

- забезпечення ефективного фінансування з метою забезпечення вищим навчальним закладам більше свободи й можливості надавати високоякісну освіту, що відповідає вимогам ринку праці.

У контексті модернізації ЄС розглядає також питання поліпшення якості вищої освіти. У цьому напрямку Євросоюз указує на підвищення рівня особистісного персоналу і необхідність забезпечення випускників вищих навчальних закладів знаннями та основними професійними навичками, яких вони потребують, щоб здобути висококваліфіковану професію. Проте навчальні плани реагують повільно на динамічні потреби економіки й не допускають, щоб завтрашня кар'єра бралась до ваги або формувалась уже сьогодні. Тому випускникам важко знайти таке робоче місце, яке б відповідало якості їх навчання.

Утім, завдяки участі роботодавців та інституцій ринку праці у розвитку та реалізації навчальних програм, підтримці персоналу і включенню практичного досвіду в навчальні курси вдається узгодити навчальні плани з нинішнім та майбутнім попитом на ринку праці, а також підтримати здатність і дух підприємництва. Ставиться завдання поліпшення моніторингу професійної кар'єри студентів молодших курсів. Нині існує велика потреба в гнучких, інноваційних концепціях навчання та наукових методах передачі знань, за допомогою яких можна підвищити якість та відповідність освіти при все більшій кількості студентів.

Ставиться завдання використати трансформаційні переваги інформаційно-комунікаційних (ІКТ) та інших технологій, щоб збагатити навчання, поліпшити досвід, підтримати персоналізоване навчання, доступ до дистанційного навчання, чого можна добитися віртуальною мобільністю, спростити управління і створити нові можливості досліджень.

З метою задоволення потреби в наукових працівниках висловлюється необхідність краще адаптувати підготовку дослідників до вимог інтенсивного наукового ринку. Висококваліфікована, адекватна індустрії підготовка докторантів зможе задовольнити потребу в гуманітарному капіталі високої якості.

Шляхом поєднання фінансування з основними завданнями ЄС у сфері інноваційної підготовки докторантів планується готувати більшу кількість дослідників і швидшими темпами. Адже реформа і модернізація європейської вищої освіти залежать від компетентності та мотивації викладачів і дослідників. Утім, як у викладанні, так і в дослідженнях кількість працівників не завжди відповідає збільшенню кількості студентів. Проте гарні умови праці, у тому числі, більш прозорі й чесні методи діяльності, високопрофесійна підготовка викладацького складу, що забезпечує високий рівень викладання та досліджень, виступають суттєвими

передумовами того, щоб вищі навчальні заклади отримали все необхідне для своєї діяльності.

Використання компетентностей і проектів зростання, дані про зайнятість випускників при формуванні, забезпечення якості та механізмів фінансування. Планується запровадити більше різних форм навчання (у т. ч. навчання протягом часткового часу, дистанційне навчання, модульне навчання, підвищення кваліфікації дорослих тощо), адаптувати механізми фінансування. Ставиться завдання кращого використання потенціалу ІКТ, щоб уможливити більш ефективний та індивідуалізований досвід навчання, методи викладання та досліджень й активніше використовувати віртуальні платформи навчання.

Необхідність покращення діяльності інституцій ринку праці, у т. ч. вимагає досконалості та креативності у дослідженнях, гарантування привабливих умов праці. Це має відповідати Європейській хартії дослідників та кодексу поведінки щодо призначення наукових працівників.

Модернізація включає також узгодження компетентностей із робочими місцями та активні політичні дії на ринку праці, щоб поліпшити зайнятість випускників та професійну орієнтацію.

Вважається необхідним уведення певних заохочень для вищих навчальних закладів, щоб інвестувати у професійний розвиток викладачів, забезпечити достатнім персоналом дисципліни, що розвиваються, та нагороджувати досконалість у викладанні. Фінансування докторських програм планується пов'язувати з основними завданнями інноваційної підготовки докторантів.

Підвищення якості передбачається досягти шляхом мобільності та міжнародної співпраці, оскільки саме завдяки мобільності в навчанні підвищуються професійні, соціальні та міжкультурні компетентності щодо зайнятості. У цьому зв'язку міністри країн Європейського простору вищої освіти домовились до 2020 року підвищити долю студентів, які

частково навчаються за кордоном, до 20%. Європейський простір вищої освіти приніс у цю сферу певні зміни, зокрема структура бакалаврату, магістратури та докторату і прогрес у забезпеченні якості полегшують індивідуальну мобільність і посилюють певні напрямки усєї системи. Паралельно підвищує розвиток Європейського дослідницького простору взаємовплив національних систем, щоб тим самим поліпшити ефективність інвестицій у дослідження та інтенсифікувати обмін і співпрацю між вищими навчальними закладами.

Утім, усе ще важко дається визнання отриманих за кордоном дипломів, обмеженим є отримання стипендій та позик, а також «вертикальна» мобільність, що стримує певними перешкодами пересування дослідників у Європейському союзі. Реалізація рекомендацій Ради ЄС щодо сприяння мобільності для навчання та використання європейських інструментів якості дозволила сприяти розширенню взаємної довіри, академічного визнання та мобільності.

Найважливішим для підвищення якості вважається залучення кращих студентів, викладачів та дослідників з-за меж Євросоюзу та розвиток нових форм міждержавного співробітництва. Таким чином можуть виникати значні джерела вступників до вищих навчальників закладів. Деякі країни ЄС є особливо привабливими для студентів, але притягувати до себе кращих студентів та дослідників має весь Європейський союз, якщо він хоче вистояти в конкуренції із США. Привабливість Європи зростатиме тоді, коли буде турбота про низку проблем, у т. ч. внутрішня мобільність у рамках Євросоюзу, зростаюча вартість та неєдина якість, складне визнання академічних ступенів, непрозорі механізми переходу від бакалаврату до магістратури та докторантури, особливо коли йдеться про різні країни, умови праці дослідників, а також труднощі отримання візи на навчання та роботу.

Центральними стратегічними завданнями діяльності

держав-членів ЄС у сфері вищої освіти та вищих навчальних закладів Євросоюз визначив такі:

1. Підтримати вищі навчальні заклади, щоб мобільність студентів і викладачів системно включати в навчальні плани і ліквідувати непотрібні бар'єри, які стримують міжнародну співпрацю і обмін;

2. Визнання отриманих за кордоном кредитів ECTS та додатку до диплома, а також поєднання кваліфікацій із європейськими кваліфікаційними рамками.

3. Поліпшити доступ, умови зайнятості й шанси на кар'єру для студентів, дослідників та викладачів з інших країн, наприклад, щоб вони могли легше отримувати Шенгенські візи.

4. Задіяти трикутник знань, що включає поєднання вищої освіти, досліджень та економіки в інтерсах досконалості та регіонального розвитку. Недавній перехід до інновацій привів до посилення потоків знань і нових форм співпраці між навчальними закладами, дослідницькими інститутами та підприємствами. Однак здатність вищих навчальних закладів інтегрувати у навчальний процес результати досліджень та інновацій залишається невисокою.

5. Подолання бар'єрів, що існують між дослідженнями, економікою та освітою, вимагають підприємницьких здібностей, а також інтенсивної взаємодії між учасниками цього процесу.

Даний процес можна полегшити кращим використанням інтелектуальної власності. Центрами знань, фахової науки та навчання можуть стати вищі навчальні заклади, які активно просувають економічний розвиток у своїй сфері. Саме вони здатні завести в інноваційне середовище здібних молодих людей і використовувати регіональні потужності в глобальному масштабі, сприяти обміну знаннями, персоналом та фаховим досвідом. Вони можуть також виступати центром мережі знань для *order Clusters* для місцевої економіки та суспільства, якщо регіональна влада використовуватиме

розумні спеціальні стратегії, щоб сконцентрувати ресурси на центральних напрямках і зробити максимальною їх ефективність.

Одним із головних завдань вищих навчальних закладів визнано партнерство та співпраця з підприємствами, що потребує подальшого сприяння, зокрема з допомогою структур сприяння, заохочення міждисциплінарного співробітництва і співпраці між організаціями, а також шляхом скорочення правових і адміністративних бар'єрів для партнерських зв'язків між вищими навчальними закладами та державними чи приватними суб'єктами.

З метою систематичного включення вищих навчальних закладів у розвиток інтегрованих комунальних і регіональних планів необхідно спрямовувати зусилля на співпрацю між вищими навчальними закладами та підприємствами, зокрема на створення регіональних центрів досконалості та спеціалізації.

У контексті поліпшення управління та фінансування потребують адекватного фінансування третинні системи освіти. Попри різний рівень видатків у країнах ЄС, у цілому інвестиції у європейську сферу освіти незначні. У Європі вони в середньому становлять 1,3% ВВП, тоді як у США – 2,7%, а в Японії – 1,5%.

Нинішній тиск на консолідований бюджет зумовив держави-члени Євросоюзу уважніше розглядати співвідношення між коштами та їх інвестиціями у вищу освіту і дослідження. Деякі країни ЄС знизили видатки у цій сфері, а інші навпаки – збільшили. Основою майбутнього сфери вищої освіти мають залишатися публічні інвестиції. Однак фінансуванню, збереженню та розвитку дороговартісних *tertiary* систем освіти мають сприяти додаткові фінансові джерела незалежно від того, державні чи приватні. У цій ситуації держави-члени ЄС намагаються підвищити ефективність інвестованих коштів, у тому числі з використанням цільових вкладень в рамках угод про успішну діяльність

вищих навчальних закладів, фінансове регулювання, орієнтоване на конкуренцію та спрямоване на розподіл коштів серед окремих працівників.

Державні органи та вищі навчальні заклади докладають зусиль, щоб диференціювати джерела надходження фінансових ресурсів, крім використання державних інвестицій, мобілізувати кошти з інших джерел, передусім із приватних. На даний час все більше використовується плата за навчання, особливо починаючи з магістерського рівня. Важливо, щоб наслідки цих дій для утвердження справедливості та мобільності могли бачити і оцінювати студенти, у тому числі з небагатих сімей.

Виклики, перед якими стоять вищі навчальні заклади, вимагають більш гнучких управлінських та фінансових систем із виваженими відносинами між більшою автономією для вищих навчальних закладів та звітністю перед усіма зацікавленими особами. Автономні навчальні заклади можуть легше спеціалізуватись, якщо вони розвивають успішність викладання та досліджень, а також диференціацію всередині тертіарних систем. Утім, як і раніше, правові, фінансові та адміністративні перепони обмежують свободу вищих навчальних закладів, заважають самим визначати стратегії і структури, відриваючись від учасників конкуренції. Досконалість вищих навчальних закладів та ефективність державних інвестицій можна поліпшити шляхом ліквідації обмежень при залученні приватних коштів, капітальних вкладень, при використанні власності на інфраструктуру, при вільному доборі персоналу, акредитації, інвестиціях у професійний менеджмент. Усе це може привести до стратегічного бачення та лідерства, а викладачі та науковці отримають необхідну академічну свободу, щоб сконцентруватись на ключових завданнях.

Стратегічними завданнями держав-членів Європейського союзу та вищих навчальних закладів ЄС вважаються також залучення коштів за рахунок викладання і досліджень, а та-

кож пошук цілеспрямованого надходження коштів, у тому числі з використанням фінансових механізмів, пов'язаних з успішною діяльністю, завдяки чому включається певний елемент конкуренції. Необхідно спрямовувати механізми фінансування на потреби вищих навчальних закладів різного профілю, щоб мотивувати їх концентрувати зусилля на індивідуальних перевагах, на підтримці прийняття рішень, які відповідають кільком стратегіям та розвитку центрів досконалості.

Федерація та федеральні землі Німеччини 23 червня 2005 року уклали договір про ініціативу досконалості, метою якої було посилити роль ФРН як регіону науки, поліпшити конкурентоспроможність Німеччини і досягти вищих показників в університетській та науковій сферах. У цілому товариство виділило 1,9 млрд євро для трьох ліній сприяння науковим школам, кластерам досконалості та концепціям майбутнього. У червні 2009 року у ФРН було прийняте рішення з 2012 року на найближчі 5 років виділити 2,7 млрд євро. Завдяки цим коштам підтримку отримують 45 наукових шкіл, 43 кластери досконалості та 11 концептів майбутнього.

Відповідну увагу в документі приділено школам науковців зі ступенями як суттєвому внеску в профілювання та формулювання конкурентоспроможних на міжнародному рівні й досконалих у науковому плані регіонів Німеччини. Вони виступають своєрідним інструментом якості для сприяння науковій зміні й діють за принципом визначення кращих докторантів у межах досконалого дослідницького середовища.

Школи молодих учених у рамках широкої наукової сфери пропонують оптимальні умови захисту дисертацій і як відомі на міжнародному рівні та інтегровані установи сприяють ідентифікації вчених, що захищають дисертації як представників відповідного регіону. При цьому наукові школи виходять за межі інструменту наукових коледжів і суттєво відрізняються від них.

Кластери досконалості повинні сприяти виникненню у німецьких університетських містах міжнародно відомих і конкурентоспроможних центрів підготовки та наукових зв'язків. Кластери досконалості мають стати важливою складовою частиною стратегічного і тематичного планування вищого навчального закладу і вимагати певних пріоритетів. Крім цього, вони мають створювати необхідні умови для розвитку молодих науковців, а також сприяти їх кар'єрному зростанню. Вже тепер дані центри беруть участь у посиленні авторитету Німеччини як регіону науки та поліпшенні її міжнародної конкурентоспроможності.

Концепції майбутнього мають розширювати в Німеччині кращі університетські дослідження і сприяти міжнародній конкурентоспроможності. Предметом сприяння є всі заходи, які ставлять університети в ситуацію необхідності розвитку відомих міжнародних сфер і утвердження себе в міжнародній конкуренції.

Німецьке товариство сприяння підтримує наукову інфраструктуру центральними заходами: придбанням наукової літератури та інформаційних систем, інформаційних приладів та техніки. Особливе значення має підтримка молодих науковців на всіх етапах їх наукової кар'єри: під час навчання в докторантурі, під час захисту дисертації і після, у період підготовки до професури, в рамках наукових мереж і двосторонньої співпраці тощо.

Товариство дбає про співпрацю з іноземними партнерами всіма можливими способами та інструментами, а також про співробітництво в європейському дослідницькому просторі. За рекомендаціями товариства, спрямованими на забезпечення успішної наукової практики, від 1998 року німецька наука ініціювала самоконтроль в усіх наукових інституціях. У цьому контексті була створена посада омбудсмена, який слідкує за порушеннями наукової практики і до якого може звернутися кожен науковець. У листопаді 2011 року Альянс наук (ФРН) зосередив увагу на питанні позитивної

наукової практики, включаючи різні аспекти забезпечення якості науки.

Відповідно до спільних рекомендацій стосовно свободи і відповідальності в науці наукові установи повинні розвивати етичні принципи та механізми відповідального ставлення до свободи науки і наукових ризиків, які можуть бути використані для заподіяння певної шкоди. При цьому наукові інституції мають створити рамкові умови для етично відповідальних досліджень. Прийняте рішення до 2017 року організувати у всіх дослідницьких установах комісії з етики досліджень, які повинні сприяти тому, щоб наукові установи діяли по-діловому та відповідально у спірних ситуаціях.

У контексті сучасної модернізації вищої освіти в полі зору політики знаходяться й питання забезпечення рівності шансів, які б дозволяли повною мірою використати інноваційний потенціал молодої людини та її талант. У цій справі добре зарекомендували себе робочі групи, сформовані на основі різних перспектив, досвіду і здібностей науковців, що позитивно впливає на якість досліджень. Метою такого підходу є формування збалансованих гендерних відносин не тільки в науковому середовищі, а й поєднання сім'ї та наукової кар'єри, що актуально для молодих вчених.

Досконала наука, як відомо, вимагає багатоманітності та оригінальності в різних галузях, що має забезпечуватись не лише відповідною структурою, а також ученими, які там працюють. Йдеться про те, що жоден науковець не може бути позбавлений шансів на наукову кар'єру через свій вік, стать, етнічне походження, стан зоров'я тощо. Проте міграція створює певні проблеми для науковців з інших країн, які мають подолати певні культурні відмінності, мовні бар'єри, затримку кар'єрного зростання та правові питання адаптації до життя в іншій країні. Дослідник, який приймає рішення продовжувати наукову кар'єру за кордоном, має бути готовим до подолання цих проблем. До того ж вихідці

з країн, що мають авторитет сильних у плані досліджень, стикаються з меншими проблемами.

Пакетом «Вища школа–2020» Німеччина відреагувала на зростаючий попит на навчання та інвестувала у розвиток вищих навчальних закладів кілька мільярдів євро. Адже, якщо у 2005 році до вищих навчальних закладів вступало 37% випускників середніх шкіл, то у 2014 році – рівно половина. Водночас, найближчим часом, прогнозується певне зростання попиту на кваліфіковану робочу силу, що однак, через демографічні причини поступово зменшуватиметься.

Федеральна та земельна влада у жовтні 2014 року домовились про третю фазу пакету про вищу освіту, що передбачає 760 033 додаткових місць для студентів вищих навчальних закладів. Лише Федеральний уряд має виділити для цього 9,9 млрд євро на період до 2023 року. Усі витрати з федерального бюджету з 2007 по 2023 рік становитимуть 20,2 млрд євро, а внесок земель – 18,3 млрд євро. У третій фазі пакету «Вища школа» (з 2016 року) землі ФРН будуть вкладати у вищу освіту 10% від усіх внесків федеральних та місцевих органів влади, щоб таким чином якомога більше студентів забезпечити якісним навчанням і надати їм можливість успішно закінчити вищий навчальний заклад.

Полегшенню доступу до альтернативних фінансових джерел має сприяти використання публічних коштів і мобілізація приватних та інших публічних інвестицій, зокрема шляхом співфінансування. Актуальним є питання гарантованої підтримки керівників вищих навчальних закладів, які мають стратегічну професійну спрямованість, щоб вищі навчальні заклади мали автономію, визначали свою стратегічну орієнтацію, управляли потоками надходження доходів, могли конвертувати свої успіхи і таким чином залучити кращих викладачів та науковців, визначити політику доступу і ввести нові навчальні плани. Європейський союз заохочує вищі навчальні заклади модернізувати управління, а також реалізувати відомі рекомендації.

Європейський союз заохочує заходи з транспарентності, диверсифікації, мобільності та співпраці. Викладеними у 2-му розділі центральними стратегічними аспектами повинні займатися в першу чергу національні відомства. При цьому Євросоюз, використовуючи різні політичні та бюджетні інструменти, може надавати суттєву підтримку. На політичному рівні механізми управління та звітності стратегії «Європа–2020» можуть виступати дуже важливим інструментом контролю за прогресом та підтримкою реформ держав-членів, також з використанням специфічних рекомендацій окремим країнам у зв'язку з інтегрованими напрямками.

Водночас ЄС повинен краще використовувати наявні у сфері вищої освіти політичні інструменти, особливо рамки для європейського співробітництва у галузі загальної та професійної освіти «ЕТ–2020». Єврокомісія може підтримати прозорість та досконалість політикою аналізу, що базується на фактах. Таким чином вона може також сприяти мобільності студентів, викладачів та дослідників. Вона може також підтримати стратегічну співпрацю між європейськими інституціями і на фоні все більш глобалізованого змагання за таланти запропонувати спільні рамки для сприяння взаємодії європейської освіти з рештою світу.

Стосовно фінансування можна зазначити, що багаторічні рамки 2014–2020 створюють можливість того, щоб інструменти і політичні сфери ЄС, зокрема освіта, дослідження зайнятості, міграція та взаємоз'язки ефективно сприяли підтримці модернізації вищої освіти. Європейська комісія, спрямувавши видатки ЄС на пріоритетні напрямки стратегії «Європа–2020» та найважливіші способи зростання і зайнятості, запропонувала суттєве збільшення бюджету освітніх програм та досліджень.

Європейська комісія має намір поставити в центр своєї діяльності поліпшення фактологічної бази для прийняття політичних рішень із ключових питань. Так, наприклад,

доступна інформація про результати діяльності вищих навчальних закладів концентрується головним чином в університетах у роздлі дослідження, так охоплюється лише невелика частина європейських вищих навчальних закладів. Утім, важливо розширювати аналіз та інформацію, охоплювати всі аспекти діяльності, щоб студенти могли робити вибір на основі достатньої інформації, а вищі навчальні заклади – бачити свої сильні сторони і політичну відповідальність при прийнятті рішень.

Стало відомо, що багатовимірний ренкінг та поширення інформації знаходять широку підтримку серед зацікавлених осіб та структур. Крім цього, дані ринку праці щодо нинішніх та майбутніх потреб у кваліфікаціях допоможуть передбачити зростання зайнятості та досягти кращого узгодження між освітою і попитом. Як зазначається в керівній ініціативі щодо нових компетентностей та можливостей зайнятості, Єврокомісія підготує Панораму компетентностей ЄС, щоб поліпшити інформацію про потреби в кваліфікаціях. Інтеграція випускників у ринок праці дозволяє поліпшити збирання досвіду, зокрема шляхом якісної практики.

Європейська комісія має наміри:

- запустити «U-Multirank» як новий рейтинг, що свідчить би про успіхи та результати визначення профілю, радикальне забезпечення прозорості у сфері вищої освіти та прийняття адекватних рішень;

- у співпраці з «Eurostat» поліпшити дані про навчальну мобільність та результати зайнятості й готувати Європейський реєстр вищих навчальних закладів;

- розробити специфічні напрямки та рекомендації щодо підвищення базисних та пересічних компетентностей для подолання суперечностей між пропозицією та попитом;

- у співпраці з державами-членами ЄС та зацікавленими сторонами аналізувати вплив різних концепцій фінансування на диверсифікацію, ефективність та справедливість тертіарних систем освіти, а також на мобільність студентів.

Зі створенням Європейського простору вищої освіти набув посилення і Болонський процес, зокрема мобільність та співробітництво. Деякі потоки мобільності можуть стати певним викликом освітнім системам, які мають значний приплив студентів або відплив, коли багато здібних людей вирішують навчатися за кордоном і там залишатися. Водночас є різні бачення якості пропозицій іноземних вищих навчальних закладів. Завдяки програмам мобільності Євросоюзу «Еразмус» та «Еразмус мундус» було досягнуто позитивних змін щодо студентів та працівників вищих навчальних закладів. Було заплановано, щоб до 2013 року можливостями програми «Еразмус» скористалися 3 млн осіб.

Водночас Єврокомісія розвивала так званий «показник мобільності», який служить оцінці прогресу при усуненні перешкод на шляху навчальної мобільності в ЄС. Акти внутрішнього ринку Євросоюзу є планом дій, спрямованим на використання потенціалу ринку для зростання, зайнятості й довіри громадян, охоплює зміни щодо професійної кваліфікації з метою скоротити перешкоди мобільності при регламентованих професіях. Європейські рамки кар'єри дослідників, що є новим інструментом прозорості «EURAXESS-Portal, повинні полегшити мобільність дослідників.

Завдяки магістерському навчанню студенти отримують цінні спеціальності для робочих місць, що потребують фахових знань, та ведення наукової роботи. Співробітництво та мобільність можуть сприяти посиленню центрів досконалості в усій Європі, щоб виникла сфера, в якій ЄС може створити справжню додаткову вартість. Щоправда, завдяки інструментам фінансування ЄС необхідна підтримка мобільності на магістерському рівні. При наданні студентам позичок мають місце певні порушення. За переконанням Європейської комісії, для певних груп студентів необхідна подальша фінансова допомога.

Пропонується поліпшити програму мобільності «Еразмус» для тих, хто закінчує навчання в магістратурі, зокре-

ма надання позичок для навчання. Це має сприяти мобільності, досконалості та доступу до навчання представників тих соціальних груп населення, які мають проблеми з фінансуванням і бажають отримати диплом магістра в іншій країні Євросоюзу. Потребує поліпшення визнання досягнутих за кордоном результатів у навчанні шляхом посилення європейської системи кредитів. Необхідно підтримати аналіз потенціалу потоків студентської мобільності, у тому числі за межами Болонського процесу і таким чином сприяти стандартам забезпечення якості. Вважається, що в рамках Європейського союзу слід сприяти посиленню синергії між процесами в ЄС та за його межами. Зокрема, в Євросоюзі мають намір сприяти європейським рамкам кар'єр дослідників, щоб підтримувати міжнародну мобільність науковців, у т. ч. під час пошуку робочих місць та кандидатів на існуючі вакансії з урахуванням адекватного фахового рівня спеціалістів.

Вища освіта виступає центральним елементом інновацій, створення робочих місць та здатності до зайнятості. Утім, це залежатиме від того, чи зможуть вищі навчальні заклади поряд з економікою та поза університетськими дослідницькими організаціями повністю взяти на себе головну роль у трикутнику знань. Прикладом вдалої інтеграції вищої освіти в трикутник знань є Європейський інститут інновацій та технологій.

Завдяки освітнім програмам високих академічних стандартів та інновацій отримують розвиток дисциплінарні та інноваційні дослідження і підприємництво, що базується на знаннях. Нині йдеться про поширення досвіду, а також підготовку прикладів для створення інтегрованих партнерств, нових моделей управління та фінансування, через які інноваційний капітал вищих навчальних закладів може зростати завдяки співпраці з економікою. Європейська комісія заявила про свій намір зробити наступні кроки для того, щоб уможливити подальший розвиток трикутника знань.

Висловлювалась необхідність у подальшому підтримувати взаємодію між вищими навчальними закладами і економікою на рівні Європейського союзу і таким чином полегшити обмін знаннями. Нагадувалось, що останні європейські пілотні проекти вже сприяли розвитку структурного партнерства, так званих альянсів знань – підприємств та вищих навчальних закладів з метою формування і проведення нових багатообіцяючих курсів, які необхідно розширювати.

Дієвим інструментом, яким можна активізувати трансфер знань, є заходи Фонду імені Марії Кюрі та нові рамки Європейського простору досліджень, які були представлені в 2012 році й повинні включати заходи щодо усунення перешкод на шляху мобільності дослідників та підтримки міжнародного співробітництва. Крім цього, Єврокомісія працювала над розвитком європейських докторатів із проблем індустріального розвитку і докторантських шкіл, щоб тим сприяти інноваційній підготовці майбутніх дослідників.

Успіх практики, що пропонується в рамках програми «Еразмус», чітко вказує на значний попит, щоб у рамках курсів вищої школи зібрати практичний та адекватний праці досвід. Щоправда, при проведенні практики не завжди мають місце необхідні умови, щоб студенти могли далі розвивати свої компетентності, а здобутий ними досвід був належним чином визнаним. Таким чином, ще слід немало зробити для поліпшення якості та відповідності практики. Зокрема, відповідно до кодексу поведінки щодо призначення дослідників та Європейської хартії в 2011 році було прийнято стратегічний план інновацій, який включав:

- посилення взаємодії між вищими навчальними закладами та економікою з використанням альянсів знань;
- сприяння європейській програмі «Доктори в індустрії», що має підтримати прикладні дослідження;
- якісну рамкову програму для практики, щоб у такий спосіб полегшити студентам і випускникам здобуття практичних знань, яких вони потребують для своєї професії, та

збільшити кількість і якість місць практики. Водночас в Європі має бути створена централізована платформа для проведення практики.

Актуальним завданням була визначена підтримка інтернаціоналізації європейських вищих навчальних закладів. Майбутня співпраця у сфері вищої освіти ЄС повинна стати частиною більш широкої стратегії, спрямованої на встановлення відносин партнерства у всьому світі та збирання цінностей і фахових знань, а також підтримку вищої освіти в країнах, що розвиваються, як надійної складової політики розвитку ЄС та як частини широкої концепції розвитку сектора освіти ЄС.

Єврокомісія здійснюватиме узгодження між заходами ЄС з організації досліджень та окремих членів Євросоюзу, що стосуються стратегічного форуму про міжнародну науково-технічну співпрацю. Інтернаціоналізація та відкритість освітніх систем вимагають спільних підходів у широкому спектрі політичної сфери з боку різних зацікавлених сторін, щоб залучати кращих студентів, викладачів та дослідників і тим самим підвищувати міжнародний вплив та сприяти міжнародним мережам досконалості.

Європейська комісія використовує можливості, щоб розвивати специфічну стратегію інтернаціоналізації вищої освіти. З цією метою Єврокомісія має намір і надалі:

- сприяти залученню в ЄС кращих талантів з усього світу, підтримуючи при цьому створення та розвиток стратегій інтернаціоналізації за участю європейських вищих навчальних закладів;

- будувати у сфері вищої освіти відносини з партнерами за межами Євросоюзу, щоб національні освітні системи могли вести політичний діалог, сприяли мобільності й академічному визнанню, у тому числі в рамках стратегії розширення, як цього вимагають висновки Європейської ради від 11 травня 2010 року стосовно інтернаціоналізації вищої освіти в ключових напрямках;

- використовувати академічну мобільність, щоб інтенсифікувати та полегшити обмін студентами та дослідниками;
- вносити пропозиції щодо певних змін стосовно студентів та дослідників, щоб зробити Євросоюз ще більш привабливим для талановитих молодих людей із країн нечленів ЄС і перевіряти стан спрощення процесу та посилення відповідних прав;

- збільшити частку докторантів з країн- нечленів ЄС відносно усіх інших іноземних докторантів.

У центрі уваги ЄС стоять завдання політичної взаємодії і зближення у сфері діяльності вищих навчальних закладів. Слід зазначити, що у 2007–2013 фінансовому році на це було використано майже 72,5 млрд євро для загальної та спеціальної освіти, а також для досліджень та інновацій. Завдяки стратегічному вкладу в таку політику суттєво посилюється і внесок сфери вищої школи у свій соціальний, економічний та територіальний розвиток.

Свій внесок у розвиток освіти збільшив і Європейський Фонд регіонального розвитку, який надає також підтримку розвитку партнерства між університетами й економікою. Європейський соціальний фонд, наприклад, може фінансувати процеси модернізації, які, перш за все, підвищують долю та успіх навчання студентських груп і зміст навчання та погодження між програмами і попитом ринку праці.

Пропозиція стосовно фінансових рамок із модернізаційних проектів на 2014–2020 роки передбачає не менше 84 млрд євро. На основі попереднього досвіду можна вважати, що з них більше 40 млрд EUR можуть бути використані для вищої і професійної освіти.

Наступними кроками на шляху до інтелектуальної, стабільної та інтегральної сутності європейської вищої освіти є такі. Зокрема, Єврокомісія провела широкі консультації, у яких брали участь керівники вищих навчальних закладів, викладачі, дослідники і студенти, представники економіки та соціальні партнери, уряди і міжнародні представники.

Вона й надалі буде залишатися в контактi разом із зацікавленими сторонами, а також із Європейським парламентом, Комітетом регіонів та Європейським комітетом з економіки та соціальної сфери, Європейським інвестиційним банком та Eurostat, щоб реалізувати план дій. Єврокомісія, крім цього, для розвитку прогресивних заходів та інноваційних способів буде проводити необхідні консультації.

Важливим кроком із реалізації даних проектів стала діяльність групи високого рангу з відповідним мандатом, яка, починаючи з 2013 року, аналізує центральні теми модернізації вищої освіти. Даний напрямок підтверджує, що сучасні й ефективні освітні системи є основою відкритого суспільства, що характеризується довірою і стабільністю, креативністю та інноваційністю.

3.3. Навчання упродовж життя.

До найбільших викликів політики освіти належить реалізація навчання упродовж життя, що є вирішальним у перспективі людини, яка прагне досягти успіху в бізнесі чи суспільному житті. При цьому навчання упродовж усього життя слід розуміти як супровід навчання упродовж життя. Отже, треба виходити з того, що освіта в цьому сенсі не є процесом, який починається в одній фазі й закінчується в іншій. Таке навчання займає місце минулої практики, коли різні види навчальної діяльності, закінчення школи, отримання диплома про закінчення вищого навчального закладу обмежувались певними часовими рамками. Глобалізація і суспільство знань поставили людину перед серйозними викликами, що посилюються демографічними змінами. Отримані знання і здатність застосовувати їх повинні розширюватись і пристосовуватись шляхом навчання упродовж усього життя. Адже тільки так можна зберегти й поліпшити особистісну орієнтацію, суспільну участь і здатність до зайнятості.

Знання, здібності та навички, які ми здобуваємо в ди-

тинстві, в сім'ї, в школі, підготовка та навчання не зберігаються упродовж усього життя. Навчання в дорослому віці є суттєвим, але частковим аспектом практичної імплементації концепції навчання упродовж усього життя. Оскільки таке навчання охоплює всі види навчальної активності, які послідовно здійснюються «від колиски до могили».

Навчання упродовж життя стосується трьох сфер: щоб розширити участь у підвищенні кваліфікації слід поліпшити можливості навчання протягом усього життя і зробити їх привабливішими, створивши нову мотивацію і подолавши існуючі перешкоди. Важливо підвищити цінність навчання незалежно від того, чи сприятиме воно в подальшому професійній зайнятості, виконанню громадських обов'язків, чи здійснюється з інших причин. При цьому слід урахувувати, що Україна перебуває в складній соціально-економічній ситуації і всі люди потребують розвитку свого потенціалу й повинні нести відповідальність за навчання упродовж усього життя.

Передумови такого навчання і готовності до підвищення кваліфікації створюються мотивацією і здатністю до самостійного навчання, що формується, починаючи з освіти в ранньому дитинстві. Важливим є зміст навчання в школі, професійної освіти та навчання у вищому навчальному закладі. При цьому основою навчання є шкільна освіта, як має бути доступною кожній людині, оскільки вона закладає підвалини подальшої освіти, у т. ч. під час професійної діяльності.

Навчання повинне залишатись привабливим і в після-професійній фазі, щоб зберегти знання і компетенції людини, а також щоб уможливити участь у суспільному житті й оцінку її досвіду. Підвищенню ролі освіти в житті людини сприяли життя і праця в суспільстві знань та розвиток інтелектуального капіталу. Щоб поліпшити можливості підвищення кваліфікації, слід підвищити можливості навчання протягом життя і зробити їх більш привабливими.

Отже, кожну людину необхідно переконати, що навчан-

ня є викликом і шансом формування особистого життя. При цьому жодне навчання не повинне залишатись без отримання наступної кваліфікації, а розвиток персоналу має бути тісніше пов'язаним із навчанням упродовж життя, що вимагає як розширення пропозицій, так і збільшення попиту на навчання та підвищення кваліфікації. Необхідним є адекватне консультування, зорієнтоване на навчання як складову професійної і життєвої біографії, а також відповідна взаємодія з роботодавцями.

У квітні 2008 року Федеральний уряд Німеччини прийняв концепцію про навчання протягом життя, особливостями якої є заходи щодо поліпшення шансів для навчання для дітей до шести років, широкі заходи для покращення ситуації з навчанням у цілому, полегшення переходу від школи до вищого навчання, створення більше 60 тис. місць для навчання у вищих навчальних закладах, посилення уваги до технічних і природничих наук, покращення шансів для навчання жінок.

У фокусі концепції підвищення кваліфікації стоять такі питання, як: низька участь працівників у підвищенні кваліфікації, яка у ФРН значно нижча порівняно з іншими країнами. До речі, саме працівники з низьким рівнем кваліфікації менше беруть участь у такому навчанні. У зв'язку з цим уряд ФРН визначив такі завдання: участь у формалізованому підвищенні кваліфікації (курси і семінари) довести з 43% до 50%; кількість працівників низької кваліфікації підняти з 28% до 40%; участь у всіх формах навчання, включаючи неформальне, розширити з 72% до 80%. Для цього передбачено посилити мотивацію до освітньої активності; полегшити доступ до підвищення кваліфікації; розширити пропозиції щодо підвищення кваліфікації; посилити прозорість і поєднання різних сфер освіти; посилити інтеграцію громадянського суспільства шляхом освіти і підтримку навчання; поглибити знання процесів та ефективності навчання протягом життя.

Серед основних заходів, передбачених урядовою концепцією, слід виокремити такі:

1. Уведення премії за освіту, яка має підтримати готовність кожного до навчання шляхом інвестицій в особисте і загальне професійне підвищення кваліфікації. Таким чином фінансова підтримка має стимулювати більше людей займатись підвищенням кваліфікації.

2. Поліпшення консультування з питань освіти пов'язане з тим, що цей напрямок є центральним для успішного навчання протягом життя і водночас недостатньо прозорим. Тому вимагається розширення консультування щодо підвищення кваліфікації, прозорості пропозицій і професіоналізації персоналу, зайнятого у сфері консультування.

3. Тестування з питань підвищення кваліфікації, що є важливим елементом забезпечення якості підвищення кваліфікації, особливо в умовах конкуренції, оскільки розширює прозорість даної сфери.

4. Поліпшення структури пропозицій на місцях пояснюється тим, що регіональні органи перш за все приймають рішення з питань освіти. І саме там діють різні органи, що відповідальні за допомогу молоді, підтримку шкіл та діяльність установ підвищення кваліфікації.

5. Пропозиції для цільових груп з особливим потенціалом спрямовані на задоволення фахових потреб і використання всіх освітніх ресурсів для людей, які потребують планового підвищення кваліфікації, а також перебувають у особливій ситуації, тобто проблемні групи (безробітні інженери, колишні студенти, які не закінчили вищий навчальний заклад), які мають цінні компетенції.

6. Уможливити прозорість і взаємозв'язок сфер освіти необхідно для того, щоб усім дати шанс розкрити і розвинути свої здібності, що є вирішальною передумовою подальшого поступу. Ефективна організація навчання протягом життя вимагає кращого поєднання місць навчання й оптимізації різних шляхів отримання освіти.

7. Поліпшення інтеграції громадянського суспільства шляхом освіти і підтримки навчання необхідно для того, щоб повніше використати потенціал людей для їх індивідуального та суспільного розвитку, інтегрувати, зокрема, мігрантів, у місцеву спільноту і сприяти їх навчанню.

8. Поглиблювати знання про навчання протягом життя необхідно для реалізації інших запланованих заходів. Тому уряд поставив завдання розробити програму дослідження та розвитку навчання протягом життя, яка повинна акцентувати увагу на тих сферах, де виникають проблеми, пов'язані з прогалинами в дослідженнях та браком певних знань.

Зробити кар'єру в наш час можливо тільки маючи хорошу освіту й якісне підвищення кваліфікації. Саме за таких умов можна розвивати молодих фахівців і ставити нові цілі перед вищим навчальним закладом. У Німеччині поставлене завдання забезпечення тривалого розвитку, що досягається завдяки відповідній освіті й передбачає адекватне мислення та діяльність упродовж тривалого часу в усіх сферах. Співіснування людей у національному та міжнародному масштабі зорієнтовано на тривалість, що підтвердила декада ООН «Освіта для тривалого розвитку», яка проходила з 2005 по 2014 рік. Всесвітня конференція ЮНЕСКО, що відбулась у японському місті Нагойя 12 листопада 2014 року закликала держави-члени ЮНЕСКО до продовження дій у цьому напрямку й підвищення їх ефективності.

Міністерство освіти і досліджень ФРН організує відповідну Національну програму, яка включатиме регулярні конгреси, партнерські зустрічі та форуми фахівців. Реалізація плану акцій включатиме ранню освіту дітей, шкільну освіту, професійну освіту, вищу освіту, неформальну освіту. Відповідні форуми мають об'єднати різні фахові компетенції у комплексну тему. У рамках міжнародного процесу повинні сформуватись мережі партнерства і відпо-

відні робочі групи, які впроваджуватимуть експертизу та поширюватимуть знання і накопичений за 10 років досвід.

У вступі до Меморандуму про навчання упродовж життя Європейської комісії від 30 жовтня 2000 року вказується, що рішення Європейської ради (Лісабон, березень 2000 року) стало вказівником для майбутньої політики та дій Європейського союзу. Йдеться про те, що шлях у століття знань матиме наслідки для культурного, економічного та соціального життя. Швидкі зміни зразків (форм навчання, життя і праці) означають не тільки необхідність адаптації окремих людей до змін, а й зміну звичних зразків діяльності.

У висновках Європейської ради у Лісабоні наголошувалося, що успішний перехід до економіки та суспільства, що базуються на науці, повинен супроводжуватись орієнтацією на навчання упродовж життя. Меморандум Європейської комісії про навчання упродовж життя від 30 жовтня 2000 року фактично поклав початок виконанню рішення Лісабонської декларації і розгорнув широку дискусію щодо імплементації навчання упродовж життя на індивідуальному та інституційному рівні у всіх сферах публічного та приватного життя. Європейська комісія та держави-члени ЄС розглядали в рамках європейської стратегії проблему зайнятості й визнали важливість цілеспрямованої навчальної діяльності, що служить послідовному поліпшенню знань, здібностей та компетенцій. Навчання упродовж життя вже не є просто аспектом загальної та професійної освіти, а виступає як основний принцип, в якому попит і пропозиція реалізуються в контексті навчання.

Йшлося про те, щоб у наступному десятиріччі реалізувати цей підхід і таким чином створити всім без винятку людям в Європі однакові шанси для пристосування до вимог соціальних та економічних змін і активно співпрацювати у створенні Європи майбутнього. Масштаби економічних та соціальних змін у Європі вимагають цілком нових підходів

до освіти та професійної освіти. У цьому контексті навчання упродовж життя є своєрідним спільним дахом для всіх видів викладання і навчання. Здійснення на практиці навчання упродовж життя вимагає ефективної співпраці всіх учасників, як окремих осіб, так і організацій.

З цією метою було рекомендовано такі стратегії:

- забезпечення широкого і постійного доступу до навчання, щоб можна було здобути чи актуалізувати необхідну кваліфікацію для участі в суспільстві знань;

- помітне підвищення інвестицій у гуманітарні ресурси, щоб оптимально використати гуманітарний капітал як важливий європейський капітал;

- розвиток ефективних методів викладання і навчання у контексті навчання упродовж життя та навчання, що охоплювало б різні сфери життя;

- значне поліпшення методів оцінювання участі та успіхів у навчанні, перш за все неформального та інформального навчання;

- гарантування кращого доступу до високоякісних пропозицій інформації та консультування;

- створення можливостей для навчання упродовж життя поблизу безпосереднього місця проживання студентів;

- побудова інтегративного суспільства, що пропонує всім людям рівні шанси доступу до якісного навчання упродовж життя, в якому освітні послуги та пропозиції щодо отримання професії зорієнтовані, в першу чергу, на потреби і бажання кожної людини;

- пристосування способів надання загальної освіти і професійної освіти та організації працездатного життя, щоб люди протягом усього життя могли брати участь у навчанні й мали можливість поєднувати навчання, працю та сімейне життя;

- досягнення вищого рівня освіти та кваліфікації в усіх сферах, щоб забезпечити пропозиції високоякісної та професійної освіти й одночасно гарантувати, щоб знання і

здібності відповідали вимогам, що змінюються і стосуються робочих місць, діяльності, організації праці та способів;

- заохочення і уможливлення ще більш активної участі людей у всіх сферах сучасного громадського життя, перш за все, в соціальному і політичному житті на всіх рівнях співжиття, у т. ч. на європейському рівні.

Підтримка Європейським союзом міжнародних акцій у сфері загальної та професійної освіти, що є важливою складовою частиною міжнародної політики Євросоюзу, набуває все більшого значення і концентрується перш за все на вищій освіті. Європейська комісія визначила п'ять найважливіших завдань:

- підтримка держав-членів ЄС і вищих навчальних закладів у Євросоюзі та за його межами в здійсненні програм інтернаціоналізації;
- підтримка країн-партнерів за рамками Європейського союзу в їх зусиллях, спрямованих на модернізацію.
- сприяння розвитку спільних цінностей і взаєморозуміння між народами і культурами;
- перетворення ЄС у центр досконалої загальної і професійної освіти;
- поліпшення якості роботи і кваліфікації персоналу в ЄС шляхом взаємного вивчення досвіду, порівняння та обміну досвідом апробованих практик.

Необхідність посилення уваги до проблем навчання упродовж життя зумовлено такими чинниками:

1. Виникнення суспільства та економіки, що базуються на знаннях. Доступ до актуальної інформації та знань, а також мотивація і сприяння інтелігентному використанню цих ресурсів для власного добра та блага суспільства стали ключем підвищення конкурентоспроможності та поліпшення зайнятості й адаптації робочої сили.

2. Європейці сьогодні живуть в комплексному соціальному і політичному середовищі. За цих умов кожна окрема людина хотіла б самостійно планувати своє життя. Якщо

людина робить активний внесок у суспільство, то вона повинна вчитися, уміти бережливо поводитися з культурним, етнічним і повним розмаїттям.

Європейський рік (1996) навчання продемонстрував великий інтерес і значимість навчання упродовж усього життя на всіх рівнях, що вплинуло на політичне мислення. У середині 90-х років стало очевидним, що отримання загальної і професійної освіти упродовж усього життя є ефективним засобом не тільки для збереження конкурентоспроможності та працездатності, а й засобом подолання соціального розмежування. Це означає, що в центрі викладання і навчання знаходиться індивід зі своїми потребами. З огляду на це навчання впродовж життя було визнане спільним основним принципом нового покоління освітніх та молодіжних програм.

Навчання впродовж усього життя як ключ для гарантування соціальної інтеграції та рівності шансів знайшло значну підтримку з боку Європейського парламенту.

Отже, кожному людину необхідно переконати, що навчання є викликом і шансом особистого формування життя. При цьому жодне навчання не повинне залишатись без отримання наступної кваліфікації, а розвиток персоналу має бути тісніше пов'язаним з навчанням упродовж життя, що вимагає як розширення пропозицій, так і збільшення попиту на навчання і підвищення кваліфікації. Необхідним є адекватне консультування, зорієнтоване на навчання як складову професійної і життєвої біографії, а також відповідна взаємодія з роботодавцями.

Значного прогресу у сфері професійної освіти та підготовки досягнуто, наприклад, в Албанії, де цьому питанню належну вагу приділили всі відповідні відомства та організації. Варто зазначити, що прийняття певної стратегії розвитку освіти дорослих ще не означає організацію необхідної роботи, що мало місце в Боснії та Герцеговині. У Хорватії була прийнята Стратегія освіти дорослих, план

дій на її виконання та Постанова уряду про освіту дорослих. Стратегія освіти дорослих була розроблена в Косово. Закон про освіту дорослих, програма освіти дорослих в контексті навчання впродовж усього життя були прийняті в Македонії. Стратегія освіти дорослих та закон про освіту дорослих розроблені також у Чорногорії. В Сербії, крім стратегії розвитку освіти дорослих був схвалений і план дій на її виконання.

Таким чином, у регіонах, країн які, вже є членами Євросоюзу або мають європейську перспективу, питанням освіти дорослих у контексті освіти впродовж усього життя приділялася значна увага. Утім, прийняття стратегічних документів не вирішувало повністю проблем даної сфери, яка вимагала дієвого діалогу, певних планів та практичних дій. Адже часто відповідальність за організацію освіти дорослих беруть на себе міністерства освіти, які, проте, не можуть вирішувати всього комплексу питань і потребують взаємодії. Очевидно, що учасниками процесу мають бути не тільки міністерства, відомства, центри зайнятості та громадські організації, а й роботодавці, компанії та спонсори, які б розподіляли фінансову відповідальність.

Саме такого підходу потребує багатомірність освіти дорослих. Першою умовою успішної діяльності з питань освіти дорослих є законодавство. Варто нагадати, що так звані «старі» члени Європейського союзу вводили це законодавство з метою підвищення ефективності вже діючої системи. При цьому доля бюджету, що виділяється на потреби освіти «старих» і «нових» членів суттєво відрізняється. До того ж відчувається брак ефективних формальних і неформальних інструментів моніторингу та контролю за раціональними витратами коштів. Що стосується стратегічних документів, то вони повинні б містити чітке визначення механізмів співпраці. Адже на початку діяльність характеризувалась не тільки динамізмом, але й певною хаотичністю.

Послуги з питань освіти дорослих здебільшого надають три групи навчальних закладів – державні та приватні університети; так звані відкриті, народні або робочі університети; місцеві та міжнародні неурядові організації (NGO). Останні включають організації громадянського суспільства, наукові центри тощо, які активно займаються громадянською освітою, політичною грамотністю, культурою, сімейним вихованням, національними меншинами, основами медичної допомоги, біженцями та багатьма іншими питаннями.

Різні фонди та гуманітарні організації також надають певні освітні послуги. Бібліотеки, читальні зали, музеї, театри, кінотеатри і художні галереї нерідко виконують не тільки культурну, а й освітню функцію. Це стосується і центрів мистецтв та будинків культури. Спортивні організації, клуби і об'єднання, рекреаційні центри працюють над поширенням медичних знань. Різні семінари проводять також релігійні організації, приватні комерційні компанії. Користується попитом освіта дорослих у сфері захисту прав людини, з питань демократії, громадянського суспільства та стійкого розвитку. Розвивається освіта дорослих, зорієнтована на ринок праці, у т. ч. курси для службовців, які займають керівні посади, для підприємців, із питань інформаційних технологій, іноземних мов тощо. Таким чином, різні суб'єкти процесу освіти дорослих прагнуть відповідати зростаючим освітнім потребам населення, дбаючи про розвиток людського капіталу.

Освіта дорослих здійснюється відносно диференційовано і спрямовується на різні групи населення, скажімо на людей з низьким рівнем освіти, людей без кваліфікації у якійсь професії або людей із низькою кваліфікацією, безробітних, чиновників, учителів і тренерів, представників етнічних меншин, жінок, людей із певними обмеженнями, представників різних спеціальних професійних груп тощо. З часом налагоджується робота із забезпечення якості

освіти дорослих, оцінки потреб у навчанні, інформування та консультування, приведення змісту навчання у відповідність із реальними запитами і вимогами. Виробляються критерії оцінки установ та працівників, що займаються наданням освітніх послуг, запроваджується практика ліцензування. Не просто формується статистична база участі громадян у системі освіти дорослих. Тому постає завдання формування методології збору інформації про показники участі й неучасті у сфері освіти дорослих. Відбувається зміщення попиту на освітні послуги від формального до неформального сектора, який знаходиться за межами закладів освіти.

Різні дослідження свідчать, що з віком падає активність дорослого населення, особливо у сфері професійної освіти і навчання, пов'язаних із ринком праці. Утім, така активність зростає разом із підвищенням рівня освіченості населення. З погіршенням соціальних умов життя навпаки знижується мотивація до участі в освіті дорослих. Відсоток участі в навчанні в сільській місцевості, як правило, нижчий порівняно з міським населенням. Представники етнічних меншин менш активні в освіті дорослих, ніж титульна нація. Рівень участі населення вищій у неформальній та інформальній освіті порівняно з формальною освітою.

Варто звернути увагу на те, що освіта в постсоціалістичних країнах певною мірою втратила свою цінність і набула формального характеру, а її якість визначається дипломом державного зразка. Крім цього, перехідна економіка не потребує високого рівня освіти та компетенцій і не базується на принципах безперервної освіти. Має значення також небажання роботодавців надавати необхідну підтримку навчанню персоналу. Тому необхідно вийти за межі формальної освіти і розглянути можливість неформальної освіти в житті суспільства, на робочому місці та вдома. Чимало людей керуються тим, що якість життя та насущні проблеми важливіші, ніж фінансування дорослих.

Проблемою є невідповідність інфраструктури освіти дорослих сучасним вимогам. До того ж освітні заклади погано підготовлені до навчання дорослих. Перешкодою на цьому шляху є невисоке усвідомлення реальної глибини проблеми, актуальності та необхідності вдосконалення навичок функціональної грамотності дорослих. Тому ставиться питання нових вимог до викладачів, які працюють із дорослими.

Професійний статус андрагогіки здебільшого залишається до кінця незрозумілим, а дана спеціальність не включена до офіційно розроблених і затверджених професій. Досить мало структур у вищих навчальних закладах, де здійснюється підготовка таких фахівців. Так, наприклад, у Белградському університеті є факультет андрагогіки, який уже працює довгий час. Часто в державних навчальних закладах організовуються курси і проводяться заходи з підготовки тренерів у даній сфері, де можна набути необхідні знання та навички, хоча вони й не систематизовані.

Утім, у багатьох країнах є достатнє розуміння важливості досліджень як одного з факторів розвитку сфери освіти дорослих. Нині цими питаннями займаються міністерства, організації, агентства, центри професійного навчання, які підтримуються державою. Дослідження ведуть також державні та приватні компанії, які займаються розробкою стратегій і проектів.

Організації та вдосконаленню освіти дорослих сприяють агентства і центри вивчення громадської думки, які надають дані, що стосуються не тільки громадської думки, а й різних аспектів повсякденного життя і діяльності суспільства. Свій внесок роблять і міжнародні організації, програми і проекти (Світовий банк, ПРООН, Організація ООН з питань продовольства і сільського господарства, Німецьке товариство з технічної співпраці тощо). Проте залишається малопоширеним систематичний підхід до на-

укових досліджень, які фокусуються на деяких аспектах освіти дорослих.

Важливими напрямками розвитку освіти дорослих були модернізація програм професійної освіти і приведення їх у відповідність із тенденціями ринку праці, впровадження ширшого спектру професійних навичок, ключових компетенцій і базових умінь, сучасного рівня професійної підготовки, модульного навчання, методів визнання та підтвердження рівня раніше отриманих знань.

Важливою є розробка стандартів професійної освіти і національних кваліфікаційних рамок. Стандарти покликані визначати, якими повинні бути навчальні програми та їх виконання, якими мають бути національні кваліфікаційні рамки, а також слід визначити сертифікати, які видаються незалежними кваліфікаційними органами. Необхідно налагодити ліцензування акредитації закладів установи, забезпечити контроль над процесами навчання та його результатами. Отже, йдеться про гарантію якості на кожному етапі (на вході в систему навчання, у процесі та на виході). З цим пов'язаний і систематичний моніторинг, оцінка стратегій, планів дій, програм, курсів, результатів і рентабельності відповідно до визначених цілей та етапів просування та зацікавленість у подальших діях.

Розвиток освіти дорослих пов'язаний із ростом викладачів та консультантів, особливо на початковому рівні та на рівні для продовження навчання, менеджерів та представників інших професій, зокрема таких, як дослідники та консультанти з питань професійної орієнтації. Тут варто згадати Маастріхтську угоду, що підкреслює значимість вивчення специфічних потреб у навчанні та зміну ролі викладачів і тренерів, які беруть участь у професійній освіті. Крім цього, очевидна необхідність надання цій професії більшої привабливості, включаючи безперервне вдосконалення професійних навичок, більшої уваги просуванню інноваційних методів у педагогіці, перейти від «викладан-

ня» до «навчання», помістивши студента в центр навчального процесу.

У рамках освіти дорослих слід дбати і про розвиток комплексних програм та відповідних послуг для соціально проблемних груп населення (наприклад, безробітніх). Продумати питання збільшення кількості слухачів певних курсів і щоб вони при цьому отримали максимум користі від навчання та допомогти їм знайти роботу. Зрозуміло, що для вирішення таких питань служби зайнятості потребують додаткових коштів. Водночас персонал повинен уміти повною мірою оцінити потреби безробітніх і провести з ними необхідні консультації.

Відомо, що на національному рівні існують різні проблеми, які потребують підтримки з боку Європейського союзу. Йдеться про лобіювання та адвокатування, спрямовані на національні уряди з метою популяризації авансованих заходів. Реформи у сфері освіти дорослих потребують не тільки фінансової підтримки, але й цілеспрямованої орієнтованої на місцеву специфіку експертизи. Доцільно традиційні програми ЄС поширювати в рамках політики добросусідства, у т. ч. для того, щоб інтенсифікувати обмін досвідом. Необхідне активне налагодження мереж взаємодії, співпраці, обміну стратегіями та досвідом, інформацією про отримані результати тощо. Важливо, щоб рішення, документи, плани дій Європейського союзу з питань освіти дорослих охоплювали всі країни Європи, а не тільки територію держав-членів ЄС. З іншого боку було б доцільно залучати представників усіх європейських країн до участі в розробці загальноєвропейської політики у сфері освіти дорослих та відповідних проектів її реалізації.

У Словенській Республіці відповідно до законодавства створено експертну раду з питань освіти дорослих. Кошти на її утримання виділяє Міністерство освіти і спорту. Рада наглядає й оцінює стан та розвиток освіти дорослих із точки зору потреб розвитку й можливостей розвитку, а також

якості та міжнародних можливостей порівняння. Крім цього, рада має такі завдання: пропонує міністру програми освіти дорослих, перевіряє і погоджує навчальні напрямки, які орієнтовані на потреби дорослих і ведуть до отримання визнаного державою диплома про освіту, перевіряє відповідність навчальних програм визначеним стандартам, розглядає різні технічні питання щодо розвитку та способів функціонування системи освіти дорослих і погоджує підручники та навчальні матеріали для навчання разом із навчальним планом.

До складу ради входять голова і 14 членів, які призначаються урядом з числа відомих експертів у сфері освіти дорослих, при чому чотири особи рекомендуються відповідними міністерствами, а три – відповідними торгово-промисловими палатами, три – профспілками, два – державними установами освіти дорослих. Рада створює робочі групи для виконання специфічних завдань.

Цікавий досвід у сфері освіти накопичено в Хорватії, де були прийняті документи з основ політики освіти, які регулюють систему освіти в цілому, а також ті, що стосуються системи освіти дорослих. Серед перших слід назвати «Хорватія ХХІ століття – освіта», «Біла книга про освіту в Хорватії», «Декларація знань», «Хорватія, заснована на знаннях», «55 рекомендацій з підвищення конкурентоспроможності Хорватії», «План розвитку системи освіти 2005–2010», «План стратегічного розвитку 2006–2013», «Національний стандарт Хорватії у сфері освіти», «Національна програма заходів із запровадження обов'язкової середньої освіти», «Стратегія розвитку національних програм навчання», «Стратегія розвитку системи професійної освіти в Республіці Хорватія 2008–2013».

Головним документом з основ політики розвитку освіти дорослих є «Стратегія для освіти дорослих», основними цілями якої є: розробка заходів із забезпечення навчання упродовж усього життя, де були б передбачені як права так

і обов'язки всіх громадян, розробка такої системи освіти дорослих, яка б забезпечила рівні можливості й однаково якісний рівень освіти, створення правової бази і професійних умов для організації процесу навчання дорослих як складової системи освіти. Передбачено також урахування індивідуальних потреб у навчанні, потреб ринку праці й суспільства в цілому.

У Хорватії прийнято «Закон про освіту дорослих», якому передували різні постанови, що регулювали систему освіти дорослих. Основною ідеєю прийняття цього закону та відповідних підзаконних актів була розробка незалежної системи освіти дорослих, яка б включала в себе основи законодавства з цих питань. Даний закон унормував цілі і функції Ради з освіти дорослих та Агентства з освіти дорослих, визначив форми навчання дорослих і тих, хто може забезпечувати процес освіти дорослих. Водночас закон був доповнений чотирма підзаконними актами:

– «Підзаконний акт про стандарти і специфікації закладів освіти дорослих» визначає стандарти та норми, а також методи і процедури ідентифікації умов, яким повинні відповідати заклади освіти дорослих відповідно до програм освіти дорослих;

– «Підзаконний акт про зміст, форми і методи ведення документації у сфері андрагогіки» визначає зміст і форми андрагогічної документації, що ведеться закладами, акредитованими для реалізації програм із навчання дорослого населення, а також визначає методи їх обробки та архівування;

– «Підзаконний акт про документообіг закладів освіти дорослих», який визначає зміст і форми документації, яка ведеться закладами, акредитованими для реалізації програм із навчання дорослого населення: написання програми, слухачів і персоналу, а також облік інформації, необхідної для контролю і розвитку діяльності у сфері освіти дорослих;

– «Підзаконний акт про державну сертифікацію у сфері навчання дорослих» визначає назву, зміст і тип сертифікату, що видається дорослому після закінчення середньої школи і середнього спеціального закладу, перепідготовки кадрів, просунутого рівня професійного навчання, початкового професійно-технічного навчання, тренінгів і початкового навчання.

Варто згадати також закони про державні субсидії в освіті, про робочі місця і страхування на випадок безробіття, про трудові ресурси, про ремесла, про заклади, про відкриті університети.

Рада з освіти дорослих є консультативним органом при уряді, який складається з представників основних зацікавлених суб'єктів. Рада здійснює моніторинг стану системи освіти дорослих і пропонує заходи щодо її розвитку, впровадження нормативних документів, використання механізмів фінансування програм освіти.

Агентство з освіти дорослих – це державна організація, метою якої є забезпечення інституціональних умов для розвитку освіти дорослих. Структура Агентства з освіти дорослих включає 450 закладів освіти дорослих, у т. ч. близько 100 народних університетів, 48 початкових шкіл, 183 середні школи, 20 центрів та 45 закладів іншого типу.

Це відомство працює над моніторингом, розвитком, оцінкою і підвищенням якості освіти дорослих шляхом виконання таких завдань:

- здійснення діяльності, спрямованої на аналіз і розвиток сфери освіти дорослих;
- координація пропозицій, з якими виступають професійні групи;
- професійний контроль закладів освіти для дорослих;
- послуги професійного консультування;
- професійна підготовка і навчання персоналу у сфері освіти дорослого навчання;
- інновації, контроль і оцінка реалізації програм освіти дорослих;

- стимулювання співпраці та участь у реалізації програм і проектів у сфері освіти дорослих;
- обслуговування бази даних та інформування державних органів і міністерств про важливі дані стосовно стану освіти дорослих і перспективи розвитку;
- підготовка аналітичних звітів про управлінські процеси в освіті дорослих;
- визначення критеріїв створення, впровадження і моніторингу системи фінансування освіти дорослих стосовно програм, інвестицій та управління.

Крім згаданого Агентства, можна назвати Агентство з навчання і підготовки педагогів та Центр із підготовки державних службовців при Центральній адміністрації.

Навчанням дорослих у Хорватії охоплені також державні службовці, які навчаються без відриву від виробництва, ветерани війни, люди з певними фізичними обмеженнями, жертви сімейного насильства. Утім, попри певні успіхи і досвід в організації навчання упродовж життя, ця діяльність не є пріоритетом державної політики, який би мав необхідну фінансову підтримку з боку держави, що забезпечувала конкурентоспроможність економіки і робочої сили за рахунок підвищення рівня навичок і здатності людей адаптуватися до змін. Має місце дефіцит активності соціальних партнерів у процесі підготовки і впровадження державної стратегії та програм розвитку освіти дорослих. Йдеться, наприклад, про врахування пропозицій соціальних партнерів, розподіл повноважень та обов'язків. Відсутня достатня координація дій різних міністерств і відомств.

З метою підвищення якості освіти населення була розроблена методика підготовки з основних професій, підготовлений проект ініціатив із підвищення якості певних процедур, зокрема, верифікації та акредитації, а також проект створення системи експертного контролю, здійснена початкова підготовка супервізорів для Агентства з освіти дорослих.

Основною цільовою групою в освіті дорослих є малоактивні люди, оскільки, як з'ясувалось, вони є найменш освіченими і більшою проблемою ніж безробітні. Їх активність необхідно стимулювати, адже ринок потребує гнучких людей, які прагнуть вчитися і мають активну позицію щодо роботи та гнучкі навички. Цього вимагає динаміка ринку, де в результаті кризи виникла необхідність залучати людей з інших секторів економіки. Важливими для суспільства є навички підприємництва, навички управління, знання іноземних мов, вміння рахувати і писати для окремих груп населення.

Варта уваги і освіта дорослих у Туреччині, де Конституція країни закріплює право всіх громадян на отримання освіти, і ніхто не може бути позбавлений такого права. Початкова та середня освіта є обов'язковою і безкоштовною, це записано в Основному законі про національну освіту. Система неформальної освіти являє собою систему, спрямовану на навчання членів суспільства, які з якихось причин не включені в систему формальної освіти. Даний закон визначає, що освітня діяльність в рамках формальної та неформальної систем, які повинні працювати на основі тісної взаємодії та співпраці між ними з метою повного використання їх ресурсів та можливостей.

Ключовими цілями є збільшення чисельності грамотного населення, підвищення якості життя громадян шляхом розвитку освіти у сфері здоров'я, посилення ролі індивіда в економіці через професійну підготовку, розвиток системи навчання громадян, які працюють, без відриву від виробництва. При цьому Міністерство національної освіти є єдиним координатором у сфері неформальної освіти незалежно від того які організації надають освітні послуги – державні, приватні чи некомерційні.

Відповідно до турецького законодавства освіта для дорослих та інша освітня діяльність, орієнтована на продовження навчання, відносяться до сфери неформальної освіти.

Першим всеохоплюючим спеціальним законом, що стосується системи неформальної освіти в Туреччині, є Закон про професійну освіту. Він регламентує різні аспекти професійної освіти в рамках неформальної освіти, визначає правила та регулює навчання в навчальних закладах і на підприємствах недосвідчених працівників, кваліфікованих працівників та фахівців. Закон визначає Раду з професійного навчання та освіти як орган координації з питань професійної освіти.

Закон про організацію та обов'язки Міністерства національної освіти визначає структурні підрозділи МНО, відповідальні за систему неформальної. Таким є директорат професійної освіти без відриву від виробництва і неформальної освіти. Даний підрозділ займається також питаннями діяльності з надання освітніх послуг дорослому населенню. Закон покладає на директорат такі обов'язки:

- здійснення професійної освіти працівників без досвіду, кваліфікованих працівників і спеціалістів відповідно до Закону про професійну освіту;

- здійснення неформального професійного і/чи технічного навчання громадян, не залучених у систему формальної освіти, а також громадян, які не закінчили і закінчили навчання в рамках системи формальної освіти;

- фінансування і адміністрування професійного навчання та організацій системи неформальної освіти;

- підготовка навчальних програм, підручників та інших навчальних матеріалів освітніх закладів та організацій.

Закон про Асоціацію професійної кваліфікації визначає структуру та обов'язки Асоціації, яка повинна забезпечити практичне застосування турецької системи професійних кваліфікацій, вводить вимоги щодо впровадження програм навчальних комплексів і сертифікатів Системи професійних стандартів у системі формальної і неформальної освіти Туреччини. Чинним законодавством Міністерство національної освіти визначене головним урядовим органом у

сфері освіти дорослого населення. З цією метою у відомстві створено спеціальний підрозділ – директорат навчання і неформальної освіти. Він займається питаннями професійної освіти і неперервного навчання в рамках турецької системи, підвищенням креативності та професійних навичок усіх членів суспільства незалежно від віку і соціального походження, розвитку доступних неформальних освітніх програм, необхідних суспільству для навчання працівників без досвіду, кваліфікованих робітників та спеціалістів відповідно до вимог ринку робочої сили, а також розвитку нормативної правової бази і здійснення контролю. Ще одним міністерством, яке займається питаннями освіти дорослого населення, є Міністерство праці та соціальної політики.

Прийнято документ про основи політики у сфері навчання протягом життя, який передбачає проведення низки реформ, спрямованих на:

- систему, інфраструктуру і фінансування навчання протягом усього життя;
- збір та використання інформації для моніторингу і подальшого прийняття рішень.
- децентралізацію і передачу повноважень, громадянське суспільство.
- інформування, консультування та навчання учасників, культуру навчання;
- розвиток кадрів;
- міжнародну співпрацю;
- підвищення якості та атестацію.

Поряд із цим документ про основи політики у сфері навчання протягом усього життя пропонував реалізацію дев'яти пріоритетних програм, спрямованих на уніфікацію систем освіти протягом усього життя:

1. Навчання основним навичкам і грамоті дорослого населення.
2. Програми розвитку безперервної освіти для сільської місцевості.

3. Стратегія розвитку всеохоплюючих навичок і ключових знань.

4. Участь і підтримка громадянського суспільства з питань упровадження системи освіти протягом усього життя.

5. Навчання на підприємствах.

6. Стандартизація і сертифікація рівня знань, а також зміцнення матеріальної бази.

7. Всеохоплююче навчання і перепідготовка зайнятих у сфері безперервного навчання кадрів.

8. Кампанія з підвищення інформованості.

9. Засоби масової інформації і навчання протягом усього життя.

У стратегії політики навчання протягом усього життя були визначені вісім основних цілей:

1. Зміцнення системи та інфраструктури навчання протягом усього життя.

2. Розширення джерел фінансування навчання протягом усього життя.

3. Збір та використання інформації для моніторингу і подальшого прийняття рішень.

4. Співпраця з неурядовими організаціями та місцевими органами управління.

5. Уніфікація інформаційних, консультативних та освітніх послуг для студентів і формування культури навчання.

6. Упровадження системи підвищення якості та атестації.

7. Зміцнення кадрової складової.

8. Розвиток міжнародної співпраці.

Документ про стратегію навчання протягом усього життя Міністерства національної освіти має велике значення для співпраці Європейського союзу та Туреччини як країни-кандидата на вступ до ЄС. Підготовка такого документа є необхідною відповідно до Програми синхронізації нормативно-правової бази Туреччини зі Зводом основних норм (на 2007–2013 роки).

Документ про стратегію складається з двох розділів:

1. Перелік цілей (деталізованих і впорядкованих за пріоритетністю).

2. План дій.

Документ про стратегію визначає різні цілі, зокрема:

– вироблення необхідного зводу правил із метою забезпечення координації між зацікавленими учасниками протягом усього життя, який має чітко визначити їх обов'язки та відповідальність;

– формування культури навчання протягом усього життя шляхом вжиття заходів із підвищення рівня суспільної поінформованості;

– зміцнення системи збору інформації для підвищення ефективності моніторингу, аналізу та подальшого прийняття рішень.

За питання забезпечення освіти дорослого населення відповідають:

1. Організації державної системи освіти:

– університети;

– заклади освіти загального і професійного навчання;

– заклади освіти суспільного і професійного навчання;

– приватні заклади освіти;

– початкові школи;

– дошкільні заклади.

2. Державні інститути та організації:

– міністерства та відповідні органи;

– створені відповідно до діючого законодавства інститути, ради і комітети;

– регіональні та місцеві органи управління;

– збройні сили Туреччини.

3. Бізнес-спільнота:

– організації бізнесу і трудові колективи;

– професійні спілки та об'єднання наймачів;

– професійні громадські інститути.

4. Неурядові організації:

- фонди;
- спілки.

5. Засоби масової інформації.

На території Туреччини діють Центри громадської освіти та Центри професійної освіти. Цільовими групами Центрів громадської освіти є:

- неграмотні громадяни;
- люди з певними прогалинами в освіті;
- мігранти із сільських районів у міста;
- некваліфіковані робітники;
- люди, які бажають змінити професію чи підвищити рівень знань для відповідності займаному робочому місцю;
- люди, які працювали за кордоном і повернулись до Туреччини для продовження трудової діяльності;
- працюючі діти;
- імігранти та члени їх сімей;
- люди з наркотичною чи алкогольною залежністю, які проходять курс лікування;
- люди з обмеженими можливостями;
- діти, які перебувають під захистом держави;
- колишні в'язні та затримані;
- пацієнти реабілітаційних клінік;
- мешканці державних притулків.

Центри професійної освіти, як правило, працюють у промислових центрах Туреччини. У них можуть навчатися люди, які досягли п'ятнадцяти років і мають початкову восьмирічну загальну освіту. Учасники курсів проходять теоретичну підготовку і технічне навчання. Після закінчення освітньої програми ЦПО фахівці можуть отримати такі сертифіковані кваліфікації:

- кваліфікований робітник (після 2–3 років навчання та складання іспитів);
- спеціаліст (після завершення 240-годинного курсу програми);

– спеціаліст-наставник (після завершення 40-годинної роботи за програмою педагогічного курсу).

Крім цього Міністерство національної освіти забезпечує надання послуг дистанційного навчання у вигляді певної програми.

Цільову групу системи неформальної освіти становлять молодь та дорослі люди, які не отримали базової освіти, не закінчили навчання в закладах освіти чи навчаються у таких закладах. Уряд не може самостійно забезпечувати фінансування безперервної освіти, перш за все, через високу вартість освітніх послуг, а також тому, що такий вид інвестицій, від яких вигоду отримують окремі громадяни, вважається соціально несправедливим. Вважається також, що безперервна освіта може сприяти збільшенню розриву між тими, хто має професійні навички, і тими, хто їх не має, і тим самим підірвати єдність суспільства. Водночас спеціальне державне фінансування вважається необхідним для підтримки навчання соціально вразливих груп населення.

З метою подальшого розвитку міжнародної співпраці здійснені різні проекти, зокрема такі:

- навчання і підготовка викладачів та наставників для сфери освіти дорослого населення;
- проведення інформаційних кампаній із підвищення інформованості суспільства про навчання протягом життя і освіти дорослого населення;
- програма розвитку центрів громадської освіти;
- упровадження концепції навчання протягом життя в навчальні плани системи формальної освіти;
- розробка проектів нормативних правових документів для створення в Туреччині Центру навчання впродовж усього життя і пов'язаних із ним установ;
- надання фінансової підтримки академічним дослідженням із питань освіти дорослого населення і навчання протягом усього життя;

- надання фінансової підтримки, консультування і рекомендацій громадським діячам, які мають бажання займатись організацією діяльності у сфері освіти дорослого населення;

- продовження програм мобільності;

- надання підтримки центрам громадської освіти та іншим закладам навчання дорослих;

- організація навчання, спрямованого на підвищення професійних навичок на підприємствах різної величини;

- програми розвитку сільських територій;

- створення організацій, що займаються питаннями збору інформації, підвищення якості та атестації у сфері навчання протягом усього життя;

- консультування і надання рекомендацій щодо професій для сфери освіти дорослих;

- підвищення рівня грамотності дорослого населення.

Основними викликами майбутнього в освіті дорослих у Туреччині вважаються такі: застаріла нормативно-правова база; недостатнє фінансування сфери освіти дорослого населення; недостатній рівень координації між зацікавленими учасниками; брак підготовлених кадрів; недостатня поінформованість суспільства.

Обов'язковим фундаментом навчання упродовж усього життя є високоякісна основна (початкова) освіта, яка починається з раннього дитинства. Основна освіта та перша професійна освіта повинні дати молодим людям нові базові кваліфікації, яких вимагає економіка, що базується на науці. При цьому слід з'ясувати, чи молоді люди «навчилися вчитися» і чи вони мають позитивну установку на навчання. Відомо, що люди лише тоді будуть планувати постійну активність у навчанні протягом усього їхнього життя, якщо вони хочуть учитися. Адже люди не захочуть далі вчитися, якщо вони у молодому віці отримали досвід навчання, який не мав успіху і спричинив негативні переживання.

Люди не будуть продовжувати навчання, якщо навчання виявилось недоступними через брак часу, чи через темп навчання, місце або вартість навчання. Вони також не матимуть мотивації для навчання, коли воно змістовно і методично не відповідатиме навколишньому культурному середовищу та його досвіду. І вони не захочуть інвестувати у підвищення кваліфікації свій час, старання і гроші, якщо їхні нинішні знання, здібності та кваліфікації не будуть визнані належним чином. Ключем успішної імплементації навчання впродовж життя є індивідуальна мотивація до навчання та якомога більше розмаїття можливостей навчання.

При цьому головним є підвищення як попиту, так і пропозиції щодо можливостей навчання, особливо тих, яким раніше приділялось найменше уваги. Кожна людина повинна мати можливість іти самостійно обраним шляхом, а не наслідувати інших. Отже система освіти та підготовки повинна пристосовуватись до індивідуальних потреб, а не навпаки.

Концепція «Навчання, що охоплює життя» свідчить, що викладання та навчання є діяльністю, яка в різний час і в різних умовах може мати різні форми, хоча при цьому ролі можуть змінюватися. Слід ураховувати, що навчання упродовж життя може визначатись по-різному в залежності від національного контексту та певних цілей. Видно, що дефініції здебільшого є інформальними і прагматичними та залежать від конкретних заходів, і меншою мірою такі визначення характеризуються понятійною ясністю або мають підґрунтям юридичну термінологію. Головною причиною, що зумовила повернення в 90-х роках до питання навчання упродовж життя, було прагнення поліпшити працездатність та здатність до адаптації громадян із огляду на високе структурне безробіття, в умовах якого найбільше страждали ті люди, які мали найнижчий рівень кваліфікації. Швидке старіння населення означає, що не задовольняється потреба у знаннях та здібностях вищого рівня.

3.4. Політика інтернаціоналізації.

Поняття «інтернаціоналізація» має різні значення, зокрема географічне поширення економічної активності за межі національних кордонів і охоплює всі види активності на іноземному ринку. Аналіз показує зменшення часового проміжку між створенням підприємств та їх виходом на міжнародний ринок. У наш час рівень розвитку національної вищої освіти все більше визначається показниками інтернаціоналізації, що свідчить про міжнародне визнання діяльності вітчизняних університетів.

В умовах глобалізації та інтернаціоналізації економіки перед вищою освітою постало нове завдання, що полягає в необхідності підготовки фахівців, здатних працювати в нинішніх умовах глобалізованого ринку. Серед завдань інтернаціоналізації – диверсифікація та зростання фінансових надходжень завдяки залученню іноземних студентів на платне навчання, розширення навчальних планів і навчання вітчизняних студентів за кордоном, розширення національної мережі університетів, підвищення якості освіти та досліджень тощо. Більшість сучасних вищих навчальних закладів включено в процес міжнародного співробітництва, однак тут йдеться про відносно простий рівень контактів. На високому рівні інтернаціоналізації, що означає систематичну інтеграцію міжнародної складової в навчальний процес, дослідницьку та адміністративну діяльність, працюють зовсім не багато університетів.

Інтернаціоналізація стала також важливим фактором розвитку вищої освіти, масштаби якої розширюються в різних країнах Європи та світу. Можна нагадати, що нині більше трьох мільйонів студентів навчаються за кордоном, а попит на міжнародну вищу освіту протягом останніх 30 років збільшився в чотири рази. Інтернаціоналізацію часто інтерпретують як процес, при якому цілі, функції

та організація надання освітніх послуг набувають міжнародного виміру (*Knight J. Internationalization remodeled: definitions, approach and rationales// J. of Studies in International Education, 2004, 8 (1), P-31*). Вдалим також вважається визначення інтернаціоналізації як процесу впровадження міжнародної складової в дослідницьку, освітню та адміністративну функції вищої освіти.

Міжнародну інтернаціоналізацію розглядають у двох вимірах: внутрішньому і зовнішньому. Внутрішня – здійснюється у власній країні, зовнішня – означає навчання за кордоном, де основну роль відіграє індивідуальна мобільність. У світовій практиці поширені чотири стратегії інтернаціоналізації вищої освіти:

а) узгоджений підхід (*mutual understanding approach*) спирається на довгострокові політичні, культурні та академічні цілі розвитку країни, що здійснюється через підготовку студентської й академічної мобільності шляхом надання стипендій, виконання програм академічних обмінів та створення інституційних партнерств; головним принципом реалізації даного підходу виступає не конкуренція, а міжнародне співробітництво;

б) стратегія залучення кваліфікованої робочої сили (*skilled migration approach*) спрямована на залучення іноземних фахівців та талановитих студентів до роботи в приймаючій країні як засіб забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності з використанням академічних стипендій та активного просування системи вищої освіти за кордоном;

в) стратегія отримання доходу (*revenue-generating approach*) базується на узгодженому підході та на стратегії залучення кваліфікованої робочої сили з наданням освітніх послуг не на державній, а на платній основі;

г) стратегія розширення можливостей (*capacity building approach*) заохочує до отримання вищої освіти за кордоном із використанням програми підтримки іноземної мобільнос-

ті науково-педагогічних працівників та забезпечення сприятливих умов для комерційної освітньої діяльності в країні.

Значну роль в інтернаціоналізації вищої освіти відіграють керівні органи ЄС, уряди країн-членів Євросоюзу, наприклад, Європейська асоціація університетів та Асоціація європейського співробітництва, які організують за участю університетів відповідні дослідження, семінари, конференції, поширюють відповідну інформацію.

Основними перевагами нової моделі електронної інтернаціоналізації освіти через співробітництво є:

- вільний доступ, оскільки, наприклад, студент може включитися в склад якоїсь віртуальної групи для вивчення певного предмета, перебуваючи у будь-якій точці планети;

- розширення здатності кращих викладачів охопити якомога більшу кількість студентів, адже навчання у форматі E-Learning 2.0 практично необмежено збільшує кількість студентів в одного викладача;

- гнучкість означає, що навчання у форматі E-Learning 2.0 має максимальну гнучкість, яка обмежується пошуком оптимального спілкування віртуальної групи, члени якої можуть знаходитися в різних часових поясах;

- конкурентне середовище означає, що одночасне навчання і взаємодія з іноземними студентами в процесі роботи над кейсами автоматично створюють природне конкурентне середовище, а це позитивно впливає на зацікавленість студентів;

- мовна практика адже спільне навчання з іноземними студентами підвищує рівень мовної підготовки;

- навички використання новітніх мультимедійних технологій, оскільки отримані в процесі E-Learning 2.0 навички будуть використовуватися студентами в майбутньому;

- кроскультурні комунікації означають, що в процесі спільного навчання з іноземцями студенти отримують унікальний досвід комунікацій.

Активне використання інтернаціоналізації в процесі навчання у форматі E-Learning 2.0 стримується, перш за все

додатковим навантаженням на викладачів і складністю пошуку партнерів. Водночас важливим для діяльності вищих навчальних закладів є розуміння інтернаціоналізації на рівні європейського університету в глобальному контексті, як стратегічної мети і відповіді глобальному розвитку; інституціональної політики та стратегії інтернаціоналізації; виконання необхідної роботи з інтернаціоналізації, що включає фінансування, партнерство і процес розробки політики.

У контексті сучасних стратегій розвитку інтернаціоналізація вищої освіти набуває нових характеристик, зокрема, змінюються мотиви даного процесу – від культурно-освітніх до економічних. Основними напрямками спільної діяльності є наукові дослідження, розробка апаратного навчання, математичних моделей і програмного забезпечення для автоматизації і управління промисловими підприємствами та виробництвами, організація конференцій, семінарів, навчання й обміну спеціалістами.

Таким чином, інтернаціоналізація вищої освіти набула особливої актуальності, основний акцент у її розвитку робиться на реальному спікуванні (мобільність, навчання за кордоном), набуло розвитку online навчання (E-Learning), оскільки стратегічні документи з європейської інтернаціоналізації вищої освіти мають загальний характер, то конкретизація форм, методів та інструментів інтернаціоналізації проявляється на рівні вищих навчальних закладів та викладачів, при цьому університети продовжують самостійно шукати адекватні для себе форми і методи інтернаціоналізації (*Сагінова О. В. Інтернаціоналізація вищого образования как фактор конкурентоспособности. <http://www.marketologi.ru/publikatsii/stati/internatsionalizatsija-vysshego-obrazovaniya-kak-konkurentosposobnosti/>*).

Основними формами інтернаціоналізації вищої освіти вважаються є такі: 1. Мобільність студентів, що є найпоширенішою формою інтернаціоналізації

(за деякими експертними даними, кількість студентів, які

навчаються за кордоном, досягне до 2020 року 4,9 млн чол.). У цьому процесі слід розрізняти організовану і стихійну мобільність.

2. Мобільність викладачів, яка пов'язана з науковими дослідженнями і роботою в цій сфері. Наприклад, розширення системи вищої освіти в Гонконзі було здійснено значною мірою завдяки імміграції науково-педагогічних працівників. Існують дві концепції так званої інтелектуальної міграції:

а) концепція обміну знаннями і досвідом (brain exchange) пояснює міграцію людей із метою пошуку нового місця роботи з урахуванням своєї кваліфікації та професії. Нині як приплив умів (brain gain), так і відплив умів (brain drain) характерні для різних економік і передбачають двосторонній обмін інформацією;

б) концепція розтрати мізків (brain waste) розглядає інтелектуальну еміграцію як чисті втрати для сукупної робочої сили країни-експортера;

3. Інтернаціоналізація навчальних планів не повинна уникати як відмови з метою збереження традицій від розвитку і введення нових програм і технологій, так і сліпого слідування запитам ринку.

4. Транснаціональна освіта, яка передбачає поєднання набору іноземних студентів із розширенням пропозицій на перспективних ринках.

«Глобальний альянс» (GATE) – міжнародне об'єднання, що включає бізнес-організації, вищі навчальні заклади та урядові структури, які займаються питаннями забезпечення якості, акредитації і сертифікації навчальних програм. Організація передбачає кілька варіантів угод між вищими навчальними закладами:

– франчайзинг – за угодою франшизи іноземний університет видає місцевому вищому навчальному закладу дозвіл на використання своїх навчальних програм і видачу свого диплома за узгодженими умовами;

– програми-близнюки (угоди між вищими навчальними

закладами різних країн для пропозиції однорідних програм навчання), що передбачають навчання студентів в обох закладах за однаковими підручниками і складання однакових іспитів;

– взаємне визнання програм, коли спільні програми не розробляються (прикладом є також практика «подвійного» диплома).

5. Гармонізація систем вищої освіти передбачає вирішення низки питань, що впливають з принципу свободи пересування людей.

Інтернаціоналізація університетів у Європейському просторі вищої освіти охоплює досить різні напрями і заходи. Перш за все, слід назвати посилення академічної мобільності як складової забезпечення якості, зайнятості та міжнародного співробітництва, зокрема прийняту стратегію «Мобільність для кращого навчання». Постійно порушується питання фінансової підтримки студентів та аспірантів із метою забезпечення кращих можливостей мобільності. Актуальною проблемою залишається ліквідація бар'єрів у сфері визнання відповідних академічних ступенів та певний перегляд національного законодавства відповідно до положень Лісабонської конвенції, використання певних європейських керівництв (European Area of Recognition/EAR Manual) для визнання іноземних кваліфікацій.

Європейська інтернаціоналізація вищої освіти розглядається в контексті сучасних процесів глобалізації і посилення конкуренції вищих навчальних закладів, якісних змін у їх діяльності. Інтернаціоналізація вищої освіти збагачується новими організаційними формами роботи, зокрема, поєднанням онлайнної і безпосередньої форм навчання. Слід враховувати, що інтернаціоналізація змінює сучасних студентів, для яких вона стає частиною повсякденного життя. При цьому краще усвідомлюється сутність і значення таких понять, як співробітництво, солідарність, взаємодопомога, набуття міжкультурних компетентностей, що в протязі

розвитку впродовж століть стали звичними для сучасних європейських університетів.

В європейській інтернаціоналізації вищої школи можна визначити кілька етапів. Так, у повоєнний період у молодих людей з країн «третього світу» зросла можливість навчатися в європейських університетах. З піднесенням повоєнної економіки виникла потреба в «гастарбайтерах». Цей період тривав із 1950-х років.

У 70-х роках минулого століття розширилась свобода пересування, продовжилась лібералізація політики вищої освіти, почала налагоджуватися європейська система документації та інформації, знімалися певні фінансові та адміністративні перешкоди для вступу іноземців до вищих навчальних закладів. Більше того, фінансувались і підтримувались сотні спільних проектів, розроблялися спільні навчальні курси, програми, посібники тощо.

З другої половини 1980-х років Євросоюз почав виробляти стратегію змін структури вищої освіти, в якій з'явилося відкрите навчання, дистанційне навчання, комунікаційні технології тощо. У різних документах того часу вказувалося на необхідність інтенсифікації співпраці з вищими навчальними закладами в усьому світі.

Меморандум Європейської комісії 1992 року з питань освіти зумовив створення спеціальних структур для координації обмінів науково-педагогічних працівників та студентів. Завершенням цього етапу стало підписання представниками 29 країн Європи Болонської декларації.

У повідомленні «Європейська вища освіта у світі» Єврокомісії Європейському парламенту, Європейській раді, Європейському економічному і соціальному комітету та Комітету регіонів Європа розглядається в контексті глобальної конкуренції за таланти. Наголошується, що глобалізація та технічний прогрес суттєво змінили ландшафт вищої освіти.

Прогнозується, що попит у світі на вищу освіту зросте до 414 млн студентів у 2030 році. Швидкими темпами упро-

довж останніх років збільшується кількість студентів у Китаї, Бразилії та Індії. Таким чином з урахуванням реалізації потреб у здобутті знань, отриманні вищої освіти та соціальної мобільності сотні мільйонів молодих людей будуть навчатись у вищих навчальних закладах. При цьому їм особисто відповідно до власних потреб доведеться обрати місце навчання та фах, якому вони захочуть присвятити свою діяльність. Від них самих залежить і місце навчання: своя країна чи за кордоном.

Такі проблеми все більше хвилюють мільйони молодих людей у європейських країнах. Тому вища освіта є центральним питанням стратегії «Європа-2020» та європейських амбіцій – створити інтелектуальну, стабільну та включену в життя економіку.

Цьому сприяють, зокрема, такі важливі ініціативи Європейського союзу як, План модернізації європейської вищої освіти та нові підходи до освіти. Варто згадати також висновки Європейської ради від 11 травня 2010 року щодо інтернаціоналізації вищої освіти, що сприятиме здійсненню цілей програми «Європа – 2020» та європейських амбіцій створити «розумну, стабільну і включену» економіку. Адже вона відіграє вирішальну роль в особистому розвитку, суспільному прогресі та уможлиблює, шляхом впливу на інновації та дослідження, підготовку висококваліфікованого гуманного капіталу. Саме його потребує суспільство, що базується на знаннях і прагне забезпечити економічне зростання та гарантувати добробут людей. У цьому зв'язку велику роботу належить здійснити державам-членам ЄС та вищим навчальним закладам, особливо під час налагодження стратегічних партнерств, які потребують підтримки у подоланні своїх викликів.

Попередній розвиток співробітництва в рамках Європейського союзу та в загальноєвропейському масштабі дозволить досягнути нинішнього рівня порівнюваності, сумісності та обміну між вищими навчальними закладами і освітніми

системами в Європейському просторі вищої освіти. Зроблено вагомий внесок у внутрішньоєвропейську інтернаціоналізацію. Проте даний процес усе ж таки здебільшого розглядається у глобальному масштабі. Це поняття охоплює всі види вищих навчальних закладів, у т. ч. університети, вищі навчальні заклади, Grandes Ecoles, бізнес-школи, технічні професійні школи, академії тощо.

Дана інформація виходить за рамки визначення аспектів мобільності, що містяться в Плані модернізації європейської вищої освіти. Тут мобільність охоплює всі сторони позитивних можливостей, які пропонуються в широкому міжнародному контексті, і підтримує перенесення європейських процесів та інструментів на міжнародну спільноту. При цьому слід нагадати, що в Європі навчаються близько 45% мобільних у міжнародному плані студентів. Прогнозувалося, що до кінця десятиріччя кількість студентів у Європі зросте з 4 до 7 млн.

У документі досить чітко сформульовано питання щодо подальшої конкурентоспроможності вищих навчальних закладів Європи: якщо європейські вищі навчальні заклади все ж таки не хочуть здавати свої позиції на користь усе сильнішої конкуренції з боку країн Азії, Близького Сходу та Латинської Америки, то вони мусять діяти стратегічно і відповідно до заклику Європи будувати вищу освіту передової якості. Тобто необхідно стати ще більш привабливими, активно сприяти міжнародній мобільності студентів і персоналу, пропонувати інноваційні дисципліни світового рівня, досконале викладання і можливості для досліджень, а також розвивати співпрацю і стратегічні партнерства з іншими вищими навчальними закладами, урядовими інстанціями, приватною економікою і громадянським суспільством у всьому світі.

Водночас сучасні європейські вищі навчальні заклади мають робити більший внесок у розвиток економіки, реагуючи на динаміку ринку, сприяючи і забезпечуючи інноваційний поступ.

Держави-члени Європейського союзу повинні сприяти укладенню партнерських зв'язів між вищими навчальними закладами і створювати нові можливості для залучення потенційних студентів з інших країн. Необхідно також докласти зусилля для інтернаціоналізації на національному та регіональному рівні, подолання законодавчих і адміністративних перешкод на шляху мобільності.

В умовах посилення конкурентоспроможності провідні вищі навчальні заклади прагнуть заохочувати та навчати талановитих молодих людей. Багато вищих навчальних закладів намагаються підвищити якість своїх навчальних дисциплін, щоб отримати кращих студентів. В умовах сучасної інтернаціоналізації вищої освіти, незважаючи на місце навчання – у своїх країнах чи за кордоном, повинні готуватися до життя в глобальному світі, тобто збирати необхідний досвід та важливі знання і таким чином забезпечити свою майбутню зайнятість, продуктивність та можливості отримання певного доходу.

До головних пріоритетів вищих навчальних закладів та держав-членів Європейського союзу належить посилення здатності вищої освіти і досліджень долати глобальні виклики в партнерстві, орієнтованому на інновації, усувати перешкоди на шляху впровадження «подвійних» дипломів, поліпшувати забезпечення якості, вдосконалювати навчальні плани, спрямовані на розвиток підприємницької активності та інновацій і компетентностей.

Стратегія інтернаціоналізації означає, що певний вищий навчальний заклад позиціонує своїх студентів, науковців та весь персонал, а також вітчизняні механізми досліджень, інновацій та управління вищим навчальним закладом в глобальному контексті. Така стратегія повинна показувати сильні сторони вітчизняної освіти і міжнародну присутність, притягувати таланти та враховувати національні й міжкультурні дефіцити кваліфікації, потребу в знаннях та інноваціях. У цілому стратегія інтернаціоналізації пови-

нна покривати ключові сфери діяльності вищих навчальних закладів і включати такі три складові: міжнародну мобільність студентів та персоналу, інтернаціоналізацію і поліпшення навчальних планів, а також стратегічну співпрацю і партнерство.

У сприянні міжнародній мобільності студентів та персоналу слід урахувувати нинішню ситуацію, яка полягає в тому, що на три країни ЄС – Сполучене Королівство, Франція та Німеччини – припадає 63% всіх студентів із країн – не членів Європейського союзу. Слід пам'ятати також, що мобільність охоплює як студентів, так і персонал вищих навчальних закладів. Вона слугує отриманню нових компетентностей, вивченню іноземних мов та оволодінню методами викладання і сприяє виникненню міжнародних мереж.

У контексті сприяння інтернаціоналізації вдома та цифровому навчанню кожна стратегія інтернаціоналізації повинна включати визначення відповідних масштабів та зразків, ураховуючи, що процес інтернаціоналізації все ж таки охоплює невелику частину студентів та науково-педагогічних працівників. Попри це, питання сприяння мобільності займає важливе місце в діяльності Європейського союзу. Тому набирає популярності так звана інтернаціоналізація вдома, коли значна більшість студентів (близько 80—90%), не виїжджаючи в інші країни, може отримати необхідну міжнародну компетентність. Це відбувається, наприклад, завдяки викладачам, які мають міжнародний досвід, обміну навчально-методичними матеріалами, лекціям професорів з іноземних університетів, використанню англійської та інших іноземних мов. Така практика поліпшує кар'єрні шанси студентів, незважаючи на те, збираються вони навчатися за кордоном чи працювати.

Доступ до європейських вищих навчальних закладів розширює використання інформаційних та комунікаційних технологій. При цьому виникають нові партнерства, синергія та академічні обміни. Більше відкритості й кращий до-

ступ до нових технологій сприяють конкурентоспроможності та прозорій діяльності вищих навчальних закладів.

Посилення стратегічної співпраці, партнерства та зміцнення потужності вищих навчальних закладів включає відкриття філій відомих університетів, підвищення економічного значення вищих навчальних закладів, використання конкурентних переваг, позиціонування відповідно до особливостей викладання, досліджень та інновацій, застосування «подвійних» дипломів, забезпечення якості, поєднання діяльності університетів та підприємств, розвиток співпраці з третіми країнами.

Посилення здатності вищої освіти і досліджень долати глобальні виклики, усувати різні перешкоди також відноситься до стратегій інтернаціоналізації.

Визнання зарубіжних дипломів полегшує студентський обмін, що здійснюється в рамках певних програм. Мобільність сприяє не тільки зайнятості окремих молодих людей, а й просуванню вищого навчального закладу. Водночас важливими є контакти між вищими навчальними закладами та економікою, щоб посилити дослідницький і навчальний потенціал із метою розвитку інновацій та економічного зростання.

Набувають поширення гнучкі програми мобільності з третіми країнами, які охоплюють широкий перелік тем і враховують дефіцит кваліфікацій. Набуває поширення сприяння інтернаціоналізації вдома та digitalen навчання. Інтернаціоналізація повинна сприяти не лише невеликій кількості студентів і персоналу вищих навчальних закладів, які завершили навчання за кордоном. Питання сприяння навчанню за кордоном, реалізації програм з обміну студентами та вербування міжнародних студентів залишається актуальним у діяльності Європейського союзу.

Тому політика вищої освіти повинна ще більше концентруватись на тому, щоб інтегрувати дисципліни, концепції та зміст навчального процесу (інтернаціоналізація вдома) у міжнародний вимір і таким чином гарантувати, щоб 80–

90% студентів, які не мають можливості скористатися міжнародною мобільністю, усе ж таки могли здобути в глобалізованому світі необхідні міжнародні компетентності. Через присутність міжнародно мислячих викладачів, науковців та іноземних студентів у вищому навчальному закладі до участі залучаються багато не мобільних студентів.

Ця міжнародна компонента може поліпшити результати вищих навчальних закладів та якість викладання, так вони сприяють обміну матеріалами і ефективному полегшенню використання віртуальних кампусів, матеріалів викладання та співпраці.

Завдяки більшій відкритості й кращому доступу з використанням нових технологій слід і надалі сприяти конкуренції та транспарентності і поставити вищі навчальні заклади в ситуацію, коли б вони змушені були адаптувати методи викладання та матеріали до потреб студентів, які будуть входити в глобалізований ринок праці.

Змінюється соціальна роль вищих навчальних закладів як таких, що пропонують знання та інновації, виступають рушійними силами розвитку та беруть певну відповідальність за поступ Європейського континенту, його економіки, культури і науки.

У європейських країнах працюють також одні з найкращих вищих навчальних закладів, які пропонують заочне навчання досить високого рівня. Наприклад, виникли відкриті ресурси для навчання (Open Educational Resources), доступні освітні (Open Courseware) та відкриті он-лайн курси з великою кількістю учасників, що швидко розвиваються.

Нові тенденції в електронній освіті з використанням МООС могли стати певним імпульсом для вищих навчальних закладів, щоб переосмислити свої завдання та витрати і започаткувати партнерства з іншими університетами в різних частинах світу. Їх метою може бути підвищення якості за допомогою досвіду навчання та Blended Learning. Європа має відігравати провідну роль у світі у використанні потенціалу

електронного навчання, зокрема з допомогою ІКТ, з використанням ОЕР та пропозицією МООС. Водночас слід подолати перешкоди у зв'язку з забезпеченням якості, оцінюванням студентів, визнанням результатів та фінансуванням.

Варто нагадати, що до 17 ОЕР належать методичні матеріали для викладання, навчання та проведення досліджень, які вільно або на основі вільної ліцензії можна копіювати, пристосовувати, використовувати і поширювати. Сюди відносяться, наприклад, підручники та навчальні плани, конспекти лекцій, завдання, тести, проекти, звукозаписи, ілюстративні матеріали та анімація. Як відомо, ОСW є безкоштовною і відкритою електронною публікацією методичних матеріалів високої якості для викладання і навчання у вищих навчальних закладах, що пропонуються у формі курсів і поряд з тематичним змістом охоплюють також матеріали для планування та інструменти оцінювання.

Головними пріоритетами вищих навчальних закладів країн-членів Європейського союзу є інтернаціоналізація вдома та електронне навчання, формування персоналу вищих навчальних закладів та компетентностей, щоб розвивати міжнародні навчальні плани в інтересах як мобільних, так і не мобільних студентів, розширення пропозицій для студентів, науковців та персоналу вищих навчальних закладів з метою знань іноземних мов, зокрема навчання для осіб, навчання яких відбуватиметься англійською мовою, щоб у такий спосіб реалізувати мовну багатоманітність Європи.

Міжнародне співробітництво з питань викладання онлайн та інтенсивного використання ІКТ-ресурсів і ОЕР розширюють доступ до формування міжнародних навчальних планів і спрощують шлях до нових форм партнерства. Важливої уваги заслуговують такі напрямки: стратегічна співпраця, партнерство і створення нових потужностей, відкриття філій вищих навчальних закладів, вища освіта он-лайн.

Міжнародна вища освіта швидко набирає економічного значення. Для деяких країн, що користуються популярніс-

тю в плані прийому іноземних студентів як Велика Британія, США і Австралія, вища освіта як послуга має особливе значення. Скажімо, їх вартість становила в 2010 році у Великій Британії 8,25 млрд фунтів, в Австралії – 15,5 млрд дол.

У деяких країнах ЄС (Нідерланди, Швеція, Данія) були введені більші податки для студентів із третіх країн. Вищі навчальні заклади використовують ці надходження для поліпшення фінансової ситуації. Інші держави прийняли політичне рішення залишити низькою плату для студентів із третіх країн. Такий підхід розглядається як частина стратегії інтернаціоналізації і повинен залучати більше іноземних студентів. Деякі дослідження свідчать, що іноземні студенти справляють позитивний економічний вплив на приймаючу країну, незалежно від того, чи платять вони певні внески чи ні. Дослідження нідерландського уряду в 2012 році свідчать, що навіть якщо лише 2,5% іноземних випускників знаходять роботу в приймаючій країні, це має позитивний вплив на публічні фінанси у довготерміновій перспективі

Європейські системи вищої освіти демонструють різні переваги конкуренції, наприклад, спільні та подвійні дипломи. Інтернаціоналізація вимагає також інтенсивної співпраці з новими центрами вищої освіти на інших континентах.

Європейські вищі навчальні заклади повинні позиціонувати себе відповідно до завдань у викладанні, дослідженнях, інноваціях, партнерстві в Європі та за її межами. Досвід показує, що спільні та подвійні дипломи є ефективними інструментами забезпечення якості і взаємного визнання кваліфікацій, залучення талантів, розвитку партнерств і вивчення міжнародного досвіду, міжкультурних компетентностей та сприяє зайнятості.

Новий показник для вивчення іноземних мов Європейського союзу визначає, що до 2020 року не менше 50% 15-річних повинні володіти достатніми знаннями з однієї іноземної мови (на даний час – 42%), і не менше 75% мають вивчити другу іноземну мову (нині – 61%).

У повідомленні про поліпшення і фокусування міжнародного співробітництва ЄС із питань дослідження, наголошується що все це є глобальний феномен, який відкриває можливості для укладання стратегічних партнерств із метою розвитку активності у сфері досліджень та інновацій.

Також у цьому повідомленні вказується на пріоритети вищих навчальних закладів та відповідних держав Євросоюзу в просуванні процесу інтернаціоналізації. Визначені також конкретні заходи, які має здійснити ЄС, щоб підтримати процес інтернаціоналізації. Привертається увага до того, що вже зараз багато вищих навчальних закладів Європи мають свої стратегії інтернаціоналізації. Проте часто вони зосереджують зусилля на мобільності студентів, а міжнародна академічна співпраця є неструктурованою і спирається на ініціативу окремих науковців та груп дослідників без належного зв'язку з інституційними та національними стратегіями.

Ефективні стратегії повинні також охоплювати введення міжнародних дисциплін, стратегічних партнерств і використання нових методів викладання та прив'язку до національних стратегій із міжнародної співпраці, міжнародного розвитку, міграції, торгівлі, зайнятості, регіонального розвитку, досліджень та інновацій. Таким чином, розвиток усеохоплюючої стратегії інтернаціоналізації означає, що певний вищий навчальний заклад, його студенти, науковці та весь персонал, а також національні дослідницькі, інноваційні механізми вищих навчальних закладів повинні позиціонуватись у глобальному контексті, розширяти міжнародну присутність і притягувати таланти, враховуючи, потреби науки і досліджень.

Запропоновані пріоритети вищих навчальних закладів та держав-членів Євросоюзу повинні розглядатись при цьому як інструментарій певних заходів, які можна комбінувати в рамках широкої стратегії відповідно до потреб. Широка стратегія інтернаціоналізації повинна охоплювати ключові сфери, які можна розділити на три категорії: міжнародна мобільність студентів та персоналу, інтернаціоналізація і

поліпшення навчальних планів ІКТ та ІТ-навчання. Ці категорії слід розглядати не окремо одна від одної, а як інтегральні складові широкої стратегії.

У контексті сприяння міжнародній мобільності студентів та персоналу важливою є міжнародна мобільність із метою отримання дипломів. Вона досить поширена і є ефективним інструментом інтернаціоналізації, що стала ознакою кількісних та якісних змін у вищій школі. Кількість студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за кордоном, щороку зростає на 7%, особливо з Китаю, Індії та Південної Кореї. Більше половини студентів, які хочуть отримати освіту за кордоном, є вихідцями з Азії. Збільшується число студентів з Азії, які мають намір навчатися в Австралії, Новій Зеландії та Росії (ec.europa.eu/education/external-relation-programmes/doc/mapping_en.pdf). Найбільше студентів виїжджають на навчання в США та Канаду. Особливу позицію займає Китай як найважливіша країна походження, котра водночас приймає близько 7% усіх іноземних студентів.

З країн Європейського союзу найбільше студентів (та 63% студентів із держав не членів ЄС) приймають Велика Британія, Франція і Німеччина. Досвід Європейського союзу, зокрема з кредитування набуває міжнародного поширення. Схожі програми все частіше застосовуються і в інших частинах світу, що є важливим внеском у процес інтернаціоналізації. В умовах посиленої мобільності зростає транспарентність та визнання знань, здобутих в іншому вищому навчальному закладі, що стало одним із головних пріоритетів міжнародної мобільності. У цьому відношенні Європа займає провідні позиції у світі.

Академічна мобільність, як відомо, стосується не тільки студентів, а й науково-педагогічного персоналу, що сприяє отриманню нових компетентностей, знання іноземних мов та методів викладання, а також підтримує виникнення міжнародних мереж. Однак при цьому вищі навчальні заклади повинні демонструвати своїм працівникам привабливість

міжнародного досвіду і враховувати його при оцінюванні їх перспектив. Поєднання заохочення і визнання є інституційною стратегією успішної мобільності персоналу.

Необхідним є поліпшення пропозицій вищих навчальних закладів щодо організації навчання іноземних студентів та науковців шляхом індивідуального консультування кар'єри, особистої підтримки при інтеграції у певну країну та мовному навчанні. Очевидно, що вищим навчальним закладам необхідно порівнювати свої навчальні плани з навчальними планами інших вищих навчальних закладів, щоб поліпшити викладання та управління.

У Євросоюзі найбільш поширеними після англійської мови є німецька та французька. За прогнозами Європейської ради, у 2050 році статус міжнародної мови спілкування матимуть кілька мов: китайська, хінді, англійська, іспанська та арабська.

У процесі європейської інтеграції завжди підтримувалась багатомовність. Також у Лісабонській угоді держави-члени ЄС заявили, що Європейський союз повинен зберігати культурну та мовну різноманітність. Усі 23 офіційні та робочі мови ЄС вважаються рівноправними. Проте реальність є дещо іншою. Кожна інституція Євросоюзу сама для себе визначає мовну політику. Наприклад, у Європейському Суді в Люксембурзі користуються французькою мовою.

Проте Європейська комісія користується англійською та французькою мовами. Користування багатьма мовами в ЄС потребує роботи 2500 перекладачів і перекладу 1,8 млн сторінок тексту щороку. Багатомовність викликає різне ставлення до цього явища, і часто вважається гальмом. Утім, більшість єдина в тому, що розмаїття сприяє інтелектуальному багатству. При цьому згадують Вільгельма фон Гумбольдта, який говорив, що інша мова означає інший погляд на світ. Йдеться й про те, що використання однієї іноземної мови загострить нерівність партнерів, а багатомовність сприятиме європейським принципам демократії, рівності та прозорості.

На відміну від національних держав Європейський союз не проводить політику мовної гомогенності держав-членів ЄС шляхом сприяння єдиній мовній політиці, яка б стала обов'язковою для всього ЄС. Хоча ЄС у багатьох політичних сферах тисне на гомогенізацію і конвергенцію держав-членів Євросоюзу, та це не стосується мовної політики. Визнання багатомовності відповідає пункту Nr. 1 регулювання мовного питання економічного співтовариства 1958 року. Відповідно службові мови держав-членів ЄС одночасно є службовими мовами Євросоюзу. Виключенням є люксембурзька мова, від якої як службової мови ЄС відповися сам Люксембург.

Усі закони, документи і приписи повинні перекладатися на 23 службові мови, а громадяни і національні держави можуть своєю мовою звертатися до ЄС, щоб отримати відповідну інформацію.

У Європейському союзі виділяють внутрішню мовну політику, що стосується комунікації в рамках ЄС.

Євросоюз передбачав можливі непорозуміння у зв'язку з функціонуванням 23 службових мов, тому в Маастрихтській угоді (стаття 126, абзац 2) передбачена активна політика підтримки іноземних мов.

Утім, мають місце різні аргументи на користь широкого застосування англійської мови, що певною мірою спрямовано проти дотримання принципу рівного використання іноземних мов у діяльності Європейського союзу.

По-перше, вважається, що розвиток мов у Європі йде у напрямку гегемонії англійської мови, якою на даний час користується найбільше людей у світі.

По-друге, англійська мова дозволяє вільно спілкуватись громадянам усіх країн Європейського союзу без вивчення мов інших країн ЄС.

По-третє, проблеми з використанням однієї мови вважаються перебільшеними (нібито разом із використанням англійської мови просувається англо-американський вплив).

По-четверте, привілегії, пов'язані з використанням одні-

єї мови, можна компенсувати, зокрема, шляхом фінансового сприяння вивченню англійської мови у певних країнах Європейського Союзу.

Важливу роль відіграє європейська система документації та інформації у сфері освіти (ЄСДЮ), що сприяє систематизації та обміну результатами досліджень, які проводяться у всіх європейських країнах. Накопичена база даних може використовуватися всіма зацікавленими керівниками і науково-педагогічними працівниками вищих навчальних закладів. Спільно з Європейською комісією Рада Європи брала участь у розробці Європейського довідника з освіти, що містить визначення ключових слів 17 мовами.

Закон України про вищу освіту (ст. 74) визначає також державну політику в даній сфері міжнародного співробітництва, підтверджує імплементацію найважливіших положень міжнародних документів та пріоритетність норм міжнародних договорів України. З метою розвитку міжнародного співробітництва та інтеграції системи вищої освіти до світового освітнього простору держава сприяє:

- гарантії якості вищої освіти для гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти;
- узгодженню Національної рамки кваліфікацій з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, забезпеченню академічної і професійної мобільності та організації навчання протягом життя;
- взаємодії з Європейською мережею національних центрів інформації про академічну мобільність та визнання;
- впровадженню на міжнародному ринку результатів розробок вищих навчальних закладів, продажу їхніх патентів та ліцензій;
- залученню коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій тощо для виконання відповідних програм у вищих навчальних закладах.

При цьому держава здійснює необхідні заходи щодо розвитку

міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти і створює умови для міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів усіх форм власності. Перш за все, інтернаціоналізації вищої освіти України (ст. 75) мають сприяти такі напрямки міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів, як: участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну; проведення спільних наукових досліджень; організація міжнародних заходів; участь у міжнародних освітніх та наукових програмах; спільна видавнича діяльність; надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні; створення спільних освітніх і наукових програм з іноземними вищими навчальними закладами; відрядження за кордон педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників для педагогічної, науково-педагогічної та наукової роботи; залучення педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників іноземних вищих навчальних закладів для участі в роботі у вищих навчальних закладах України; направлення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах України, на навчання у закордонних вищих навчальних закладах; сприяння академічній мобільності наукових, науково-педагогічних працівників та осіб, які навчаються.

Інтернаціоналізації вищої освіти може сприяти також зовнішньоекономічна діяльність (ст. 76), основними напрямами якої, зокрема, визнано: організацію підготовки осіб із числа іноземних громадян до вступу у вищі навчальні заклади України та осіб із числа українських громадян до навчання за кордоном; провадження освітньої діяльності, пов'язаної з навчанням іноземних студентів; організацію навчання за кордоном; виконання наукових досліджень і науково-технічних розробок.

ВИСНОВКИ

Сучасна європейська вища освіта розвивається на університетських традиціях, серед яких – міжнародна співпраця, академічна свобода й університетська автономія, пошук нових ідей та підходів до вирішення актуальних питань. Від самого початку освіта в Європі слугувала підготовці службовців, офіцерів, очікуванню, що гарантована державою народна освіта допоможе вивільнити продуктивні сили і тим самим сприятиме економічному розвитку та інтеграції людей в існуюче суспільство, що допоможе запобігти соціальним виступам. З цього виникло поняття, що освіта є суспільним добром. Водночас вона виступає як певна система, тобто сукупність освітніх програм і державних стандартів різного рівня та спрямованості, мережа відповідних навчальних закладів різних організаційно-правових форм, типів і видів, а також органів управління.

Вищі навчальні заклади на українських землях виникли і розвивались у контексті європейської культури і освіти, хоча через різні причини ці процеси відбувалися значно пізніше у порівнянні з країнами Західної Європи. У цілому вища освіта в Україні у ХІХ – на початку ХХ століття розвивалася в рамках політики урядів тих країн, до складу яких входили частини українських земель. У повоєнний період і до кінця 1980-х років залежно від партійних рішень система вищої освіти в Україні зазнавала різних змін.

Із суспільних функцій системи освіти можна назвати створення умов безпеки для підростаючих поколінь, соціалізацію

та інтеграцію дітей і молоді в дане суспільство, надання кваліфікації для професійної діяльності, алокацію та відбір кваліфікацій, забезпечення рівності шансів і надання допомоги для саморозвитку та розкриття особистості. З освітою пов'язане також формування культури індивіда. Тому освіта повинна базуватися на засадах гуманізму, демократії, національної самосвідомості, поваги між різними націями і народами.

У другій половині ХХ століття університети стали складовою руху освітньої експансії та демократизації освітніх можливостей. У наші дні масове поширення вищої освіти розглядається як гарантія конкурентоспроможності країни в глобальній економіці. Адже вищі навчальні заклади відіграють головну роль у розвитку суспільства знань на глобальному, регіональному, національному і місцевому рівнях. Університети є відповідальними не лише за розвиток і збереження фундаментальної науки та освіченості, а й за формування майбутніх професійних, технічних та соціальних еліт. Ключовим завданням університетів є підготовка населення до виконання своєї ролі в суспільстві та навчання протягом усього життя.

Вища освіта виконує важливу роль у європейських суспільствах, створюючи нові знання, передаючи їх студентам та сприяючи інноваціям. Європейський союз допомагає вищим навчальним закладам у їх зусиллях із модернізації, пропонуючи нові курси та вдосконалюючи управління. Утім, можливості європейської вищої освіти використовуються далеко не повною мірою. Йдеться, зокрема, про не зовсім сучасні навчальні дисципліни, недостатню кількість молодих людей, які вступають до університетів тощо. Така ситуація стимулює вищі навчальні заклади до пошуку шляхів створення кращих умов своєї діяльності.

Рада Європи визначає головні проблеми у сфері вищої освіти з урахуванням нової європейської ситуації та її перспектив; виявляє тенденції, генеральні напрямки розвитку і пріоритети в освітній політиці країн-членів ЄС; встановлює

діалог у загальноєвропейському масштабі між державними і неурядовими організаціями сфери вищої освіти, керівниками вищих навчальних закладів шляхом обміну інформацією, поширення нових ідей і пошуку кращих рішень актуальних проблем. Особливе значення при цьому надається вищій освіті, яка сприяє взаємопроникненню культур, міжнародному визнанню порівняльних кваліфікацій із метою розширення мобільності та перспектив зайнятості випускників вищих навчальних закладів.

З точки зору політичних наук Болонський процес розглядається як феномен «політичної конвергенції», оскільки політичні суб'єкти незалежних держав свідомо прийняли рішення про взаємне зближення і адаптацію, враховуючи, що суверенно розроблені шляхи розв'язання проблем частково будуть піддаватись радикальним змінам. Болонський процес мав на меті три головні цілі: сприяння мобільності, забезпечення конкурентоспроможності та працевлаштування. Він започаткував Європейський простір вищої освіти і суттєво змінив освітній ландшафт континенту. У зв'язку з процесами демократизації європейських суспільств та посиленням університетської автономії слабшало регулювання діяльності вищих навчальних закладів.

Політика вищої освіти визначається суспільством знань, оптимальним використанням гуманітарних ресурсів, стратегією навчання упродовж усього життя, оскільки таке навчання є не лише аспектом освіти і професійної підготовки, а й основним принципом, на якому сходяться пропозиція та попит у всьому процесі навчання.

До найважливіших цілей заходів Європейського союзу у сфері вищої освіти відносяться такі: розвиток європейського виміру освіти; сприяння мобільності студентів та викладачів; підтримка співпраці між освітніми установами; розширення обміну інформацією та досвідом про спільні проблеми в рамках систем вищої освіти держав-членів ЄС і сприяння розвитку дистанційного навчання.

Гармонізації національних освітніх систем, виробленню механізмів, що полегшують обмін студентами, викладачами, спеціалістами в умовах глобалізації, взаємного визнання документів про університетську освіту та наукові ступені сприяють Міжнародна та Європейська системи кваліфікацій освіти.

Провідну роль у здійсненні політики вищої освіти відіграють відповідні міністерства, агентства із забезпечення якості, вищі навчальні заклади, ректорські конференції та інші установи й організацій. які розробляють проекти законодавчих актів, займаються різними напрямками освітньої діяльності та її організаційного і фінансового забезпечення. Таким чином, у країнах Європейського союзу створена система державних і недержавних органів та громадських організацій, які уможливають публічне регулювання сфери вищої освіти.

Умовою реалізації місії вищого навчального закладу та правовою основою визначення його місця і ролі в суспільстві, діяльності, взаємин з органами влади та громадськими організаціями виступає університетська автономія. Університети несуть відповідальність перед суспільством, яке також має відповідальність перед вищими навчальними закладами, які не можуть функціонувати без належної підтримки. За цих умов можна говорити не лише про інституційну автономію ВНЗ, а й про персональну відповідальність науково-педагогічних працівників та студентів.

У результаті розширення автономії і самоуправління, зменшення втручання держави у справи університетів, впливу ринкових механізмів та елементів конкурентності модернізується фінансування вищих навчальних закладів. На зміну закритих бюджетів із середини 1990-х років в усі федеральні землі Німеччини прийшло формування бюджету, що залежить від успішної діяльності на основі певних індикаторів. На зміну камералістському роздрібненому бюджету прийшли гнучкі комерційні повні бюджети, більш

прозорі та орієнтовані на досягнення певного результату. При цьому в бюджетах вищих навчальних закладів державні кошти займають усе менше місця, оскільки залучаються додаткові джерела фінансування, приватні кошти через різні фонди, стипендії тощо.

Стратегії і конкретні заходи вищих навчальних заходів Європи все більше впливають на суспільний і економічний розвиток країн континенту. Актуальним завданням політики вищої освіти залишається поліпшення справедливості доступу до вищих навчальних закладів, що є ключовим фактором позиції країни в глобальній конкуренції.

У рамках модернізації в ЄС планують на основі кращих наукових досягнень міжнародного рівня забезпечити перспективи розвитку і збереження досконалості, особливо на таких напрямках, як: досконалість наукових досліджень, сприяння молодим ученим у якомога ширшій сфері, поєднання дисциплін, взаємодія в проведенні наукових досліджень у міжнародному масштабі, у тому числі в рамках співпраці між університетами та за межами їх співробітництва. Постійна увага у сфері організації наукових досліджень приділяється забезпеченню рівного становища чоловіків та жінок.

Європейська комісія приділяє увагу заходам у рамках програми «Європа-2020» та програми «Horizon-2020», проекту ЄС досліджень та інновацій. Європейський союз орієнтує вищі навчальні заклади на дослідження таких проблем: нові технології; заходи з розвитку навичок, підготовки кадрів та кар'єрного зростання в рамках програми Марії Склодовської-Кюрі; розвиток інфраструктури досліджень.

Поняття «навчання упродовж життя» означає послідовне навчання або через певні проміжки. Новий термін «навчання, що охоплює життя» дає новий вимір, включаючи просторове поширення навчання на всі сфери життя та фази. Таким чином чіткіше подається взаємодоповнення формального, неформального та інформального навчання. Це

дозволяє усвідомити, що повноцінне та задовольняюче навчання, що здійснюється в сім'ї, у вільний час, в суспільному житті та повсякденній роботі.

Утім, глобальні процеси та міжнародна конкуренція вимагають модернізації діяльності вищих навчальних закладів, підвищення якості освіти, посилення взаємодії з реальним сектором економіки, поліпшення зайнятості випускників, переходу від окремих заходів міжнародного співробітництва, мобільності студентів та науково-педагогічних працівників до справжньої інтернаціоналізації вищої освіти. Відповідно до останнього опитування, проведеного Європейською асоціацією університетів, у більшості вищих навчальних закладів вважають, що національні та інституційні стратегії інтернаціоналізації позитивно впливають на їх зусилля щодо інтернаціоналізації.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>. Алексеев Ю. Україна: Освіта і держава (1986–1997). – К., 1998.
2. Указ Президента України від 4 липня 2005 року № 1013/2005 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні», м. Київ.
3. Указ Президента України від 17 лютого 2004 року № 199/2004 «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України», м. Київ.
4. Багалей Д., Сумцов М., Бузескул В. Краткий очерк истории Харьковского Университета за первые сто лет его существования. – Х, 1905.
5. Болонський процес як засіб підвищення привабливості і конкурентоздатності європейської вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studopedia.ru/5_44930_tema-bolonskiy-protses-yak-zasib-pidvishchennya-privablivosti-i-konkurentnozdatnosti-ievropeyskoi-vishchoi-osviti.html.
6. Вища освіта в Україні: Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Vyscha_osvita. Вища освіта в Україні. http://www.history.org.ua/?termin=Vyscha_osvita. Вища школа Української РСР за 50 років, ч. 1–2. К., 1967.
7. Владимирский-Буданов М. История имп. университета Св. Владимира. В 2-х т. – К., 1884.
8. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-joe.ru/sod/99/4_99/st180.html.

9. Доповідна записка Колегії Міністерства освіти і науки України «Про стан проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації».

10. Европейская система сертификации образования и подготовки на протяжении всей жизни (СЕС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ksru.ru/upload/documents/2013/03/21/26bf62cf9af37356d4bacc0407a22692/evropejskaya-sistemasertifikatsii-obrazovaniya-i-podgotovki-na-protiyazhenii-vse.doc>.

11. З іменем Святого Володимира. Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників. У 2-х кн. Упорядники: В. І. Ульяновський, В. А. Короткий. – К., 1994.

12. Карпенко О. М., Бершадская М. Д. Высшее образование в странах мира: анализ данных образовательной статистики и глобальных рейтингов в сфере образования. – М.: Издательство СГУ, 2009.– 244 с.

13. Києво-Могилянська академія (1659–1817) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/webhp?sourceid=chrome_instant&ion=1&espr=2&ie=UTF-8#q.

14. Києво-Могилянська академія в іменах. XVII–XVIII ст. (1500 імен). – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 736 с.

15. Колпакова О. В. Національна вища школа в Україні (1917–1921 рр.)//. В кн.: Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: Збірник статей: Вип. 2. – К., 1996.

16. Международная стандартная классификация образования 2011 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/UNESCO_GC_36C-19_ISCED_RU.pdf.

17. Миндибекова Л. А. Социальные функции высшего образования и проблемы реализации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://id.atiso.ru/node/77>.

18. МСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vtirol.ua/upload/publikatsii/MK>.

19. Наказ МОН № 612 від 13.07.2007 «Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року».

20. Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 жовтня 2004 р. № 812 «Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу», м. Київ.

21. Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 травня

2004 р. № 414 «Про запровадження у вищих навчальних закладах навчальної дисципліни «Вища освіта і Болонський процес», м. Київ.

22. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1048 від 16.09.2014 «Про затвердження Плану заходів МОН щодо виконання Закону України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту»» – URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/files/normative/2014-09-23/2876/nmon_1048_16092014.pdf.

23. Наказ Міністерства освіти і науки України від 23 січня 2004р. № 49 «Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004–2005 роки», м. Київ.

24. Наказ Міністерства освіти і науки України від 23 січня 2004 р. № 48 «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу», м. Київ.

25. Національний звіт щодо впровадження Болонського процесу в Україні, 2005 р.

26. Національний університет «Острозька академія» http://www.oa.edu.ua/Національний_університет_«Киево-Могилянська_академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

27. Обзор европейского опыта интернационализации высшего образования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eicl.kharkiv.edu/upload/review_of_european_experience_of_internationalization_pdf. The review of European experience of internationalization of higher education. – X. издательство НУА, 2010

28. Офіційні звіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України: <http://timo.com.ua/node/10040>.

29. Педагогіка вищої школи. – К.: Педагогічна думка. – 2009. – 256 с.

30. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. СПб., 1834. – Т. VIII. – Ст. 6670) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_11/.

31. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р. №65 «Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)» – URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/65-98-п>.

32. Постанова Верховної Ради України від 21 червня 2001 року № 2551-III «Про стан, напрями реформування і фінансування освіти в Україні», м. Київ.

33. *Постанова Верховної Ради України від 4 червня 2004 року № 1755-IV «Про Рекомендації парламентських слухань «Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні», м. Київ.*

34. *Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1095 «Деякі питання запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти», м. Київ.*

35. *Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1131 «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань участі України в Болонському процесі», м. Київ.*

36. *Постанова КМУ від 1 лютого 2006 р. № 82 «Про утворення Міжвідомчої комісії з підтримки Болонського процесу в Україні».*

37. *Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія / Колектив авторів, за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014, – 156 с.*

38. *Пріоритети європейського простору вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aunion.info/uk/pr%D1%96or%D1%96teti-%D1%94vropeiskogo-prostoru-vishcho%D1%97osv%D1%96ti>.*

39. *Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» – URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/ua/prvidd/il/1312/1421144886/1424935774_20.*

40. *Проект Стратегії розвитку національної системи кваліфікацій на період до 2020 року / Веб-сайт Інституту професійних кваліфікацій – URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ipq.org.ua/upload/files/files/06>.*

41. *Рамка кваліфікацій у галузі наук про навколишнє середовище для українських університетів. Розроблення рамок кваліфікацій в Україні. Аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tempus-prj.onma.edu.ua/dlzone/qantus/qf_201450324.pdfТемпус-проект 544524-TEMPUS-1-2013-1-PL-TEMPUS-SMHES.*

42. *Рашкович Юрій. Побудова стандартів вищої освіти та освітніх програм у контексті нового закону України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/519-pobudova-standartiv-vishchoji-osviti-ta-osvitnikh-program-v-konteksti-novogo-zakonu-ukrajini-pro-vishchu-osvitu>.*

43. *Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 р. № 959-р. «Про затвердження плану заходів щодо виконання у*

2005 році Державної програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004–2007 роки», м. Київ.

44. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 березня 2004 р. № 197-р. «Деякі питання організації виконання Державної програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004–2007 роки», м. Київ (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 174 від 03.03.2005).

45. Томас Б. Тімар, Дейвід Л. Кірн. Як домогтися досконалості в освіті. Переклад з англ. Анжели Кам'янець. – Львів: Літопис, 2004. – 176с.

46. Філіпова Л. Я. Національні рамки кваліфікацій у Європейському просторі вищої освіти: міжнародний досвід і рекомендації, м. Харків 80 ISSN 2410-5333// Вісник ХДАК. – Вип. 47.–2015. УДК 378.1(4) www.ic.ac/kharkov.ua\RIO.

47. Харьковский государственный Университет им. М. Горького за 150 лет.– Х., 1955.

48. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. СПб., 1834.– Т. VIII.

49. Хижняк З. І., Маньківський В. К. Історія Києво-Могилянської академії – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003.

50. Шаронова С. А. Социология образования: Учеб. пособие. – М.: Изд-во ПСТГУ, 2011. – 380 с.

51. Aktionsrahmen für den lebenslangen Ausbau von Kenntnissen und Qualifikationen, unterzeichnet von EGB, UNICE/UEAPME und CEEP am 28. Februar 2002. 6236/04 due/HL/sr 28 DG I DE.

52. Allgemeine und berufliche Bildung 2010 – Die Dringlichkeit von Reformen fuer den Erfolg der Lissabon-Strategie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bmbf.de/pub/allgemeine_und_berufliche_bildung_2010.pdf.

53. Amtsblatt der Europäischen Union 20.12.2011 Schlussfolgerungen des Rates zur Modernisierung der Hochschulbildung.

54. Andreas Schlüter und Peter Strohschneider. Thesen zur Bildung im Wissenschaftssystem als Herausforderung des 21. Jahrhunderts. Berlin Verlag 2009, 160 Seiten, ISBN 3827008492.

55. An analysis and evaluation of the methods used and results achieved FINAL REPORT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201107/20110718ATT24270/20110718ATT24270EN.pdf> The Lisbon Strategy 2000 – 2010.

56. von Bartholomäus J. Matuko http://www.idmdiversity.org/eng/infotehek_matuko_hochschulen.html).

57. Bericht der Kommission über die Durchführung der Empfehlung des Europäischen Parlaments und des Rates vom 10. Juli 2001 über die Mobilität von Studierenden, in der Ausbildung stehenden Personen, Freiwilligen, Lehrkräften und Ausbildern in der Gemeinschaft (KOM(2004) 21 vom 23.1.2004) (Dok. 5780/04). 6236/04 due/HL/sr 17 DG I DE 1.2.

58. Bericht des Rates (Bildung) an den Europäischen Rat über die konkreten künftigen Ziele der Systeme der allgemeinen und beruflichen Bildung (Dok. 5980/01), [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://register.consilium.eu.int/pdf/de/01/st05/05980d1.pdf>.

59. Bericht, von der EFR-Lenkungsgruppe „Humanressourcen und Mobilität“ im Mai 2011 angenommen, endgültige Fassung vom 21. Juli 2011.

60. Beschluss des Rates über LEONARDO II (1999/382/EG, 26. April 1999) und Beschlüsse des Europäischen Parlaments und des Rates über SOKRATES II (253/2000/EG, 24. Januar 2000) und JUGEND (1031/2000/EG, 13. April 2000).

61. Bericht über den Bericht der Kommission über Durchführung, Ergebnisse und Gesamtbewertung des Europäischen Jahres des lebensbegleitenden Lernens (1996), Europäisches Parlament, Ausschuss für Kultur, Jugend, Medien und Sport, 14. Juli 2000 (A5-0200/2000 endg.).

62. Beschluss des Rates vom 22. Juli 2003 über die Leitlinien für beschäftigungspolitische Maßnahmen der Mitgliedstaaten (ABl. L 197 vom 5.8.2003). 6236/04 due/HL/sr 12 DG I DE 1.1.

63. Bundesgesetz über die Förderung der Hochschulen und die Koordination im schweizerischen Hochschulbereich (Hochschulförderungs- und koordinationsgesetz, HFKG) vom 30. September 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.admin.ch/opc/de/federal-gazette/2011/7455.pdf>.

64. Bologna-Prozess 2020 – der Europäische Hochschulraum im kommenden Jahrzehnt Präambel Kommuniqué der Konferenz der für die Hochschulen zuständigen europäischen Ministerinnen und Minister, Leuven/Louvain-la-Neuve, 28. und 29. April 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hrk.de/fileadmin/redaktion/hrk/02-Dokumente/02-03-Studium/02-03-01-Studium_Studienreform/Bologna_Dokumente/Leuven_communique_2009.pdf.

65. Bologna-Prozess: Schaffung eines Europäischen Hochschulraums

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=URISERV%3Ac11088>.

66. *Convention on the recognition of qualifications concerning Higher Education in the European Region. Lisbon, 1997.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [unesdoc.unesco.org\imag](http://unesdoc.unesco.org/imag).

67. *Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education «The European Higher Education Area – Achieving the Goals», Bergen, 19–20 May 2005.* – URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Bergen_Communique1.pdf.

68. *Detailliertes Arbeitsprogramm zur Umsetzung der Ziele der Systeme der allgemeinen und beruflichen Bildung in Europa* [Amtsblatt C142/02 vom 14.6.2002].

69. Dieter Goetze: *Modernisierung.* In: Dieter Nohlen (Hrsg.): *Lexikon der Politik. Bd. 4: Die östlichen und die südlichen Länder.* Directmedia, Berlin 2004, S. 380–384.

70. *Education in a Changing Society, Schlussfolgerungen des Vorsitzes des G8-Treffens der Bildungsminister, Tokio, 1./2. April 2000; Schlussfolgerungen des G8-Gipfels, Okinawa, 21./23. Juli 2000.*

71. *Empfehlung 98/561/EG des Rates vom 24. September 1998 betreffend die europäische Zusammenarbeit zur Qualitätssicherung in der Hochschulbildung* [Amtsblatt L 270 vom 7.10.1998].

72. *Empfehlung des Europäischen Parlaments und des Rates vom 15. Februar 2006 über die verstärkte europäische Zusammenarbeit zur Qualitätssicherung in der Hochschulbildung* [Amtsblatt L 64 vom 4.3.2006].

73. *Erklärung der am 29. und 30. November 2002 in Kopenhagen versammelten für die berufliche Erstausbildung und Weiterbildung zuständigen Minister sowie der Kommission über die verstärkte europäische Zusammenarbeit bei der beruflichen Bildung* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu.int/comm/education/copenhagen/index_de.html).

74. *Die Erklärung stützt sich auf die Entschließung des Rates (Bildung) vom 19. Dezember 2002 zum gleichen Thema (ABl. C 13 vom 18. Januar 2003). 4 Mitteilung der Kommission – Wirkungsvoll in die allgemeine und berufliche Bildung investieren: eine Notwendigkeit für Europa (KOM(2002) 779 vom 10. Januar 2003 (Dok. 5269/03). 5.*

75. *European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hrk.de/fileadmin/>

redaktion/hrk/02-Dokumente/02-03-Studium/02-03-01-Studium-Studienreform/Bologna_Dokumente/European_Approach_QA_of_Joint_Programmes_2015.pdf.

76. EURYDICE European Unit, *Lebenslanges Lernen: Der Beitrag der Bildungssysteme der Mitgliedstaaten der Europäischen Union*, Brüssel, 2000.

77. EU-Kommission 2008: *Der Europäische Qualifikationsrahmen für lebenslanges Lernen* (PDF-Datei; 1,81 MB).

78. Europäische Kommission: *Kulturelle Vielfalt*, in: dies.: *Gesamtbericht über die Tätigkeit der Europäischen Union*, Brüssel, Luxemburg: 2006, S. 120f. ISBN 92-79-00589-8).

79. Europäische Kommission: *Kulturelle Zusammenarbeit*, (Memento vom 14. November 2013 im Internet Archive).

80. Europäische Kommission: *Kulturelle Vielfalt*, in: dies.: *Gesamtbericht über die Tätigkeit der Europäischen Union*, Brüssel, Luxemburg: 2006, S. 120f. ISBN 92-79-00589-8 [1].

82. Europäisches Parlament: *Entscheidung des Europäischen Parlaments zur kulturellen Zusammenarbeit in der Europäischen Union (2000/2323(INI))*, in: *Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaften C72E vom 21. März 2002*, S. 144. pdf.

83. Europäische Kommission, *Mitteilung über die Rolle der Allgemeinen und beruflichen Bildung im Rahmen der Armutsminderung in den Entwicklungsländern (KOM(2002) 116)*. [Elektronный ресурс]. – Режим доступа: www.europa.eu.int/scadplus/leg/de/lvb/r12511.htm (Stand: 03.03.2009).

84. Europäische Kommission (2012): *The Erasmus Programme 2010-2011: A Statistical Overview*: [Elektronный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/education/library/statistics/ay-10-11/report_en.pdf.

85. Europäische Klassifizierung für Fähigkeiten/Kompetenzen, Qualifikationen und Berufe (*European Skills/Competences, qualifications and Occupations – ESCO*).

86. *Der Europäische Hochschulraum im Jahr 2012: Bericht über die Umsetzung des Bologna-Prozesses*[Elektronный ресурс]. – Режим доступа: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/138DE.pdf.

87. *Empfehlung des Europäischen Parlaments und des Rates vom 23. April 2008 zur Einrichtung des Europäischen Qualifikationsrahmens für lebenslanges Lernen (2008/C 111/01)* (PDF-Datei; 0,21 MB).

88. *EU-Kommission 2008: Der Europäische Qualifikationsrahmen für lebenslanges Lernen (PDF-Datei; 1,81 MB).*

89. *Europe 2020: Europe's growth strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/europe_2020_explained.pdf).*

90. *The framework of qualifications for the European Higher Education Area. – URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ehea.info/Uploads/Documents/QF-EHEA-May2005.pdf>.*

91. *Geschichte der Universitaet [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://de.wikipedia.org/wiki/Geschichte_der_Universit%C3%A4t.*

92. *Greve Rolf. Moderne Modelle für Hochschulen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wissenschaftsmangement.de/datein>.*

93. *International Standard Classification of Education ISCED 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf>.*

94. *Die Initiative «Innovation 2010» der EIB. 2 Entschließung des Rates vom 27. Juni 2002 zum lebensbegleitenden Lernen (Abl. C 163 vom 9. Juli 2002).*

95. *ISCED Fields of Education and Training 2013 (ISCED-F 2013). – URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-fields-of-education-training-2013.pdf> [10].*

96. *Istruzione superiore. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://it.wikipedia.org/wiki/Istruzione_superiore_in_Italia.*

97. *Juana Schmidt. Das Hochschulsystem [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bzh.bayern.de/uploads/media/2-2008-schmidt.pdf>.*

98. *Konsolidierte Fassung des Vertrags zur Gründung der Europäischen Gemeinschaft (EGV; Abl. C 325 vom 24. Dezember 2002, S. 33-184: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12002M/TXT:DE:HTML>.*

99. *Konsolidierte Fassung des Vertrags über die Arbeitsweise der Europäischen Gemeinschaft (AEUV; Abl. C 115 vom 09. Mai 2008, S. 47-199: <http://old.eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12002M/TXT:DE:HTML>.*

100. *Konsolidierte Fassung des Vertrags zur Gründung der Europäischen Gemeinschaft (EGV; Abl. C 325 vom 24. Dezember 2002, S. 33-184: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12002M/TXT:DE:HTML>.*

101. *Lifelong Learning, Bericht an die Europäische Kommission, GD Bildung und Kultur, August 2000.*

102. *London Communiqué «Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world».* – URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/London_Communique18May2007.pdf.

103. *Lista delle universita più antiche.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://it.wikipedia.org/wiki/Lista_delle_universit%C3%A0_pi%C3%B9_antiche.

104. *Ministerial Conferences*[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ehea.info/article-details.aspx?ArticleId=43>.

105. *Mitteilung der Kommission vom 10. Januar 2003 «Wirkungsvoll in die allgemeine und berufliche Bildung investieren : eine Notwendigkeit für Europa»* [KOM(2002) 779 endg. – Nicht im Amtsblatt veröffentlicht].

106. *Mitteilung der Kommission vom 20. April 2005 «Das intellektuelle Potenzial Europas wecken : So können die Universitäten ihren vollen Beitrag zur Lissabonner Strategie leisten»* [KOM(2005) 152 endg. – Nicht im Amtsblatt veröffentlicht].

107. *Mitteilung der Kommission: «Die Rolle der Universitäten im Europa des Wissens», KOM(2003) 58 endg. vom 5.2.2003 (Dok. 5355/03). 6236/04 due/HL/sr 15 DG I DE 1.1.3.*

108. *Mitteilung der Kommission «Wirkungsvoll in die allgemeine und berufliche Bildung investieren: eine Notwendigkeit für Europa», KOM(2002) 779 vom 10. Januar 2003 (Dok. 5269/03).*

109. *Mitteilung der Kommission – Die Rolle der Universitäten im Europa des Wissens KOM(2003) 58 endg. vom 5. Februar 2003 (Dok. 5355/03).*

110. *Mitteilung der Kommission – Forscher im europäischen Forschungsraum: ein Beruf, vielfältige Karrieremöglichkeiten, KOM(2003) 436 endg. vom 18. Juli 2003 (Dok. 12420/03). 6236/04 due/HL/sr 11 DG I DE.*

111. *Mitteilung der Kommission an den Rat «Entwurf des Gemeinsamen Beschäftigungsberichts 2003/2004» (KOM(2004) 24 vom 21.1.2004) (Dok. 5620/04).*

112. *Mittelalterliche Universität und Liste der mittelalterlichen Universitäten Geschichte der Universitaet* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://de.wikipedia.org/wiki/Geschichte_der_Universit%C3%A4t.

113. *Mitteilung der Kommission an den Rat und das Europäische Parlament vom 10. Mai 2006 «Das Modernisierungsprogramm für Universitäten umsetzen: Bildung, Forschung und Innovation» [KOM(2006) 208 endgültig – Nicht im Amtsblatt veröffentlicht].*

114. *Mitteilung der Kommission vom 21. Februar 2007 «Ein kohärenter Indikator- und Benchmark-Rahmen zur Beobachtung der Fortschritte bei der Erreichung der Lissabon-Ziele im Bereich der allgemeinen und beruflichen Bildung» [KOM(2007) 61 endgültig – Nicht im Amtsblatt veröffentlicht].*

115. *Mitteilung der Kommission an den Rat und das Europäische Parlament vom 8. September 2006 «Effizienz und Gerechtigkeit in den europäischen Systemen der allgemeinen und beruflichen Bildung» [KOM(2006) 481 endgültig – Nicht im Amtsblatt veröffentlicht].*

116. *Mitteilung der Kommission vom 20. April 2005 «Das intellektuelle Potenzial Europas wecken: So können die Universitäten ihren vollen Beitrag zur Lissabonner Strategie leisten» [KOM(2005) 152 endgültig – Nicht im Amtsblatt veröffentlicht].*

117. *Mitteilung der Kommission an das Europäische Parlament und den Rat «Die Rolle der Universitäten im Europa des Wissens» [KOM(2003) 58 endg. – Nicht im Amtsblatt veröffentlicht].*

118. *Mitteilung der Kommission vom 5. Februar 2003 – Die Rolle der Universitäten im Europa des Wissens [KOM(2003) 58 endg. – Nicht im Amtsblatt veröffentlicht].*

119. *National Qualifications Frameworks – Sectoral Qualifications Frameworks and VET support: Ein Unterstützungsportal für die Anwendung des EQFs und von ECVEF in der Praxis (EN).*

120. *Nationale Berichte über die Umsetzung der Entschließung zum lebensbegleitenden Lernen. Eine Zusammenfassung ist unter folgender Internet-Adresse verfügbar: [Elektronischer ресурс]. – Режим доступа: http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/et_2010_de.html.*

121. *Nina Degele, Christian Dries: Modernisierungstheorie. Wilhelm Fink, München 2005, ISBN 3-8252-2703-0.*

122. *Past, Present and Future of the Magna Charta Universitatum. Proceedings of the Conference of the Magna Charta Observatory 18–20 September 2008.*

123. *Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning // Official Journal of the European Union. – 2008. – C111/01. – URL: [Elektronischer ресурс]. – Режим доступа:*

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:111:001:0007:EN:PDF>.

124. *Schlussfolgerungen des Rates vom 5. Mai 2003 über europäische Durchschnittsbezugswerte für allgemeine und berufliche Bildung (Benchmarks)*. ABl. C 134 vom 7.6.2003.

125. *Schlussfolgerungen des Rates vom 12. Mai 2009 zu einem strategischen Rahmen für die europäische Zusammenarbeit auf dem Gebiet der allgemeinen und beruflichen Bildung («ET 2020»)* [Amtsblatt C 119 vom 28.5.2009].

126. *Standards and guidelines for quality assurance in the European Higher Education Area (ESG) Approved by the Ministerial Conference in Yerevan, 14–15 May 2015*.

127. *Strategiepapier «Europa 2020», veröffentlicht im März 2010 (KOM(2010)2020)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:DE:PDF>.

128. *Testi unico sul riordino delle universita* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/hl=uksclient=psy>.

129. *Verordnung (EU) Nr. 1288/2013 des Europäischen Parlaments und des Rates vom 11. Dezember 2013 zur Einrichtung von «Erasmus +, dem Programm der Union für allgemeine und berufliche Bildung, Jugend und Sport, und zur Aufhebung der Beschlüsse Nr. 1719/2006/EG, Nr. 1720/2006/EG und Nr. 1298/2008/EG (Abl. L 347 vom 20. Dezember 2013, S. 50-73)*, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0050:0050:DE:PDF>.

130. *Vorschlag für eine Entscheidung des Europäischen Parlaments und des Rates über ein einheitliches Rahmenkonzept zur Förderung der Transparenz von Qualifikationen und Kompetenzen (Europass)*. KOM(2003) 796 endg. vom 17.12.2003 (Dok. 5032/04). 6236/04 due/HL/sr 16 DG I DE 1.1.4.

131. *Wachstum und Beschäftigung unterstützen – eine Agenda für die Modernisierung von Europas Hochschulsystemen (SEK(2011) 1063 endgültig)*.

132. *Website der Kommission für weitere Informationen*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/index_de.htm.

Наукове видання

Хоружий Григорій Фокович

ЄВРОПЕЙСЬКА
ПОЛІТИКА
ВИЩОЇ ОСВІТИ

Монографія

Художньо-технічний редактор Г. П. Грибан
Коректор Л. М. Калашник
Обкладинка Н. А. Васільєвої
Комп'ютерна верстка Н. А. Васільєвої
Мова українська

Підписано до друку 20.05.2016.
Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Гарнітура PetersburgС.
Ум. друк. арк. 22,3. Ум. фарб.-відб. 22,9.
Обл.-вид. арк. 19,5. Тираж 100 прим. Вид. № 2.

Видавець і виготівник: ПП «Дивосвіт».
36014, Полтава, вул. Жовтнева, 37, оф. 25.
Тел. (05322) 7-33-60.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 866 від 22.03.02.

